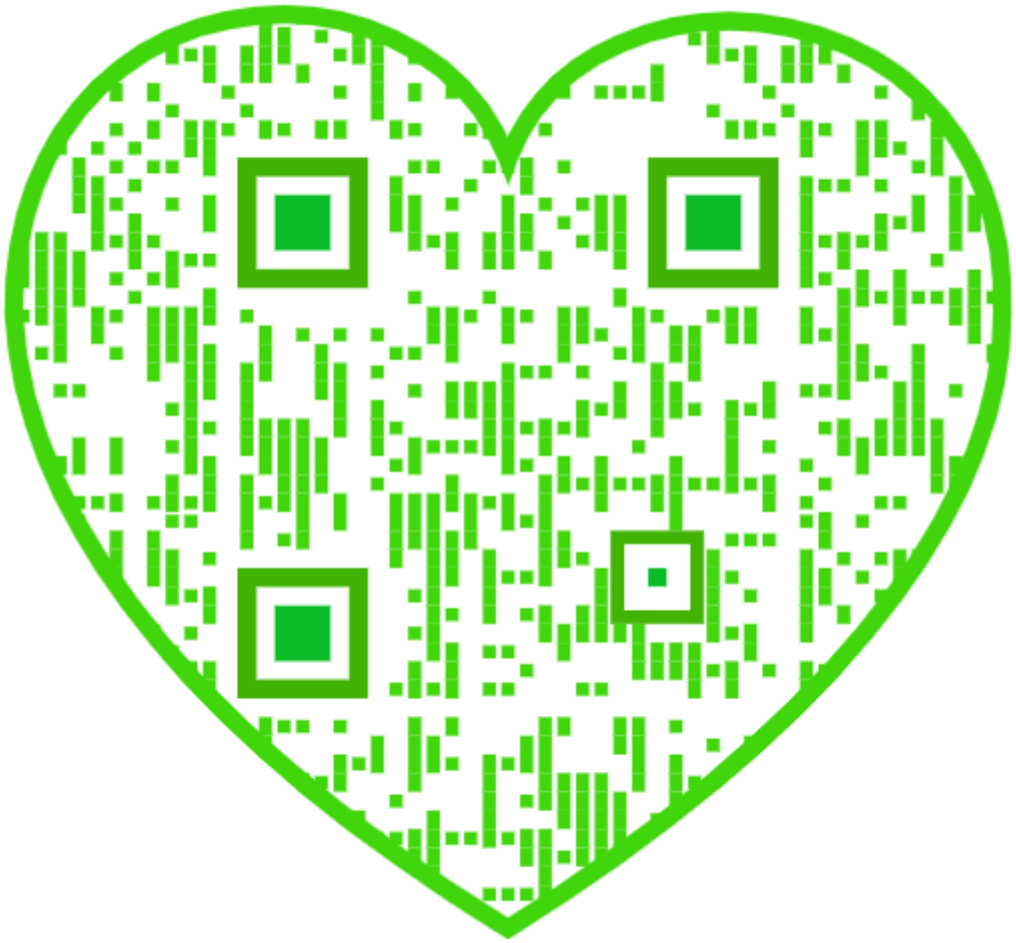
De Taalgids
Zevende jaargang (1865)

bron
L.A. te Winkel en J.A. van Dijk (red.), *De Taalgids, Tijdschrift tot uitbreiding van de kennis der Nederlandsche taal,* Zevende jaargang. C. van der Post Jr., Utrecht 1865.

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_taa001taal07_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

Over de achtervoegsels *-aard, -erd, -aar, -er*.

Over weinig woorden is meer gebeuzeld en meer onzin uitgekraamd dan over die met het achtervoegsel *-aard* en zijn verzwakten vorm *-erd*. TEN KATE, *Aanleiding*, II, bl. 80, hield *-ert* of *-erd* te recht voor eene ‘inkrimping en verzagting’ van *-aerd* of *aert;* maar hij zag in *aard* verkeerdelijk ons hedendaagsche zelfst. naamw., met de beteekenis *natuur, ‘Genus, natura, indoles.’* Ofschoon WEILAND dat gevoelen nog aankleefde, men had er de ongegrondheid van ingezien. Een *grijsaard* toch was wel niet iemand, wiens *aard grijs* is, noch een *dronkaard* iemand, wiens natuur in een *dronk* bestaat. BILDERDIJK nam daarom eene andere verklaring aan. Deze werd zeer te recht door KINKER bestreden, maar vond, hoe ongerijmd ook, sedert een ijverig voorstander in Dr. DE JAGER, die er in 1844 in zijne *Verscheidenheden* een twintigtal bladzijden over vol schreef, en dat, bevreemdend genoeg, zonder iets van de ongerijmdheid te bemerken. De voor weinige weken, dus 20 jaar later, verschenen brochure, getiteld *Bezwaren tegen de spelregeling*, bewijst, dat ZZGel. ook nu nog de ongegrondheid van zijn en B's gevoelen niet heeft ingezien. In dat stukje wordt de afleiding bestreden, die in de *Grondbeginselen der Nederl, Spelling*, § 100, (waar het alleen om de s p e l l i n g , met *d* of *t*, te doen was) slechts kortelijk vermeld werd, doch die breeder door Prof. DE VRIES in zijn *Middelnederl. Woordenb.*

is opgegeven. Recensent laat niet onduidelijk de meening blijken, dat wij bloot en alleen op het gezag van anderen, van GRIMM en GRAFF zijn afgegaan. Hij zegt althans, dat de eerstgenoemde het door ons aangekleefde gevoelen als twijfelachtig en in eene tegenovergestelde orde voorgedragen heeft, dat GRIMM onze taal niet in alle opzichten grondig kende, en dat men om onzen uitgang te leeren kennen, geen buitenlander moet raadplegen. Dat alles zou zeker iets beteekenen, indien er geene mogelijkheid bestond, dat twee personen verschillend denken, dat b.v. A zekerheid kan hebben ten aanzien van iets, terwijl B nog twijfelt; en zoo het ontkend kon worden, dat, de Nederlanders veel van hunne eigene taal van buitenlanders geleerd hebben. Wij echter hebben ons om geen ‘gezag’ bekommerd; dit blijkt uit Recensents eigene verklaring, dat wij het verband tusschen de Fransche woorden op *-ard* en de onze op *-aard* anders opvatten, dan GRIMM gedaan heeft. Onze verklaring steunt dan ook inderdaad op eigene overtuiging, en is een gevolg van eigen onderzoek en nadenken. Te recht vermoedde Recensent, dat zij voor ‘nader bewijs vatbaar’ was; dit zal, vertrouw ik, uit dit opstel blijken, waarin ik eerst ons gevoelen uiteenzetten en vervolgens de ongerijmdheid van het andere in het licht stellen zal.

Het achtervoegsel *-aard* is ontstaan uit het bijvoegl. naamw. *hard*, goth. *hardus*, hd. *hart*, dat oudtijds o.a. *sterk* beteekende en in dezen zin nog leeft in uitdrukkingen als *hard, draven, loopen* enz. In samengestelde eigennamen beteekende het: *sterk* als datgene, of ten aanzien van datgene, dat door het stamwoord wordt uitgedrukt; b.v. in *Beranhard, Burc-hard, Everhard, Wolfhard*, sterk als een beer, een burg, een ever, een wolf; *Ecgehard, Gêrhard*, sterk met het zwaard, met de speer; *Meginhard, Reginhard, Snelhard*, sterk in kracht, in raad of list, in vlugheid; *Sigihard, Wîc-hard*, sterk in het zegevieren, in het strijden; *Liudhard, Folc-hard, Thiudhart*, sterk, machtig of aanzienlijk, onder het volk. Als tweede lid in de samenstelling verloor het in de meeste gevallen al

spoedig de *h*, evenals *helm, hilde, haftig* en soms ook *hande*, b.v. in *Anselmus, Willem, Machteld, deelachtig* en mnl. *menigherande*, voor *Anshelmus, Wilhelm, Machthilde, deelhaftig, menigerhande*. Vandaar, dat men naast eigennamen op *-hard*, mlat. *-hardus*, oudtijds vormen op *-ard* en *-aert* aantreft, die thans op *-ard, -erd* of *-ert* uitgaan. Zoo b.v. *Athalhardus, Bernhardus, Burc-hardus, Ecgehardus, Everhardus, Folc-hardus, Gêrhardus, Meginhardus, Reginhardus;* mnl. *Adelaert, Bernaert, Burchaert, Eggaert, Everaert, Volckaert, Geraert, Meinaert, Reinaert;* thans *Allard, Aldert* of *Eeldert, Bernard, Eggert, Everard* of *Evert, Volkert, Meindert, Reindert;* vergel. de lijsten van onl. eigennamen, door Mr. L.PH.C. VAN DEN BERGH gegeven in Dr. DE JAGERS *Taalk. Mag.*, IV, bl. 565 vlgg., welke tevens toonen, dat de verbastering reeds in het tijdperk van het Oudnederl. een aanvang nam. Daar evenwel die op *-hard, -hardus*, ook in de verwante talen, en bij ons in overoude stukken voorkomen, die op *-ard, -aert, -erd* en *-ert* alleen in latere, zoo is het duidelijk, dat de laatste uit de eerste ontstaan zijn, en niet omgekeerd *-hard* uit *-aert* of *-ert*.

Doch *hard* heeft ook andere beteekenissen dan sterk, en daaronder ongunstige; b.v. in uitdrukkingen als *harde geluiden, harde kleuren, een harde winter, hard tegen iemand zijn, hard moeten werken*. Inzonderheid is dit het geval in het Hd., waarin men *hart* o.a. omschreven vindt door *hevig, drukkend, zwaar, lastig, heftig, grimmig, streng, wreed*. Op personen of zedelijke hoedanigheden toegepast, heeft het altijd, ook bij ons, een onaangenamen zin. Dientengevolge werden in het Mhd. ook gemeene namen gevormd, die eene ongunstige beteekenis hadden als *fluchart, lügehart, trügenhart*, sterk in het vloeken, liegen, bedriegen; *naghart*, sterk in het knagen; *nemhart*, roofzuchtig; *selphart*, zelfzuchtig; *vrîhart*, ongebondene; het Nhd. heeft nog *neidhart* (nijdigaard) en *faulhart* (luiaard).

Uit de Duitsche talen, ging *hard* over in de Romaansche, en werd daar, met de in die talen gewone verstomming der *h*, ital. *-ardo*, als in *bastardo, codardo, gagliardo;* fr. *-ard*, als in *bâtard, couard, gaillard;* zie DIEZ, *Gramm, der Rom. Sprachen*,

II, 353 vlgg. Eene andere wijze, waarop de suffixen -*ardo* en -*ard* zouden kunnen ontstaan zijn, is niet denkbaar, want het Latijn kent geen achtervoegsel *ardus;* en de fr. woorden *richard* en *grisard*, van de Duitsche stammen *rîk* of *rîch* en *grîs* gevormd, wijzen op een Germaanschen oorsprong. De ongunstige beteekenis van -*hard, -ardo, -ard*, treedt in het Romaansch bepaaldelijk op den voorgrond. Alleen ital. *gagliardo* (sterk gespierd man), fr. *gaillard* (vroolijke vent) heeft een goeden zin; de overige zijn benamingen van verachting of spot, als *bastardo, bâtard*, zoon van een ezeldrijver, gewonnen op een pakzadel, niet in het wettig bed; *codardo, couard*, bangerd, weglooper, die terstond zijn staart laat zien, in de dierfabel de naam van den haas; *cocard*, pronkertje; *grisard*, grijskop; *grognard*, grompot; *papelard*, schijnheilige, *pendard*, hangebast, galgebrok; *richard*, iemand van geringen stand, die rijk is geworden, parvenu, enz.

Het Middelnederlandsch, waarin zooveel Fransche romans vertaald werden, en dat zooveel invloed van het Fransch ondervond, nam Fransche woorden op -*ard* over, b.v. *bastaert, cockaert, ioiaert, ritsaert* (Richard), als eigennaam; misschien ook *grisaert, grijsaard*, dat een schimpnaam was. *Vuul out quaet grisaert*, zegt in een kluchtspel eene vertoornde vrouw tot haar man, die haar op zeker iets betrapt had; zie *Hor. Belg.*, VI, 98 [1]. Het Mnl. vormde vervolgens zelf nieuwe woorden, blijkbaar naar Fransche modellen en alle uitdrukkingen van minachting of spot; b.v. *bankaert*, onecht kind, op eene bank, niet in het huwelijksbed gewonnen, naar het voorbeeld van *bâtard; galghaert*, naar *pendard; bollaert* en *leegaert*, naar *musard;* verder *behaghelaert, dullaert, gaepaert, clappaert*,

1) Recensent, die ontkent, dat -*aard* eene ongunstige beteekenis heeft, houdt dit *grisaert* voor een ander woord dan het hedendaagsche *grijsaard*, zonder evenwel gronden op te geven. Ik geloof trouwens ook, dat het niet voor bewijs vatbaar is. Het komt mij toch ruim zoo natuurlijk voor, aan te nemen dat een woord eene bijbeteekenis (in dit geval de ongunstige opvatting) heeft afgelegd, dau te denken, dat men het geheele woord heeft laten varen, om een splinternieuw gelijkluideud te maken, dat eigenlijk dezelfde beteekenis heeft als het weggeworpene.

loyaert, moyaert, enz. Aan het overgenomene *ritsaert*, fr. *richard*, met de uitspraak der *ch* als *ts*, die men ook in *koets, toets, rots*, enz. aantreft, gaf men, naar aanleiding van ons *rits, ritsig*, de beteekenis van *wellusteling*. Dat men de *h*, die ook reeds uit de meeste eigennamen gevallen was, niet weder invoegde, was natuurlijk.

Het Nieuwnederl. ging op den eenmaal ingeslagen weg voort, en maakte, gelijk het Mnl., van substantieven en adjectieven een aantal nieuwe woorden, alle insgelijks met ongunstige beteekenis, als *bloodaard, dronkaard, gierigaard, gulzigaard, lafaard, nijdigaard, rijkaard, snoodaard, valschaard, woestaard, wreedaard*, enz.; en, strijdig met den regel, van een werkwoord: *veinsaard*, dat betrekkelijk laat moet ontstaan zijn, daar het niet voorkomt bij PLANTIJN noch KILIAAN, welke laatste anders zoo rijk is in woorden op *-aerd*. Dat men aan het achtervoegsel bepaaldelijk eene kwade beteekenis hechtte, blijkt reeds genoeg daaruit, dat men het niet geschikt achtte om benamingen van gunstige beteekenis te vormen, ten gevolge waarvan men geene woorden als *braafaard, goedaard, hulpaard, mildaard, vroedaard, vroomaard, wijsaard* enz. kent. Het wordt buiten allen twijfel gesteld door *kloekaerd* (bij KILIAAN vermetel of listig man), *moyaerd* (ijdele, opgeblazene pronker), *rijkaard* (rijke vrek), van de onschuldige woorden *kloek, mooi* en *rijk;* en door KILIAANS *slaepaerd* (slaapkop, *dormitator*), naast *slaeper* (*dormitator* en *dormitor*), dat ook in goeden zin wordt genomen, b.v. als men zegt: *In dat huis houdt men slapers en kostgangers*. Eerst later heeft *kloekaard* bij de dichters, evenals *grijsaard*, zijne ongunstige beteekenis afgelegd.

Het achtervoegsel *-erd*, in het Mnl. nog onbekend, en dus jonger dan *-aard*, is eene verbastering van datzelfde suffix, gelijk blijkt uit *leperd, plomperd, stinkerd*, bij KILIAAN nog *leepaerd, plompaerd, stinckaerd;* uit *grijzert*, dat eerst bij latere dichters voorkomt. Bij KILIAAN vertoont zich de verbastering duidelijk in *luyerdije* van *luyaerd*. Dit woord leert dat de verzwakking moet toegeschreven worden aan de werking van den

klemtoon, die hier op *ije* valt en de voorgaande lettergreep, die nu tusschen twee geaccentueerde lettergrepen staat, geheel toonloos maakt. De boven aangetoonde verbastering der eigennamen, en de vorm *basterd* naast *bastaard*, welk laatste, van Franschen oorsprong zijnde, niet uit *basterd* ontstaan kan wezen, laten geen twijfel meer over.

De beteekenis van *-erd* is wel minder ongunstig dan die van *-aard;* doch het is niet te ontkennen, dat alle daarmede gevormde woorden, voor zooverre zij op personen betrekking hebben, voor het minst uitdrukkingen zijn van minachting of spot. Bepaald hatelijk zijn: *bijterd, blufferd, dommerd, gluiperd, grijnzerd, grimmerd, grommerd, grootscherd, lafferd, lammerd, leelijkerd, lomperd, platterd, plomperd, pronkerd;* minachtend of spottend zijn: *blokkerd, braverd, dikkerd, drogerd, gauwerd, leperd, slimmerd*, enz. Medelijden en minachting grenzen na aan elkander; men denke aan de twee beteekenissen van fr. *pauvre* en *pitoyable* in: *Le pauvre homme! il est bien malheureux; C'est un pauvre sire, un pauvre auteur; II est dans un état pitoyable; Il écrit d'une maniere pitoyable;* alsmede aan ons gebruik van *armzalig* en *ongelukkig* als uitdrukkingen van afkeuring en minachting. Het kan dus wel niet bevreemden, dat *stakkerd* en *stumperd* met *-erd* gevormd zijn. De vleiende woorden *lieverd, snoeperd, stouterd* zijn eer bewijzen vóór, dan tegen de stelling, dat *-erd* eene ongunstige beteekenis heeft. Immers bij liefkoozingen bezigt men schertsend allerlei uitdrukkingen, die onloochenbaar eene slechte beteekenis hebben, als *deugniet, diefje, guit, heks, schelm*, e.a.

De woorden op *-aard* zijn dus oorspronkelijk samenstellingen. Nu het tweede lid echter zoowel van vorm als van beteekenis veranderd en onherkenbaar geworden is, moeten zij tot de afleidingen gerekend worden, evenzeer als de woorden op *-dom, -hande, -lei, -schap, -zaam* enz., die eigenlijk ook samenstellingen zijn. Die op *-erd* hebben geen zweem van composita behouden.

Opmerkelijk is het, dat de persoonsnamen op *-rik*, d.i. *rijk*, hetwelk oudtijds *sterk, machtig, aanzienlijk* beteekende,

met die van *-aard* en *-erd* overeenstemmen en insgelijks in spottenden of verachtelijken zin genomen worden. Men denke aan *botterik, dommerik, dooverick, geeuwerik, looserick* naast *loosaerd* bij KIL., *stommerik, viezerik* enz.

Bedrieg ik mij niet, dan komt er in de gegevene verklaring niets onwaarschijnlijks, onnatuurlijks of gewrongens voor; zien wij nu, of zulks van BILDERDIJKS verklaring ook gezegd kan worden. In zijne *Verhand. over de gesl. der naamw.* § 24, blz. 44, heet het: Sommigen leiden deze *r* in de uitgangen van het Gothisch *vair* (*wair*) af, dat we in *weerwolf* en in het *weergeld* der oude wetten overig hebben. Maar genoeg, dat in onze Taal de uitdrukking van werkende zelfstandigheid in de *r* der uitgangen *er* en *aar* zichtbaar is… Ik merk in 't voorbijgaan nog aan, dat deze uitgang ook *rt* wordt door eene versterking en voortzetting der Tongtrilling, waardoor zij aan de tanden stoot (*q*).'

In die noot (*q*) op blz. 183, zegt hij: 'Het is opmerkelijk, dat deze sterkere voortzetting der trilling nooit gebruikt wordt, dan waar, niet eene bloot dadelijke werking voor het oogenblik in den Werker ondersteld wordt, maar eene voortdurende. Een *veinzaart* is niet iemand, die *veinst*, maar die *bestendig veinst*. Even zoo is een *grijzaart*, een *rijkaart*, die niet de hoedanigheid van *grijs* en *rijk* in het werkelijk oogenblik, maar bij aanhoudendheid heeft.' Ziedaar in weinig regels een gevoelen geuit, dat eene halve eeuw en wellicht nog langer aanhangers en zelfs een dapper voorvechter gevonden heeft. Maar, zal men zeggen, BILDERDIJK heeft toch zeker wel duchtige bewijsgronden aangevoerd; hij heeft zeker op soortgelijke gevallen gewezen, waarin de taal op overeenkomstige wijze te werk gaat, en ten minste nog een tal van voorbeelden bijgebracht, die de verklaring rechtvaardigen? Niets van dat alles, lezer; de zaak zelve is bij hem hiermede afgedaan; en ook van voorbeelden geen enkel meer. Evenmin heeft Dr. DE JAGER ooit eenig nader bewijs weten bij te brengen. Laten we de opgegeven voorbeelden eens be-

kijken! Het eerste, *veinzaart*, komt nog het beste uit; het is werkelijk afgeleid van een gebruikelijk werkwoord *veinzen*, en een *veinsaard* is inderdaad iemand, die bij elke gelegenheid veinst. Maar dat beteekent *veinzer* ook reeds Men geeft immers aan iemand, die eens voor een keer veinst, niet terstond den leelijken naam van *veinzer.* Dit woord onderstelt, evenzeer als *veinsaard*, dat het zijne gewoonte is; en het onderscheid bestaat hierin, dat *veinzer* het feit eenvoudig constateert, terwijl *veinsaard* bovendien het vonnis der veroordeeling over den persoon uitspreekt. Dit laatste is een dubbel hatelijk woord; maar *veinzer* is niet hatelijker, dan het begrip van *veinzen* zelf medebrengt. Een '*grijzaart*' en een '*rijkaart*' zouden personen zijn, die niet in het werkelijk oogenblik, maar bij aanhoudendheid de hoedanigheden van *grijs* en *rijk* hebben. Hoe is hier de tegenstrijdigheid op te lossen tusschen *bij aanhoudendheid zijn* en *voor het oogenblik niet zijn?* De ongerijmdheid wordt ook niet weggenomen, als men *bij aanhoudendheid* opvat als *gedurig, bij afwisseling;* want een *grijsaard* is toch niet beurtelings grijs en zwart, een *rijkaard* niet bij afwisseling rijk en niet rijk. En wat voor kwaads ligt er in de voorstelling *bestendig rijk, zeer rijk te zijn?* en toch *rijkaard* heeft een ongunstigen zin, die er door het achtervoegsel aan toegevoegd wordt. Dit is echter het eigenlijke bezwaar niet. BILDERDIJK verklaart *-aart* en *-ert* voor versterkingen van *aar* en *-er;* voor achtervoegsels, die een mannelijken werker aanduiden, en die dus noodwendig het begrip van eene werking onderstellen, een begrip dus dat door een werkwoord uitgedrukt wordt. De woorden *bloodaard, dronkaard, gierigaard, grijsaard, gulzigaard, lafaard, snoodaard, valschaard, wreedaard* enz. zouden dus onvermijdelijk even zoovele werkwoorden *blooden, gierigen, laffen* enz. onderstellen, met de beteekenis *bloode, gierig, gulzig zijn; - dronkaard* een ww. *dronken;* en wat moet dit beteekenen? toch wel niet *een dronk zijn!* Die onderstelling is ongerijmd en wordt trouwens door de taal zelve weersproken. Wie toch heeft ooit iemand van een ander hooren zeggen, dat *hij bloodt, gierigt, gulzigt, laft!* Zulke werkwoor-

den hebben nooit bestaan, en kunnen ook nooit bestaan hebben. Onze taal, en waarschijnlijk ook geene andere, kent geene werkwoorden, die blootelijk het bezitten eener hoedanigheid uitdrukken en de beteekenis hebben van *bloode zijn, goed zijn, braaf zijn* enz. Een werkwoord *grijzen* bestaat werkelijk, doch niet met de beteekenis *grijs zijn*, maar *grijs worden*, evenals *groenen* voor *groen worden* gezegd wordt. Dr. DE JAGER verklaart dan ook in zijne *Verscheidenheden*, blz. 59: '*Grijzaart* (*grijzert, grijzer*) is dan iemand, die *grijst*, van het werkwoord *grijzen*, dat is *grijs worden*.' ZZGel. houdt derhalve een grijsaard voor iemand, die pas grijs wordt, en dus - de consequentie wil het volstrekt - *bloodaards, gierigaards, wreedaards* enz. voor menschen, die niet bloode, gierig of wreed zijn, maar die beginnen het zijn. Het komt mij voor, dat ZZGel. hier den raad niet heeft gevolgd, dien hij in dezen zelf geeft, namelijk om '*het volk* te beluisteren.' Waren de o u d s t e woorden op *-aert* of *-aard* van werkwoorden gevormd, er zou nog eenige waarschijnlijkheid voor B'S gevoelen kunnen bestaan. Nu het omgekeerde het geval is, nu alleen het latere *veinsaard* en enkele woorden op *-erd* van werkwoorden afstammen, is er zelfs geen zweem van waarschijnlijkheid te ontdekken. - Maar genoeg van het ongerijmde in de verklaring van *-aard* en *-erd* als versterkingen van *-aar* en *-er*. Moet men ze zóó opvatten, dan nog liever de afleiding van TEN KATE en WEILAND behouden: *bloodaard = bloode van aard*, enz., die men om een paar woorden verworpen heeft, omdat iemand niet wel grijs en rijk van *aard* kon zijn. Zij is evenwel veel aannemelijker dan die van Mr. BILDERDIJK en Dr. DE JAGER: zij levert althans bij het meerendeel der woorden een verstandigen zin op; die der laatstgenoemde Heeren bij geen enkel. Doch zij verklaart evenmin waarom *-aard*, uitgezonderd in *grijsaard*, eene ongunstige beteekenis heeft, iets dat onbegrijpelijker wijze door Recensent ontkend wordt.

Is het grondbeginsel waarvan men uitgaat, eene ongerijmdheid, hetgeen men verder stelt is zoo goed als eene onmo-

gelijkheid; de geschiedenis der taal leert het. Het achtervoegsel *-er* zou tot *-ert* en *-aart* versterkt zijn. Maar achtervoegsels, die gelijk *-aar* en *-er*, nooit den klemtoon hebben, ondergaan in den loop der tijden geene v e r s t e r k i n g , maar wel omgekeerd v e r z w a k k i n g . Juist het achtervoegsel *-er* levert er een sprekend en leerrijk voorbeeld van. Dit luidde goth. *-areis*, b.v. in *laisareis* (leeraar), *wullareis* (voller). Het werd ohd. *-arîi*, mhd. *-ære*, nhd, *-er*. In het Mnl. werd het achtervoegsel geheel toonloos, en ging over in *-ere, -er* en *-re*, wanneer het onmiddellijk volgde op de lettergreep, die den vollen klemtoon had; b.v. in *backere, wever, dienre, leerre;* maar het behield den halven toon, en veelal ook de *a*, het werd *-are, -aer, -eer* of *ére*, wanneer het door eene toonlooze lettergreep werd voorafgegaan, zoodat het niet onder den invloed van den klemtoon der stamlettergreep stond; b.v. in *gokelaer, loghenare* en *loghenére, voghelaer, perssemeer* (woekeraar). Wij nemen hier dus eene steeds voortgaande verzwakking waar, van *-areis* tot *-arî, -are, -ere, -er* en *-re*, hoedanige men ook bij andere achtervoegsels kan opmerken; b.v. bij *-dom*, onl. *-duom;* bij *-lijk*, goth. *-leiks*, dat thans als *-lik* wordt uitgesproken; bij *-rik*, goth. *reiks*, b, v. in *frithareikeis* (*Frederiks*); en bij *-aard* zelf, niet alleen in de eigennamen, maar ook in de gemeene zelfst. naamw., die, naar Fransche modellen met den accent op *-ard* gevormd, ook in het Mnl. niet zelden den klemtoon hadden, maar thans nooit meer dan den halven toon krijgen, of, als *-erd*, geheel toonloos zijn. Voor hem, die iets van de geschiedenis onzer taal begrijpt, grenst het aan ongerijmdheid te stellen, dat de stroom tot voorbij zijnen oorsprong zou zijn teruggevloeid, en dat de taal, hare richting niet wijzigende, maar op eenmaal geheel o m k e e r e n d e , van *-er*, niet alleen *-ert*, maar zelfs *-aart* zou hebben gevormd. Men werpe mij hier niet tegen, dat het Nnl., welluidendheidshalve, het mnl. *dienre, leerre, sunder* in *dienaar, leeraar, zondaar* heeft veranderd. Daarbij had geene versterking van *er* tot *-aar*, geene vorming van een nieuw achtervoegsel plaats, maar eenvoudig eene verruiling,

waarvoor eene goede reden was; *-aar* had nooit opgehouden te bestaan. Evenmin zou de taal van sommige verbalia op *-er*, als *bijter, blaffer*, woorden op *-erd* hebben gevormd, indien *-erd* niet reeds aanwezig was geweest.

Het is tamelijk duidelijk, dat het BILDERDIJK niet ernstig om de verklaring der woorden op *-aard* en *-erd* te doen was. Hij had het oog voornamelijk op de spelling, en wilde *-aart* en *-ert* geschreven hebben; de tongletter diende blootelijk ter versterking van de *r*, zij moest dus eene *t* zijn. Rust dit beweren op gronden? leert de taal het? Neen, het tegendeel. De taal toont, door *zwaarder, eerder, hoorder, duurder*, dat zij in 't algemeen achter eene *r* de *d* verlangt; in dit bijzonder geval toont zij het door *Spanjaarden* en *bastaarden* nevens *Spanjaards*, *bastaards* en *bastaardij*.

Na het verhandelde zal men waarschijnlijk moeite hebben om te begrijpen, hoe men nog in 1865 eene leer verdedigen kan, die geen onderzoek kan lijden, die volstrekt niets vóór, maar alles tegen zich heeft. Trouwens in de boven vermelde brochure komt nog veel voor, dat bevreemden moet. Onder andere de insinuatie, dat ik leeren zou '*Heren en begeren*' te spellen. - Recensent weet zeer goed, dat zulks niet waar is. - Vervolgens, het beweren, dat woorden als *lachen, lichaam* enz. zonder eene *g* er in (*lagchen*) niet te spellen zijn. Dit schijnbezwaar, dat bepaaldelijk aan de onderwijzers ter behartiging wordt aanbevolen, zou waarschijnlijk in de vorige eeuw indruk gemaakt hebben, thans zal ieder, die behoorlijk spellen kan, die de zoogenaamde klankmethode kent, in die bewering niets meer dan eene drogreden zien. Hij weet, dat men thans bij het spellen, gelijk de aard der zaak medebrengt, iedere letter met dien klank noemt, dien hij in het woord heeft, en spreekt, als hij b.v. *bèdstédě* spelt, de drie *e*'s op drie verschillende wijzen uit: *è, é* en *ě*. Hij zal dus dienovereenkomstig *l, à, ch, ě, n* zeggen, en zoodoende, ook zonder eene *g* te noemen, den juisten klank treffen, evengoed als hij *d, à, g dag* zegt, en niet *d, á, g*, dat *daag* zou opleveren. - Bevreemdend is ook het verwijt aan de

Redactie van het *Woordenb. d. Ned. Taal*, dat er van de beloofde mededeeling harer spellingbeginselen op het congres te Brugge niets gekomen is. Ieder congreslid weet, dat de mededeeling buiten onze schuld en niet zonder uitdrukkelijk protest van onze zijde achterwege is gebleven. Het ‘vermoeden, dat het geringe uitzigt op eenige goede uitkomst ons tot zwijgen zou genoopt hebben,’ is inderdaad slechts een vermoeden, dat door de goede uitkomst niet veel waarschijnlijker is geworden. De Belgische Regeering toch heeft, ondanks ons zwijgen en in spijt van Dr. DE JAGER, die zelfs de *ae* in het Vlaamsch wilde behouden zien, onze spelling als de officieele aangenomen, en de meeste Vlaamsche dagbladen, zoo niet alle, hebben dien wenk terstond gevolgd.

L.A. TE WINKEL.

Critische beschouwing der verschillende afleidingen van het woord *God*.

Toen ik in den vorigen jaargang van dit tijdschrift (VI, blz. 210 vlg.) de vraag: *wat zoekt de etymologie?* trachtte te beantwoorden, begon ik mijn opstel met de opmerking, dat het etymologizeeren den mensch eigen is, zoodra hij dien trap van ontwikkeling heeft bereikt, dat hij het oorzakelijk verband der dingen wenscht in te zien en zich zelven van alles rekenschap zoekt te geven. Het kan dus wel niet verwonderen, dat men ook gegist heeft naar den oorsprong van eenen naam, die uit zijnen aard aan allen de hoogste belangstelling inboezemt, dat men heeft willen weten, welke gewaande of werkelijke eigenschap van het Opperwezen door den naam *God* wordt vertegenwoordigd. Reeds sedert eeuwen

meende men het raadsel te hebben opgelost en hield men algemeen het woord *God* voor hetzelfde woord als *goed*. De verklaring van *God*, als *de Algoede*, als het *goede wezen* bij uitnemendheid, strookte natuurlijk uitmuntend met de christelijke voorstelling van het Opperwezen, en getuigt van den vromen zin haars uitvinders; maar zij getuigt niet van zijne scherpzinnigheid, noch van zijne taalkennis. Bij een weinig nadenken reeds wordt die verklaring hoogst onwaarschijnlijk, en, in het licht der wetenschap beschouwd, blijkt zij geheel valsch te wezen. De Duitsche taalkundige ADELUNG is, mijns wetens, de eerste geweest, die aan hare gegrondheid heeft getwijfeld, doch hetgeen hij meende er voor in de plaats te moeten stellen, was even verkeerd en zelfs veel minder waarschijnlijk. Van toen af echter hebben GRIMM en andere taalgeleerden verschillende andere gevoelens geopperd; maar tot nog toe heeft men geene verklaring weten te geven, die geheel bevredigt. Sommige dier etymologieën zijn onvoorwaardelijk te verwerpen; enkele zijn op zich zelve niet geheel onwaarschijnlijk, maar worden gedrukt door bezwaren, die men nog niet heeft weten op te heffen. Men moet derhalve bekennen, dat de afleiding van het woord *God* òf nog niet bekend, òf voor het minst nog niet voldingend bewezen is. De eerste stap echter op den weg om iets te vinden is natuurlijk het verkrijgen van de overtuiging, dat men het gezochte nog niet heeft gevonden; men blijft dan niet stil zitten, maar gaat voort met zoeken.

Het is mijn voornemen de lezers van den Taalgids in dit opstel bekend te maken met de verschillende geopperde gevoelens aangaande den oorsprong van een woord, dat ongetwijfeld ook hunne belangstelling geniet. Tevens wil ik aantoonen, waarom sommige dier gissingen als volstrekt ongegrond moeten verworpen worden, en waarin het onzekere bestaat, dat verhindert andere als bewezen te beschouwen.

De oudste mij bekende verklaring is de boven reeds genoemde: *God = goed*. Zij was blijkbaar gegrond op de overeenkomst der beide klanken; en men hield ze voor afdoend

bewezen door de uitspraak van CHRISTUS, *Marc.* X, 18. '*Niemant en is goet dan één, namelick Godt*.' Men treft ze aan in het woordenboek van KILIAAN: 'GOD, deus, numen, *Ger. gott, Angl. god, dicitur* GOD, q. d. GOED; *nemo enim bonus nisi unus Deus*, Marc. 10.' Het gevoelen dagteekent echter van veel vroeger dan KILIAAN; het had reeds ingang gevonden bij LUTHER en anderen. VONDEL was er hooglijk mede ingenomen. In zijne *Bespiegelingen van Godt en Godsdienst*, leest men:

'Indien een ongodist Godt dienen zal, en eeren,
Zoo staet ons eerst met reên te stercken en beweeren
Dat Godt in wezen is, dees naam geen' droom beduit,
Of wezenloozen vont, gemaelt door spraeckgeluit,
Maer een zelfstandigheit, een wezen wort berekent,
Gelijck men met den naem van boom een' boom betekent.
Men moet dan weeten, wat de naem van Godt ons melt
In onze spraecke, en bij een ieder volck gestelt
Niet ydel, maer wel scherp met oordeel uitgelezen,
Om uit te beelden of de wercking van dit wezen,
Of iet dat zijn natuur en eigenschap verklaert,
Dees spruit in Duitsch uit goet, en melt den goeden aert,
Den oirsprong van al 't goet, te vloeien uit dien rijcken;
Een naem zoo schoon, dat wy geen andre tongen wijcken;
In zijn betekening, naerdien hy 't hart verweckt,
En met dien klanck alleen de zielen naer zich treckt.'
VONDELS *Werken*, IX, 394.

WEILAND, in zijn *Taalkundig Woordenboek*, vermeldt die afleiding ook nog, doch als onzeker: 'Zeer velen hebben dit woord van *goed* afgeleid.' Die velen, onder welke ook SCHILTER (zie zijn Glossarium op het woord *Cot*) bedachten blijkbaar niet, dat de opvatting: GOD = *Goed*, zuiver christelijk is; terwijl de naam *God*, die in alle Germaansche tongvallen wordt aangetroffen, reeds in den voorchristelijken tijd in de algemeene Germaansche grondtaal moet aanwezig geweest zijn, en derhalve van heidenschen oorsprong is [1]; en

1) Zulks blijkt onder andere ook uit den Oudhoogduitschen eigennaam *Gotram* of *Gothram*, d.i. *Got-hram, Gods-raaf*. De raven die, evenals de wolven, de dieren zijn welke op de slagvelden de lijken der gesneuvelden verteren, waren aan den krijgsgod geheiligd.

dat de voorstelling van de *goden* als *goede wezens* volstrekt niet met de heidensche begrippen strookt. Onze voorouders toch stelden zich de goden niet voor als zedelijk volmaakt goed; laat staan als goedhartig. Op *Baldur* alleen, den god des lichts, ware de benaming *goed* toepasselijk; al de overige goden hebben gezondigd en zullen in den jongsten dag met de wereld verbranden. Zelfs het beginsel van het kwaad, *Loki*, wordt onder hen geteld. Eene algemeene benaming als *de goeden*, voor het geheele geslacht der goden, had onmogelijk in een heidensch brein kunnen opkomen.

Doch de Grammatica neemt hier allen twijfel weg; zij verbiedt volstrekt de woorden *god* en *goed* voor één of zelfs voor verwant te houden, en toont ook hier, dat schijn bedriegt. Eigenlijk stemmen in beide woorden alleen de beginletters, de beide *g*'s, overeen; de sluitletters alleen door verloop, en de klinkers nergens dan slechts schijnbaar in het Ags. en Oudfriesch, terwijl het Engelsch en Nieuwfriesch bewijzen, dat de uitspraak ook in die talen verschillend was. Uit het ohd. *guat*, het nederl. *goed*, en het friesche *goed* (lees: *goe-ed*) blijkt ontegenzeggelijk, dat de grondvocaal van het bijvoegl. naamw. eene *a* is, versterkt door eene voorgevoegde *u* (oe). Alle verwante talen stemmen daarmede overeen [1)]. De grondvocaal van het woord *God* daarentegen is eene *u* (oe); de Gothen zeiden *guth*, de oude Noormannen *gudh*, de Denen en Zweden nog *Gud;* terwijl *goed* in het Goth. *gôds*, in het Onrd. *gôdr*, en in het Deensch en Zweedsch *god* luidt. De korte *u* verandert in het Nederl. wel in *o* en *u*, maar nooit in *oe*. In het woord *God* ziet men de *d* met *th* en *dh* afwisselen; in het bijvoegl. naamw. is geen zweem van verwisseling te ontdekken, dan alleen de regelmatige met *t* in

1) Dat *a* de grondklinker is van onze *oe*, blijkt onder andere uit *droeg* van *dragen, groef* van *graven, sloeg* van *slaan, voer* van *varen, loeg* van *lachen; broek* van *bracca, snoer* naast *snaar, zwoerd* naast *zwaard*.

het Oudhd. *guat, guot*. - Alles wijst hier dus op verschil in oorsprong.

ADELUNG schijnt de eerste geweest te zijn, die de zoolang gangbare afleiding in twijfel heeft getrokken. Hij vermoedde, dat *God* uit ééne bron was gevloeid met '*Odin*,' den Noordschen naam van het hoofd der goden. Wat hem op het denkbeeld mag gebracht hebben, is mij onbekend, zeker was het niet de Grammatica, want zij verwerpt deze afleiding nog sterker dan de vorige.

Het woord *Odhinn* is de regelmatige Noordsche vorm van het woord, dat wij in onze jeugd *Wodan* [1)] hebben leeren noemen, en dat in het Oudhoogd. *Wuatan* luidt. Wij hebben hier dus, behalve dezelfde zwarigheid als bij *God = goed*, eene nieuwe: *w = g*.

De Friesche *e* in *Wensdei* (Woensdag) naast de *o* in *God* toont insgelijks, dat de klinkers in *God* en *Woedan* (bij hen *Wedan?*) niet overeenstemmen.

Een derde, zeer hybridische afleiding: '*God* en *Gut* van het wortelwoord *ot, od, eut*, bezit, magt (ons *ood* in *kleinood* en *allodial*), en het gael. lidwoord *g* ontstaan,' is geene ernstige wederlegging waardig. Het is genoeg te vermelden, dat het bedoelde *ood* in het Gothisch *aud* en in het Ags. *ead* luidt, en dus geen bestanddeel van goth. *guth* en ags. *god* kan uitmaken; en dat het lidwoord in het Gaelisch *y*, en vóór een klinker *yr* is, en niet *g*.

Niets verstandiger is KALTSCHMIDTS afleiding van Skr. *gâ*

1) Het wordt eindelijk eens tijd, dat men de schooljeugd dien naam goed leert uitspreken. De oorzaak, dat men *Wodan* zegt, is dat die naam het eerst meer bekend is geworden uit een geschrift van een Nedersaks, bekend onder den naam van SAXO GRAMMATICUS. Dat deze *Wodan* uitsprak en schreef, bracht zijn dialect, het Nedersaksïsch, het zoogenoemde Platduitsch, van zelf mede; doch zulks is geene reden voor ons om ook zoo te doen. Wien geen platduitsch *blood*, maar Nederlandsch *bloed* door de aderen vloeit, behoort *Woedan* of *Woeden* te zeggen, evenzeer als het beschaafde Nederlandsch *boek, goed* en *moeder* zegt, en de uitspraak *book, good* en *mooder* als gewestelijk verwerpt. De naam *Woensdag*, d.i. *Woedens dag*, wijst ons op de ware uitspraak. Onze voorouders moeten eerst *Wuadan*, later *Wuodan* hebben uitgesproken.

(*gaan*), dat in het Grieksch *gao* luiden, en scheppen, voortbrengen beteekenen zou. Uit de bijvoeging, dat van dien wortel ook *gâus* is afgeleid, hetwelk *rund* (stier en koe) en *aarde* beteekent, blijkt, dat KALTSCHMIDT het oog heeft, op een wortel, waarvan gr. *γα□α* en *γ□* (aarde) is afgeleid. Een gr. ww. *gao* is onbekend; en men weet thans, dat men aan *gâ* ten onrechte, behalve de beteekenis *gaan*, ook die van *scheppen* heeft toegeschreven. De *aarde* is datgene, waarop de mensch *gaat*, de grond of bodem. Doch al wilde men aan *gâ* de beteekenis *scheppen* blijven toeschrijven, de *a* die schuilt in ons *koe*, ohd. *chua* en *kua*, dat ook van skr. *gâ* komt, verbiedt eenige verwantschap met *God* (*guth*) te onderstellen.

GRIMM (*Deutsche Mythologie*, blz. 13) achtte het niet onmogelijk, dat *God* hetzelfde woord is als het Perzische *khodâ*. ‘Indien dit woord,’ zegt hij, ‘door eene sterke verkorting uit het Zendsche *quadâta* (a se datus, increatus, skr. *swadâta*, d.i. door zich zelven gegeven, ongeschapen) ontstaan was, dan zou ons Germaansche woord oorspronkelijk eene samenstelling wezen en een treffenden zin hebben.’ Ongetwijfeld zou eene uitdrukking met de beteekenis *ongeschapen* eene hoogst gepaste benaming voor het Opperwezen zijn. Ook is de overgang van skr. *swadhâta*, in zend. *qadhâta* (*quadhâta*), en van dit woord in nieuwperzisch *khodâ*, hoe onwaarschijnlijk misschien in het oog van velen, niet aan zoo grooten twijfel onderhevig, dat degelijke kenners dier talen dien onwaarschijnlijk achten; zie JUSTI, *Handbuch der Zendsprache*, blz. 86. Doch de verklaring van het Germ. woord *God* als *de ongeschapene* is om twee redenen onaannemelijk. Vooreerst beteekent *swadhâta* eigenlijk niet *ongeschapen*, maar o.a. *door zich zelven g e g e v e n* , hetgeen trouwens als *door zich zelven voortgebracht* of *g e s c h a p e n* kan opgevat worden. Intusschen bevat het begrip *door zich zelven voortgebracht* eene tegenspraak met zich zelf; het onderstelt natuurlijk het bestaan van den zich zelf scheppende vóór dat hij bestaat; en zóó ongerijmd hebben onze voorouders wel niet gedacht. Het Zend. *qadhâta* beteekent dan ook niet *door zich zelven gegeven*, maar *door zich*

zelven bepaald of *bestuurd, zijne eigene wet hebbende, eigenmachtig handelende*, en het wordt als bijv. naamw. toegepast op het uitspansel en de sterren, die hun eigen loop volgen. De beteekenis *heerschen*, ligt ook in *dareghôqadhâta*, eene lange heerschappij hebbende, en in *pourvôqadhâta*, vroeger heerschende. In de Noordsche mythologie nu is niet *God*, of liever, zijn niet *de goden*, de allereerste wezens. De goden zijn daar jonger dan de reuzen; en dezen weder jonger dan eene woeste nog door geen levend wezen bewoonde natuur. Vóór al het geschapene bestond er een groote kloof of *gaping*, eene *gaping der gapingen* (*ginnunga gap*) tusschen het eeuwige vuur ten zuiden en de eeuwige koude ten noorden. In het midden van die kloof borrelde de bron *Hwergelmir*, de *bruisende ketel* of kom, die twaalf stroomen van zich liet uitgaan. De eerste reus *Ymir* en de eerste god *Buri* hebben niet zich zelven geschapen, maar zijn *geworden* door de zuivere werking der bestaande natuurkrachten. De reus *werd* door de werking van het vuur op de ijsklompen, waartoe de koude het water der bron Hwergelmir had doen stollen; de god *werd* doordien de koe *Audhumbla*, die op dezelfde wijze als de reus ontstaan was, aan de zilte ijsklompen likte. De goden, die bij de Germanen de hoofdrol spelen, zijn bij hen, evenzeer als die bij de Grieken en Romeinen, uit ouders, uit den god *Bör* en de reuzin *Bestla*, op menschelijke wijze, *geboren*. Hoe het dan ook zij, *ongeschapen* kan in geen geval de beteekenis van het woord *god* wezen.

Intusschen is het zeker, dat het Perzische *qadâi, qudhâ, qotai* de beteekenis heeft van *Heer* en *God*, in den zin van *zelf-* of *eigenmachtig heerscher;* doch in dat woord ons *God* te zien laat de geschiedenis der taal volstrekt niet toe. De genoemde vormen zijn uitsluitend eigen aan den Middel-Aziatischen taaltak, niet aan het Germaansch, noch aan eenige andere der Westersche talen, vermits deze geene twijgen van dien tak zijn. Het Germaansch weet van geen overgang van *sw* (met de dentale *s*) in *qua* en *kho; sw* blijft *sw* (*zw*), gelijk onder andere *swing*, ons *zwenken; swasri*, ons *zuster* (hd.*schwes-*

ter); *swâd*, ons *zoet* (friesch *swiet*); en *swid*, ons *zweeten*, bewijzen. Zeker is het dat bepaaldelijk de Skr. wortel *swa*, die *zelf, zich* en *eigen* beteekent, onveranderd in het Germaansch is overgegaan, en in het Goth. *swês*, in het Ags. *swæs*, en in het Ohd. *swâs* of *swas* luidde. Naar alle waarschijnlijkheid leeft hij ook bij ons nog in *zwezerik*. - Uit alles volgt, dat wij niet het minste recht hebben om het woord *God* van Skr. *swadhâta* af te leiden en er de beteekenis van *ongeschapen*, of die van *eigenmachtig heer* of *autocraat* aan toe te schrijven.

Daar geene westersche taal, het Latijn en Grieksch zoo min als het Germaansch, eenig woord bevat, dat strekken kan om de afleiding van *God* te verklaren, en BOPP de grootste kenner van het Indo-Europeesch, verzekerd had, ‘dat de Germaansche vormen, inzonderheid in de oudere dialecten gewoonlijk dichter bij het Sanskrit staan, dan bij het Nieuwperzisch,’ wendde men sedert den zoekenden blik naar de heilige taal der Brahmanen, die ongetwijfeld de eenige is, welke hier licht geven kan. Eer wij echter overgaan tot de beschouwing van de skr. woorden, die men ter verklaring heeft aangevoerd, moet ik den lezer opmerkzaam maken op eene bijzonderheid in het woord *God*, die het onderzoek moeilijk maakt en misschien altijd verhinderen zal tot volkomene zekerheid te geraken. De zaak is deze. Er bestaan van het woord *God* twee vormen, die niet overeenstemmen; te weten één met *th* of *dh*, en een andere met *d*, hd. *t*. In het Goth. wordt *guth* aldus verbogen: *gu*th, *gu*th*s, gu*tha, *gu*th; mv. *gu*d*a, gu*d*ê, gu*d*am, gu*d*a;* en sommige afleidingen en samenstellingen vertoonen de *th* als *guthblôstreis, guthaskaunei;* andere de *d*, als *gudhus, gudafaurhts, gudalaus, afgudei, gagudei, gudja, gudjinôn, gudjinassus, gudisks*. Het Oudnoordsch heeft alleen vormen met *dh: godh, gudh* en *godhi* (priester); maar de overige Nederduitsche talen, alleen met *d:* ags. *god*, eng. *god*, deensch, zweedsch, ijsl. *gud*, osaks. *god;* waaraan regelmatig de hd. *t* van *Gott* beantwoordt. Welke letter is hier de normale, de *th* of de *d?*

Van het antwoord op deze vraag hangt de vorm af, welken het skr. woord moet hebben. Is de *th* als de ware sluitletter te beschouwen, dan komen alleen skr. wortels op *t* in aanmerking; in het andere geval alleen wortels op *dh* of *th*. Ook de beginletter baart moeilijkheid. Aan de Germ. *g* kan theoretisch skr. *gh* en *h* beantwoorden; maar ook *g*, namelijk, wanneer de sluitletter eene adspirata is, b.v. *dh*. Uit het laatste vloeit voort, dat het Sanskr. woord met *g* kan aanvangen, wanneer men in *God* de *d* voor de normale sluitletter aanziet. Er komt nog bij, dat de skr. *h* dikwijls een overblijfsel is van eene *bh* of *dh;* zoodat allerlei skr. vormen, als *ghut, gudh, hut, bhut, thut* enz. in aanmerking kunnen genomen worden.

Prof. SCHWEIZER te Zürich sloeg het oog op Skr. *dhûti*, beweger, schudder (van den wortel *dhû*, beroeren, schudden) eene benaming, die van den wind, *Marutas*, gebezigd wordt, en dezen voorstelt als den verwoestenden storm. In *God* zou dan volgens hem, het begrip liggen van ‘den stormenden, donderenden en bruisenden held;’ en dit begrip zou overeenkomen met de beteekenis, die door GRIMM aan den naam *Wuadan* is toegeschreven, als ‘de albesturende, scheppende kracht, het alles doordringende element der lucht, dat zich zoowel in een lieflijken, verkwikkenden wind, als in den wilden, verwoestenden storm openbaart.’

Men ziet de overeenstemming is niet volkomen. Immers bij *dhûti* komt alleen het verwoesten en beroeren in aanmerking, welk begrip oorspronkelijk niet in *woede* en *woeden* gelegen heeft. Het onrd. woord, *ôdr* (woede) beteekent wel is waar *toorn*, maar ook *moed* en *geest; woede* beantwoordde volkomen aan lat. *animus* en gr. *μένος*, ziel, geest, levensbeginsel. Woedan komt dan ook in de Noordsche mythologie voor als de schepper, bezieler en onderhouder der menschen; hij vormt het eerste menschenpaar uit twee boomen Eska en Embla; hij is de grootste bestrijder der vernielende krachten, waartegen hij in den jongsten dag zal kampen, bijgestaan door de helden, die hij uit alle eeuwen en oorden op de

slagvelden opzamelt en in zijne Waalhalla (Keurzaal) overbrengt. Eerst de verkondigers van het Christendom, die de goden als duivels voorstelden, gaven aan *Wuodan* het karakter van een '*tyrannus*,' dwingeland, en waren oorzaak, dat aan *woede* en *woeden* thans alleen een ongunstige zin wordt gehecht. De voorstelling *boos* en *vernielend* kan niet het begrip zijn, dat aan het woord *God* ten grondslag ligt, hoe men dit ook neme, hetzij oorspronkelijk als benaming der hoogste godheid, in welke dan ook het begrip van schepper en onderhouder moet liggen, hetzij als benaming van het gansche geslacht van goden, onder welke zich ook bepaald goede en weldadige wezens bevonden. - Komen de begrippen niet wel uit, de vorm is onzeker; want men kent geen enkel voorbeeld van eene Germaansche *g*, die stellig uit eene Skr. *dh* ontstaan is.

Prof. SCHWEIZER, *dhûti* met eene *t* als grondvorm aannemende, onderstelde stilzwijgend, dat de *th* in *God* de oorspronkelijke sluitletter is geweest. Van een ander gevoelen is Dr. EBEL. Deze neemt niet *gutha* maar *guda* als den normalen grondvorm aan, vermits het, volgens hem, niet waarschijnlijk is, dat alle Germaansche talen bij de klankverschuiving te ver zouden gegaan zijn en twee stappen vooruit zouden gedaan hebben. Daarom meent hij, dat het Goth. en Onrd. zijn staan gebleven; hij zocht derhalve naar een wortel, die op *dh* eindigt, en stelt *gudh* (verbergen, bedekken), gr. *κεύθω* (*keutho*) voor. Hij merkt daarbij aan, dat de Skr. beginletter in het Germ. blijft, wanneer de sluitletter geadspireerd is, en voert onder andere een zeer treffend voorbeeld aan, waarin volkomen dezelfde verhouding der letters voorkomt, te weten: *bandh* (binden), *πενθ* (penth) in *πε□σμα, πενθερος*, en *band*. GRAFF reeds had aan *gudh*, bedekken en verbergen, gedacht; hij giste, dat *God* zoo veel zou zijn als de alles *overdekkende hemel*. Dr. EBEL wil het evenwel anders hebben opgevat, niet als de *dekkende* en *verbergende*, maar als de *bedekte* en *verborgene*. 'Is *God de verborgene, de onzichtbare*,' zegt hij, 'dan zal het gepaste van

deze benaming der godheid in een Duitschen mond ieder in het oog springen, die denkt aan de bekende plaats van TACITUS (*Germ.* 9).' Die plaats vertaal ik aldus: 'Voor het overige denken zij [de Germanen] er niet aan om de goden binnen wanden in te sluiten noch in eenige menschelijke gedaante af te beelden; daar voor zijn de hemelsche wezens hun te groot. Zij heiligen bosschen en wouden, en noemen met godennamen het verborgene, dat zij slechts met het oog van het godsdienstig gevoel zien.' - Ongetwijfeld heeft zoowel GRAFFS als EBELS verklaring veel vóór zich. Kon men *guda* als den Germaanschen grondvorm aannemen, dan kwam alles behoorlijk uit, en zou men bij eene der beide verklaringen berusten kunnen. Doch die vorm is niet de waarschijnlijkste. Dr. LEO MEYER heeft al de Gothische vormen met groote nauwkeurigheid opgezocht en bekeken, en komt tot het besluit, dat *gutha* de normale vorm is geweest. Eene Gothische media verandert als *sluitletter* niet zelden in eene adspirata, maar nooit in het midden van een woord; en dit zou hier hebben moeten plaats grijpen. De 3de naamval van *Guth* luidt steeds *gutha* met *th*, het mv. komt ook eens zóó geschreven voor, te weten *Gal.* IV: 8: '*thoei wistai ni sind gutha*,' 'die van nature geene goden zijn.' Dit verbiedt volstrekt de *d* voor de oorspronkelijke letter te houden. Het vergelijkbare skr. woord moet dus op *t* eindigen. Alsdan komt *huta* (*geofferd, geplengd*, of *hij, aan wien geofferd of geplengd is*), van den wortel *hu* (offeren, plengen), in aanmerking. *Hu* is echter waarschijnlijk hetzelfde woord als het gr. *θύ*(*ειν*), zoodat men dan moet stellen, dat *dh* in *g* is overgegaan; iets, waarvan de mogelijkheid nog niet is bewezen. Om die reden verwerpt MEYER *huta* en slaat hij het oog op *jut* (d.i. *dzjut*), *glanzen, schitteren*. Ten einde zijne meening ingang te doen vinden haalt hij voorbeelden aan, waarin eene skr. *g* in het Germ. *g* gebleven is. In die voorbeelden echter is de sluitletter geadspireerd, namelijk in *gardh* dat met goth. *gredu*, en *grabh* dat met *graban* zou overeenstemmen; alleen in *gâ* komt geene en dus

ook geene geadspireerde sluitletter voor. De beteekenis past anders uitnemend. *God* zou dan beteekenen: *de glansrijke, de schitterende*, en het woord zou dan één zijn met lat. *deus, divum*, gr. (*Ζεύς*), *Διός*, en skr. *dêwas*. Immers *jut* (*dzjut*, is achtereenvolgens ontstaan uit *jyut, dyut, dya, diw*, uit welken wortel *diw* (glans) de genoemde woorden ontsproten zijn. Doch MEYER bedenkt niet, dat *d* en *dy* (*dj*) nooit onze *g* hebben kunnen opleveren. De skr. *g* gaat wel over in *j* (*dzj*), maar niet omgekeerd *j* in *g*, gelijk hier ondersteld wordt geschied te zijn. Aan *dzj* uit *g* zou eene Germ. *g* kunnen beantwoorden, maar onmogelijk aan *dzj* uit *dy*. Er komt nog iets bij, dat in dit bijzondere geval volstrekt verbiedt aan dien overgang te denken. De wortel *diu* (*diw*) is onveranderd in het Germaansch overgegaan en heeft daar de vormen *Diu, Tiu* en *Ty*, ohd. *Ziu*, opgeleverd, die als eigennaam op den oorlogsgod is toegepast, welke bij ons in *Dinsdag*, Friesch *Tiisdei*, dag van Diu, dies Martis, nog leeft. MEYERS afleiding is derhalve, als eene volstrekt onmogelijke, zonder voorbehoud te verwerpen.

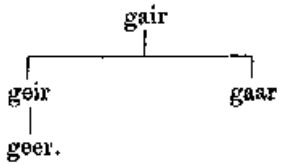
GRAFF gist ook, dat *God* kan ontstaan zijn uit *budh*, weten, ‘waarvan *Buddha*, en misschien het slav. *bog* (God).’ In dit geval zou *God de wetende, de wijze* beteekenen. Die gissing vooronderstelt echter de hoogst onwaarschijnlijke verwisseling van *b* met *g*, en is dus vooralsnog insgelijks onaannemelijk.

Zoo heb ik dan den lezer door den doolhof der gissingen geleid. De uitkomst is, dat wij de afleiding van het merkwaardige woord nog niet kennen. Iets hebben wij echter kunnen leeren, namelijk, dat het etymologizeeren de grootste omzichtigheid vordert, dat schijn nergens meer bedriegt dan hier, en dat men zich niet tevreden mag stellen, zoo lang niet èn beteekenis èn vorm in de volkomenste overeenstemming zijn.

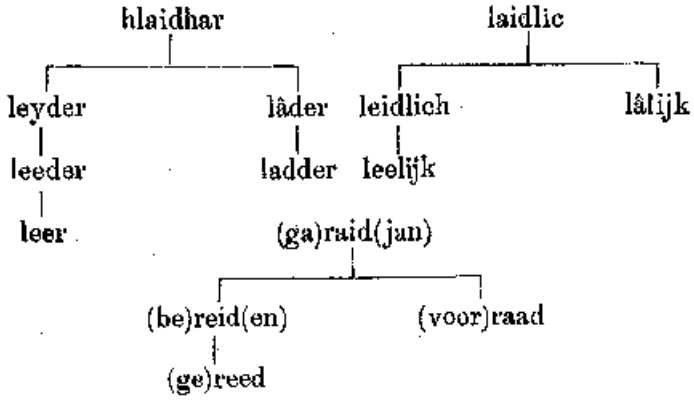
L.A. TE WINKEL.

Overeenstemming in de vormen *geer, geeren, aalgeer* en *navegaar*.

Troffen wij *Taalgids*, VI, blz. 276 vlgg., in *leeder, lader, ladder*, en *leelijk, lalijk* twee voorbeelden aan, waar in de tweeklank *ai* ook bij ons, gelijk in het Oudfriesch, zoowel eene lange *â* als eene scherpe *e* opleverde, in (*aal*)*geer* en (*nave*)*gaar* hebben wij een derde. De geschiedenis van dit *geer, gaar* is hoogst eenvoudig, heeft niets duisters, niets tegenstrijdigs in, tenzij men, gelijk de Latijnen zeggen, in het riet knoopen zoekt. De *e* van *geer* is niet ontstaan uit de *a* van *gaar;* dit laatste woord is, om vergelijkender wijze te spreken, niet de *vader* maar de *oom* van het eerste; beide stammen als broeders af van een woord, waarin *ai* voorkomt. De genealogie der *geer*-familie laat zich dus voorstellen:

Zij stemt volkomen overeen met die van de familien *leer, leelijk* en *bereiden:*

De geschiedenis van *geer* is deze. CAESAR maakt melding van eene werpspies bij de Galliërs, *gaesum* geheeten; en Grieksche schrijvers kennen aan de Iberiërs, Puniërs en Lybiërs ook zulk een wapentuig toe, dat zij *γα□σος* en *γαισός* (*gaisos*) noemen. Die naam was dus wijd en zijd verbreid. Het kan daarom wel niet verwonderen, dat men hem ook bij de Germanen aantreft, doch met de bekende, zoo menigmaal voorkomende verandering der *s* in *r*, en met de vocaalwijzigingen, die elk dialect medebrengt: onrd. *geir*, oudsaks. *gêr*, ohd. *gêr* en *kêr*, ags. *gâr*, ofri. *gêr* en *gâr*, ndl. *geer* en *gaar;* waarbij men in aanmerking moet nemen, dat *ai* in het Lat. regelmatig in *ae*, in het Noordsch in *ei*, in het Osaks. in *ê*, in het Ohd. voor eene *r* in *ê*, in het Ags. in *â* of *ae*, in het Friesch in *ê* of *â* overgaat. De Eng. *o*, als zij met eene Ags. *â* overeenstemt, bewijst, dat deze uit *ai* ontstaan is; *to gore* bevestigt hier dus, dat *gâr* voor *gair* staat; en de Ohd. vorm *napugaera* met *ae* pleit insgelijks voor het ontstaan der *e* van *gêr, kêr* uit *ai*. Alle vormen, de niet Germaansche zoowel als de echt Germaansche, stemmen derhalve volkomen overeen. Er is geene grootere overeenstemming denkbaar; alleen het Gothische getuigenis ontbreekt. Het laatste gedeelte toch van het evangelie van JOHANNES, waar het doorsteken van CHRISTUS' zijde verhaald wordt, en waar dus de Gothische benaming voor *speer* zou moeten voorkomen, is verloren gegaan; en de *gairu*, de doorn (*σκόλοψ*), in het vleesch van PAULUS, 2 Cor. 12.7, was wel geen werpspies. Ook is *gairu* onz., terwijl de vormen *geir, gêr, gâr* enz. mannel. zijn. Intusschen zou de stekende doorn *gairu* van denzelfden wortel kunnen gevormd wezen. Dit woord zou dan het bestaan der *ai* bevestigen; in geen geval pleit het er tegen.

Ook onder de samenstellingen en afleidingen heerschte dezelfde volkomene overeenstemming. Het woord *geer* werd ook op andere werktuigen om te steken toegepast. Zoo heet het vischtuig, in de gedaante van een drie- of viertandige vork, waarmede inzonderheid aal of paling gestoken wordt, in het Ohd. *fiskêr*, of eenvoudig *kêr* (tridens, drietand); bij ons

heet het *aalgeer*, overeenkomende met KILIAANS *aelsperre* (aalspeer). De andere vorm *gaar* werd toegepast op eene groote boor, waarmede men oorspronkelijk de gaten in de naven der wielen van rijtuigen boorde, daarom *navegaar*, en bij verbastering *naveger, avegaar, aveger* enz. enz. genoemd. Hiermede stemmen overeen ohd. *navigêr, napugaera*, en ags. *nafogâr;* terwijl het eng. *to gore*, steken, boren, ten onderpand strekt, dat de ags. *â* uit *ai* was ontstaan.

Onder de afleidingen komt in de eerste plaats in aanmerking het vrouwelijke *geer, geere*, ofri. *gâre*, ohd. *gêro* (mann.) onrd. *geiri*, driehoekige of schuine lap in een kleed. De benaming is ontleend aan den vorm der punt van den *geer*, die pijlvormig en van weerhaken voorzien was. Het is natuurlijk, dat de oude Germanen, die in de meetkunst niet ver gevorderd waren, en het woord *driehoek* (vertaling van lat. *triangulus*) wel niet kenden, bij iets dat driehoekig was of spits uitliep het eerst aan hun wapentuig dachten. Het Ags. *gâra* (vr.) werd daarom op overeenkomstige wijze toegepast, namelijk op spits uitloopende landtongen en in het land indringende inhammen der zee. In de laatste opvatting wordt ook het ohd. *gêro* gebezigd; en hoewel mij van ags. *gâra* in de beteekenis van *geer van een kleed* geen voorbeeld bekend is, het eng. *goar* bewijst niet slechts, dat *gâra* ook in dien zin gebruikt werd, maar tevens, dat *â* daarin = *ai* was. Het werkwoord *geeren*, schuins of scheef loopen, dat vooral van huizen gezegd wordt, is eene verdere afleiding van *geer*.

De *e* van *geer* is dus ongetwijfeld uit *ai* ontstaan, en derhalve scherp. Hiermede stemt overeen de spelling van PLANTIJN: ‘Geeren eens kleedts, *Les pieces de costez d'une chemise de femme, ou plis fendus d'un habilement*,’ onderscheiden van: ‘geren, oft gesten, *devenir en lie*. Dat bier wilt niet geren, *la biere ne s'assaisonne point*.’ Ook KILIAAN onderscheidt door de spelling ‘*gheere, gheerene*,’ van een kleed, van ‘*ghere*,’ begeerte; WEILAND, SIEGENBEEK en BILDERDIJK kenden aan *geer* eenparig de scherpe *e* toe. Het moet dus, oppervlakkig beschouwd, bevreemden, dat de Heer BECKERING VINCKERS

hier de zachte *e* wil. Dit heeft twee oorzaken. ZEd. acht de *e* van *geer* uit de *a* van *gaar* ontstaan, en ziet in de overeenstemming der verwante talen niet dan verwarring en verdeeldheid. Op blz. 55 der *E-legie* luidt het: ‘Hoewel mij enz....., komt het mij toch en wegens het boven omtrent het overgaan der *ai* in *a* en de *a* in *e* uiteengezette, en om de verdeeldheid der buitenlandsche stemmen het veiligst voor, om ons bij *geer* aan het binnenlandsche kenmerk [de *a* naast de *e*] te houden.’

Een ‘binnenlandsch’ kenmerk, dat voor de zachtheid der *e* pleiten zou, bestaat er niet; de lange *â* naast de *e* zegt niets. *Geer* is, gelijk wij gezien hebben, niet van *gaar* gekomen, en zou er niet uit hebben kunnen ontstaan, omdat geene enkele oorspronkelijk lange *a* (uit *ai* of *ia*) bij ons ooit in *e* is overgegaan. Zulk eene *a* kan alleen door het verlies van den klemtoon toonloos worden, wat bij *naveger* of *aveger* heeft plaats gehad en in hetzelfde geval met alle klinkers en tweeklanken geschiedt.

‘Om een denkbeeld van de buitenlandsche verdeeldheid te geven, diene het volgende.’ Hierop volgen ruim 4 bladzijden, waarop veel, dat niets ter zake doet, en alleen de strekking heeft om bij den lezer alle geloof aan de mogelijkheid eener taalwetenschap weg te nemen. Het is natuurlijk, dat ik dat alles niet kan uitschrijven.

Dat de Heer B.V. ‘buitenslands’ niets dan verdeeldheid ziet, schijnt, zoo al niet veroorzaakt, dan toch gestijfd door eene bijna ongelooflijke begripsverwarring, te bevreemdender, omdat het verschil in de taalvormen duidelijk aanwijst, dat men met twee verschillende woorden te doen heeft. Op blz. 57 der *E-legie* heet het: ‘Omtrent het Ofriesche *gara* sta ik in twijfel. Dit beteekent volgens RICHTHOVEN *rokschoot* en *gewaad* en komt dus overeen met het Eng. *gear, furniture, dress, habit, stuff* en daar de Eng. *ea* zoowel uit *a* als *ai* ontstaat b.v. *meat* Goth. *mat, sea* Goth. *saivs*, is het de vraag of dit *gear* met *gore* in verband staat of met 't Ags. *gearva, gerla, vestis, amiculum*, Eng. *garb, garment*, Ohd.

garwa, On. *gerf, gerfi*, Nedl. *gareel*, alles behoorende tot 't Ohd. *gara* of *garaw, paratus, expeditus, tectus*, Nedl. *gaar.* 't Ohd. *garawi* is zoowel *praeparatio = toebereiding* als *kleed*, 't verbum *garawan* of *garen, bereiden* en *kleeden*.' - Bijna alles is volkomen waar, maar juist daarom is het te onbegrijpelijker, dat de Heer B.V. niet heeft gemerkt, dat hij hier op eene geheel andere woordfamilie het oog heeft dan die van *geer, spies, speer*. Alleen is het verkeerd gezien, dat ohd. *garawan*, nhd. *gerben*, bij KILIAAN *gaerwen* en *gerwen*, rechtstreeks *kleeden* zou beteekend hebben. De genoemde woorden beteekenden eigenlijk niets meer dan *bereiden, toebereiden*, hetgeen, toegepast op een priester die zich voor de heilige dienst gereed maakt, op *kleeden*, of liever op *ornare*, het aandoen van het ornaat, van de teekenen der priesterlijke waardigheid neerkomt. Het duidelijkst blijkt zulks uit het Oudh., waarin *garawi*, niet slechts *habitus* (kleeding), *poderis* (lang priesterkleed) en *amictus* (priestermanteltje) beteekent, maar ook *ephod* (de borstlap van den Israëlitischen hoogepriester), *stola* (stool), *infula* (mijter), *ornatus* (sieraad) en *praeparatio* (voorbereiding). Ook de plaats in de Friesche wetten, waarop VON RICHTHOFENS verklaring van *gare* als 'gewand,' gegrond is, bedoelt kennelijk priesterornaat: 'aan boeken en aan beelden, aan kelken en aan corporalen, aan *gharem* en aan altaardoeken en alle zaken die de heeren priesters tot de godsdienst noodig hebben.'

Vandaar dat de consistoriekamers op sommige plaatsen nog steeds *gerw-* of *gerfkamers* heeten, bij KILIAAN: 'gaerw-kamer, *locus in templo, ubi sacerdos se praeparat et sacris vestibus adornat* (vertrek in eene kerk, waar de priester zich toerust en zich met de heilige gewaden kleedt).' Het eenige punt van aanraking tusschen de beide woordfamiliën van *geer* en van *gerwen* bestaat dus hierin, dat *geer* o.a. een stuk in een kleed, en *gerwen* in eene zeer bijzondere opvatting *kleeden* beteekent. Wie ziet niet, dat dit samentreffen louter toeval is, en dat de woorden overigens hemelsbreed uiteenloopen? De vormen verschillen niet minder dan de beteekenissen Tot

de verwanten van *geer* behooren, gelijk wij gezien hebben: onrd. *geir* en *geiri*, ags. *gâr* en *gâra*, eng. *goar* en *to gore*, ohd. *gêr, kêr* en *gaer*, osaks. *gêr;* tot die van *gerwen:* onrd. *gera, giöra* (gereed maken), ags. *geara* (gereed), *gearwian* (gereed maken), eng. *gear* (kleederen, versierselen), ohd. *garo* (gereed), *garawian* (gereed maken), osaks. *garu* en *garwian* (gereed en gereed maken), de laatste alle met de korte *a*. Het is natuurlijk, dat men niets dan 'verdeeldheid' ontwaart, als men die beide reeksen van woorden niet uiteenhoudt.

L.A. TE WINKEL.

Vlijm.

Onder de uit den vreemde ontleende woorden, waarin, gelijk in *tapijt, venijn* en andere, uit eene Latijnsche *e* bij ons eene *ij* ontstaan is, behoort ook *vlijm*. Ten tijde van PLANTIJN en KILIAAN had dit woord nog den *i*-klank, dien men vroeger doorgaans aan de Latijnsche *e* toekende; zij schreven: *vliem, vlieme, vliemken, vliemen, vlieminge, vliemijser;* en nog wordt het woord wel met *ie* uitgesproken door lieden, die ook *iedel* en *iever* zeggen, ofschoon zij in andere woorden, als *ijs, mijn, zijn, rijden*, de *ij* laten hooren.

Het instrumentje, dat *vlijm* heet, was in de middeleeuwen, toen men zich op gezette tijden liet aderlaten of koppen, gelijk nu het haar knippen, veel algemeener bekend dan thans het geval is. Geen wonder dus, dat de toen zoo populaire, maar lange Latijnsch-Grieksche naam *phlebotomum* (adersnijdend) in den mond van het volk verhaspeld en verkort werd. Moest *paraveredus* in ons *paard* veranderen, dan kan het niet bevreemden, dat *phlebotomum* (fliebotomum) in *vliem* overging. De verscheidenheid in de Oud- en Nieuwhoogduitsche vormen *fliodima, fliedima, fliedma, fliedem, fliedme, fliede, fliete, flede*,

waarbij nog ons verouderde *vlemme* te voegen is, bewijst genoeg, dat men te doen had met een vreemd woord, welks vorm men uit de moedertaal niet kon verklaren, omdat het daarin geene stamverwanten had. De barbiers en kappers zullen er zelven wel niet vast op geweest zijn, laat staan het volk; de spelling *fleubothomum*, die men bij geletterden van die dagen aantreft, leert, hoe het bij de besten gesteld was.

De boven aangehaalde vormen toonen den weg, dien de verbastering gegaan is. Eerst verdween de *b* en ging de *f* als naar gewoonte in *v*, de *th* in *d* over: *fliodema, fliëdema;* de *d* assimileerde zich met de *m* in *vliemme, vlieme*, en verkortte, als men ze dubbel uitsprak, den voorafgaanden klinker in *vlemme*, op dezelfde wijze als wij bij eene vroegere gelegenheid (*Taalgids*, VI. blz. 292) bij *lillik* en *kwallik* voor *leelijk* en *kwalijk*, uit *leedlijk* en *kwaadlijk*, gezien hebben.

De vraag, of men *vlijm* heeft te schrijven of wel de oudere spelling *vliem* te behouden, wordt door de afleidingen *vlijmen* en *doorvlijmen*, gelijk men algemeen uitspreekt en schrijft, voldoende beslist. Men spreekt en leest van *vlijmende* smart, en van smart, die iemands hart *doorvlijmt*. Het zou niet raadzaam zijn de afleiding dezer woorden te verduisteren door het grondwoord *vliem* met *ie* te schrijven. Over de spelling *vlemme* zal wel niemand denken.

Vliem had voorheen nog andere beteekenissen, die nu vergeten zijn. De lansvormige gedaante der vlijm, die vroeger aan iedereen bekend was, en waarom zij thans doorgaans *lancet* (d.i. *lansje*) genoemd wordt, was oorzaak, dat de benaming op andere min of meer lancetvormige voorwerpen werd toegepast, te weten op *korenaren* en sommige smalle *vinnen* van visschen, gelijk KILIAAN ons leert.

Dat een korenaar iets van eene pluim heeft, en dat eene bijzondere soort van pluimen *vlammen* heeten, bewijst volstrekt niet - wat de Heer BECKERING VINCKERS (*E-legie*, blz. 73) wil - dat *vliem, vlemme* in de beteekenis van *korenaar* een ander woord is, uit '*vlam, flamma*, ontsproten.' Vooreerst heeten niet alle pluimen *vlammen*, maar alleen die, welke 'volkomen

gelijk aan een *gersteaar* uit ballen of pompoenen opsteken.' Ofschoon die pluimen op zich zelve al heel weinig op vlammen gelijken - wel niet meer dan gerstenaren - zoo zal men die benaming genoeg gerechtvaardigd vinden, wanneer men pompoen en pluim te zamen beschouwt, en daarin de niet zoo geheel mislukte voorstelling van een vlammende granaat ziet. De grenadiers dragen dan ook werkelijk nog dien oorspronkelijken vorm. Doch *vlam*, lat. *flamma*, zou in geen geval *vlemme* noch *vlieme* hebben kunnen opleveren. Van den overgang eener *a* in *ie* voor de lipletter *m* bestaat geen enkel voorbeeld; en de uitgang *a* van *flamma* moest juist het veranderen der *a* in *e* tegenhouden. Voor dien overgang wordt eene *i* of *j* in den uitgang vereischt; waar die ontbreekt, blijft de *a*. Dit blijkt onder andere duidelijk bij de vergelijking van *vaan*, goth. *fana*, met *veen*, goth. *fani*, van *haan*, goth. *hana*, met *hen*, ohd. *hani, heni*, e.a.

L.A. TE WINKEL.

Wees, weezen.

In *wees* heeft men te allen tijde eene scherpe *e* erkend. PLANTIJN spelt: 'Een weese, *un orphelin;*' KILIAAN: 'Weese, weesen-huis, weesen-meester, weeselingh, *pupillus, orphanus;* de Staten-overzetters: '*weese, weesen;*' TEN KATE verklaart, D. I. blz. 265, 'dat *weezen* de scherpe *e* heeft; SIEGENBEEK WEILAND en BILDERDIJK zijn van hetzelfde gevoelen; en volgens EEN ZEEUW in het *Weekblad voor middelbaar onderwijs*, 1864, N. 27, spreekt men in Zeeland *weezen* met de scherpe *e* uit. De *e* is trouwens uit *ai* (*ei*) ontstaan. Dit blijkt niet slechts uit VAN DER SCHUEREN: 'weyse, der weysen huys, der weysen holder off verwaerre'; uit ohd. *weiso*, nhd. *waise;* maar ook - wat hier wel alles afdoet - uit onze eigene

oude taal. Het woord toch komt, met *ei* geschreven, reeds voor in den 67sten der Oudnederl. psalmen, in het 6de vers: '*fadera w e i s o n o inde scepinin widowano*,' de vaders der weezen en de rechters der weduwen.'

Volgens den Heer BECKERING VINCKERS, *E-legie*, blz. 86 en 87, is dat alles niet genoeg om de deugdelijkheid der scherpe *e* te bewijzen, vermits 'de Gron. uitspraak *wees* (niet *wijze*)' luidt.

Deze uitspraak nu zou zich 'door het aannemen der korte *a* laten verdedigen en dat te beter, daar 't reeds meermalen is gebleken, dat in dezen het Nederl. met het Duitsch niet altijd eene lijn trekt.'

Tot het onderstellen van het bestaan dier korte *a* in *wees* is ZEd. gebracht door een Ags. woord *wasa*, in *wudewasan*, Gods of the woods, satyrs, robbers, satyri, fauni, sicarii, d.i. boschgoden, saters, roovers, moordenaars. Welke overeenkomst er bestaat tusschen hulpbehoevende weezen en boschgoden, roovers of moordenaars wordt niet opgegeven, en ik moet eerlijk bekennen, dat mijn verstand tekortschiet om ze te ontdekken. De beteekenis van het eerste lid in de samenstelling *wudewasan*, te weten *wude*, bosch, is bekend en zeker genoeg. Het tweede *wasan* kan wel bezwaarlijk iets anders zijn dan een mannennaam, afgeleid van een werkwoord, dat in het Ohd. *wasjan* of *wasên* luidt en *pollere*, sterk, krachtig, geweldig zijn, beteekent. In het Oudnoordsch had *wasa* een eenigszins anderen zin: namelijk *met drift of woede voortschreden*. Beide opvattingen zijn toereikend om het begrip van *wudewasan* te verklaren als van geweldenaars, die in bosschen schuilende, de voorbijgangers met slechte bedoelingen overvallen. Het aangevoerde is, meen ik, reden te over om hier niet aan *weezen* te denken, noch met den Heer B.V. '*wezen* (weeskinderen)' op te nemen onder de woorden 'waaraan ZEd., afgaande op, met de binnenlandsche strijdende, buitenlandsche kenmerken, eene scherpe *e* toeschrijft, maar die volgens andere met de binnenlandsche strookende, waarmerken eene zachte *e* bezitten.'

Ik geloof, dat de Groningsche uitspraak *weezen* in de plaats van *weizen* of *wijzen*, niet moeilijk is te verklaren. Het woord is naar alle waarschijnlijkheid niet oorspronkelijk Groningsch, d.i. Nedersaksisch, maar uit zuidelijker of westerlijker tongvallen overgenomen. De Heer B.V. vermeldt zelf, dat GRIMM, *DG.* 2, 47, verklaart, dat het woord in geene andere tongvallen voorkomt, dan in het Hoogd. en Nederl. Ofschoon dit niet geheel juist is - gelijk het Oudfriesche *weêse* bewijst - zoo is het nagenoeg zeker, dat het Saksisch het niet heeft gekend. Het Ags. toch bezat twee andere woorden, die het begrip uitdrukken, namelijk *nun* en *steopbearn*, maar geen vorm, die aan *wees* beantwoordt; en het woord *weso*, dat door SCHMELLER als Saksisch opgegeven wordt, blijkt niets anders te zijn, dan het bovenvermelde Ondl. *weiso* in den 67sten psalm. Is nu *wees* werkelijk door de Groningers aan het echte Nederlandsch ontleend, dan kan de ongroningsche uitspraak wel niet verwonderen, maar ook niets bewijzen.

L.A. TE WINKEL.

Veil en veilig.

Het opstel van Mr. A. BOGAERS in het voorgaande nommer van de Taalgids [1)] maakt mij opmerkzaam op eene leemte in een betoog, door mij in hetzelfde Tijdschrift [2)] geleverd. Ik heb daar beweerd, dat *veil* (in den zin van *veilig*) primitief een adjektief is, maar van dit beweren geen bewijs aangevoerd.

Wanneer degeen, met wien men over een gevoelen redetwist, van eenig beweren geen bewijs aanvoert, en men in

1) Jaarg. VI. N°. 4. bl. 265, volgg.
2) Bl. 122 volgg.

hem met een mensch te doen heeft, die noch oneerlijk noch zoo dwaas is, dat hij zich niet ontziet beschaamd gemaakt te worden, dan houdt men het er voor, dat hij *deswege* geen bewijs heeft aangevoerd, omdat hij bewijs onnoodig achtte.

Ofschoon ik nu alle reden heb om te meenen, dat de Heer Mr. A. BOGAERS evenzeer gezind is om mij niet oneerlijk en niet dwaas te achten, als ik, om hem voor een man van zeer goed fatsoen en fijn verstand te houden, toch leidt hij uit de omstandigheid, dat ik verzuimd heb een bewijs aan te voeren van het beweren, dat *veil* (in den zin van *veilig*) primitief een adjektief is, het gevolg af, dat mijn beweren onbewijsbaar en bijgevolg onwaar is. Dat beweren dunkt hem onverschoonlijk vermetel; mij, daarentegen, bijna onnoozel van eenvoudigheid. Inderdaad de noodzakelijkheid om dat beweren met eenig bewijs te staven, heb ik niet ingezien, vóórdat het bezwaar van Mr. A. BOGAERS mij zulk$_s$ heeft doen beseffen. Het kwam mij voor, dat *veil* (ook in den zin van *veilig*) even tastbaar en onmiskenbaar primitief een adjektief is, als *groot* en *klein* en welk adjektief men maar bedenken wil. Ik meende, namelijk, dat niemand door het verschil in beteekenis van het adjektief *veil*, te koop, en van *veil*, veilig, teruggehouden zou worden, om dit tweeërlei *veil* voor één en hetzelfde woord te houden. Dit (de identiteit van *veil*, te koop, en *veil*, veilig) staat mij dan thans te staven [1].

Vooreerst mag men beweren, dat waar men twee woorden heeft, slechts in beteekenis onderscheiden, er duchtige gronden noodig zijn ten bewijze dat zij in oorsprong en wezen, en niet bloot in opvatting verschillen, voordat men mag aannemen, dat zij niet identiek zijn. Zoolang men derhalve niet bewezen heeft, dat *veil* (*te koop*) oorspronkelijk niet hetzelfde

1) Bij het opslaan mijner *Spraakleer* (3de uitg. bl. 191, 192) zie ik, dat ik daar eigenlijk reeds genoeg gezegd heb, om mij, ware het daar gezegde de aandacht van den Heer BOGAERS niet ontgaan, voor de misduiding fe vrijwaren, tegen welke ik mij hier moet verdedigen.

woord is als *veil* (*veilig*), heb ik alle recht om de identiteit van dat tweeërlei *veil* aan te nemen, al ware het ook dat de beteekenissen zich niet gemakkelijk overeen lieten brengen. Dit intusschen is in ons geval gansch niet moeilijk.

De gemeenschappelijke beteekenis is, mijns bedunkens, *onbekommerd. Onbekommerd ten gevolge van verzekering tegen gevaar van inbeslagneming* is de opvatting, waar *veil* in den zin van *veilig* voorkomt: *veilig* is *vrij* (*salvus, sauf*) *gemaakt. Onbekommerd*, daarentegen, als de qualificatie van eenig goed, waarop geen beslag gelegd is, dat onder geen verband staat, waarover men als *vrij eigendom* beschikken en dat men bijgevolg *vervreemden* mag, is de opvatting van *veil* in den zin van *te koop*. En opdat men dien overgang van *vrij* tot *eigen* en *te koop* niet te stout vinde, het adjektief *vrij* is, etymologisch, het Lat. *privus* d.i. *eigen*, en beteekent *te koop* in: *vrij wijn*, dat is, *hier is wijn te koop*. Nog kan ik hier bijvoegen, dat het Angelsaks. *fäle* de beide beteekenissen *te koop* en *eigen* vereenigt [1)], en dat de beteekenis *liber, exemptus, immunis*, bij KILIAEN aan *veilig* gegeven, even juist op *veil* (*te koop*) als op *veilig* toepasselijk is.

Is nu *veilig* eigenlijk *vrijgemaakt*, en *veil* eigenlijk *vrij*, en zijn de beteekenissen *vrij* en *eigen* onderling één en gezamenlijk het grondbegrip van *veil, te koop*, dan valt er toch waarlijk aan de identiteit van *veil* (*te koop*), hetwelk onmiskenbaar een adjektief is, en *veil* (*veilig*) niet te twijfelen.

Maar dit zijn alle slechts redeneringen. Het zijn redeneringen; maar mij dunkt, het zijn redeneringen met onloochenbare bewijskracht. Doch het zij zoo: men vordert bewijzen. Bewijzen? Al de plaatsen, door Mr. A. BOGAERS aangehaald [2)], waar *veil* in den zin van *veilig* voorkomt, kan ik inroepen, daar ik hier evenmin aan afkapping van den uitgang *ig* denk, als waar *vocht* in den zin van *vochtig* voorkomt. Maar die plaatsen komen bij dichters voor, en

1) GRIMM, d. Wrtrb. in v. *feil*.
2) *Taalgids*, Jaarg. IV. bl. 233.

hier kan men het er toch nog voor houden, dat *veil* om den wil der maat voor *veilig* gebruikt zal zijn. Zoo volge hier dan een voorbeeld van het gebruik van *veil* voor *veilig* in proza. Niet te sterk wil ik er op drukken, dat men in de zeventiende eeuw nooit anders sprak dan van *veiling van de zee*, en niet van *veiliging:* immers zijn er van de weglating van *ig* vóór den uitgang *ing* meer voorbeelden; maar in het *Verbaal van de HH*. SOMMELSDIJK *en* VOSBERGEN *van hun gezantschap in Frankrijk in* 1628, lees ik: *Engelsche roovers, die de custe daar onveil maeckten* [1].

W.G. BRILL.

Brills Nederlandsche spraakleer en de onderwijzers.

(*Vervolg*).

Hebt ge, Lezer, wel eens tot uitspanningslectuur een woordenboek ter hand genomen? Zoo ge het niet hebt gedaan, of zoo het u nog bijligt, hoe weinig het in uwen smaak viel, toen gij er eens de proef van naamt, waag het eens met de aflevering van het Nederlandsch Woordenboek door Dr. M. DE VRIES en Dr. L.A. TE WINKEL. Ik durf mij overtuigd houden, als ge, onverschillig waar, begint te lezen, dat ge met toenemende belangstelling voortleest - ten minste als ge eenig gevoel voor taal hebt - en het voornemen opvat elke aflevering, die het licht ziet, van het begin tot het einde te genieten. Niet minder houd ik mij overtuigd, dat

1) *Verbael van de Heeren* V. SOMMELSDIJK *ende* VOSBERGEN *van hare extraordinaris Ambassade aen den Coninck v. Vranckrijck, in de jaren* 1628 *ende* 29. HS. op het Rijksarchief, Fol. r. 330. Dit verslag is voorzeker gedicteerd door FRANÇOIS VAN AERSSEN zelven, en alzoo hebben wij daarin het werk van een uitnemend kenner van het gebruik onzer taal.

door dat lezen de lust voor de studie der moedertaal zal worden opgewekt of vergroot, en meer en meer de overtuiging gevestigd - om de woorden van GEEL te gebruiken [1]: - ‘dat zij de eerste hefboom is der nationaliteit, en dat het (beleefd gezegd) bespottelijk is, burger te willen heeten onder een volk, welks zin en eigenaardig leven, uitgedrukt in zeden en letteren, men niet kent, of zelfs, de Hemel weet het, uit onkunde minacht!’

Ofschoon ik bij mijn onderwerp, BRILLS spraakleer, wil blijven, moest ik met bovenstaande regelen mijn hart eens lucht geven over een werk, dat, zooveel mij bekend, het voortreffelijkste woordenboek beloofd te worden van eenige taal ter wereld. De aanleiding tot die ontboezeming lag voor de hand, want ik wilde het woordenboek aanhalen, om uit ‘Een woord aan den lezer,’ dat de eerste aflevering vergezelt - ter bekrachtiging van hetgeen ik in de volgende regelen heb te zeggen - den volzin over te nemen:

> Onze Nederlandsche taal wordt in rijkdom van woorden en uitdrukkingen om de fijnste wijzigingen der begrippen af te beelden misschien door geen andere overtroffen.

Wanneer wij het tweede boek van BRILLS spraakleer, over de woordvorming, bestudeeren, zien wij ons den rijkdom van het Nederlandsch, althans voor een gedeelte, ontsluiten. Die rijkdom is de voortreffelijkste eigenschap onzer taal, en daarom wel waardig, dat wij hem van naderbij beschouwen.

Eene taal is rijk, niet alleen als zij eenen overvloed van woorden bezit, om eene groote verscheidenheid van begrippen af te beelden, maar vooral ook wanneer die woorden gemakkelijk te vinden, en nieuwe begrippen op eene voor ieder verstaanbare wijze, door nieuwe woorden te vertegenwoordigen zijn.

Bij de beschouwing van den rijkdom eener taal kan men gevoegelijk stilstaan bij de drie volgende hoofdpunten:

1) Voorrede van ‘Het Proza’ 2e druk.

I. Den overvloed van woorden.

II. De overdrachtig gebruikte uitdrukkingen en spreekwijzen.

III. De woordvorming.

I. De overvloed van woorden in onze taal doet zich in de eerste plaats kennen bij de voorwerpsnamen. Indien men, om een voorbeeld te geven, het menschelijk lichaam beschouwt, bemerkt men, dat de meeste zijner deelen door eenlettergrepige woorden worden aangeduid: haar, hoofd, oog, neus, baard, mond, snor, oor, lip, tong, tand, kies, kaak, wang, kruin, kin, koon, hals, nek, keel, strot, huig, arm, hand, duim, pink, vuist, knok, pols, borst, maag, long, rug, romp, buik, darm, dij, bil, heup, lies, milt, nier, rib, stuit, blaas, been, knie, kuit, hak, hiel, voet, teen, koot, scheen, vel, klier, spier, gal, bloed, vet, vlies, zweet, spuw, merg, pees, bot, vleesch, slijm, sproet, puist, buil, bult, wen, wrat, zweer, pok, aars .... en nog is met dit zeven en zeventigtal de voorraad verre van uitgeput. Maar hier rukte de kieschheid mij den emmer uit de hand, zoodat ik niet meer kon putten.

Wie BILDERDIJKS ‘Ziekte der geleerden’ leest, kan zich eenig denkbeeld vormen van den rijkdom onzer taal in benamingen van werkingen, verschijnselen en voorwerpen uit het rijk der natuur. En even als CATS' Galathee wemelt van namen van dieren, planten, spijzen en zaken uit de huishouding, is zijn rijmpje ‘Vrouwen-Voordicht, toegeëigend allen waren huismoeders,’ overladen met namen van eigenschappen, die eene vrouw, in zijne schatting, ‘niet al te’ moet bezitten.

Maar hiermede zijn wij het gebied der namen van gedachtedingen ingetreden, waaraan onze taal insgelijks zeer rijk is.

Het was zeker een bewijs van weinig grondige kennis van het Nederlandsch, toen er eens van Duitsche zijde werd beweerd, dat het weinig geschikt was om de wijsbegeerte te behandelen. En zeer vreemd moet men ginds wel hebben opgezien, toen men van dezen kant de opmerking maakte,

dat de woorden *Philosophie, Idee, Fantasie, abstrakt, Modification, Ideal, Existenz, Substanz, materiell* enz., welke de Duitschers uit het Latijn hebben overgenomen, en waarvoor zij geene eigene woorden hebben, in echt Nederlandsch heeten: wijsbegeerte, denkbeeld, verbeeldingskracht, afgetrokken, wijziging, toonbeeld, bestaan, zelfstandigheid, stoffelijk enz. Maar misschien bedoelden de Duitschers, dat de Nederlandsche schrijvers niet gewoon zijn, zelfs over wijsgeerige onderwerpen, zulke duistere zinnen aan elkaar te rijgen als zij, en dan zal de opmerking zeker weinig indruk op hen hebben gemaakt. Wat of zij van OPZOOMERS klaren schrijftrant b.v. in het 'Wezen der kennis' wel zouden zeggen!

Eene afzonderlijke vermelding verdienen in de derde plaats de kunstwoorden, of dezulke, die in een bijzonder vak of beroep, of in eenige kunst of wetenschap gebruikt, en dus minder algemeen verstaan worden. Om ons te overtuigen welk eenen overvloed van kunstwoorden onze taal bezit, behoeven wij ons slechts tot deskundigen te wenden. Doorbladeren wij b.v. de 'Handleiding tot den scheepsbouw van J.C. RIJK,' dan kunnen wij daarin de volgende namen van zaken, die bij het bouwen van een linieschip te pas komen, aanstippen: kiel, kielsponning, spant, draaispant, spiegel, berghout, slemphout, reehout, rantsoenhout, gallerij, galjoen, rust, juffer, naald, putting, steven, senten, lasch, kinnebakslasch, zandstrook, mosnaad, loefhouwer, scheg, apostel, judasoor, boeg, vertuining, rissing, kalf, zwaai, patrijspoort, worp, windveêr, web, steker, vrong, slaper, kim, twil, teen, oplang, buikstuk, luchten, zaadhout, wulf, kluis, westergang, oplooper, balkweger, buikdenning, rolling, kattespoor, koebrug, klamaai, schaarstok. zwalp, zwanehals enz. enz.

Ofschoon men somtijds wel gedwongen is met eene buitenlandsche uitvinding ook den vreemden naam over te nemen, is het toch jammer, dat dit niet zelden noodeloos geschiedt. Terwijl wij altijd van de 'stoomboot' spreken, zijn wij niet gewoon het woord 'stoomwagen' te gebruiken voor het vreemde 'locomotief,' dat het volk niet verstaat. Op die

wijze wordt geweld gepleegd aan het taalgevoel des volks, dat verstaan wil, wat het zegt. Toen de minder ontwikkelde bewoners van de Veluwe voor het eerst eene locomotief door hunne dorre heiden zagen rollen, gaven zij haar, niet zonder angstige verbazing, den naam van ‘vuurwagen’ d.i. wagen door vuur gedreven (zie BRILL, § 37. II. 2).

Door den wansmaak om het gebruik van vreemde woorden in onze taal, die ze niet noodig heeft, mooi te vinden, zijn eene menigte woorden, zoo als: *station, rails, crinoline, étagère* enz. in gebruik gekomen, waarvoor men zeer goed echt Nederlandsche had kunnen invoeren, ja, is het bijna gelukt het echt Nederlandsche ‘gasmeter [1)]’ een Janklaassenpakje aan te trekken en in ‘gazometer’ te herscheppen [2)].

In de vierde plaats hebben wij te wijzen op synoniemen of zinverwante woorden. Eene nauwkeurige kennisneming van K. BRUININGS ‘Nederlandsche synoniemen’ doet ons verbaasd zijn over den rijkdom onzer taal op dit gebied. Wilt ge spreken van den Hollandschen graaf FLORIS III, zoo staan de woorden: ongeluk, onheil, ongeval, onspoed, tegenspoed, tegenheid, wederwaardigheid, ramp, leed, nood, kruis, ondergang en verderf u ten dienste. Bij HOOFTS ‘Warenar met den pot’ denkt ge aan gierig, vrek, karig, deun, zuinig, spaarzaam; hebzuchtig, inhalig, schraapzuchtig, winzuchtig, schrokkig, eigenbatig. Treffend schetst RUBEN in VONDELS ‘JOSEPH in Dothan’ hoe zijns vaders hartzeer, harteleed, hartewee, zorg, kommer, onrust, angst, vrees, schrik, zorg, wanhoop, vertwijfeling, radeloosheid zijn zal, als dezen JOSEPHS bebloede rok zal worden getoond. Welk een kunstig net van verwikkelingen doet BREDERO in ‘Het Moortje’ om Moyael vlechten door het wederzijdsch oplichten, bedriegen, teleurstellen, verleiden, verlokken, verstrikken, bedotten, sullen, voor het lapje houden, bij den neus hebben, begekken,

1) Zie Taalgids, Jaarg. I, bl. 261.
2) Alsof het niet reeds genoeg te bejammeren viel, dat wij altijd spreken van den stand van den thermometer en den barometer, in plaats van dien van den warmtemeter en den luchtweger b.v.

uitjouwen en uitstrijken! - Hoe onvervaard, onverschrokken, onversaagd, strijdbaar, dapper, koen, wakker, forsch, fel, vurig, moedig, manmoedig, mannelijk, manhaftig, heldhaftig stelt BILDERDIJK ons KORMAK voor, in het treurspel van dien naam. Wegsleepend teekent VONDEL in 'de Leeuwendalers' ADELAERTS begeeren, willen, wenschen, verlangen, reikhalzen, haken, hijgen, smachten, vlammen, jagen, trachten, zuchten, zwoegen, hunkeren, als hij door Duinrijks landouwen ronddoolt vol liefde voor HAGEROOS, zoo schoon, aardig, aangenaam, bevallig, welgemaakt, liefelijk, aanlokkelijk, aantrekkelijk, bekoorlijk, verrukkend!

II. Zeer rijk is onze taal ook aan overdrachtig gebruikte woorden en spreekwijzen. Hoe schilderachtig weet zij met een enkel woord hoedanigheden uit te drukken, met de namen van voorwerpen, die er aan doen denken, b.v. bijvoegelijke naamwoorden, aan de namen van lichaamsdeelen ontleend, zooals: koppig, ijlhoofdig, stijfhoofdig, hardnekkig, halsstarrig, kitteloorig, druiloorig, baloorig, handig, knaphandig, behendig, galachtig, zwartgallig, hartig, goedhartig, lafhartig, rondborstig, enz.; of zulke, die aan werkwoorden ontleend zijn: een man kan b.v. *oploopend, hoogdravend, meegaande* zijn, al zit hij op zijnen stoel; een voorstel noemt men wel eens *onbekookt*, al is er geen denken aan, het in eenen pot te vuur te zetten, en een *uitstekend* schilderij kan aan denzelfden vlakken muur hangen, als de overige, waarboven het uitblinkt. Daarnevens treffen wij werkwoorden aan, wier beteekenis als het ware wordt afgebeeld in eenig voorwerp, dat bij de werking zeer de aandacht trekt. Zoo zeggen wij van den nieuwsgierige, dat hij *reikhalst*, om in eens anders kast te *neuzen;* van hem, die bij kleine teugen drinkt, dat hij uit zijn glaasje *lept;* van den verloofde, dat hij zijne geliefde *naöogt* enz. Dan weder hebben wij zelfstandige naamwoorden aan te wijzen, die eenen persoon, door eene zijner eigenschappen gekenmerkt, aanschouwelijk voorstellen, b.v. slaplip, langtong, heethoofd, enz.

Niet minder rijk is onze taal aan overdrachtig gebruikte

spreekwijzen, in het bijzonder aan zulke, welke aan het zeewezen ontleend zijn, zoodat er meermalen redevoeringen zijn opgesteld met louter woorden en uitdrukkingen, die bij den zeeman in gebruik zijn. Nog hoort men den dronkaard, die over de straat *laveert*, toeroepen: *houd uw roer recht!* Men ziet den koopman, bij wien *het tij verloopt, alle zeilen bijzetten*, om *tegen den stroom op te varen*, uit vrees van weldra *schipper af te zijn*. Wie zijn dienstdoend personeel *laat slippen* en in eens door een ander vervangt, maakt *schoon schip*, en wie beweert, dat wij eene kennis, die ons op de wandeling ontmoet, niet mogen vragen: *hoe vaart gij?* is op taalkundig gebied *den koers geheel kwijt*. Met spreekwijzen aan het krijgswezen ontleend, zegt men van iemand, die zich vruchteloos in eens anders gunst zoekt te dringen, dat hij *al zijn kruit verschiet; de volle laag krijgt*, als hij ronduit verneemt, dat zijne diensten niet aangenaam zijn, en dan niets beters te doen heeft dan *zijne piek te schuren*. Van den moedelooze zegt men met eenen handelsterm, dat *hij bij de pakken neêr gaat zitten*, en, met eene uitdrukking aan ons vroeger staatkundig leven ontleend, van den uitgever, die door steeds herhaalde aankondigingen in de nieuwsbladen de algemeene aandacht op een bij hem verschenen boek wil vestigen, dat *hij de klok luidt* ten aanhooren van het gansche volk.

Welk een schat van spreekwoorden onze taal bezit, kan men opmaken uit het ‘Spreekwoordenboek der Nederlandsche taal’ van HARREBOMÉE. Wie weten wil, hoeveel er ten naastenbij zijn, kan ze daar natellen, maar ver over de vijf en twintig duizend zijn er stellig.

III. Het derde punt, waarbij wij moeten stilstaan, is de woordvorming, die, zooals wij zeiden, in het tweede boek van BRILLS spraakleer wordt behandeld. Welk een onuitputtelijke bron van rijkdom eene gemakkelijke woordvorming voor eene taal is, springt terstond in het oog, bij de eenvoudige opmerking, dat men daardoor, zoodra de behoefte zich voordoet, steeds nieuwe woorden kan scheppen, die terstond voor ieder verstaanbaar zijn. En dat GEEL wel gelijk

heeft, als hij in zijn ‘Proza’ zegt: ‘Onze taal wordt door weinige andere overtroffen in die deugden, wier ontwikkeling aan de buigbaarheid en zuiverheid harer eerste grondstoffe te danken is’ - blijkt reeds daaruit, dat die reuzengestalte onder onze dichters, BILDERDIJK, in zijne werken niet minder dan ruim vijf honderd tachtig woorden heeft gevlochten, die vóor hem nooit waren gebruikt.

Een drietal aanbelangende opmerkingen zullen voldoende zijn, om iets van het schoone onzer taal in de woordvorming te doen uitkomen. De twee eerste betreffen de afleiding.

Onze taal vormt van bijna alle rededeelen werkwoorden: van zelfstandige naamwoorden b.v. grazen, slaven, vaderen, enz.; van bijvoegelijke n. w.: warmen, heiligen, weeken, enz.; van voornaamwoorden: mijnen, enz.; van bijwoorden: uiten, innen, bejegenen, enz.; van telwoorden: een en twintigen (kaartspel) enz.; van tusschenwerpsels: miauwen, plompen, enz.

Op twee wijzen worden intensieve werkwoorden gevormd d. z. dezulke, die het begrip, door den stam vertegenwoordigd, versterkt voorstellen. De eerste wijze geschiedt door verdubbeling van den slotmedeklinker des stams, en zoo zij eene zachte vaste letter is, door haar tevens te verscherpen, b.v. knijpen, knippen; buigen, bukken, enz. De tweede heeft plaats door achtervoeging eener t en het aspireeren (aanblazen) van den slotmedeklinker des stams, b.v. stijgen, stichten. Van sommige werkwoorden nu worden op beide wijzen intensieve werkw. gevormd, en dan verkrijgt men eene opklimming in kracht van beteekenis, waarbij door de tweede wijze het begrip meer versterkt wordt voorgesteld dan door de eerste, b.v. smaken, smakken, smachten; (be)zwijken, zwikken, zwichten.

De derde opmerking, die de samenstelling geldt, waarin de rijkdom onzer taal nog grooter is dan in de afleiding, betreft de gemakkelijkheid, waarmede soms vier of vijf woorden tot een geheel worden verbonden, b.v. scheepstimmer-manswerktuig, klappermanswachthuis, landmanszakuurwerk.

Hoe veel partij dichters en redenaars kunnen trekken van

het gemak, waarmede in onze taal samenstellingen worden gevormd, is o.a. te zien in BILDERDIJKS ‘Ondergang der Eerste Wareld’ en ‘Muis- en Kikvorschkrijg.’ Het eerste gedicht bevat eene menigte gelukkige samenstellingen van verhevene, het laatste van boertige woorden.

Zeer eigenaardig wordt in BRILLS spraakleer het Boek over de woordvorming besloten met een hoofdstuk over den klemtoon. Deze toch speelt in de woordvorming eene belangrijke rol. Wie het vreemd mocht vinden, dat er veertien bladzijden worden gewijd aan den klemtoon, dewijl de Nederlander zich daarin niet vergist, even als het den Engelschman met de woorden van diens moedertaal wel eens overkomt - ik hoop zijne bevreemding in toejuiching te doen verkeeren, als hij kortelijk met mij nagaat welk eene heerlijke eigenschap onzer taal de juistheid van klemtoon is.

Terwijl in het Fransch de klemtoon steeds valt op de laatste lettergreep, en zoo deze toonloos is op de vóorlaatste, geldt voor het Nederlandsch de regel: ‘de klemtoon ligt op het zakelijk deel van een woord.’

Deze wet heerscht zoo krachtig in de Germaansche talen, dat zij in het Engelsch zelfs is toegepast op de groote menigte uit het Fransch overgenomen woorden, wier aantal, al komen zij minder voor, ongeveer gelijk staat met dat van de woorden van Duitschen oorsprong [1)]. Dit geschiedde nu niet altijd even gelukkig, en zoo verkreeg menig Engelsch woord op den duur eenen vorm of eene uitspraak, die voor den niet geletterden Engelschman moeilijk te doorzien is.

Gaan wij nu na welke groote voordeelen de juistheid van klemtoon aan onze taal geeft.

In de eerste plaats maakt zij, dat de hoofd- en nevenbegrippen duidelijk worden onderscheiden. Vergelijkt men de Nederlandsche woorden gehóorzaamheid, gedúldig, vertéllen, bláuwachtig, gemeenebést, met de Fransche *obéissänce, patiënt, racontër, bleuätre, républïque*, dan ziet men in schoone tegen-

1) Zie BRILL: ‘Opmerkingen op het gebied der Engelsche Spraakkunst.’

stelling, hoe de eerste het hoofdbegrip doen uitkomen, en de laatste niet.

Ten tweede is de zuivere klemtoon een waarborg, dat het volk de beteekenis van het woord helder verstaat. Gaat de beteekenis verloren, of wordt zij sterk gewijzigd, dan wordt tevens de klemtoon verlegd. Het eerste blijkt aan het woord ellende. Vroeger werd het uitgesproken, zooals thans nog in het Duitsch, met den klemtoon op de eerste lettergreep, daar het samengesteld is uit *el* en *land*, en dus eigenlijk ‘ander land’ beteekent. In de middeleeuwen werd die uitdrukking voor ballingschap gebruikt, en daar men zich den balling voorstelt als eenen ongelukkige, eenen zwerveling, die veel moet ontberen, ging op ellende de beteekenis van ongelnk en ontbering over. Het volk doorzag later de vorming van het woord niet meer, en ging uitspreken ellénde, met den klemtoon op de middelste lettergreep.

Dat wijziging van beteekenis den klemtoon doet veranderen, is o.a. op te merken aan den overgang van góddeloos in goddelóos, alsmede aan de persoonsnamen op *in*. Men zegt bakkerín, keizerín, koningín, als het denkbeeld vrouw op den voorgrond staat. Wil men den rang of de betrekking doen uitkomen, zoo krijgt het zakelijk deel weder den klemtoon, b.v. niet de keízerin, maar de kóningin.

Uit een en ander blijkt, dat de taal voor verbastering behoed is, zoolang de juiste klemtoon der woorden bewaard blijft.

Nu is het ten derde natuurlijk, dat juistheid van klemtoon aan eene taal kracht en nadruk bijzet, en haar dus zeer geschikt maakt voor welsprekendheid, dewijl de redenaar er door in staat wordt gesteld zijne denkbeelden helder voor te dragen, en ze als het ware voor den hoorder af te schilderen.

In de vierde plaats springt terstond in het oog, hoe gewichtig de eigenschap, dat de klemtoon op de stamlettergreep valt, voor de afleiding der woorden is. En daar de regel niet doorgaat voor vreemde woorden, vinden wij er een middel in om echt Nederlandsche woorden van geheel of gedeel-

telijk vreemde te onderscheiden, zooals blijkt uit de woorden garnizoen, foliant, vallei, kasteel, kanselier, beschuit, dreigement, bloemist, kwetsuur, moeras, trotseeren enz.

Het is geen uitzondering op, of geen bewijs tegen de besproken taalwet, dat men afzétbaar, hoogmóedig, voorbéeldeloos, manháftig, rampzálig enz. uitspreekt, al zijn die woorden afgeleid van áfzetten, hóogmoed, vóorbeeld, man, ramp, enz. Wij hebben hier te doen met zelfstandige achtervoegsels, d. z. zulke, die vroeger zelfstandige woorden waren. Deze nu hebben in onze taal enclitische kracht, d.i. zij trekken, waar dit mogelijk is, den klemtoon eene lettergreep naar zich toe, behalve wanneer hij op eene toonlooze te recht zou komen, zooals in hándelbaar, priésterlijk enz.

(*Wordt vervolgd*).

October, 1864.

A.M. KOLLEWIJN, NZ.

Eene ontleding.

> *Wanneer wij hulp behoeven, dan zoeken wij die bij de menschen; daarom is het goed dat wij onder menschen leven; want indien wij alleen waren, dan konden wij geene hulp bij anderen zoeken*. (ANSLIJN, Aanleiding, blz. 35, N°. 6).

Zinsontleding.

Samengestelde volzin, bestaande uit 3 zinnen, de tweede is aan den eersten verbonden door het redengevend voegwoord *daarom*, de derde aan de vorige door het redengevend voegwoord *want*.

De eerste zin is samengesteld en bestaat uit den hoofdzin *dan zoeken wij die bij de menschen* en den voorwaardelijken bijzin *wanneer wij hulp behoeven*.

De tweede zin is samengesteld en bestaat uit den hoofdzin

daarom is het goed en den zelfstandigen bijzin *dat wij onder menschen leven*, het eigenlijke onderwerp van den hoofdzin.

De derde zin is samengesteld en bestaat uit den hoofdzin *dan konden wij geene hulp bij anderen zoeken* en den voorwaardelijken bijzin *indien wij alleen waren*.

1. Wanneer wij hulp behoeven	Bepaling van *zoeken*.
a. wanneer	Bepaling van *behoeven*.
b. wij	Onderwerp.
e. hulp	Bepaling van *behoeven* (lijdend voorwerp).
d. behoeven	Gezegde.
2. dan	Bepaling van *zoeken*.
3. zoeken	Gezegde.
4. wij	Onderwerp.
5. die	Bepaling van *zoeken*.
6. bij de menschen	Bepaling van *zoeken*.
1. daarom	Bepaling van *is goed*.
2. is goed	Gezegde.
3. het	Onderwerp.
4. dat wij onder menschen wonen	Onderwerp.
a. wij	Onderwerp.
b. wonen	Gezegde.
c. onder menschen	Bepaling van *wonen*.
1. indien wij alleen waren	Bepaling van *konden*.
a. indien	Bepaling van *alleen waren*.
b. wij	Onderwerp.
c. alleen waren	Gezegde.
2. dan	Bepaling van *konden*.
3. konden	Gezegde.
4. wij	Onderwerp.
5. geene hulp	Bepaling van *zoeken* (lijdend voorwerp).
6. bij anderen	Bepaling van *zoeken*.
7. zoeken	Bepaling van *konden*.

Spraakkunstige ontleding.

Wanneer	Voorwaardelijk Voegw.
wij	Pers. Vnw. van den 1^{en} Pers. Meerv. 1^{e} nv.
hulp	Gem. Znw. Vr. Enk. 4^{e} nv.
behoeven	Pers. Regelm. Gelvl. Bedr. ww. 1^{e} Pers. Meerv. v. d. Teg. tijd der Aant. wijs.
dan [1)]	Bijwoord.
zoeken	Pers. Onreg. Gelvl. Bedr. ww. 1^{e} Pers. Meerv. v. d. Teg. tijd der Aant. wijs.
wij	Pers. Vnw. v. d. 1^{en} Pers. Meerv. 1^{e} nv.
die	Aanw. Vnw. Vr. Enk. 4^{e} vn.
bij	Voorzetsel.
de	Lidwoord Mannel. Meerv. 4^{e} nv.
menschen	Gem. Znw. Mannel. Meerv. 4^{e} nv.
daarom [2)]	Redengevend Voegw.
is	Pers. Onr. Onz. ww. 3^{e} Pers. Enk. v. d. Teg. tijd der Aant. wijs.
het	Pers. Vnw. v. d. 3^{en} Pers. Onz. Enk. 1^{e} nv.
goed	Bijv. nw. (naamwoordelijk gezegde).
dat	Voegw.
wij	Pers. Vnw. v. d. 1^{en} Pers. Meerv. 1^{e} nv.
onder	Voorzetsel.
menschen	Gem. Znw. Mannel. Meerv. 4^{e} nv.
leven	Pers. Regelm. Gelvl. Onz. ww. 1^{e} Pers. Meerv. v. d. Teg. tijd der Aant. wijs.
want	Redengevend Voegw.
indien	Voorwaardelijk Voegw.

1) Dit woord staat op de grens van de bijwoorden en de voegwoorden. Ik breng het tot de bijwoorden, omdat het alleen nog eens wijst op hetgeen door den geheelen bijzin uitgedrukt wordt.
2) Wanneer men *daarom* een samengesteld bijwoord noemt, kan men daar goede gronden voor hebben, m.i., betere, dan die waarop men het tot de voegwoorden brengt.

wij Pers. Vnw. v. d. 1^{en} Pers. Meerv. 1^{e} nv.

alleen	Bijv. nw. (praedicatief).
waren	Pers. Onreg. Ongvl. Onz. ww. 1e Pers. Meerv. v. d. Onv. Verl. tijd der Aant. wijs.
dan [1)]	Bijwoord.
konden	Pers. Onreg. Gelvl. Bedr. ww. 1e Pers. Meerv. v. d. Onv. Verl. tijd der Aant. wijs.
wij	Pers. Vnw. v. d. 1en Pers. Meerv. 1e nv.
geene [2)]	Lidwoord met de ontkennende *g*.
hulp	Gem. Znw. Vr. Enk. 4e nv.
bij	Voorzetsel.
anderen [3)]	Onbep. Vnw. Zelfst. gebr. Meerv. 4e nv.
zoeken	Pers. Onreg. Gelvl. Bedr. ww. Onbep. wijs.

J.A. VAN DIJK.

Nog een proefje van middelnederlandsche taalzuivering.

Het is al negen jaren geleden dat ik mijne *Proeve van Mnl. Taalzuivering* in het licht gaf. Aan bouwstof voor een tweeden bundel heeft het sedert niet ontbroken. Indien mijn tijd het veroorloofde, zou ik niets liever wenschen dan die stof te bewerken; want hoe bedroevend ook het schouwspel moge zijn van de tallooze ongerechtigheden, waarmede men de uitgaven onzer oude schrijvers ontsierd heeft, het is aan den anderen kant eene genoeglijke - somtijds zelfs vermakelijke -

1) Zie de noot 1 op de vorige bladz.
2) *Ander* is afgeleid van *and* (tegen): de andere is de tegengestelde.
3) Die LULOFS' Kakographie gebruiken, zullen zich herinneren dat in het voorbeeld van stijl met verouderde woorden gesproken wordt van een vader, *die negeen vaar kende. Vaar* is *vrees*, en *neg*-een is de ontkenning van *een* (dus ons *geen*). Van dit ontkennende *neg*, dat van *ne* afgeleid is, hebben wij dus in *niet, nooit, nergens*, enz. het voorste - in *geen* het achterste deel. De eigenlijke zuivere ontkenning is *ni*, dat later verzwakt werd tot *ne* en vervolgens in *en* overging. Dit is de reden dat ik *geen* eveneens heb genoemd als ik *een* hier noemen zou.

taak, die vlekken uit te wisschen en de geschriften van vroegere eeuwen in hunne zuiverheid te herstellen door de eenvoudige toepassing van taalkennis en gezond verstand. Ook zou ik veel lust gevoelen eene *Proeve van Mnl. Taalverrijking* te laten volgen, door het aanwijzen van een aantal merkwaardige verouderde woorden, die, door de afschrijvers niet meer begrepen en deerlijk verknoeid, toch door oplettende critiek nog kunnen worden opgevischt uit den poel van bedorven lezingen [1)]. Maar deze wenschen - en zoovele andere - te vervullen is een genoegen dat niet voor mij is weggelegd: de dubbele lexicographische arbeid vordert de inspanning van alle krachten; ik moet mij tevredenstellen de resultaten mijner taalzuiverende en taalverrijkende critiek in het Mnl. Woordenboek op hunne plaats aan te teekenen, zonder opzettelijk betoog. Zoo ik thans een oogenblik aan de lexicographie ontsteel, om bij een enkel proefje stil te staan, het is alleen omdat ik - ronduit gezegd - den lust niet bedwingen kon, de tekstverbetering, die mij dezer dagen in het oog viel, aan de lezers van dit tijdschrift mede te deelen, bij wie ik eenige belangstelling in onze oude dichters en in de taal onzer vaderen mag onderstellen.

Ik hoop door een nieuw staaltje te toonen, hoe men veelal bij het uitgeven van middeleeuwsche schrijvers te werk gaat. Ik hoop den Brusselschen dichter HEIN VAN AKEN, wien zijne tijdgenooten den lof gaven, dat hij '*wel dichte conste maken*,' vrij te spreken van de wartaal, die men hem in den mond heeft gelegd, en die hem alle aanspraak op dat loffelijk praedicaat zou doen verbeuren. En tevens hoop ik van eene zeldzame, maar opmerkelijke Mnl. zegswijze een sprekend voorbeeld in eere te herstellen.

1) Hiertoe behoort b.v. de herstelling van het znw. *scoft* (goth. *skuft*) voor *hoofdhaar*, in *Ferg.* vs. 2398 en 4786, waar in het hs. *scilde* en *hoefde* gelezen wordt. Twee wanhopige plaatsen worden daardoor in eens volkomen duidelijk. Mijn vriend Dr. W. BISSCHOP zal eerlang deze opmerking in de *Mededeelingen van de Maatsch. der Ned. Lett.* bekendmaken, en mij daardoor welwillend de moeite besparen, de bewijzen voor mijne verbetering zelf te ontvouwen.

In het zoogenaamde Vierde Boek van den *Wapene Martijn*, door Prof. SERRURE uitgegeven in zijn belangrijk *Vaderlandsch Museum* (D. IV, bl. 55-90) en door hem op goede gronden aan HEIN VAN AKEN toegekend, laat zich de dichter hevig uit over de verdorvenheid van den tijd, dien hij beleefde. De zonde neemt hand over hand toe, hebzucht heerscht overal, de goede trouw is geweken. Is er nog iemand die der deugd getrouw wil blijven, ja wel, de Booze weet hem aanstonds in zijne strikken te vangen. Dit laatste denkbeeld wordt aldus uitgedrukt (vs. 130-133):

> Als yemen na die doget spiet,
> Comen Alsegers ende Griet,
> Die duvele met haren gherren,
> Die ons met sonden terren.

Prof. SERRURE schijnt dit uitnemend helder te vinden; althans hij acht het niet de minste toelichting waardig. Ik voor mij moet bekennen, dat ik minder gelukkig ben: ik zie hier niets dan tastbare duisternis. De interpunctie van den uitgever toont, dat hij de beide namen in het tweede vers als duivelnamen heeft opgevat. Doch de naam *Alsegers* is mij volstrekt onbekend; en al hoort men soms van eene *booze Griet* spreken, al had de *Zwarte Margareet* in Vlaanderen geene stichtelijke herinnering nagelaten, toch heb ik nooit van *Griet* als duivelnaam gehoord. Voor *Alsegers* zou misschien door eene etymologische verklaring in de rij der booze geesten eene plaats te vinden zijn. Het ligt voor de hand, den naam als eene afkorting van *Alsegerse* te beschouwen, dat eene samenstelling kan zijn van *al* en *segerse* of *segersse*, het vrouwelijk van *seger*, dat thans *zegger* luidt. Verg. b.v. *waer-segerse*, voor *waarzegster. Alsegers* zou dan *Al-zegster* zijn, een niet ongepaste naam voor een *snapachtig wijf*, eene *klappei*, eene *babbelkous* of *flap-uit;* en ofschoon vandaar tot de familie van Belzebuth de sprong nog vrij groot is, ligt er toch waarlijk iets in, dat zoo wat aan eene plaag van den Booze doet denken. Maar met *Griet* weet ik volstrekt geen weg.

Doch er is meer dat zwarigheid geeft. *Alsegers* en *Griet*

worden niet alleen *duvele*, maar - let wel! - DIE *duvele* genoemd! Hoe! die twee zijn DE *duivelen* bij uitnemendheid! Het gansche geslacht der booze geesten samengesmolten in twee vrouwelijke personages! En zij zijn immers ontelbaar als het gras des velds en als het zand der zee!

Tet eere van zoovele beminlijke schoonen, die den naam van *Griet* met eere dragen - als de *margaritae* of *parels* van haar geslacht - wil ik eene poging wagen om de snoode indringster, die dien liefelijken naam met schande bedreigt, eens vooral te verdrijven, en tevens hare gezellin, de geheimzinnige *Alsegers*, onschadelijk te maken. Het vonnis te vellen over twee duivelinnen moge een hachelijk waagstuk zijn, ik durf mij daartoe in dit geval verstouten. In naam der Nederlandsche Taal en van het Gezond Verstand veroordeel ik beiden tot verlies harer persoonlijke rechten, en de eene daarenboven - de langste van beiden - tot een gewelddadigen dood: het zwaard der critiek scheide haar lichaam in twee gelijke deelen. Met andere woorden, ik stel voor aldus te lezen:

> Comen *alse gers ende griet*
> Die duvele met haren gherren.

De beide duivelinnen zijn verdwenen, de duisternis is opgeklaard, VAN AKEN spreekt als een verstandig man - naar de denkbeelden van zijnen tijd. ‘Poogt iemand,’ zegt hij, ‘de deugd te betrachten, dan komen de duivelen met hun gekrijsch op hem af, *talloos als het gras des velds en als het zand der zee*.’ Want zie, dat is inderdaad de bedoeling van het spreekwoordelijk gezegde *alse gers ende griet*, dat niets anders beteekent dan *als grasscheuten en zandkorrels*. De beide woorden, *gers* en *griet*, zijn bekend genoeg.

Gars en *gers* beide, als bijvormen van *gras*, door de niet ongewone verplaatsing der *r*, komen bij onze Mnl. dichters veelvuldig voor. Reeds het Angels. kende *gärs* nevens *gräs* (ETTM. 440); de omzetting was dus reeds oud. Het Mnl. schreef *gars, gaers, gers* of *geers*. De bewijsplaatsen behoefik niet uit te schrijven. Het zij genoeg te verwijzen, voor *gars* naar

Lanc. II, 28796, *Rijmb.* 22119, *Franc.* 8780, *Rose* (*A*) 691, CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 99; voor *gaers* naar WILLEMS, *Meng.* 445; voor *gers* en *geers* naar *Lanc.* II, 32963, *Wal.* 10520, *Rijmb.* 3991, 16470, *Nat. Bl.* II, 426, III, 678 vlg., *Sp. Hist.* I^5, 35, 49, RUUSBR. I, 209, MIERIS II, 606 vlg., enz. De uitdrukking *gersgrone* voor *grasgroen* vindt men in *Lanc.* III, 8406.

Griet, dat aan *gers* wordt toegevoegd, is een woord dat men in alle Duitsche talen aantreft in den zin van *zandkorrel, grof zand.* Ohd. *grioz*, glarea (GRAFF IV, 345); mhd. *griez*, sandkorn (BENECKE I, 577); ags. *greot*, pulvis (ETTM. 444). Verg. ook GRIMM, *D. Gr.* III, 379 vlg. Het is ten nauwste verwant aan ons *gruis*. Nevens *griet* staat een andere vorm, *gruit*, mhd. *grûz* (BENECKE I, 578), ags. *grût* (ETTM 444), de benaming van het *grof gemalen mout*, de grondstof waaruit het bier bereid wordt: een woord van dagelijksch gebruik in onze middeleeuwsche brouwerijen, en inzonderheid bekend door het oude *recht van de gruit*, waaromtrent bij KLUIT, ACKERSDIJCK en andere schrijvers inlichting genoeg te vinden is. *Griet* en *gruit*, die beide korrelachtige zelfstandigheden aanduiden, zijn eigenlijk twee vormen van hetzelfde woord, tot elkander staande als *Dietsch* tot *Duitsch, kieken* tot *kuiken, kiesch* tot *kuisch, bedieden* tot *beduiden*, enz. Doch het gebruik heeft de beide vormen al vroeg onderscheiden: *gruit* werd van *gemalen mout, griet* daarentegen van *zandkorrels* gezegd.

Griet op zich zelf, in den zin van *zand*, heb ik in 't Mnl. niet aangetroffen. Doch het woord bleef bewaard in de spreekwoordelijke zegswijze *alse gers ende griet*, die gebruikt werd om eene tallooze menigte aan te duiden, op dezelfde wijze als het Grieksch uit *ψάμμος*, zand, het bnw. *ψαμμακόσιοι* vormde, letterlijk *zandvoudig*, d.i. *ontelbaar als het zand*.

Er ontbreekt aan mijn betoog nog één punt, dat niet achterwege mag blijven. Het bewijs namelijk, dat de bedoelde zegswijze, die ik in de woorden van HEIN VAN AKEN herstelde, werkelijk in gebruik was, en niet door mij behendig verzonnen werd. Welnu, in den *Roman van de Rose* leest men in het Amsterdamsche handschrift (vs. 1714):

Al haddic gesien al omme mi
Vliegen gescutte *alse gars ende griet*,
Inne hadde daeromme gelaten niet.

Het Comburgsche handschrift, door KAUSLER uitgegeven, heeft eene andere lezing (*als gras uter erden sciet*, vs. 1705). Doch de lezing van A is wel zeker de echte, en de bedoeling blijkbaar: 'Al had ik de pijlen *als gras en zand* om mij heen zien vliegen, ik had het toch niet gelaten.' Even talrijk dan als de snorrende pijlenzwerm, die hier ondersteld wordt, is het krijschende heirleger der duivelen, dat - volgens onzen dichter - den mensch van de deugd zoekt af te scheuren.

Het gedicht van HEIN VAN AKEN, zooals het door den Gentschen hoogleeraar getrouw naar het handschrift werd afgedrukt, is voor een goed deel onverstaanbaar; bedorvene lezingen bevat het in menigte, *alse gers ende griet;* nauwelijks een enkel couplet levert een geheel verstandigen zin. In het bovenstaande mocht het mij gelukken eene der moeilijkste plaatsen tot haren oorspronkelijken vorm terug te brengen en in het ware licht te stellen. Het overige zij aan de scherpe critiek der beoefenaars onzer Mnl. letterkunde dringend aanbevolen. Een dichter als HEIN VAN AKEN heeft zeer zeker geen onzin geschreven: bij hem zal de critiek ongetwijfeld hare moeite beloond vinden.

M. DE VRIES.

Begijn.

Professor BRILL doet dit woord, in zijne uitmuntende *Nederlandsche Spraakkunst*, van begiën, d.i. biechten, afstammen; later evenwel herroept hij zijn oordeel, op gronden aangevoerd door den Hoogleeraar DE VRIES, die BEGGA, de Heilige dochter des Frankischen Hofmeijer PIPPIJN, voor de grondlegster der Begijnen en den oorsprong van haren naam aanziet. Met al den eerbied verschuldigd aan het gevoelen van zulke uitstekende taalgeleerden, waag ik het hiertegen eene andere opinie over te stellen. Hoe gaarne ik aan de bovengenoemde vorstin, de eer der grondlegging zou gunnen eener religeuse inrichting, die men eene Nederlandsche mag noemen, de historische waarheid, waarbij sympathie of antipathie geen stem hebben, gedoogt dit niet. Dr. HALLMAN, in zijne *Gesch. des Ursprungs der Belgischen Beghinen*, Berlin 1843, heeft naar mijn oordeel, voldingend aangetoond, dat de H. BEGGA met onze begijntjes in hoegenaamd geene betrekking staat, en haar ontstaan van veel later dagteekent. Gedurende de middeleeuwen, tot aan de 17de eeuw, dacht bijna niemand aan de H. BEGGA. men hield het er toen bijna algemeen voor, dat zekere godvruchtige Priester te Luik in België, en naam en ontstaan aan de Begijnen had gegeven. De aanleiding tot de oprichting dier geestelijke vereeniging van vrouwen vond LAMBERT LE BEGUES of LE BEGHE, zoo was zijn naam, in het toenemend zedebederf des volks; waartoe de zorgeloosheid en de ontstichtende levenswandel van het hoofd des diocees den Bisschop RUDOLF niet weinig bijdroeg. Dit toch bracht den vromen LAMBERTUS in het jaar 1180 tot het besluit, om eenige godsdienstige maagden en

weduwen, zoowel tot haar eigen volmaking, als ten voorbeeld voor anderen, onder zekeren levensregel te doen zamen wonen. Uit eigen middelen stichtte hij ook eene voor hen waardige verblijfplaats. Die vrouwen nu noemden zich naar haren stichter Beghinen of Begijnen, en de afgesloten ruimte hunner inwoning ontving den naam van Begijnenhof.

Tot in de 17de eeuw bestreed men deze meening niet. De eersten echter, die hier tegen op kwamen, waren ERICIUS PUTEANUS en de Abt VAN RIJCKEL. Beiden hielden de H. BEGGA voor de stichteres der Begijnen, en zij beriepen zich hiertoe op de drie zoogenaamde Vilvoorder oorkonden, waarin zij het bewijs meenden te vinden, dat het Begijnenhof te Vilvoorden bij Brussel, reeds 100 jaar voor dat van LAMBERTUS bestaan had. De kanunnik COENS van Antwerpen bestreed hen dapper, doch de reeds inwortelende valsche onderstelling uit te roeijen, vermocht hij niet. In 1843 echter kreeg de zaak een nieuwe wending door de onvermoeide nasporingen van Dr. HALLMAN, tijdens zijn verblijf in België. Hij leverde het ontegensprekelijk bewijs, dat de genoemde Vilvoorder oorkonden niet in de 12de, maar in de 13de eeuw te huis behooren. Uit den oorspronkelijken stichtingsbrief van het Vilvoorder Begijnenhof, zelfs, bewijst hij dat dit eerst in 1239 gesticht, en nog door WILLEM VAN KAMERIJK in 1294 een nova plantatio genoemd werd. Daarbij komt dat de Vilvoorder oorkonden met karakters geschreven zijn, die de kenmerken der 14de, niet die der 12de eeuw dragen Redelijker wijze is dus LAMBERTUS LE BEGHE voor den stichter onzer Begijnen te houden, en men heeft niet het minste recht, dien naam, van iemand of iets anders, als van den zijnen af te leiden.

Wat voor recht men hebben kan, om gelijk sommigen deden de *e* met *a* te verwisselen en Bagijnen te schrijven, verklaar ik niet te begrijpen. De oorzaak hiervan te vernemen, zou mij aangenaam zijn.

Hilversum, 1865.

W. WESSELS..

Boekaankondiging.

BRANDT'S LEVEN VAN DE RUITER. Bloemlezing. Een leesboek bij het onderwijs in de Nederlandsche taal- en letterkunde voor Hoogere Burgerscholen en Gymnasiën. Met eene inleiding en doorloopende historische toelichting van Dr. J. TEN BRINK, Docent in de Nederlandsche taal- en letterkunde en de Vaderlandsche geschiedenis aan het Gymnasium te 's Gravenhage, te Arnhem bij D.A. THIEME, 224 blz. in groot 8°. prijs *f* 1,40.

In het eerste nommer van den vorigen jaargang hebben wij eene korte aankondiging geplaatst van de uitgave van VONDELS Leeuwendalers, door Dr. EELCO VERWIJS en onze ingenomenheid betuigd met de richting, die door deze en dergelijke handleidingen aan het onderwijs in de Nederlandsche taal- en letterkunde zal gegeven worden. De taal te verstaan, de kracht en de juiste beteekenis van woorden en uitdrukkingen te vatten, het tegenwoordige te beschouwen bij het licht dat het verledene er op werpt, dit doel is door geene grammatica te bereiken. De beoefening onzer klassieken moet er toe leiden. Beoefenen is echter iets meer dan lezen. De heer TEN BRINK noemt zijn boek een leesboek, ‘het heeft geen ander doel dan uwe studiën der Nederlandsche taal- en letterkunde te bevorderen en te veraangenamen. Taalleer is noodzakelijk, moet met de meeste vlijt worden beoefend, maar uit den aard der zaak is zij eene studie welke op uwen leeftijd zeldzaam (?) groote sympathie wekt. Geluk-

kig behoeft zij niet enkel te bestaan in het memoriseeren van regels, in het opzeggen van paradigmaas, in het vervaardigen van ontledingen, we kunnen aanstonds geest en hart verkwikken door het geleerde toe te passen bij de lezing van al wat er ooit in onze kostelijke moedertaal heerlijks en schoons is gezongen of gesteld.' Dit is nog niet alles. De schrijver heeft nog een ander, ik mag wel zeggen een hooger doel. 'Onze oefening in de taalgronden heeft geene andere strekking dan om u heerschappij te doen voeren over de vormen der taal - maar hiermede is nog maar het halve werk verricht. Ge moet u met oordeel en smaak van die vormen kunnen bedienen en hoe zult ge dit kunnen, als ge u niet vertrouwd maakt met de beste werken onzer luisterrijke letterkunde, als ge onze grootmeesters van den Nederlandschen stijl het geheim niet ontfutseld hebt, vaardig en cierlijk met de rijkdommen onzer taal te woekeren.' Deze woorden zijn genomen uit de inleiding, eene in 7 afdeelingen gesplitste toespraak aan de H o l l a n d s c h e j o n g e n s die het boek zullen lezen. Misschien is het daarom onbescheiden, de aanmerking te maken dat schrijvers inleiding niet zeer duidelijk is. Voor de leerlingen van het Haagsch Gymnasium doet dit minder kwaad, omdat zij dagelijks in de gelegenheid zijn, den schrijver te raadplegen en naar zijne eigenlijke meening te vragen. Het boek is echter, door den uitgever ongetwijfeld, wellicht ook door den schrijver, voor uitgebreider kring bestemd; daarom mag ik mij door bovengenoemde bedenking niet laten weerhouden om nader aan te wijzen wat mij niet duidelijk is. Studiën, die de jongens, ik meen de Hollandsche jongens, saai vinden, - daargelaten of de taalkunde er bij behoort of niet, - 'te bevorderen en te veraangenamen' is verdienstelijk; die 't kan is benijdenswaardig, die 't niet kan, zal 't gaarne willen leeren en daarom zou de schrijver een zeer nuttig werk verricht hebben, indien hij door korte duidelijke trekken aangewezen had, hoe zijn boek voor dit doel aangewend kan worden. Dr. VERWIJS heeft in zijn Leeuwendalers niet alleen duidelijk gezegd,

dat hij op verklaringen van woorden, zinnen en taalvormen hoogen prijs stelt, maar tevens door de menigvuldige aanteekeningen aan den voet der bladzijden den onderwijzer in de gelegenheid gesteld om zijne opmerkingen aan het daar vermelde te kunnen vastknopen, terwijl de leerling door diezelfde aanteekeningen in staat gesteld wordt om zich het gesprokene later te vertegenwoordigen. In den Michiel Adriaansen de Ruyter vinden wij geene enkele aanteekening, daarom is dit boek, indien het hetzelfde doel heeft, veel minder bruikbaar dan dat van den heer VERWIJS. Ten tweede, alvorens men geest en hart kan verkwikken door de *toepassing* van het geleerde, dient er toch geleerd te wezen; deze toepassing neemt dus niets weg van de hoeveelheid der ‘zeldzaam groote sympathie’ wekkende studiën, die voor den leerling noodzakelijk zijn. Ten derde kan ik mij geene voorstelling maken van die toepassing zelve. Bedoelt schrijver het nagaan van de verbuigingen en vervoegingen der in het stuk voorkomende woorden, de toepassing der geleerde regels, ik geloof het niet. Het geest- en hartverkwikkende van zulke toepassingen is zeer verre te zoeken; en neemt men ze om haar nut, dan is er geen doen aan met een boek dat zoo weinig beantwoordt aan de regels die de leerling geleerd heeft. Wat blijft er b.v. van de geleerde spelregels, de regels van verbuiging en vervoeging toe te passen, als men een hoofdstuk uit BRANDT of van welken schrijver der zeventiende eeuw leest? Ten vierde kan ik volstrekt niet begrijpen hoe men iemand heerschappij kan doen voeren over de *vormen* der taal. Heerschappij voeren over de taal is eene gebruikelijke benaming, maar heerschappij voeren over de taalvormen, over de vormen der woorden, door aanhechting van uitgangen of verwisseling van klinkers ontstaan, dit had werkelijk een woord tot opheldering noodig gehad; nu loopt het gevaar voor eene zinledige uitdrukking gehouden te worden. Aangenomen dat deze opheldering het noodige licht zou gegeven hebben, dan zou nog eene andere zwarigheid overgebleven zijn. Als men het zooverre gebracht heeft dat men

heerschappij over de vormen der taal voeren kan, dan is ‘hiermede nog maar het halve werk verricht,’ dan moet men nog leeren zich met oordeel en smaak van die vormen te bedienen. Een oogenblik heb ik gedacht dat schrijver zijnen jongens op eene niet zeer klare wijze vertelde: gij moet eerst leeren verbuigen en vervoegen en dan de geleerde vormen van pas gebruiken. Wie zou echter aan iets, dat zoo eenvoudig is, durven denken, als het wordt aangeduid met de woorden: ‘heerschappij voeren over de vormen der taal, en onze grootmeesters van den Nederlandschen stijl het geheim ontfutselen, vaardig en cierlijk met de rijkdommen onzer taal te woekeren.’ Hier is het gelukkig geen rijkdom van taalvormen, die bedoeld wordt.

Het leesboek dan, dat Dr. TEN BRINK ten dienste van Gymnasiën en Hoogere Burgerscholen vervaardigd heeft, bevat merkwaardige episoden uit het leven van M.A. DE RUITER, door GERARD BRANDT. Voor elke episode vindt men een korte en duidelijke historische toelichting, waardoor de leerling het volgende beter begrijpen kan. Als leesboek is het wel bruikbaar. Als leesboek, dat, gelijk de titel zegt, bij het onderwijs in de Nederlandsche taal en letterkunde gebruikt kan worden, verdient het mijns inziens minder aanbeveling, ik zou, zooals ik reeds gezegd heb, aan de Nederlandsche Klassieken van Dr. VERWIJS verreweg de voorkeur geven; deze zijn er op ingericht om bij het onderwijs gebruikt te worden. Men kan het boek van Dr. TEN BRINK ook wel gebruiken, even als men zooveel gebruiken kan, maar de schrijver geeft geene verklaringen of aanwijzingen, die bij het onderwijs zoo dringend noodzakelijk zijn.

De buitengewoon lange inleiding kan tegen dit gemis niet opwegen. De onderwijzer, die het boek gebruiken wil, vindt er niets dat hem belang inboezemt; de leerling kan er weinig in leeren. Men mag ook eischen dat aan de redeneeringen en den stijl van zulk eene inleiding meer zorg besteed wordt. Vraagt de lezer bewijzen? *Uw doorzicht te kwetsen - vruchten ondervinden - de fijnste schakeeringen der weelde kennen - de*

hoogste eischen van den goeden smaak aanleeren - cierlij woekeren. - Toen ze (*de* 17e *eeuw*) *als dartel wicht de oogen opensloeg, dreunde haar het kanon van Nieuwpoort in de ooren en vol vreugde reikte ze Prince* MOURING *den eersten lauwertak. - Als de staatzucht tot eenzijdigheid lokte en de eenzijdigheid tot ramp oversloeg. Jaarhonderd, uitbundige taal*, - zijn deze uitdrukkingen ook gerold uit den zak van - of ontfutseld aan dezen of genen grootmeester van den Nederlandschen stijl? Verlangt men eene proeve van de wijze van redeneeren? Onze keus valt op het volgende stuk.

'Ge hebt uw vaderland lief en daaruit volgt nu in de eerste plaats, dat ge ook uwe moedertaal op den hoogsten prijs stelt. Herinnert ge u nog den tijd, toen ge aan de knieën uwer lieve moeder de eerste klanken der Nederlandsche taal leerdet spellen, en eene zoete omhelzing uw loon was, als ge vlug en vlijtig uw best deedt? Maar de taal uwer moeder is nog dezelfde taal, waarin eens het Wilhelmus van Nassouwe werd geschreven, is nog dezelfde taal, waarin Ridder HUYGHENS zong ter eere van Prince MOURING, die de vrije schepen der Zevenlandsche buurt zoo manhaftig bestierde - is nog dezelfde taal, waarin JOOST VAN DEN VONDEL zijne stedekroon aan Prins FREDERIK HENDRIK aanbood en den zeetriumf der der vrije Nederlanden bij Chattam vierde! 'D e t a a l i s g a n t s c h h e t v o l k!' Zoo spraken onze wakkere broeders in Zuid-Nederland. En zoo dacht ook eens Keizer KAREL V, want hij was fier op zijne geboortestad Gent, want hij sprak Vlaamsch tot zijne onderdanen en zij hadden hem lief - maar FILIPS II sprak slechts Spaansch!'

Het is waarlijk eene groote kunst met zoo veel woorden niets te zeggen. Moge zij zeldzaam blijven!

J.A. VAN DIJK.

Practisch-Theoretische handleiding ter vervaardiging van opstellen in de moedertaal, ten dienste van Instituten, Gymnasiën en andere inrigtingen van onderwijs, door W.F. CARLEBUR. Tweede druk. Met een Voorwoord [1)] van Dr. W.G. BRILL, Tiel, Wed. D.R. VAN WERMESKERKEN, 1864, 241 blz. Prijs *f* 1,10.

Wij zijn het met Prof. BRILL volkomen eens, dat dit boekje van den Heer CARLEBUR wel aanbeveling verdient. Ofschoon het nut van handleidingen tot den Nederlandschen stijl meermalen en met veel reden betwijfeld is, zoo blijkt het toch niet onmogelijk te wezen over dit onderwerp iets bruikbaars te leveren. De Heer CARLEBUR heeft zich de moeite gegeven, om naar aanleiding van een Deensch werkje, deze Practisch-Theoretische handleiding op te stellen, terwijl hij bij de vervaardiging Nederlandsche, Fransche en Duitsche werkjes over dit onderwerp geraadpleegd heeft. Wat ons in deze handleiding zoo zeer toelacht, is de menigte voorbeelden en oefeningen. Er is in dit opzigt overvloed van stof, als: over het gebruiken van woorden, de afwisseling in de plaatsing van woorden en zinnen, de afwisseling in uitdrukking, de omschrijving, de verzachting, de ontbinding, de zamentrekking, de zinverwante woorden en hunne onderlinge verwisseling, de verandering van gebonden in ongebonden stijl, de rangschikking, de begripsbepaling en begripsonderscheiding, de overeenkomst, de woordherhaling (tautologie), het vormen eener vertelling uit enkele losse zinnen, vertelling naar het geheugen, het uitbreiden eener vertelling, het verkorten of inkrimpen eener vertelling, de beschrijving, de eigenschappen van eenen goeden stijl, de keerwoorden, de figuren, de verhandeling, het vinden der stof, de behandeling, het schikken der stof enz. Het aanhangsel bestaat

1) In het boekje zelf leest men ‘een woord bij den tweeden druk.’ Het is dus waarschijnlijk, dat dit germanisme buiten weten van den Hoogleeraar op den titel geplaatst is.

uit zes hoofdstukken, die over de begrippen, de bepaling, de verdeeling, het oordeel, de bewijzen en de sluitreden handelen.

Misschien vraagt iemand hoe men voor al deze oefeningen tijd zal vinden. Wij antwoorden, dat het boekje hoofdzakelijk bestemd is als leidraad voor den onderwijzer; deze moet de oefeningen, die voor zijne leerlingen het meest geschikt zijn, uitkiezen en de andere overslaan. Er is voorraad genoeg. Men kan heel wat overslaan en toch nog heel wat overhouden. Een voorbeeld make onze meening duidelijk. In de twee en twintigste les wordt eerst iets van de beschrijving in het algemeen gezegd en dan opgegeven welke regels men daarbij in acht te nemen heeft. Twee beschrijvingen (eene van de zuil van POMPEJUS en eene van het graafschap Cornwall) dienen om de regels nader op te helderen. Achter ieder voorbeeld vindt men zestien opgaven tot eigene oefening, dat is te zamen twee en dertig. Behandelt men wekelijks twee van deze onderwerpen, dan vereischt dit eene hoofdstuk reeds zestien weken. Op deze wijze is er geen doorkomen aan. Wij moeten echter billijk wezen en aanmerken dat de bedoeling ook anders kan zijn, namelijk dat ieder leerling van de klasse een afzonderlijk onderwerp ter behandeling krijgt. In dit geval blijft echter de klassikale behandeling achterwege en een groot gedeelte van het nut der stijloefening gaat verloren. Het uitkiezen van een paar voorbeelden, die door de gansche klasse behandeld worden, zou mijns inziens de voorkeur verdienen.

Een andere aanmerking op ditzelfde hoofdstuk, die ook op andere van toepassing is, mag ik niet achterwege houden: de voorbeelden zelve zijn mij niet eenvoudig genoeg. Mij dunkt, dat zij meer nut zouden stichten, indien zij meer uit de omgeving der leerlingen gegrepen waren. Blijkbaar wil het voorbeeld de leerlingen zoover brengen dat zij duidelijk en ordelijk een hun bekend voorwerp kunnen beschrijven. De opgaven zijn de beschrijving van een vertrek, een huis, eene kerk, een wagen, een schip, eene brug, eene schrijflessenaar, een zakuurwerk, een kameruurwerk, een ploeg,

eene egge, een hakmes, eene spuit, eene fabriek en een molen. Als voorbeeld gaat vooraf de beschrijving van de zuil van POMPEJUS. Nu verschilt deze zuil al te veel van de genoemde voorwerpen. Vandaar dat ook de stijl verschillen moet. Het voorbeeld had iets moeten geven in dien hoogst eenvoudigen klaren stijl, die bij de behandeling van zulke eenvoudige bekende onderwerpen vereischt wordt. De beschrijving van het Graafschap Cornwall zal verder als model moeten dienen bij de beschrijving van een reisje, eene sledevaart, een voertochtje, eene jachtpartij, eene vischpartij, een marktdag, een feest, een optocht, de akkerbouw, een onweêr, een storm, eene overstrooming, een brand des nachts, een schip in nood, eene verkooping en eene belegering. Ook hier is het verschil groot - te groot, en waarom zijn nu als voorbeelden juist zulke voorwerpen gekozen, waarmede de Nederlandsche kinderen geheel onbekend zijn?

Zoo zouden wij kunnen voortgaan en nog eenige min of meer gewichtige aanmerkingen kunnen maken. Wij achten dat echter onnoodig. Het boekje bevat goede oefeningen in overvloed en daarvoor moeten wij reeds dankbaar zijn.

J.A. VAN DIJK.

Nederlandsche Klassieken, uitgegeven en met aanteeningen voorzien door Dr. EELCO VERWIJS, ArchivarisBibliothecaris van Friesland en schoolopziener.

II. Episodes uit HOOFTS Nederlandsche Historiën, te Leeuwarden bij HUGO SURINGAR, 1864. Prijs *f* 0,80.

De Heer VERWIJS geeft ons hier in N°. 2 van zijne Nederlandsche Klassieken een kostelijk boekje, waaruit veel te leeren is. HOOFTS Nederlandsche Historiën zijn reeds eene uitmuntende lectuur voor jonge lieden, hoeveel te meer zullen zij dat wezen, als zij overal, waar de uitdrukkingen duister zijn, behoorlijk opgehelderd worden, gelijk hier geschiedt. Men vindt ook in dit stukje der Nederlandsche Klassieken,

aan den voet der bladzijden een schat van aanteekeningen, waardoor de leerling niet alleen HOOFT leert verstaan, maar tegelijker tijd zijne moedertaal kennen en gebruiken. Voor hen, die vooral het laatste willen leeren, die de grammatica eene plaats in hunne studiën inruimen, maar begrijpen dat de taalkunde in de eerste plaats de taal zelve op het oog moet hebben, voor hen is dit boekje van groote waarde. Wij wenschen het in handen van alle onderwijzers, die taalonderwijs moeten geven en van alle leerlingen, die genoeg ontwikkeld zijn om het met vrucht te gebruiken. Reeds bij de aankondiging van de Leeuwendalers heb ik den wensch geuit dat de Nederlandsche Klassieken op Kweek- en Normaalscholen gebruikt mochten worden. Ik herhaal thans dien wensch en maak van deze gelegenheid gebruik om den Heer VERWIJS aan te bevelen bij het stellen van zijne aanteekeningen op de jonge lieden, die daar gevormd worden, en op hunne onderwijzers te letten. Ik wil daar voornamelijk mee zeggen, dat ik de aanteekeningen zoo wensch, dat de lezer ze, zonder dat hij oude talen verstaat, begrijpen kan. Nog noodiger is dit voor hen, die door zelfoefening eenige bruikbare kennis van de taal willen opdoen. Op bladz. 7 b.v. leest men:

> *Nuchter* Van *nuchte, nuchten*, KIL. mane, matutino tempore, kwam als eerste beteekenis *vroegtijdig* (zie ld. 21, aant. 1), en daarna die van *jejunus*. Overdrachtelijk, zoo als hier, *behoedzaam, bezadigd*, het tegenovergestelde van *dronken*. Dan toch is de wijsheid in de kan.

Nu zitten de bedoelde lezers met dit *jejunus* en komen (ik spreek hier bij ondervinding) licht op de gedachte, dat boeken met zulke slimme woorden voor hen niet geschreven zijn. Daarin zouden zij, wat dit boek betreft, groot ongelijk hebben. Het aantal verklaringen, waarbij zij nadere inlichtingen behoeven, is bovendien uiterst gering en het zal den Heer VERWIJS gemakkelijk vallen door eene kleine bijvoeging alle nevelen te doen verdwijnen.

Eenige aanteekeningen, die ik bij de lezing van HOOFTS Nederlandsche Historiën gemaakt heb, wil ik mededeelen.

Bladz. 1. Bij *'t zelve plotselyk gesmoord*, waar *'t zelve* op *oorlog* slaat, zou, dunkt mij, de opmerking niet misplaatst geweest zijn, dat het woord *oorlog* vroeger in de drie geslachten voorkwam en hier onzijdig is. Op dezelfde bladzijde bij de verklaring van *wrong* meende ik reeds de inlichting, die later gegeven wordt, te mogen verwachten, namelijk dat de *a* de klinker is van het enkelvoud van den verleden tijd: *wringen, wrang; binden, band; klinken, klank*, en dat deze stammen, hoewel niet meer als werkwoorden, toch nog als naamwoorden voorkomen. Bladz. 5, aant. 2 staat '*Doorverwt*, geheel doortrokken als met verw' en aant. 3 '*Van langher handt*.' Oude datief, gelijk uit de sterke buiging van het adj. blijkt. Zoo ook in de uitdrukkingen: *ter goeder ure, in aller ijl*.' Mij dunkt dat de Schrijver hier wat deun is. *De Landzaaten, doorverwt van langher handt in den eed des huis van Bourgonje* - de uitdrukking 'van langher handt' wordt stellig niet algemeen verstaan, ook niet na de opheldering omtrent den vorm van het bnw.; eene verwijzing op hetzelfde *hand* in *te hand* (thans), en *naderhand* zou eenig licht gegeven hebben. Evenzoo ware het niet overtollig geweest *het heerlijk leven* (blz. 8), *het scheiden van den bedde* (blz. 9) *paarden* (blz. 12) *onaardige beveinstheid* (blz. 19) nader te verklaren. Doch ik geef dadelijk toe, dat het moeilijk is in dezen ieder zijnen zin te geven en laat dus mijne verdere aanteekeningen, die de volledigheid der verklaring betreffen, achterwege, ten einde er nog een paar van anderen aard te kunnen mededeelen. Is *de wortel* van een gebergte (blz. 12, aant. 1) eene min gewone uitdrukking voor *voet?* Is het niet eene met ons taaleigen strijdende vertaling? *Stal* van stellen (blz. 17, aant. 8) dit is immers juist het omgekeerde: *stellen* van *stal.* - *Uitvlucht van beroep tot hooger vierschaar*. Zou *uitzicht* hier niet juister wezen dan *redmiddel?* Doch genoeg. Met verlangen zie ik uit naar HUYGENS *Zeestraat* en *Kostelick Mall*, dat volgens het bericht op den omslag reeds eenigen tijd op de pers is en, zoo ik hoop, spoedig zal verschijnen.

Den Heer VERWIJS wensch ik lust en kracht toe om met zijnen nuttigen arbeid ongehinderd te kunnen voortgaan. Mocht de uitgever aan de volgende deeltjes een register van de verklaarde woorden kunnen toevoegen, hij zou stellig de waarde van de Nederlandsche Klassieken verhoogen en het debiet vermeerderen.

J.A. VAN DIJK.

Brievenbus.

Den WelEdelen Heere J.A. VAN DIJK.

Hooggeachte Heer en Vriend!

Gij weet, dat het mijn voornemen was, U enkele opmerkingen mede te deelen over de uitdrukking *de vier eerste*, naar aanleiding van Uw lezenswaardig opstel, voorkomende in den *Taalgids*, VI, bl. 221-224. Ik zie nu, dat de Heer DE GROOT mij voor is geweest, die in de vorige aflevering van dit tijdschrift mij dan ook als het ware het gras voor de voeten heeft weggemaaid, daar zijne slotsommen grootendeels met de mijne overeenstemmen. Daardoor kan dit mijn schrijven aanmerkelijk bekort worden; toch meende ik het niet geheel achterwege te mogen laten, wijl er enkele punten in voorkomen, die m.i. nog wel eens de aandacht waard zijn. Ter zake dan:

In den eersten druk mijner *Beknopte Ned. Spraakk.* schreef ik onder § 64: Men schrijve liever: *de eerste drie dagen van de week, de laatste vier dagen van de maand*, dan: *de drie eerste dagen van de week, de vier laatste dagen van de maand*. Nu kwam de beoordeelaar van mijn werkje in de *Nieuwe Bijdragen* enz. van Januarij 1864 en zei: ‘Het *men schrijve liever* zou doen denken dat *de eerste drie dagen van de week* en *de drie eerste dagen van de week* synoniem zijn, terwijl er toch werkelijk verschil is. Immers de eerste uitdrukking geeft een Zondag, Maandag en Dingsdag te kennen; de tweede: drie

achtereenvolgende Zondagen.' Daar men nu juist bezig was met het afdrukken van den 2den druk mijner Spraakkunst, gunde ik mij den tijd niet, des schrijvers beweren behoorlijk te toetsen, en stelde ik voor het: *men schrijve liever* eene totale veroordeeling van *de drie eerste dagen* enz. in de plaats. Bij later nadenken bespeurde ik, dat de Recensent mij op een dwaalspoor had geleid. Daarenboven begaat de scherpzinnige beoordeelaar, m.i., zelve eenen misslag. Hij beweert, dat DE *drie eerste dagen van de week* d r i e a c h t e r e e n v o l g e n d e Z o n d a g e n te kennen geeft. Kon dit waar zijn, dan zou eerst en vooral het bepalend lidwoord moeten wegvallen, en zou dan (zoo men van twee kwaden het beste kiezen moest) de uitdrukking *drie eerste werkdagen* o.i. nog de voorkeur verdienen. Hoe dit zij, dit staat vast, dat zoowel zij, die schreven *de eerste drie dagen van de week* als diegenen, die de voorkeur geven aan *de drie eerste dagen der week* daarmeê niets anders bedoelen dan drie op elkander volgende dagen eener zelfde week, aanvangende met den Zondag, den eersten dag der week. Bedoelt men *drie eerste, drie tweede, drie derde dagen der week* enz., zoo schrijft men immers: drie achtereenvolgende Zondagen, Maandagen, Dingsdagen enz.; hieromtrent heeft het gebruik, bedriegen wij ons niet, onherroepelijk beslist.

Vergis ik mij niet, dan is de Heer A.C. OUDEMANS de eerste, die in zijne *Gemengde taalkundige bijdragen en bedenkingen*, in 1845 te Leiden bij C.C. VAN DER HOEK uitgegeven, het punt in kwestie aanroerde. Aldus schrijft hij (bl. 53 en 54): 'van eene rij op elkander volgende dingen kan slechts *één* de eerste, de grootste, de verste, de laatste zijn. Ik twijfel er dus zeer aan, of men taalkundig juist spreekt, als men zegt, de TWEE *eerste trappen*, en of het niet beter en juister ware, de *eerste twee trappen* te zeggen. Bij VAN DER PALM vindt men: de *negen* EERSTE *verzen, de zeven* EERSTE *verzen*, enz. (II, 171 en XIII, 195). Zulks schijnt echter de schrijver somtijds gevoeld te hebben, want op andere plaatsen waakt hij er tegen, als: *de* EERSTE *honderd jaren* (II, 177).' Omtrent het door den Heer OUDEMANS gezegde valt het

volgende op te merken, 1°. dat V.D. PALM onberispelijk schreef: *de negen eerste verzen* enz., hetgeen, na het door u en den Heer DE GROOT aangevoerde, wel geen nader betoog meer zal behoeven; 2°. dat V.D. PALM evenzeer te recht schreef *de eerste honderd jaren*, wijl *honderd* hier ongetwijfeld de beteekenis hebben zal van *een honderdtal*, een tijdperk van honderd jaren. Wij hebben in onze uitgave van V.D. PALMS *Bijbel voor de jeugd* de laatstvermelde uitdrukking niet t. a. p. gevonden. Wij vonden echter bl. 196, I, 2e stuk, den volgenden zin: *Ook kan, binnen de eerste honderd jaren na den zondvloed, het uitroeijen van wild gedierte niet zulk eene groote weldaad geweest zijn*. Ook hier moet *honderd* door het bepalend ranggetal voorafgegaan worden, wijl er van een afgesloten tijdperk, van een honderdtal jaren sprake is, en niet van eene tegenoverstelling van eenige (*honderd*) eerste jaren van zeker tijdperk tegenover eenige (*honderd*) laatste jaren van hetzelfde tijdperk. Omtrent de plaatsing van het rangschikkend telwoord in deze en soortgelijke gevallen bestaat dan ook, voor zoover ik weet, geen verschil. Zoo (om dit met enkele voorbeelden duidelijk te maken) schreef reeds SIEGENBEEK in 1827 in zijne *Taalkundigen bedenkingen*, enz. *Ik weet mij niemand onder de schrijvers over onze taal, wier werken binnen de laatste twintig jaren in het licht verschenen, voor den geest te brengen* enz.

Uit den *Ned. Spectator*, van 26 Nov. 1864, teekende ik aan: *Te midden van de geduchte bewegingen, die de laatste vijf en twintig jaren onzer geschiedenis kenmerken, heeft deze maatschappelijke vraag zich met onwederstaanbare kracht doen gevoelen*. Lees hier nu, Geachte Vriend! in plaats van *laatste vijf en twintig, vijf en twintig laatste*, en onze geschiedenis wordt tot een afgesloten geheel, waarvan men het laatste jaar neemt met de vier en twintig onmiddellijk voorafgaande, en wij hebben verder geene geschiedenis meer!

Nog een paar voorbeelden. *De menschheid gaat steeds vooruit; doch die vooruitgang is in de laatste vijftig jaren zoo groot en snel geweest, dat de minst scherpzinnige waarnemer bespeurt*,

dat hij in een geheel nieuw tijdperk der wereld leeft, enz. *Men had te Nördlingen nu reeds gedurende de laatste vijf jaren alle leelijke en arme vrouwen verbrand* enz. *Man liet het bij de twee eerste graden van foltering*, enz., enz. Waarom nu gaat in het laatste voorbeeld het grondgetal en in de twee eerste het ranggetal voorop? Omdat het getal foltergraden een bepaald getal, een afgesloten geheel is, en van dit aantal graden de eerste, en wel de twee eerste = de twee *voorste* genomen worden, terwijl de laatste, als te barbaarsch, vervielen. In de twee andere voorbeelden heeft *laatste* de beteekenis van *laatstverloopene, laatstledene*, en in dit geval, het gebruik heeft het beslist, komt *laatste* vóór het grondtal te staan. Zoo schrijft dan ook de kundige bestuurder van den *Navorscher*, de Heer P. LEENDERT, WSZ., in het Februarij-nommer van dezen jaargang, op dezelfde bladzijde: *Het is hetzelfde geluid, dat wij hooren tusschen de twee laatste letters van de Gothische woorden* NADR, enz. en: *In de laatste dertig jaren vindt men in deze namen* (Tjalleberd en Luinjeberd) *zoowel i als e geschreven*. Ook is hier de schrijftaal geheel in overeenstemming met de spreektaal. Wie hoort niet dagelijks uitdrukkingen als de volgende: *Gij moet mij binnen de eerste acht, veertien dagen* enz., *niet lastig vallen. Kom mij in de eerste drie, vier dagen niet onder de oogen! Ik heb hem in de laatste zes weken niet gezien. Hij is in de laatste drie dagen niet hier geweest*. In al deze en dergelijke uitdrukkingen vervalt elke gedachte aan eene tegenoverstelling van *eerste* en *laatste: eerste* beteekent hier bloot *eerstkomende, eerstvolgende* of iets dergelijks, gelijk *laatste* (we zagen 't reeds boven) de beteekenis heeft van *laatstledene*, enz. Niet anders schijnt het in het Hoogduitsch te wezen. De grootste Duitsche taalkenner J. GRIMM schreef: *In den letzten drei Jahrhunderten*. (Zie *De grondbeg. der Ned. spelling*, Voorbericht, bl. VII, de noot).

Maar het dagelijksch leven levert ons nog meer uitdrukkingen, waarin het hoofdgetal door *eerste* of *laatste* wordt voorafgegaan. De tuinman, die u zijne groenten te koop biedt, zal u zeggen: *koop mijne koolen, 't zijn mijne laatste zes*,

of: *ik heb daar juist mijne eerste drie bloemkoolen verkocht*, enz. Waar komt dit vandaan? Onzes inziens daarvan, dat hier wederom aan geene tegenoverstelling gedacht wordt, maar *laatste* hier zooveel beteekent als *laatst overgeblevene*, en *eerste* zooveel zeggen moet als *eerstgeplukte, eerstgesnedene* of iets dergelijks.

In *Genesis* XLI: 20 lezen we volgens de gewone bijbelvertaling: *Ende die ranke ende leelijke koeijen aten die eerste zeven vette koeijen op*, in overeenstemming met het Engelsche: *And the lean and the ill favoured kine did eat up the first seven fat kine*. Het Hoogduitsch heeft hier, volgens de vertaling van LUTHER, *die sieben ersten fetten Kühe*, en VAN DER PALM schrijft in zijne bekende bijbelvertaling: *En die ranke en leelijke koeijen verslonden de zeven eerste vette koeijen*. Hoe zal 't nu wezen? *De eerste zeven* of *de zeven eerste?* Of moet men bij de eerste uitdrukking aan *het eerste zevental*, aan *de eerstvermelde, eerstgenoemde zeven* denken, en bij de laatste uitdrukking aan eene tegenoverstelling van *de zeven eerste* en *de zeven laatste?*

Dat het schrijven van *de eerste vier dagen* enz. louter aan spitsvondigheid, òf aan lichtvaardigheid, òf aan onnadenkendheid zou te wijten zijn, kan ik bezwaarlijk aannemen. Zoo men al iets op rekening van dit drietal stellen mag, geloof ik, dat de woorden en de voorgang van den Heer OUDEMANS [1] gevoegd bij het voorbeeld van andere geachte taalkundigen er vrij wat meer schuld aan hebben. Zoo geeft de Hoogleeraar BRILL, bl. 27 van zijne *Ned. Spraakleer, leer van den volzin* (2e uitgave) zeven voorbeelden, waarin de infinitief *worden* of *te worden* ontbreekt, en zegt hij: *vult men bij deze laatste twee voorbeelden* TE WORDEN *aan* enz. Na de opnoeming van vijf zwakke imperfecten heet het (bl. 325): *Over de werkwoorden* WILLEN, ZULLEN *en* KUNNEN, *waartoe deze laatste drie imperfecten behooren*, enz. [2]. De Heer P. LEEN-DERT, WSZ. schrijft t. a. p.: *weifelt het gebruik ten opzigte van Laaxum, Waaxens, Exmorra? Of wil misschien de afdeeling in deze laatste drie namen de u behouden?* De gewezen Hoogleeraar JONCKBLOET schrijft (zie *Handelingen van het zevende Ned. taal- en letterk. kongres*, bl. 62 en 63), na eene aanhaling van negentien regels uit den *Alexander: Dat de laatste zes regels niet in den haak zijn, is duidelijk*. Ik geloof, Geachte Vriend! dat gij mij toestemmen zult, dat zulke voorbeelden besmettelijk zijn en wel geschikt om *de laatste zes*, enz. eenig krediet te bezorgen, ook al mocht men geneigd zijn, om in de vier evengenoemde zinnen aan *laatste* de beteekenis te hechten van *laatstgenoemde, laatst aangehaalde*, of iets dergelijks.

1) Zie *Gemengde taalk. bijdr. en bed.*, blz. 45. Daar luidt het: *De eenige uitzonderingen, die* WEILAND *op dezen regel opgeeft, zijn de werkw.* STAAN, LIGGEN, ZITTEN *en* KOMEN; enz. *De eerste drie wil* WEILAND *zonder* TE *vervoegd hebben*, enz.

2) Ik zou de voorbeelden uit de Spraakleer van den Hoogleeraar BRILL nog licht met eenige kunnen vermeerderen. Zoo luidt het bl. 144 Aanm. *Die laatste drie namen* = die laatstgenoemde drie namen; bl. 161, mannelijk zijn *labirint, triomf* en *galop; de laatste twee* enz.; bl. 160. Alsmede zijn vrouwelijk de woorden op *as:* (volgen negen woorden op *as*), van welke *de laatste twee* enz.; bl. 131, na eene optelling van zeven woorden op *nis, welke laatste twee*. Dat de Hoogleeraar met opzet zoo geschreven heeft, blijkt uit bl. 154 zijner *Syntaxis*, waar we lezen: 'Ook spreekt men gemeenlijk van: *de twee eerste* of *de twee laatste hoofdstukken*, hetwelk eigenlijk zon beduiden, dat twee hoofdstukken beide de eerste of beide de laatste hoofdstukken waren, terwijl toch slechls één het eerste, slechts één het laatste zijn kan, men behoort te zeggen: *de eerste twee, de laatste twee hoofdstukken*.' - Zou het nog betoog behoeven dat, wanneer een man als de Hoogleeraar BRILL zoo schrijft in zijn eenige en onovertroffen *Nederlandsche Spraakleer*, anderen niet alleen zijn voorbeeld volgen, maar in de toepassing e_r van wellicht nog veider gaan, dan die taalgeleerde bedoeld heeft?

Hier hadde ik kunnen eindigen, zoo 'k niet heden middag van mijn boekverkooper ontvangen had *de grondbeginselen der Nederlandsche spelling*, door mij, en zeker door velen met mij, reikhalzend te gemoet gezien. Daaruit bleek mij, dat (§ 124, bl. 97) het doodvonnis uitgesproken is over mijn *wijsste, parijsscbe*, enz.; doch daar te gelijker tijd *frischste* begraven wordt, heb ik er volkomen vrede meê.

Dit alleen wilde ik U nog zeggen, terwijl ik ten slotte het bovenstaande in Uwe welwillende aandacht en mij zelven in Uwe hooggeschatte vriendschap aanbeveel.

Met de meeste hoogachting blijf ik

Sluis, 11 Maart 1865.

Uw Dw. Dien. en Vriend,

J.H. VAN DALE.

PS. De Heer OUDEMANS voegt in zijne *Gem. taalk. bijdr. en bed.* bij, het door hem over *eerste* geschreven eene noot, die o.i. als *Naschrift* hier een plaatsje verdient. Aldus schrijft hij: ‘Omtrent dit woord *eerste* heerscht nog eene slechte gegewoonte, namelijk om het te gebruiken dáár, waar geen tweede voorhanden is. Indien er van een boekwerk maar één deel bestaat, zou men niet kunnen zeggen: *geef mij het* EERSTE *deel van dat werk*. Deze aanmerking geldt voor alle zaken of dingen, waarvan geen *tweeden* zijn. Hiertegen wordt echter van tijd tot tijd gezondigd. Zoo zegt ENGELBERT GERRITS (in zijne *Lotgevallen van den Ridder Don Qt*, Deventer 1842), dat CERVANTES in 1547 het *eerste* levenslicht zag; en nu zon men kunnen vragen: waar zag die goede man dan het *tweede* levenslicht? Ook zegt V.D. PALM (I, 47): want wij hebben onze *eerste* onschuld verloren. Het ware, mijns inziens, beter geweest, dat dit *eerste* in beide plaatsen achterwege ware gelaten, of dat de laatste zinsnede veranderd ware geworden in: *want wij hebben de onschuld, die wij vroeger bezaten, verloren*.’ Tot zoover de Heer OUDEMANS. Wat de uitdrukking *het eerste levenslicht* betreft, de kundige schrijver van: *Een taalkundig zondenregister* (opgenomen in de *Handelingen der jaarlijksche algemeene vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde, gehouden den* 19^{den} *Junij* 1862, *te Leiden*, bl. 131-138) is volkomen van hetzelfde gevoelen. Hij zegt: ‘Het *eerste* levenslicht zien of aanschouwen, waarbij men onwillekeurig vraagt: niet het *tweede?*’ Dat *eerste onschuld* eene even onvoorwaardelijke afkeuring verdient, zou ik niet durven verzekeren, en laat ik gaarne aan Uw oordeel en dat der lezers van dit tijdschrift over; alleen voeg ik hier nog bij, dat ik geloof, dat gij dezen laatsten eene groote dienst bewijzen zoudt, zoo ge het bovengenoemde *taalkundig Zondenregister* in Uw tijdschrift een plaatsje kondet verleenen: zal het waarlijk nut stichten, dan behoort het, gelijk het dit zoo ruimschoots verdient, in uitgebreider kring verspreid te worden, en de *Taalgids* is daartoe het beste middel. En nu punctum.

V.D.

Gaarne voldoen wij aan het verlangen van den Heer VAN DALE, wij zijn het volkomen eens met hem dat het taalkundig zondenregister waardig is gekend en overwogen te worden. De lezer gelieve op deze laatste woorden bijzonder te letten, want wij zouden niet alle woorden en uitdrukkingen, die in dit register voorkomen, willen afkeuren. Tot nadere toelichting voor sommige onzer lezers diene, dat het taalkundig zondenregister medegedeeld is bij de beoordeeling van een antwoord op de prijsvraag, uitgeschreven door de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden: *Welke woorden en spreekwijzen zijn sedert het laatste vierde deel der vorige eeuw hier te lande in zwang gekomen? Welke dezer nieuw ingevoerde uitdrukkingen zijn als een wezenlijke aanwinst der taal aan te merken? Van welke daarentegen is het raadzaam zich voortaan te onthouden?* Een der beoordeelaars (Prof. DE VRIES, Prof. BRILL, Dr. TE WINKEL, Dr. BEETS en Prof. MULLER) zou gaarne gezien hebben dat onze hedendaagsche spreek- en schrijftaal meer in het oog ware gehouden, als die nog meer dan de vroegere de treurige blijken draagt van het bestreden kwaad. Ten bewijze levert hij eene lijst van naar zijne meening verwerpelijke woorden en spreekwijzen, die waarlijk dreigen in te sluipen en zich voor goed te vestigen.

Een taalkundig zondenregister.

Het doet mij leed, dat in deze Prijsverhandeling nog al woorden en spreekwijzen ontbreken, die bij hedendaagsche schrijvers van naam voorkomende en in het dagelijksch leven opgenomen, naar mijn oordeel er een plaats hadden moeten vinden. 't Zijn niet enkel nieuwe woorden en spreekwijzen maar ook nieuwe beteekenissen die, met afwijking van vroeger gebruik, en vaak tegen den aard onzer taal en tegen de algemeen geldende wetten der spraakleer, dreigen in te sluipen en zich voor goed te vestigen. Ten bewijze zal ik ook een kleine proeve van voorbeelden, aan geschriften van onzen leeftijd ontleend laten volgen, in 't vertrouwen, dat

men er geene aanmatiging in zien zal. Om moeite te besparen, heb ik ze niet gerangschikt maar geef ze, zoo als ze in de adversaria van mijne lektuur staan opgeteekend:

'*Telkens* vernieuwde hongersnood en pesten voerden *gedurig* rouw en verslagenheid in de harten.' *Telkens* is immers *telkenmale*, en niet *gedurig*, in welke beteekenis het echter dikwijls, ja doorgaans in onze dagen voorkomt, zoo als *telkens en telkens*. BOSSCHA heeft in zijn WILLEM II, bl. 2, het gezegde: 'Als de Stadhouder den jonggeborene voorstelde aan de Staatscollegiën, uitte hij *telkens* zijne dankbaarheid,' in de tweede uitgave veranderd in: '*zoo dikwijls* de Stadhouder voorstelde - uitte hij zijne dankbaarheid.'

Spoorloos, b.v. verdwijnen. Het woord heeft in het Nederlandsch de beteekenis van *uit-* of *buiten het spoor;* van daar *uit-* of *buitensporigheden, spoorloosheden*. Zie Psalm 26, vs. 4 van de Statenber.: 'Een *spoorloos* leven leiden.' Ps. 38, vs. 5, van Laus Deo, door VAN MERKEN: '*Spoorlooz*' euveldaan,' en vs. 17: 'Ik belij mijn *spoorloosheen*.' Ps. 66, vs. 9, door VAN WINTER: 'Waar ooit mijn hart door *spoorloosheden* bekoord.'

Zich iets voornemen, in plaats van enkel *voornemen*. VAN DER PALM en VISSERING zijn overal waar dit woord in het N. T. der Statenvertalers - die grondige kenners van het Nederduitsch! - voorkomt, aan deze woordvoeging getrouw gebleven; in de gedrukte proeve eener nieuwe vertaling van het N. T. is men er van afgeweken door b.v. Rom. 1, vs. 13 te schrijven: 'Ik heb *mij* meermalen voorgenomen tot u te komen,' mijns achtens verkeerd. Zelfs heb ik onlangs de uitdrukking gelezen: 'Als inleiding nam ik *mij* voor te schetsen.'

Moedwillig. In zeker officieel Verslag staat: 'Een bedrieger heeft zich *moedwillig* meester gemaakt van handschriften,' (d.i. waarschijnlijk in den zin van *met kwaad opzet*), en weinige regelen verder: 'De Spaansche Arabieren hebben *moedwillig* het hoofd gebogen *onder de wijsheid* van Bagdad' (d.i. waarschijnlijk *uit eigen beweging, vrijwillig*). Het woord

wordt dus hier in tweederlei zin gebruikt. In de Statenvert. en ook in die van VAN DER PALM lezen wij: Gen. 49, vs. 6 ‘SIMEON en LEVI hebben in hunnen *moedwil* (*θυμός* der LXX) d.i. *overmoed* of *te grooten* en dus *verkeerden* moed, *verwatenheid, baldadigheid*, de ossen vermoord.’ In het Hoogd. heeft het woord *Muthwillen* (door LUTHER t. a. pl. ook gebezigd) later de verwante beteekenis aangenomen van *losheid, dartelheid, jokkernij;* ook in het Nederduitsch?....

Teruggaan - teruggang. - ‘De handel van A. is in het laatstverloopen jaar *teruggegaan*,’ voor *achteruitgegaan, verachterd*. Indien *teruggaan*, het Lat. *redire, reverti, retrogradi, gradum referre*, beteekent het wederkeeren naar de plaats waar men te voren was, in welken zin de Statenvert., VAN DER PALM en VISSERING het woord hebben opgevat, o.a. blijkens Matth 24, vs. 18. Mark. 13, vs. 16: ‘Die op den akker is *keere* niet *terug* (nam. naar zijn huis, waar hij te voren was) om zijn kleed te halen.’ Joan. 6, vs. 66: ‘Van toen af *gingen* vele van JEZUS' discipelen *terug* (d.i. naar de plaats waar zij te voren waren) en wandelden niet meer met Hem,’ dan kan het verminderen of verachteren van b.v. welvaart, gezondheid enz. niet uitgedrukt worden door *teruggaan*. ‘De handel van A. *gaat terug*,’ moet dus beteekenen: hij keert terug tot zijn vorigen staat; hij wordt weder wat hij vroeger geweest is, dat wil zeggen: hij begint weer te bloeijen, en niet, hij *gaat achteruit*, hij begint te kwijnen, zoo als het woord maar al te veel gebezigd wordt. De courant der hoofdstad deelde eenigen tijd geleden het curieus gestelde berigt mede, dat ‘de ziekte van den Prins meer *achteruit* dan *vooruit* gegaan was.’

In het leven roepen of *treden*, - gebruikt van bezielde of onbezielde dingen die vroeger niet bestaan hebben, maar nu een bestaan krijgen, b.v. een *dichtsoort*, een *boek*, een *bewaar-, naai-* en *brei-* of *havelooze school*, een *brood-, stroop-, meelfabriek in het leven roepen*. Een dichter wordt, zelfs bij een onzer voornaamste schrijvers, gezegd: ‘*de schimmen der nacht in het leven te roepen!*’ Men zegt zeer juist, dat, naar het Evan-

gelisch verhaal, LAZARUS door CHRISTUS is *in het leven geroepen*, ook dat een kind bij zijne geboorte in het leven treedt.

Het *eerste* levenslicht zien of aanschouwen, waarbij men onwillekeurig vraagt: niet het tweede?

Vóór (dat) ik u ontvouw. - 'Vóór (dat) gij daarvan partij hebt getrokken.'

'Een *doel huldigen - zich aan* iets laten *gelegen liggen* - het is *noodeloos* te zeggen - het *laat zich zeggen - het zal niet ontkend worden* - beschouwingen *ontwikkelen* - onze verbeelding en gedachten *bedwelmen zich* - de *onbeperktste* mededeelingen - de *onmiddellijkste* invloed - het *hoogste toppunt* der kunst' enz.

Heeten. - 'Hoezeer die auteurs in Spanje *heeten* geschreven te hebben.' Zie bovengenoemd Verslag. - *Zullen*, voor *gezegd worden*: 'De veldslag *zal geleverd zijn* in het jaar 1746.' 'Juliaan die Spanje aan de Moren *zal* hebben verraden.'

Figuur, voor persoon, karakter, beeld, b.v. een historische *figuur*. 'Floris V is een liefelijke *figuur*.'

De Akademie zal *de uitgave* van het boek *doen in 't licht komen. Zeldzaam* en *zelden* promiscue. Een *zeldzaam* man (Hoogd. *seltsam*) voor *vreemd, wonderlijk*.

Opvallen. - 'Dergelijke verschijnselen kunnen den waren geschiedkundige niet *opvallen*.' *Optreden:* 'De overige deelen van Friesland *treden* in de geschiedenis *op*.'

Wapenen, strijdwapenen, en *wapens*, adelteekenen, het Duitsche *Waffen* en *Wappen*, promiscue gebruikt. Desgelijks *menschdom* en *menschheid - Christendom* en *Christenheid*.

Ongelijk beter, voor veel beter. *Gelijkelijk*, zoo als: 'beide bronnen zijn *gelijkelijk* verdacht - *gelijkelijk* vreemd zijn; *gelijkelijk* roem dragen.

Voordragt - in eene dubbele beteekenis. Nu eens *hetgeen voorgedragen wordt*, dan weder de *wijze waarop het* geschiedt; de laatste beteekenis alleen goed.

Onwil. - 'De *voordragt* (?) van den redenaar wordt door sommigen met toegenegenheid, door anderen met *onwil aangehoord*(?)'

blijkbaar het Duitsche *Unwillen* - misnoegen, verontwaardiging.

Gevoel - sensus, gezindheid, en *gevoelen* - opinio, in sing. en plur. promiscue gebruikt, b.v. de *gevoelens* van CARTESIUS en VOETIUS, van WERTHER en CHARLOTTE!...

Verraden - bono sensu [in goeden zin], zoo als *kunst, goede beginselen, hoogachting, liefde - verraden*.

'*Van af* den advent *tot toe* - paschen.'

Voorradig zijn - een *denkbeeld verwerkelijken* - een *doel verwezenlijken*.

'Zij denken er nog niet aan *zich nonnen te wenschen*.' 'Zich onafhankelijk, gelukkig of ongelukkig *weten*.' '*Zich* van God bemind *weten*.' '*Zich bedreigd weten*.' - Zich *bedrongen* gevoelen, voor *bekneld* - iemand *hezenenden* voor *wegzenden*, terugwijzen voor *afwijzen, afschepen, - inwerking* voor *invloed* - een *opgeklaard*, voor *helder, verlicht* verstand - *holle* klanken, voor *ledige, zinledige - uitoefenen*, de Duitschers spreken van *ein-* en *ausüben*, wij niet alzoo - *uitreiken*, voor *volstaan* - het *rein*, voor *zuiver* menschelijke in den persoon van Christus - *het is mij blijde* te ondervinden. - *Neven* voor *bij: nevenbedoelingen, nevenkerk - nevenzaak* enz. - Waar *de rede is* van algemeene *beweging*. - Hij bespiedt een *verkapten* verrader - *in onmagt vallen, zamenvallen* - zich op iets *gevat maken, gevoelig zijn voor* of *aan beleefdheden*, voor erkentelijk zijn, waarderen, - *ontvlammen*, act, voor *ontsteken*, - het *gemoed* in ijver ontvlammen. Geschikt om *geestdrift* te *ontvlammen - zich uitspreken. - Talrijke personen - bijdragen bij een brengen*. - Een *afkeer tegen* iets hebben. - Met eene *gezindheid bezield* zijn, - menschen door *nijverheid* en *vlijt bezield, - op het oog hebben*, d.i. voornemens zijn *een jubelzang te schrijven*. - Aan eene *begeerte vervulling geschieden. - Veelomvattende bronnen - gedachten* die *in een hart* omgaan. - Een *tafereel openen*, - voor het *bewustzijn aanschouwelijk maken. - Beiden is* door mij gedaan. - De Apostelen *gaan* niet *met* visioenen *om. - Bewijsvoeren*, eene *bewijsvoering geven;* voor bewijzen, *be-*

toogen, beredeneren. - *Aanblik van* en *gezigt van* en *op* iets, promiscue gebruikt. - Het gebeurde met de Trent in *een meer bedaard daglicht* stellen. - De vreeze Gods *in de harten* onzer *telgen planten.* - *Betrekkingen* die *bedroefd zijn* en de afgestorvenen *weenend nastaren*. - Waar de *rivieren* niet *volstonden*, zijn kanalen gegraven, - Eene *omgeschapene gesteltenis* en *gelegenheid* van ons land. - Eene *nagedachtenis huldigen. Hulde* aan *de nagedachtenis.* - *Hefboomen* van het nationaal *bewustzijn*. - Smaakvolle *welstandigheid* en keurige *uitgewerktheid* van voortbrengselen der nijverheid. - Onze natie is de *meestgestelde* op de gewoonten der voorvaderen. - Havens aanleggen om onze gunstige ligging aan de groote zee *te benutten.* - *Kunsten* die *zich toeleggen* op de *voorstelling* der *schoonheid* in *de vormen*. - Handschriften *zijn meerdere* tot ons gekomen. - Een *vriendelijk* stedeke. - Op *aanleidingen* wijzen *tot namalige* verflaauwing. - *Zich aan* God *iets verschuldigd weten*. - Eene *beduidende* som gelds. - De *uitvinding* van het ijzer. - Een *dubbelvoudige* triomf. - Karel de Gr. *werd* door de Friezen *te scheep bediend*. - Gelijk men *hedendaags* zou spreken. - De *scheepvaart* is *heengestevend* - de kusten *bestevenen*. - De *vrijwording van het* fransche *juk*. - Een *land* dat aan het hoofd der zeevarende *natiën* stond. - *Nederland* werd van de lijst der *volken* uitgewischt. - Eene *monographische behandeling* (chirurgicale operatie?) *ondergaan*. - Eene *eivolle kerk* een kerk vol eijeren?… - De Nederlander kon niet enkel de *winden* en *wouden* op zijn van alle zijden voor lucht en zee toegankelijken bodem *te werk stellen*. - Langs, d.i. *naast* of *nevens*, voor *op* een weg gaan, een doel bereiken. Trots alle politieke *aantrekkingen* en *afstootingen*, die de op een volgende eeuwen *getuigd hebben*. - Eene *gebijzonderde uiteenzetting* en *lichtvolle bewijsvoering* van - zou eene *opgave* zijn, enz.

Behulpelijkheid, een nieuw, zelfs in zijne beteekenis, mij onbekend woord. Wel heb ik het germaansche *onbehulpelijk, onbehulpelijkheid* voor *unbeholfen, Unbeholfenheit = stumperigheid, onhandigheid, lompheid*, het Fransche *gauche* en *gaucherie*,

Eng. *aukward, aukwardness* ontmoet. - ‘Het is *zoodanig* (is dit *dermate, zoo zeer?*) zijn eigendom geworden’ en ‘*zoodanig* in woorden uitdrukken,’ (is dit *derwijze?*).

‘Hij bezat een *vernuftigen zin*, een *prikkelbaar gevoel, toegankelijk* voor het meest ongelijksoortige.’ Ik wil wel bekennen dat de eigenlijke zin van dit gezegde mij niet helder is. Over 't geheel springt men vrij wonderlijk om met het woord *zin*. Men spreekt van de *vijf zinnen;* men zegt ‘zooveel hoofden zooveel *zinnen*’ en teregt, maar welk bepaald begrip hecht men toch aan de veelvuldige, vrij onbepaalde zamenvoegingen van dit woord met andere. Men gebruikt het voor *zintuig, beteekenis, gevoelen, gezindheid;* maar wat is toch *volkszin, burgerzin* (ook *adelzin*?), *kunstzin, historische zin, godsdienstzin, nederlandsche zin;* - er is welligt geen woord dat thans in meer verschillende beteekenis gebruikt wordt.

Doch ik heb door het opmaken van de bovenstaande lijst, die ik zonder moeite zou kunnen vergrooten, misschien reeds te zeer de leelijke verdenking gewekt als of ik onder het lezen van de geschriften onzer hedendaagsche letterkundigen bij voorkeur op de gebreken let die ze ontsieren, dan dat ik niet zou wenschen ze te sluiten. Intusschen is het niet overtollig te herhalen dat de bijgebragte proeven niet, ad modum van wijlen Prof. LULOFS in zijne Kakografie, zijn verzonnen en gemaakt, maar, met uitzondering van zeer weinige, *ontleend zijn aan de schriften van mannen die in onze hedendaagsche letterkundige wereld eene hooge plaats bekleeden*.

Ik heb gemeend door deze beperking van het aantal mijner bronnen de kracht van hetgeen ik wilde aantoonen, te versterken. Het doet toch weinig af zich op schrijvers van een middelmatigen of van geenen naam te beroepen, te meer wanneer het geoefende oog ziet in hetgeen zij voor hun eigen werk uitgeven, niet veel meer is dan de vrije navolging van den arbeid van vreemden.

Over de zoogenoemde verlenging der woorden op een der tweeklanken *aai, ei, ooi, ui* en *oei*.

Evenals de woorden met de achtervoegsels -*aard* en -*erd*, hebben die, welke op de tweeklanken *aai, ei* enz. uitgaan, aanleiding tot heel wat geschrijf en gehaspel gegeven. SIEGENBEEK en zijne volgelingen wilden de zoogenaamde verlengde vormen met eene *j* gespeld hebben: *baaijen, buijen, beijert* enz. BILDERDIJK en de zijnen achtten de *j* ongepast, en schreven *baaien, buien, baiert* en *beiert*, doch ook *bajert*. De Redactie van het *Woordenb. der Ned. Taal* moest dus uit die twee gebruikelijke spellingen kiezen; reden genoeg om de bedoelde soort van woorden aan een ernstig onderzoek te onderwerpen en de beide schrijfwijzen aan de door haar aangenomen spellingbeginselen te toetsen. De uitkomst was, dat de schrijfwijze zonder *j* de eenige regelmatige is, en dat zij tevens het best aan de algemeene spelregels beantwoordt; dat daarentegen die met eene *j* onregelmatig is, door den Regel der Uitspraak niet gevorderd, maar veeleer verworpen wordt; dat zij strijdt met den Regel der Gelijkvormigheid, der Analogie en der Welluidendheid, en gedeeltelijk ook met dien der Afleiding. Zij stond dus bij de keus niet verlegen. De voornaamste argumenten, waardoor onze keus bepaald was, werden door mij in de *Grondbeginselen enz.* opgegeven, doch slechts kort, ten einde ons betoog niet noodeloos - zooals mij toen voorkwam - eene groote uitgebreidheid te geven. Nu echter onze schrijfwijze door Dr. DE JAGER in zijne *Bezwaren enz*. bestreden wordt, acht ik het niet meer overtollig de redenen, die ons genoopt hebben om de meest gebruikelijke doch onregelmatige spelling voor de eenige regel-

matige te laten varen, hier nader te ontwikkelen. Het doet mij intusschen leed, dat ik niet terstond uitvoeriger geweest ben; het zou waarschijnlijk aan Dr. DE JAGER eenige onaangename oogenblikken en ook vergeefsche moeite uitgewonnen hebben. Al de door ZZGel. aangevoerde argumenten toch waren der Redactie sinds lang bekend; behalve eenige nieuwe, die waarschijnlijk daarom nog door niemand gebruikt waren, omdat ze òf volstrekt niets òf het tegendeel bewijzen, iets dat van argumenten altijd hoogst onpleizierig is. Doch ter zake.

De eerste vraag, die de Redactie te doen had, was natuurlijk: wat wil de hoogste wetgever in de spelling? wat wil de Regel der Beschaafde Uitspraak? De antwoorden hier op loopen zeer uiteen, doordien niet allen hetzelfde geluid schijnen te hooren. De een hoort in de bedoelde woorden eene *i*, een ander eene *j*, een derde *i* en *j* beide; en sommigen dergenen, die verklaren ook eene *j* te hooren, onder welke BILDERDIJK en V.D. KEMP, willen die *j* toch niet geschreven hebben. Zonderling! Is het onderscheid tusschen de klanken *i* en *j* dan zóó gering, dat er over getwist kan worden? dat het voor een onpartijdige niet hoorbaar is, en dat een partijdige er in hoort, wat hij wenscht. Waarom toch willen sommigen van hen, die verklaren eene *j* te hooren ze evenwel niet schrijven? En waarom vinden wij bij de zustertalen in de overeenkomstige woorden hetzelfde verschijnsel, dezelfde onzekerheid? Waarom heeten *draaien* en *maaien* in het Hoogd. *drehen* en *mähen* met eene *h* die niet uitgesproken wordt, in het Deensch *dreie* en *meie* met *i*, maar in het Zweedsch *dreja* en *meja* met eene *j?* En waarom heeft *dooien*, in het Deensche *töe* en in het Zweedsche *töa* noch *i* noch *j?* Dat alles moet toch eene oorzaak hebben. Zou deze wel iets anders kunnen zijn, dan dat in de genoemde woorden geen van de beide klanken, de *i* zoo min als de *j*, werkelijk, gehoord wordt, maar een geluid, dat naar beide zweemt zonder precies *i* of *j* te zijn; een geluid, waarvoor de Duitschers, Denen en Zweden, evenmin als wij, een afzonderlijk

teeken bezitten? Eene andere oorzaak is, naar mij voorkomt, niet denkbaar. Bij nader onderzoek blijkt zulks ook werkelijk het geval te zijn; en wie eenige meer nauwkeurige kennis bezit van de natuur onzer letters en tweeklanken, en van de wijze, waarop zij door de spraaktuigen worden voortgebracht, zal het gereedelijk erkennen, en zal tevens inzien, in welke gevallen de bedoelde klank ontstaan moet. Is men zich eenmaal bewust, dat het noch eene *i*, noch eene *j* is, dan hoort en voelt men zulks niet onduidelijk. Gaan wij na, wat er plaats heeft.

Vooreerst is het zeker, dat in geen onzer tweeklanken - die alle op *i* of op *u* s c h i j n e n te eindigen - de laatst aangeduide klinker werkelijk wordt uitgesproken. Van die op *i*, waarmede wij hier alleen te doen hebben, blijkt zulks bij eene vergelijking van onze tweeklanken met die in sommige andere talen. Ons *lui* klinkt geheel anders dan fr. *lui;* ons *oei* en *loei* geheel anders dan fr. *oui* en ital. *lui*(*gi*), waarin de *i* duidelijk verneembaar is. Onze tweeklanken zijn thans geene vereenigingen meer van twee verschillende klinkers die ineensmelten; zij zijn g e m e n g d e , maar toch o n d e e l b a r e klanken, die ontstaan, wanneer de mondbuis uit den eenen stand in den anderen overgaat. Zoo ontstaat b.v. *ui*, als de mond eerst den stand aanneemt die voor het uitspreken eener onvolkomene *u* wordt vereischt, en dan, zonder verwijlen, in den voor *i* gevorderden overgaat. Alsdan wordt er noch eene *u* noch eene *i* voortgebracht. Wie er aan twijfelen mocht, spreke een woord uit, dat op een medeklinker eindigt, b.v. *buis, buit*, dan hoort hij stellig geen zweem van eene *i*. De vorming der zoogenaamde verlengde tweeklanken als *aai, ooi* enz. geschiedt eenigszins anders. De mond blijft daarbij zoolang in den eerst aangenomen stand verwijlen, totdat de *e* of *o* haar vollen eisch heeft; daarna eerst gaat hij tot den stand *i* over. Doch deze laatste klinker ontstaat ook in dit geval evenweinig als bij *ai, ei* en *ui*. Bezaten wij woorden als *aair* en *oeir*, zij zouden geheel anders klinken dan fr. *haïr* en *ouir*.

Wat bij al de bedoelde tweeklanken hier de meeste opmerking verdient, is, dat de mond, al spreekt hij geene *i* uit, bij het einde toch den stand heeft, die voor het uitspreken der *i* vereischt wordt, gelijk blijkt, als men b.v. *ai* of *aai* langer dan noodig is aanhoudt; dan ontstaat *ai-i-i, aai-i-i*. Daarbij wordt de keel nauw verengd; maar dit heeft ook plaats bij het uitspreken eener *e, g* en *j*. In al die gevallen wordt de wortel der tong, d.i. haar achtereinde, opgeheven en dichter bij het gehemelte gebracht; bij de *j* zelfs tegen het weeke gehemelte aangedrukt, gelijk men duidelijk voelen kan, als men die letter eenigszins met kracht uitbrengt. Het een en ander is toereikend om de meeste, zoo niet alle verschijnselen, die wij bij de tweeklanken op *i* waarnemen, volkomen te verklaren: b.v. hoe *dra-jen, zegde*, mnl. *doder* en dergelijke in *draai-en, zeide* en *dooi-er* konden overgaan. Het uitspreken der *j* en *g* in *dra-jen* en *zegde* namelijk vereischt, dat de mond nagenoeg - doch bij de *j* meer dan bij de *g*, - den stand aanneemt, die eene *i* doet geboren worden, daarom gaat de voorgaande klinker bij de *j* altijd in een tweeklank over, doch bij de *g* slechts dan, als men haar niet uitspreekt, maar den mond toch den voor haar vereischten stand geeft. - Bij het uitstooten der *d*, door eene toonlooze *e* gevolgd, heeft iets anders plaats. De *d* vereischt een stand der mondbuis, die niets met eene *i* gemeen heeft. De punt der tong wordt dan tegen de boventandkas aangebracht met dit gevolg dat de tongwortel eer daalt, dan rijst. Het is dan ook niet de *d*, die den tweeklank veroorzaakt, maar de volgende toonlooze *e*, die bijna niet van de toonlooze *i* is te onderscheiden. Dat het werkelijk de *e* is, die den tweeklank maakt, blijkt duidelijk. Wanneer er op de *d* geene *e* volgt, of wanneer bij de uitstooting de lettergrepen worden samengetrokken, dan ontstaat er geen tweeklank, b.v. niet in *kwalijk, vergoelijken, leer, teer*, voor *kwaadlijk, vergoedlijken, leder, teeder*. De tweeklank ontstaat alleen als de *e* blijft; b.v. in *rooien* van *roden*, in *ooievaar* van *oodevaar*. Het duidelijkst blijkt het ge-

zegde, waar twee vormen nevens elkander bestaan, als bij *dooier* en *door*, beide uit mnl. *doder*, hd. *dotter;* bij *roeien* en *roer*, hd. *ruder;* bij het dialectische *vrooielijk* en het gewone *vroolijk*, van mnl. *vroude;* bij *oodelijk, oyelijck* en *oolijk*, welke drie vormen men bij KILIAAN vindt. - Zóó is het ook begrijpelijk, waarom *vloo* en *zoo, koe* en *roe* in het meervoud, waar eene toonlooze *e* volgt, *vlooien, zooien, koeien* en *roeien* worden. Het geschiedt blijkbaar daarom, dat de toonlooze *e* eene vernauwing der keel eischt. Die vernauwing heeft ook plaats in *theeën, weeën, zeeën, drieën* en *knieën*, en natuurlijk altijd bij ieder woord, dat op een *i*-klank of op een der tweeklanken *aai, ei* enz. eindigt. Ten gevolge van die vernauwing hoort men in *thee-j-en, knie-j-en* enz., en zelfs in uitdrukkingen als *Januari j en Februari, boei j en band, Mooi j Antje*, een klank, die een zweem heeft van eene *j*. Dat die van zelf ontstaande tusschenklank evenwel geene volkomene, ware *j* is, maar er van verschilt, blijkt bij eene vergelijking van *leien* (mv. van *lei*), *luien, luiaard, hooien, Mooi Antje*, met *lei-jonker, huisje*, (*een goed*) *hooi-jaar, Mooi Jantje*. Die klank is derhalve eene bloote overgangsletter, dat wil zeggen, geene letter die opzettelijk wordt uitgesproken, maar die zich van zelve, en, om zoo te zeggen, in weerwil van den spreker, laat hooren. Recensent zelf noemt haar eene ‘overgangsletter van den tweeklank op het volgende *en* (blz. 7)’; maar hij schijnt aan dit woord eene uitgebreidere en ongewone beteekenis te hechten, dewijl hij de *d* in *zuurder* en de *p* in *boompje* blijkbaar ook als overgangsletters aanmerkt, als hij ze met de onvolkomene *j* in *baaien* of *baaijen* gelijkstelt. Die *d* en *p* worden echter kennelijk opzettelijk ingevoegd, maar ontstaan niet van zelve en ondanks ons zelven; men zou zeer goed *zurer* en *boomje* kunnen uitspreken, gelijk uit *huren* en *stoomjacht* blijkt, die geen zweem hebben van *huurder* en *stompje*.

Nu wij de natuur van den klank in quaestie kennen, nu wij weten dat wij met eene bloote overgangsletter te doen hebben, ligt de hoofdvraag aan de beurt: moet zulk eene

overgangsletter al of niet in het schrift worden voorgesteld? met andere woorden: wil het Gebruik, eischt de Regel der Beschaafde Uitspraak, dat zij in het schrift worde vertegenwoordigd? Het antwoord luidt: neen, stellig niet, zoolang zulk eene overgangsletter niet volkomen de waarde van eene gewone letter verkrijgt, geene letter wordt die men opzettelijk invoegt. Men schrijft niet *ellef, zallem, hellem, darrem, storrem, ellik, mellik, Dirrik;* niet *hij gaat nu w al weer uit*, '*Ik zal u w een kransje vlechten*,' ofschoon men onvermijdelijk achter de vloeiende letters *l* en *r* een flauwen toonloozen klinker, en achter de *u* eene zwakke *w* hoort. Evenmin schrijft men in *hemd, beemd, komt, neemt* de zwakke *b* en *p*, die de onmiddellijke opeenvolging der *m* en *d* of *t* onvermijdelijk van zelve doet ontstaan. Slechts dan, wanneer de zwakke toonlooze klinker tusschen eene *r* en eene *n*, b.v. in *doorn, koorn*, volkomen de waarde van eene toonlooze *e* krijgt, wordt hij geschreven; immers de *e* in *dorens* en *korenzolder* wordt even duidelijk gehoord als die in *jaren, eeren* enz. De Regel der Uitspraak e i s c h t derhalve het schrijven der *j* niet, en behoeft zulks ook niet. Gelijk de wijziging der letters bij het samenvoegende uitspreken van zelve volgt en daarom in het schrift niet wordt aangeduid evenmin als in eene chemische formule de verandering der elementen die door hunne verbinding ontstaat, zoo ook is de aanduiding van overgangsletters onnoodig en overtollig. Gebruikt men bij de toepassing van den Regel der Beschaafde Uitspraak zijn gezond verstand - en wanneer moet men dat niet gebruiken? - dan zal men erkennen, dat hij het schrijven der *j* niet slechts niet eischt, maar stellig v e r b i e d t , dewijl hij geene verkeerde, maar eene goede uitspraak beoogt, en dus niet geheel noodeloos aanleiding kan willen geven, dat men in *luiaard, hooien, leien, bemoeiing, buiig* een klank laat hooren, gelijkstaande met de *j* in *jaar, jonker, jengelen*. - Door het aangevoerde acht ik geheel wederlegd, wat Recensent beweert op blz. 8 in de alinea's, gemerkt 'Ad 1.'

De Regel der Welluidendheid verbiedt insgelijks, en wel

ten stelligste, die overtollige *j*'s te schrijven. Al die *-jen*'s *-jing*'s en *-jig*'s kunnen, zoo zij iets aan de uitspraak zullen afdoen, met geene mogelijkheid tot iets anders leiden, dan dat men de *j* op de gewone wijze en dus veel te duidelijk articuleert, hetgeen de uitspraak noodwendig lam en slepend maakt.

De Regel der Gelijkvormigheid komt evenzeer tegen het inlasschen der *j* op. Hij wil, dat men, zooveel de uitspraak toelaat. - en dat doet zij hier - de deelen waaruit de woorden bestaan, onveranderd late. Hoe zou hij kunnen goedkeuren, dat men bij achtervoeging van *-en, -ing* en *-ig* geheel noodeloos, onverschillig hoe men het nemen wil, òf de stammen *hooi, lei, moei* en *bui* in *hooij, leij, moeij* en *buij*, òf de uitgangen *-en, -ing, -ig* in *-jen, jing* en *-jig* zal veranderen?

De spelling *baaijen* met eene *j* is onregelmatig, druist noodeloos aan tegen de analogie; terwijl de alleszins betamelijke zin voor orde en regelmaat verbiedt, zonder volstrekte noodzakelijkheid, uitzonderingen te scheppen of te laten bestaan in iets dat, gelijk de spelling eener taal, op den naam van *stelsel* aanspraak moet kunnen maken.

De regel, tegen welken gezondigd wordt, luidt aldus: ‘De onverbogen vormen der verbuigbare woorden eindigen op, d.i. worden geschreven met den medeklinker, die in de verbogen vormen gehoord wordt, b.v. *kwaad* eindigt met eene *d*, omdat men *kwa*d*e* zegt.’ Die regel eischt dus, dat men *baaij*, (*aard*)*beij, boeij, buij* zal schrijven, wanneer de verbogen vormen *baaijen, beijen* enz. eene *j* moeten hebben; doch dit willen de voorstanders der *j* niet. De spelling *baaijen* enz. wijkt derhalve van een algemeenen en algemeen erkenden regel af, en dat wel noodeloos en lichtelijk tot schade van de uitspraak. Zij is bovendien ook in zich zelve onregelmatig, dewijl zij, zelve eene uitzondering zijnde, op hare beurt eene uitzondering moet toelaten, ten aanzien van de woorden op *ij*, welke evengoed als *ei* en *aai* een tweeklank op *i* is en in de beschaafde uitspraak volkomen met *ei* gelijkstaat. Wie *beijen, breijen* spelt, zou, om zich gelijk te blijven ook *bijjen*,

brijjig moeten schrijven; doch hier houdt men zich aan den algemeenen regel en schrijft *bijen, brijig*. Er moge voor deze laatste onregelmatigheid eene reden bestaan in ‘het onbevallige’ der vormen *bijjen, brijjig*, het is en blijft eene dubbele onregelmatigheid, eene uitzondering op eene noodelooze uitzondering, die door niets goed gemaakt wordt, ook niet door hetgeen Recensent op blz. 9 en 10 in de alinea's, gemerkt ‘Ad 2’ en ‘Ad 3’ aanvoert. Er zijn deugdelijke regels met uitzonderingen, die niet weggenomen kunnen worden; maar niemand houdt er voor zijn pleizier uitzonderingen op na. Bedenkt men daarbij dat alle onregelmatigheid ophoudt, als men *baaien* enz. zonder *j* schrijft, dan kan de keus tusschen *baaien* en *baaijen*, voor iemand, die orde boven wanorde stelt, niet twijfelachtig zijn [1)].

De spelling met *j* levert in vele gevallen een vorm op strijdig met de afleiding. De *j* zou misschien als etymologisch gewettigd kunnen beschouwd worden - straks zal blijken, dat het niet eens waarschijnlijk is - in *boei* (lat. *boja*), *bui* (ital. *bujo*), *meijer* (lat. *major*), en in de werkwoorden die oorspronkelijk op *-jen* (goth. en oudhd. *-jan*) eindigden; dus in *maaien, naaien, waaien, zaaien, strooien, tooien, bloeien, moeien*, misschien ook in *dooien, groeien* en andere. Doch wilde men hier den ouderen vorm meer dan den hedendaagschen laten gelden, dan zou men niet alleen *majen, stroojen, bloejen*, maar ook *maajt, hij maajt, gemaajd* enz., en niet alleen *boej*, dat nog gaan zou, maar ook *buj, mejer* en *Mejmaand* (van lat. *Majus*) moeten schrijven. Wie zou dat goedkeuren! In vele woorden echter is de *j* eene geheel vreemde letter, die dus door de etymologie ten stelligste verworpen wordt; b.v. in *kraai* (onrd. *kraka*), *kraaien* (ohd. *krahan*), *taai* (ohd. *zahi*), *breien* (ags, *bregdan*), *eieren* (ags. *aeg*), *keien* (uit *keg, leien*) (uit *laag*), *reien* (uit *rege*), *looien* (van *loog*), *dooier* (uit mnl.

1) Recensent schijnt de kracht van dit argument geheel niet te gevoelen, anders zou hij er geen twee verschillende argumenten, 2 en 3, in gezien hebben, die hij meende afzonderlijk te moeten weerleggen.

doder, hd. *dotter*), *ooievaar* (uit *oodevaar*), *rooien* (uit *roden*), *roeien* (van *roede*), *bruien*, (mnl. *bruden*) en vele andere, waarin de *j* voor een keelklank of eene *d* in de plaats zou komen. Evenmin heeft zij etymologisch recht van bestaan in *baaien* (golf); fr. *baies; baaien* (stoffelijk bijv. nw.), fr. *baie, baiette; fraaie*, fr. *vrai; (Vlaamsche) gaaien*, fr. *geais; kaaien*, fr. *quais; paaien*, fr. *payer; papegaaien*, ofr. *papegais; saai*, fr. *saie; beien*, fr, *baies; hooien*, van *hooi*, goth. *hawi; kooien*, van lat. *caveae; koeien*, van *koe* enz. De Regel der Afleiding kan derhalve het schrijven met *j* niet eischen, en bij vele woorden verbiedt zij het stellig. Van andere, waarin de *j* misschien te dulden zou wezen, zou zij eene geheel ongewone spelling vorderen, die buitendien toch de spelling niet zou zijn, die Recensent voorstaat; en hoe zou het meerendeel der schrijvenden, die immers niet allen taalkundigen zijn, kunnen weten, in welke woorden de *j* toe te laten is, in welke niet?

Ik zeide zoo even, dat het lang niet zeker is, dat ons taaleigen zelfs de etymologisch wettige *j* nu nog zou dulden. Er bestaat namelijk nog een argument dat op zich zelf wel weinig zou afdoen, doch dat in verband beschouwd met het laatst aangevoerde eenig gewicht erlangt. Wanneer men de analogie raadpleegt, dan wordt het meer dan waarschijnlijk, dat de etymologische *j* der werkwoorden sinds lang uit onze taal, evenzeer als uit het Hoogduitsch, verbannen is. Immers terwijl het Friesch nog tallooze werkwoorden op *-je* (*-jen*) bezit, als *boerkjr, briefkje, forsierje, forsykje, forklomje, foroarje, freegje, genietje, gyselje, grymje, harkje, heisterje, hingje, kibje, libje, sykje, tarskje, woskje, wrakselje* enz. enz., waaronder vele, die de *j* ten onrechte hebben aangenomen, heeft het Hollandsch die *j* achter een medeklinker zonder uitzondering uitgestooten. Wij zeggen niet meer *bidjen, hefjen, skapjen, zitjen, drankjen, valjen, zoogjen* enz., maar *bidden, heffen, scheppen, zitten, drenken, vellen, zoogen* enz. Heeft de taal de *j* der werkwoorden achter een medeklinker stellig verworpen; waarom zou zij ze achter een klinker behouden hebben? Dit wordt te minder waarschijnlijk, als men bedenkt,

dat de uitstooting juist achter de klinkers begonnen is, blijkens het Grothisch, dat reeds voor veertien eeuwen, *lai-an, sai-an, wai-an*, in de plaats van *lajan, sajan, wajan* schreef. Ook de Hoogduitsche spelling *mähen, nähen, sähen, wehen, streuen*, en de Deensche *meie, saae, waie, ströe, töe*, bewijzen het verlies der *j*. Opmerking verdient het, dat de *j*, hoewel zij zelve verdwenen is, toch duidelijke sporen van haar vroeger aanwezen heeft achtergelaten, te weten in de verdubbeling van den medeklinker in *bi*dd*en, he*ff*en, sche*pp*en, zi*tt*en* enz. Dat die verdubbeling door de *j* veroorzaakt is, lijdt geen twijfel. Immers in de verled, deelw. *gebeden, geheven, geschapen, gezeten*, waar de medeklinker niet verdubbeld is, kwam de *j* oorspronkelijk niet voor; zij luidden in het Gothisch *bidans* (niet *bidjans*), *hafans, skapans, sitans*. Wij hebben hier dus een verrassend parallelismus: de *j* gaat weg, maar wijzigt de voorgaande letters; zij verdubbelt de medeklinkers en doet de klinkers in tweeklanken overgaan.

Een argument, dat Recensent ons als het vierde en laatste toeschrijft, zou hierin bestaan, dat de spelling *baaien, beien* enz., zonder *j* sinds lang bij goede schrijvers in gebruik is. Dat is niet goed gezien; het is door ons in geenen deele beschouwd noch aangevoerd als r e d e n om de meest gebruikelijke spelling te laten varen; maar slechts als iets, dat ons zulks t o e l i e t, als eene omstandigheid, die de verandering g e o o r l o o f d m a a k t e. Wij herinnerden eenvoudig aan die waarheid, om te doen opmerken, dat er ten aanzien van de spelling der woorden in quaestie geen eenparig gebruik bestond, hetgeen ons anders van de verandering zou hebben moeten terughouden.

Als we nu onze geheele rekening opmaken, dan is ons gebleken, dat de ware uitspraak der woorden als *baaien* enz. uit gebrek aan een geschikt letterteeken in schrift niet volkomen juist kan voorgesteld worden, maar dat zulks ook niet behoeft; dat *baaijen* te veel, en *baaien* te weinig geeft, maar dat het tekort noodwendig van zelf wordt aangevuld, en dus geene opzettelijke herinnering noodig heeft, in de

bedoelde woorden evenweinig als in zoovele andere gevallen, waar niemand er aan denkt om een klank of klankwijziging te vertegenwoordigen, die van zelf ontstaat. Verder, dat de spelling *baaijen* dubbel onregelmatig is en tegen al de algemeene spelregels aandruist; dat die van *baaien* daarentegen geheel regelmatig is en met alle regels strookt; en dat het aannemen dier schrijfwijze, welke bij goede schrijvers reeds gebruikelijk is, eene ergerlijke onregelmatigheid uit onze spelling wegneemt.

De schrijver der *Bezwaren enz*. schijnt niet juist aan al het aangevoerde gedacht, althans niet alles behoorlijk overwogen te hebben. Anders zou ZZGel. voor het minst hebben ingezien, dat de spelling *baaien* niet zóó slecht is, dat ze onze taal zal bederven; zoodat hij voor de toekomst niet bekommerd behoefde te zijn en angstig uit te roepen: 'Wat staat ons te wachten, als de bilderdijksche spelling algemeen wordt?' Recensent zou alsdan de overtuiging hebben erlangd, dat de Redactie van het *Wdb. d. N. T.* niet volstrekt roekeloos is te werk gegaan; dat zij, van haar standpunt en uitgaande van de door haar aangenomen grondbeginselen, bij geene mogelijkheid eene andere keus doen kòn; en dat ZZGel. zelf, om consequent te zijn, zich tot de afschuwelijke 'bilderdijksche spelling' zal moeten bekeeren. Immers, wie onze beginselen goedkeurt, moet ook de spelling *baaien*, die er noodwendig uit voortvloeit, goedkeuren. Dr. DE JAGER is, naar zijne eigene verklaring op blz. 6, met die beginselen zelfs 'ingenomen;' daarom heb ik ook alle hoop, dat ZZGel., die te verstandig is om uit principe inconsequent te wezen, na de gegevene opheldering met de 'bilderdijksche spelling' verzoend, ja ingenomen zal worden. - In elk geval, Recensent zou bij eene bedaarde overweging niet wrevelig geworden zijn, zich niet boos gemaakt hebben. Dit is nooit sterk aan te raden, maar vooral niet als men disputeeren wil. Het geheugen en het verstand laten ons dan soms in den steek, en wij loopen groot gevaar om niet alleen ons zelven bespottelijk te maken - wat waarlijk al erg genoeg

is - maar ook om jegens anderen onbillijk te worden. Tegenwoordig weet ieder boer, die lid is van een gemeenteraad, wat *stemmen* en *stemopneming* beteekent. Dr. DE JAGER, die van zijn leven zoo veel vergaderingen heeft bijgewoond, weet het ook zeer goed, en toch was hij het, toen hij zijn bezwaard gemoed lucht gaf, glad vergeten. Nadat de Redactie in de *Grondbeginselen enz*. hare argumenten kortelijk had opgegeven, schreef zij: ‘daarom is hare geheele weglating - de weglating der *j* - en derhalve de spelling *baaien, beien* enz. bij vele onzer beste schrijvers in gebruik gekomen;’ en eenige regels verder: ‘wij aarzelen dus [om de genoemde redenen] niet, de reeds bij velen gebruikelijke spelling met de gewone *i* aan te nemen.’ Dr. DE JAGER zag hier eene stemming in optima forma. Wat nog eenigszins een zweem kan hebben van bij stemming beslist te zijn, is niet datgene waartegen R. opkomt, maar het laatst bedoelde, de keus tusschen de gewone *i* en *y* , tusschen *baaien* en *baayen*. Dat de *j* verworpen moest worden, stond om de bovenvermelde redenen bij ons vast. Wij weifelden slechts in de keus tusschen *i* en *y*. Doch sedert de uitgaaf van het *Ontwerp enz*. hadden wij in de toepassing der spelling *baayen, beyen* enz. bij het zetten en drukken moeielijkheden ondervonden, die wij bij het bloote schrijven niet hadden voorzien. Het was ons daarom zeer welkom, dat de *y* algemeen afkeuring ondervond, zoodat wij, voor ons zelven gerust, de spelling *baaien* konden aannemen, waartoe wij buitendien toch zouden hebben moeten besluiten. Er heeft dus inderdaad geene stemming plaats gehad; bij stemming is niets beslist. Recensent meende zulks evenwel en schreef daarom, blz. 10: ‘Blijkt tot hiertoe het gewigt der gronden, waarop de verwerping der gewone spelling steunt, niet zeer zwaar te zijn: de Redactie is van hetzelfde oordeel. Zij gaat tot eene stemopneming over, en belijdt alzoo, naar hare eigene uitspraak, dat ‘de evidentie der waarheid niet groot is.’ Zij beweert ‘de spelling *baaien* enz. is sedert lang bij vele onzer beste ‘schrijvers in gebruik.’ ‘Bij *vele* onzer *beste* schrijvers.’

'k Weet niet of de bedoeling is, al de volgelingen der bilderdijksche schrijfwijze tot ‘de beste schrijvers’ te rekenen. Maar al zij dit zoo, zelfs dan meen ik, dat er nog veel meerder ‘beste schrijvers’ zijn aan te wijzen, die de genoemde spelling *niet* volgen.’

Ik begrijp niet recht op welke ‘waarheid’ Recensent het oog heeft: ‘evidentie der doelmatigheid’ of ‘der gepastheid’ zou mijns inziens eene juister en verstandiger uitdrukking geweest zijn. Doch zulks is onverschillig, nu ZZGel. zich over eene loutere hersenschim moeielijk maakt. Jammer maar, dat de aanhangers van BILDERDIJK het moeten misgelden: het scheelt niet veel of de namen DA COSTA, WISELIUS, VAN DER HOOP en VAN LENNEP zijn van de lijst onzer goede schrijvers geschrapt; en dat nog wel, omdat zij BILDERDIJKS leelijken regel bij de woorden op *-ing* niet altijd even getrouw opvolgden, en wel eens *verfoejing, overvloejing, glooijing* en *gloojing, verstrojing, bemoejing, verfrajing* schreven. ‘Zoo doen nu onze ‘beste’ schrijvers!’ roept Dr. DE JAGER verontwaardigd uit.

De naaste aanleiding tot die iet of wat wrevelige aanmerking, was het vermoeden, dat het ‘der aandacht van de Redactie ontsnapt was, dat in de toepassing van den hier bedoelden regel bij de aanhangers van BILDERDIJK eene verwarring plaats heeft, als men bij ‘beste schrijvers’ niet zou verwachten, en die het gezag van den regel, dien zij zich beijveren te volgen, wel wat ondermijnt.’ - Dit behoeft opheldering. Wie Recensent niet kent, zou die woorden allicht heel verkeerd uitleggen; misschien zelfs vreemd en zonderling vinden, wat zij evenwel volstrekt niet zijn. Men zou b.v. kunnen oordeelen, dat het voor Recensents oogmerk ruim zoo doelmatig ware geweest, indien hij had kunnen besluiten om liever misslagen aan te wijzen, door ons zelven tegen onzen regel begaan; daar wij toch bezwaarlijk aansprakelijk kunnen gesteld worden voor spelfouten van anderen, vooral niet van schrijvers, die lang dood en begraven waren, toen het *Ontwerp* in het licht verscheen. Men zou er ook lich-

telijk toe kunnen komen om ‘het gezag van den regel,’ als eene mislukte uitdrukking op te vatten voor ‘deugdelijkheid van den regel,’ en dan de aanmerking kunnen maken, dat de deugdelijkheid van een regel in niets benadeeld wordt door de fouten die anderen er tegen begaan. Wie zóó zou willen redeneeren, ware de plank geheel mis en deed Recensent onrecht aan. Men ondermijnt immers geene d e u g d e l i j k h e i d , maar wel een g e z a g . ZZGel. bedoelde dan ook wel degelijk *gezag* in de gewone opvatting van het woord; en zijn ongenoegen jegens genoemde Heeren kwam voor een goed gedeelte daaruit voort, dat zij inbreuk op een gezag maakten. Dr. DE JAGER, moet men weten, schrijft alles aan gezag, en gezag aan alles toe; niet alleen aan personen, maar ook aan spelregels, aan ‘woordekens’ (als *echel* en *echo*) en aan een ‘voorgang;’ - aan dit laatste zelfs een gezag van eene bijzondere soort, dat een ‘*belangrijke* knak’ kan krijgen, terwijl andere soorten er niet zelden slechter afkomen en het met *duchtige, gevoelige* of zelfs met *leelijke* knakken doen moeten. ZZGel. heeft, ten gevolge van eene zeer bijzondere zienswijze in wetenschappelijke zaken, altijd moeite om zich voor te stellen dat iemand een eigen gevoelen heeft, een gevoelen dat niet steunt op het eene of andere achtbare ‘gezag,’ en vindt alles wat tegen eenig gezag aandruist hoogst ongepast, eene soort van *impiëteit*, die hem ergert. Hij kan het dan ook aan Prof. DE VRIES slechts ter nauwernood vergeven, dat hij durft verschillen van het gevoelen, door zijn hooggeschatten vader 60 jaar geleden geüit. De gemoedelijke toon, dien ZZGel. bij de - vermelding van het feit aanslaat, bewijst, dat het hem in ernst ‘leed doet.’ Hij schijnt dus ook niet te weten, dat de voor slechts weinige jaren overleden Heer A. DE VRIES steeds de vorderingen der wetenschap belangstellend bleef volgen, zoodat mijn geachte mederedacteur de volkomenste overtuiging heeft, dat zijn waardige vader in 1865 heel anders zou geoordeeld hebben dan in 1805. - Recensent zelf heeft zelden eene opinie, die niet haar luister van het een of ander achtbaar gezag ont-

leent; bij de woorden op *-aard* en *-erd* was het dat van BILDERDIJK, hier zijn het de hoogleeraren SIEGENBEEK, KINKER en BORMANS, en de ‘geleerde Dr. KERN.’Het kan dus wel niet verwonderen, dat Recensent meent, dat ook wij louter op gezag van BILDERDIJK zijn te werk gegaan, en dat hij er uit dien hoofde een duchtig argument in ziet, dat de Heeren DA COSTA, WISELIUS, VAN DER HOOP en VAN LENNEP genoemd gezag hebben durven trotseeren.

Toen Recensent zich eenmaal in het hoofd had gezet, dat wij tot eene stemming gekomen waren, moest hij ons van zelf noodzakelijk van partijdigheid beschuldigen; wij hadden het gevoelen der minderheid omhelsd. Ongetwijfeld toch is het aantal dergenen, die aan *baaien* de voorkeur geven, oneindig geringer dan dat der rechtzinnigen, die *baaijen* schrijven, vooral wanneer men de ‘lagere-schoolknaapjes’ medetelt, die dagelijks twee of drie exempels kopieeren, en die toch al eens bij een veel ernstiger zaak dan eene spelling-quaestie, bij de toetsing van een wijsgeerig taalkundig begrip geadsisteerd hebben. Ik kan daarom Recensent zijne beschuldiging gemakkelijk vergeven, te eer omdat partijdig te zijn in zijn oog niet zóó erg is, dat hij zich altijd de moeite geeft om er den schijn van te vermijden. B. v. niet, wanneer hij, blz. 8, aan de Hoogleeraren KINKER en BORMANS, die het g e h e e l met ZZGel. eens zijn, ter belooning het diploma van ‘uitstekende bevoegdheid om in dit gedeelte der taalleer een oordeel te vellen’ welwillend uitreikt, met voorbijgang van BILDERDIJK en Mr. V.D. KEMP, ofschoon dezen toch evenzeer erkenden hetgeen Recensent daar beweerde. In de gevolgtrekking echter stemden zij niet met hem overeen; daarom konden zij zonder vereerend getuigschrift naar huis gaan; de eer van als getuigen gehoord te zijn was voor hen meer dan voldoende.

Iets anders heeft aanleiding gegeven tot eene scherpere afkeuring dan het verdiende. Op blz. 8 der *Bezwaren* leest men: ‘Wat de Redactie wil zeggen met de opmerking, dat de *j* niet sterker gehoord wordt, dan de overgang van zelf

medebrengt, is niet duidelijk. Mij dunkt, de *j* voldoet dan juist aan hare bestemming, iets wat te wenschen ware dat van alle, ook door de Redactie toegelatene, letters kon gezegd worden. Maar zou dan het behoud der *j* in hare oogen aannemelijker zijn, indien deze letter wèl sterker gehoord werd, dan de overgang medebrengt? Ik twijfel niet of in dat geval zou de Redactie - en dan met eenig regt - daarop gewezen hebben, als een grond, om ter bevordering van eene fijn beschaafde uitspraak die letter hoe eer hoe beter uit te drijven.' - Een mijner vrienden, Dr. SKARP, die onze bedoeling beter gevat had, en begreep dat het de bestemming van een letterteeken is eenen klank aan te duiden, die niet van zelf ontstaat, maar dien men, zal hij niet achterwege blijven, opzettelijk uitspreken moet, meende in die redeneering van Recensent eene *tour d'adresse* te zien met het doel om een argument van ons behendig weg te moffelen. Ik was dat volstrekt niet met mijn vriend eens. Die *manoeuvre* toch zou niet eerlijk zijn, en ook veel te onhandig voor een goochelstuk. Zijn oordeel deed mij zeer, omdat wij zelven de oorzaken dier onlogische redeneering van Recensent geweest zijn. Zij is kennelijk het gevolg van zijn verkeerd begrip van eene overgangsletter; en wij hadden voor een goed begrip moeten zorgen. Wij hadden wel is waar de meening, dat een critisch werk over de spelling geene grammatica behoefde te wezen; en dat wij in onze lezers, en, het spreekt van zelf, a fortiori in de recensenten - die natuurlijk alles beter weten dan de schrijvers - eene taalkennis mochten onderstellen, toereikend om ons te begrijpen. Nu ziet de heele wereld, hoe leelijk wij ons tot onze beschaming bedrogen hebben.

De aangehaalde bewijsreden is een van die onbeleefde en onhandelbare argumenten, die niet aan hunne bestemming beantwoorden willen en waarvan ik boven, blz. 82 sprak. Ook de gissing is geheel ongegrond; wij schrijven *lei-jonker* enz., o m d a t de *j* daarin sterker gehoord wordt, dan de overgang medebrengt. Het kan echter een billijk beoordeelaar der

Bezwaren niet bevreemden, dat de schrijver zijne argumenten niet verstandiger koos; hoe zou hij het bij mogelijkheid beter hebben kunnen doen? Hij moest de dierbare *j*, die dreigt te ontsnappen, volstrekt in het oog houden, en kon dus moeilijk iets anders goed bekijken. En dan vergeet men de gewichtige vraag, of er wel betere argumenten te bekomen waren; men moet zich soms wel behelpen met hetgeen men heeft. Daarom moet men ook op het volgende argument niet te laag neerzien noch het als niets afdoende beschouwen: ‘De geleerde Dr. KERN heeft nog onlangs [1860] betoogd, dat, uit een theoretisch oogpunt, de ware spelling zou zijn *bloejen, wajen*’ Dat die spelling niet precies dezelfde is als die van *bloeijen* en *waaijen*, doet er niet toe; er is eene *j* in.

Men zou evenzeer ongelijk hebben, als men zich verwonderde, dat Recensent de woorden op de tweeklanken *au, eeu, ou* en *ieu* gelijkstelt met die op *aai, ei, ooi* enz. Zij verschillen er wel is waar heel veel van, en hebben er geene andere overeenkomst mede dan dat de *w* als sluitletter wat flauw gehoord wordt; maar dit was juist het misleidende, dat Recensent, die zich den tijd niet mocht gunnen om eerst een omslachtig onderzoek te doen, arglistig van den weg bracht. Nu heeft Recensent het niet zóó van eieren gemaakt, of ik, die dat onderzoek achter den rug heb, wil hem de resultaten wel mededeelen. Men is in de wereld om elkander bij te staan: en welk schrijver vindt het niet prettig iemand te recht te helpen, die zijn geschrift de eer eener recensie waardig heeft gekeurd? De lezer beschouwe het, bid ik, niet als eene onbeleefdheid, indien ik mijn geachten Recensent voor een oogenblik als tegenwoordig zijnde beschouw, en het woord meer direct tot ZZGel, richt.

‘Gij hebt volkomen gelijk, mijn waarde Heer, als Ge op blz. 9 zegt: ‘Voorheen spelde men bij ons *vrou, leeu*, meervoud *vrouwen, leeuwen*; het enkelvoud had de *w* niet.’ Ik stem dat gereedelijk toe; doch dat zulks ‘te regt’ zou geschied zijn, en dat die letter alleen strekte tot ‘het maken van den overgang van den tweeklank op den uitgang *en*’, kan ik

zonder nader bewijs niet zoo terstond aannemen. Ge zult mijn ongeloof niet als onheuschheid aanmerken, als ik U verzeker, dat ik bij mijne onderzoekingen betreffende het punt in quaestie, het een en ander heb opgemerkt, dat uw gevoelen niet direct bevestigt, en dat misschien de strekking zou kunnen hebben het eenigermate te wijzigen, mogelijk zelfs onverhoopt geheel om te keeren. Bij eene vergelijking der oudere verwante talen, welke, zooals U bekend is, de oorspronkelijke vormen geheel ongeschonden, of althans minder geschonden bewaard hebben, blijkt het ten duidelijkste, dat de *w* achter de tweeklanken *au, eeu* enz. van een anderen aard is dan uwe *j* in *baaijen, maaijen* enz. In *baaijen* en alle dergelijke woorden is die *j* eene bloote overgangsletter die na het wegvallen eener *g* of *d* van zelve ontstaat; in de werkwoorden als *maaijen*, waarin zij vroeger werkelijk gewettigd was en toen ongetwijfeld even sterk en duidelijk als eene echte *j* gehoord werd, gelijk in het Friesch nog, in die werkwoorden, zeg ik, behoorde zij niet tot den stam, niet tot de zooge naamde wortellettergreep. Zij was een invoegsel tusschen den stam en den uitgang, waarmede men van zelfstandige en bijvoeglijke naamw., en ook van sterke werkw., afgeleide werkw. vormde; eene soort van suffix, dat soms schijnbaar verdween, regelmatig met *i* afwisselde, en in bepaalde gevallen met de *i* van den persoonsuitgang tot den tweeklank *ei* ineensmolt. In de werkw., welke met de skr. verba der 4de klasse overeenstemmen, was het een bloote buigingsuitgang, die alleen in den tegenwoordigen tijd werd aangetroffen. Het geheele in- of achtervoegsel is, zooals U bekend moet zijn, t h a n s vergeten; van *vel* (oudt. *fill*), *plat* en *zuigen* (*zoog*) maken we nu *villen, pletten, zoogen*, en niet meer *viljen, pletjen, zoogjen*. Met de door U bedoelde *w* is de zaak, mijns inziens, niet volkomen zóó, ik zou haast durven zeggen geheel anders gelegen. Zij behoorde in den regel tot de stamlettergreep en was dan natuurlijk geene overgangsletter. Zoo vind ik, dat ons *nauw, eeuw, reeuw, sneeuw, Zeeuw* (eigenlijk hetzelfde woord als *zee*) en *gouw* (graafschap) reeds in

het Grothisch de *w* hadden, niet slechts in de verbogene, maar ook in de onverbogene naamvallen: *nêhws, aiws, hraiw, snaiws, saiws, gawi*. Dat die *w* tot den stam behoorde, blijkt genoeg uit lat. *aevum* (lees: *aewum*), eeuw, en (*s*)*nix*, gen. (*s*)*nivis*, sneeuw. Voor de *w* in *kouw* (kooi) en *pauw* spreken lat. *cavea* en *pavo;* voor die in *nieuw* lat. *novus* en skr. *nawa*. Dat ook de *w* in *weduwe* geen overgangsletter is, gelijk lat. *vidua* zou kunnen doen vermoeden, blijkt uit skr. *widhawâ*, uit *wi*, een voorvoegsel dat ontkenning of scheiding aanduidt, en *dhawas*, man, echtgenoot.

In vele gevallen echter is de *w* ontstaan uit den klinker *u* (oe) van den wortel des woords, die, wanneer hij door een anderen klinker werd voorafgegaan, regelmatig in *w* overging, zoodra er een andere klinker volgde. Zoo is U bekend, dat goth. *thius*, knecht of slaaf (waarvan ons *dienen* gevormd is, hetwelk letterlijk *zich tot knecht maken* beteekent) aldus verbogen werd: *thius, thiwis, thiwa, thiu* enz. Die *w* is dus geen ingevoegde overgangsletter, maar een integreerend deel van het woord. Duidelijk zien we zulks ook bij ons (*wenk*)-*brauw*, ohd. *prawa*. De wortelklinker is *u*, blijkens skr. *bhru* en gr. (□)*φρύς*. Hij onderging in het Germaansch *wriddhi*, dat is, werd door *a* versterkt, waardoor de wortel *brau* ontstond, die het achtervoegsel -*a* aannemende, nu volgens den genoemden regel in nederd. *brawa*, ohd. *prawa* overging. Een ander voorbeeld levert *flauw* op, ohd. *flaw*, in *flaw*(*jan*) verflauwen, wegvloeien. Ook hier is *u* de wortelklinker, blijkens skr. *plu*, lat. *plu*(*ere*) en *flu*(*ere*). Men treft die *w* dan ook in de oudere talen aan, in de onverbogen vormen, zoowel als in de verbogene; b.v. in ohd. *plaw* (blauw), *graw* (grauw), *law* (lauw), in ags. *deaw* (dauw); - in ons *erwt*, ohd. *arweiz*, nhd. *erbse*, staat zij tusschen twee medeklinkers. Ook de verandering der *w* in *b* in het Hoogduitsch bewijst, dunkt mij, dat zij tot den woordstam behoort; b.v. *gelb*, voorheen bij ons *geluw*, lat. *gilvus*, nu *Geel;* in *falb*, ohd. *falaw*, voorheen bij ons *valuw*, nu *vaal;* in *schwalbe*, ohd. *swalawa*, nnl. *zwaluw*. Die *w* is wel is waar dikwijls afgevallen, niet

alleen van *Geel* en *vaal*, maar ook van *kaal*) voorheen *caluw*, lat. *calvus;* doch wegvallen houd ik nog voor iets anders dan ingevoegd worden, wat bij overgangsletters noodwendig ondersteld wordt. Dat wegvallen had alleen plaats aan het einde van een woord. Volgde er een klinker, dan bleef de *w*. zooals men onder andere zien kan bij *eeuw* en *zee*(*uw*), goth. *aiws* en *saiws*. In het Mnl. zei men *ee* en *see*, maar in de verbuiging: *eewe, seewes*. Zoodoende kreeg de *w* inderdaad den s c h i j n van eene overgangsletter. Aan diezelfde weglating meen ik ook te moeten toeschrijven, dat men wel *vrou*, ohd. *frawa*, zonder *w* geschreven vindt; en ook *u* voor *uw*. Het onderscheid toch tusschen *u*, persoonl., en *uw*, bezitt. voornw., is wel degelijk in de etymologie gegrond. Het eerste, *u*, luidde oorspronkelijk *ju*, zooals men in het Mnl. niet zelden aantreft; ons *jou* is er eene versterking van. Het bezittelijke vnw. nam de *w* aan en werd *uw*, ohd. *iuwar* en *iwar*, ags. *eower*. Dat de *w* hier geen bloote overgangsletter is, bewijst het goth. *izwar*, waar de *w* niet tusschen twee klinkers staat, en dat evengoed *izar* had kunnen zijn. Voor zooverre ik weet, zijn *leeuw*, lat. *leo*, en *spouwen* en *vouwen*, uit *spaldan* en *faldan*, hd. *spalten* en *falten*, de eenige woorden, waarin de *w* niet behoort, maar als eene overgangsletter moet beschouwd worden. De ware spelling zou dus *leeu, spouen* en *vouen* zijn; in alle overige woorden wordt de *w* met het volste recht zoowel achter aan den onverbogen, als midden in den verbogen vorm geschreven.

Gij ziet dus, mijn waarde Heer, dat mijn ongeloof eenigen grond heeft, zoodat ik vooralsnog niet tot uw gevoelen aangaande *j* en *w* komen kan. Ik begrijp dan ook niet recht, waarom door U van die schijnbare overeenkomst melding is gemaakt. Onder ons gezegd en gebleven, ik vind het volstrekt niet slim van U. Op het standpunt dat gij u hebt gekozen, op het standpunt van autoriteitsgeloof, komt het volstrekt niet in uwe kraam te pas; het is een vuist in een zeer oog, zooals Ridder HUYGENS zeggen zou. Alle mogelijke autoriteiten, waarop ge U naar gelang der omstandig-

heden gewoon zijt te beroepen, handelen met de *w* anders dan met uwe *j*. Allen, zoowel zij, die het met U eens zijn, als zij, die van U verschillen, gaan bij de *w* regelmatig te werk, en schrijven: *eeu*w - *eeuwen, trou*w - *trouwe*, geheel naar de analogie van *staa*t - *staten, kwaa*d - *kwade*. Zij doen zulks misschien wel niet allen op taalkundige gronden, maar waarschijnlijk om de uitspraak. Ik althans hoor eenig onderscheid tusschen *u* en *uw, nu* en *ruw*, tusschen *kou* en *zou* (verkortingen van *koude* en *zoude*) en *kouw* (kooi) en *houw* (slag); tusschen *kout* en (*hij*) *trouwt*. De eenige gevolgtrekking, die uit uwe vergelijking te maken is, zou mijns inziens deze zijn: 'De *j* en *w* zijn beide overgangsletters en moeten derhalve op dezelfde wijze behandeld worden. Nu schrijft men *leeu*w en *vrou*w, om *leeu*-w*en, vrou*-wt*en;* ergo moet men *baai*j, *ei*j, *boei*j, *mooi*j enz. schrijven, om *baai*-j*en, ei*-j*eren* enz. Doch dit is, geloof ik, uwe bedoeling niet precies.'

Ik keer tot den lezer terug. Deze zal misschien denken, dat ik onze spelling voor volmaakt goed wil doen doorgaan; dit is volstrekt het geval niet. De taal en de spelling zijn menschelijke zaken, en niets menschelijks is volmaakt. Ook aan de spelling *baaien* zonder *j*, ik beken het, kleeft een gebrek, een leelijk zelfs, dat voor iemands verstand en rust gevaarlijk kan worden en op onkosten, ja op het leven kan te staan komen; te weten, als men met slordige menschen te doen heeft. Recensent heeft dan ook te recht niet verzuimd te wijzen op het ongerief, dat ontstaat wanneer men vergeet op de *i*'s in woorden als *bemoeiing, buiig*, de punten te zetten. Verbeeld u, dat iemand aan een vriend schrijft: *Wij hebben hier sedert eenige dagen erg 'buug weêr'; ik ga daarom niet uit*. Ik bid u, wat moet de vriend dan aanvangen? In een woordenboek zoeken, wat voor eene ziekte *buug weêr* is, baat niet; het is er niet in te vinden. Hij wordt nu natuurlijk doodelijk ongerust en martelt zich vergeefs af om te bedenken welke vreemde kwaal zijn vriend in huis mag houden; hij wil naar hem toe ijlen, zet zich in een sneltrein die uit het

spoor loopt en omvalt, en komt jammerlijk om. Het is om van te ijzen! Het gevaar van te leeren ‘stotteren’ is er niets bij. - Ik weet er echter, helaas! geen anderen raad op, dan dat men zich aanwent, om de punten nooit te vergeten, als men van *buiig weêr* schrijft. Dit, en oplettendheid in 't algemeen, is toch in elk geval aan te raden, ook wanneer men de ‘siegenbeeksche spelling’ aankleeft. Men kan dan ook al in disperate omstandigheden geraken, indien men de punten op de *i*'s en *ij*'s vergeet, geene oogjes aan de *e*'s maakt, en de letters niet behoorlijk verbindt. Wie zou niet misselijk worden, als hij meent, dat een kundig geneesheer hem dringend aanraadt om veel *beer* (voor *bier*) te gebruiken! En wanneer een landman, wiens bijen nog altijd meer honing maken, dan zij voor dagelijksch voedsel noodig hebben, schrijft: *De byen bly ven al tyd aan de winnende hand*, dan meent men terstond Deensch te lezen. En welken onzin dan nog!: *Gij de stad lood vriend heidezand duid dertig schooven graan zij*, - en van *winnende hand* is dan niets te maken. Ik vraag U: wie zou daarbij nog zijn verstand kunnen behouden? Daarom raad ik Recensent ten ernstigste aan, voortaan ook in de woorden op *ij* eene *j* te schrijven: *bijjen, brijjig* enz. Men ziet dan oogenblikkelijk, dat men met geen Deensch te doen heeft; iets dat ook *lebensgefährlich* worden kan. B. v. als men in plaats van *op rijen* schrijft: *op ryen* (naar boven den ruwen kerel!), hetgeen licht gehouden kan worden voor een bevel om iemand op te hangen. Wie zou zóó iets op zijn geweten willen hebben! Schrijft men op *rijjen*, dan doet men wat men kan en is verantwoord.

L.A. TE WINKEL.

De afleiding van de woorden *zwezerik, zuster* en *zwager*.

In mijne beschouwing van de verschillende vroegere en latere afleidingen van het woord *God.* (*Taalg*. VII, blz. 12) gaf ik het vermoeden te kennen, dat het overoude woord, dat in het Sanskrit onder den vorm (*swa-s, swâ, swa-m*) en in het Latijn onder dien van *su-us, su-a, su-um* eene zoo aanzienlijke rol speelt, bij ons nog leeft in de benaming eener bekende lekkernij, te weten in *zwezerik*, bij KILIAAN en CATS (in *Galathee*) *sweser*. Ik had ook *zuster* en *zwager* moeten vermelden. Daar BILDERDIJK eene geheel andere verklaring van '*zweezerik*' gegeven heeft, acht ik mij verplicht op het woord terug te komen en de gronden voor mijne meening bloot te leggen. Ook zal wel niet iedereen het verband tusschen *zusters* en *zwezeriken* en van beide woorden met lat. *suus* zoo terstond inzien. Ik verbeeld mij zelfs een glimlach van ongeloof op het gelaat van den lezer, die mijn beweren vooral niet waarschijnlijker zal rekenen dan de bekende afleiding: *lucus a non lucendo*, en dergelijke. Ik kan intusschen niets anders doen, dan hem beleefdelijk verzoeken zijn oordeel eenige oogenblikken op te schorten, mijn vertoog onbevooroordeeld te volgen en eerst dan uitspraak te doen. Ik begin met *zwezerik*.

Volgens BILDERDIJK, die *zweezerik* met *ee* schrijft, is dit woord afgeleid van *zweeten*, dat eene scherpe *e* heeft, hetgeen wel de reden zal zijn, waarom hij aan ons woord -

ten onrechte - de scherpe *e* toekent. In het 3de deel zijner *Verklar. geslachtlijst*, blz. 309, leest men:

'ZWEEZERIK, de glandula Thymus, bij de Romeinen *lactes agninae*, als 't ware *kalfshom* (zie Nonius Marcellus), V. om de vorming, die het adjectief bewijst, 't Is *zweezerig*, en beteekende eerst en eigenlijk den *Coleus, testiculus*, zoo als *glandula*, verkleining van *glans*, ook eerst van dat zelfde gebruikt werd, en naderhand op allerhande klier toegepast. Het woord is samenhangend met *zweeten* d.i. doorzijgen, als als de aart der klieren medebrengt.'

Wat B. aangaande de vroegere beteekenis van het woord zegt, wordt door KILIAAN bevestigd. Bij dezen toch beteekent 'SWESERICK *coleus, testis*', en SWESERKENS *colei, testiculi*.' Al het overige is deels onjuist, deels uit de lucht gegrepen en onwaar. De afleiding, hoe aannemelijk misschien in schijn, kan onmogelijk de ware zijn; dit blijkt, zoodra men het woord op de keper beschouwt. De overgang der verouderde beteekenis tot de hedendaagsche, ofschoon niet zoo dwaas als men wellicht denkt, is niet waarschijnlijk, dewijl de afleiding toelaat te onderstellen, dat het woord de beide beteekenissen onafhankelijk van elkander gekregen heeft. Dat *zwezerik* eigenlijk *zweezerig* zou moeten luiden, is ook misgezien. Daarvan echter straks.

Het is duidelijk, dat het vóór alles aankomt op de wortellettergreep *zwees*, eigenlijk *zweez, zwez*(*erik*); wat kan zij beteekenen? BILDERDIJK zegt, dat zij samenhangt met '*zweeten* d.i. doorzijgen.' - Dit is onaannemelijk. Die samenhang toch noodzaakt tot ééne van twee onderstellingen, die door de werkelijkheid weersproken worden: de *t* van *zweeten* zit in beide gevallen in den weg. In het eene moet men onderstellen, dat de scherpe *t* in de zachte *z* is overgegaan, iets dat strijdig is met de natuur dier letters en met de ervaring; *t* gaat wel over in de scherpe *s*, b.v. in *spies*, dat uit *spiets*, en dit uit mnl. *spiet* ontstaan is, maar nooit in *z*. Men zou dus moeten aannemen, dat *zweeten* een afgeleid woord is, *zwee* met het achtervoegsel *t*: *zwee-t-en;*

zoodat de wortel *zwee* in *zweeten* eene *t* en in *zwezerik* eene *z* had aangenomen. Doch ook dit strijdt tegen de ervaring. De tongletter, in de oude verwante talen *d*, in het Nederduitsch *t*, in het Hoogduitsch *tz*, wordt aangetroffen in alle vormen van het woord, dat in het Skr. *swid*, in het Nl. *zweet-en*, in het Hd. *schwitz-en* luidt. Ook het Latijn en Grieksch vertoonen de *d* in *su*d *or* (uit *swi*d-*or*, gelijk *sop-or* uit *swap-or*, skr. *swap*), en □*δρός,* □*δρώς*, waarin de spiritus asper op het vroegere bestaan der digamma wijst.

Zweeten kan dus geen woord zijn, dat in den boezem onzer eigene taal van eenen wortel *zwee* is gevormd; het bestond reeds, toen onze voorouders nog in Azië woonden en met de Hindoes, Latijnen en Grieken nog één volk uitmaakten; het kan geen woord *zweez* hebben opgeleverd. Er ligt echter eene andere afleiding voor de hand, die niet slechts zonder haperen den vorm van het woord, maar ook de beide beteekenissen van *zwezerik*, als *testiculus* en als *spijs*, ongedwongen verklaart.

In alle Germaansche talen komt, naar gelang der tongvallen onder verschillende vormen, een bijvoeglijk naamwoord *swas* (*swês, swaes*, enz.) voor met de grondbeteekenis *eigen, toebehoorende*, hetwelk echter ook afgeleide beteekenissen heeft. De eerste dier afgeleide beteekenissen is die van *aanverwant, nabestaande, tot de familie, huisgenooten of gemeenzame vrienden behoorende*. Het Goth. *swês* beteekent nog *eigen* en wordt soms ter versterking bij bezittelijke voornaamwoorden gevoegd. Als zelfst. naamw. gebezigd, beteekent het in het enkelvoud *bezitting*, in het meervoud *huisgenooten*. - In het Oudsaksisch is *swas* zooveel als *nabestaande* of *bloedverwant;* b. v, *swas man* beteekent hetzelfde als *broeder*. - In diezelfde opvatting komt *swês* voor in het Oudfriesch; *swêsbed* is daar vleeschelijke gemeenschap tusschen twee personen, die elkander te na bestaan om een huwelijk te kunnen aangaan; *swêsdêl* een deel, een goed, dat aan een bloedverwant toebehoort. - KILIAAN vermeldt twee woorden, kennelijk van *swas* gevormd, te weten '*swaselinck* j. *swaegher*' en

swasenede j. *swagherinne* [1], die bewijzen, dat het woord ook in onze taal bestond.

In het Angelsaksch werd *swæs* (eigen) anders opgevat. Wat iemand *eigen* is, wat hem toebehoort of na bestaat, is hem dierbaar; hij draagt er zorg voor en heeft het lief. Uit dien hoofde kreeg *swæs* de beteekenis van *dierbaar* en *lief*, die vervolgens overging tot *welgevallig, aangenaam, liefelijk* in 't algemeen; hetgeen, op spijzen toegepast, den zin heeft van *lekker*. Zoodoende kon het Ags. een woord *swaesend* vormen, dat de beteekenis had van *lekkere spijs, lekkernij* en *gastmaal;* waarvan de samenstelling *swaesendagas*, ook *swæsingdagas* voor smuldagen (*feasting days*). - De overgang van *eigen* tot *aangenaam, welgevallig* kan bij den eersten aanblik onwaarschijnlijk en gezocht schijnen. De bevreemding zal ophouden, als men denkt aan ons *proper* en het Fransch *propre*. Dit laatste heeft, als genoeg bekend is, twee beteekenissen: die van *eigen*, de grondbeteekenis (die van lat. *proprius*), en die van *net, netjes, zindelijk* en *welvoeglijk*. Bij ons is *proper*, dat wij uit het Fransch overgenomen hebben, alleen in de tweede beteekenis, voor *net* en *zindelijk*, in gebruik. In sommige uitdrukkingen als *een proper mondje, propere voetjes* staat het zelfs gelijk met *bevallig*. Reeds het Lat. *proprius* had een enkelen keer de beteekenis van *geschikt, gepast*, en kwam dus overeen met hd. *geeignet* (gepast) dat van *eigen* gevormd is. - Onze bezittel. voorn. woorden *mijn* en *ons* krijgen soms nagenoeg de kracht van *lief* en *dierbaar*, namelijk in de uitdrukkingen van ouders als: *Je bent mijn kind, Je bent onze jongen*, wanneer de nadruk op *mijn* en *ons* gelegd wordt. - In het Grieksch is een dergelijke overgang bekend, doch in omgekeerde richting. Bij HOMERUS komt *φίλος* (lief) voor als uitdrukking van bezit,

1) In de *Oudvlaamsche gedichten*, uitgegeven door Jhr. BLOMMAERT, komt, D. I. blz. 1, vers 47, een woord *zwaefnede* met de beteekenis van *schoonzuster* voor; het lijdt geen twijfel, dat dit hetzelfde woord is als KILIAANS *swasenede*, zoodat daar *zwaesnede* moet gelezen worden.

zoodat het niet zelden door een bezitt. voornw. of door *eigen* kan vertaald worden.

In het Oudhoogd. werd *swâs* (eigen) veelal opgevat in eenen zin, dien *eigen* ook bij ons heeft, namelijk in dien van *gemeenzaam, familiaar, tot de bekenden of gemeenzame vrienden behoorende;* b.v. wanneer men van iemand zegt, dat hij in een huis, bij eene familie *zeer eigen* is. Doch *swâs* werd ook genomen in den zin van *privaat*, eigen of behoorende aan een bijzonderen persoon, in tegenstelling van *publiek*, algemeen, openbaar. Langs dezen weg kreeg het ook de beteekenis van *geheim, verborgen: geswasene stette* zijn *verborgen* plaatsen, *gaswasi* is *geheim* gemak, dat ook wel *privaat* genoemd wordt, *giswasgenge* zijn riolen, *kiswastuom* is een *geheim*.

Thans weten wij genoeg om *zwezerik* te verstaan. Dat *swas* in onze taal bekend is geweest in den zin van *aanverwant*, blijkt uit de reeds genoemde woorden *swaseling* (zwager) en *swasenede* bij KILIAAN en er bestaat geene enkele reden om te denken, dat het niet ook de beteekenissen van *lekker* en *geheim* of verborgen zou gehad hebben, die zoo natuurlijk uit het grondbegrip *eigen* voortvloeien. Niets verbiedt ons dus om aan *swas* of *zwees* (in *zwezerik*) in het eene geval den zin van *lekker*, in het andere dien van *verborgen* toe te schrijven.

Zien wij verder, wat het tweede gedeelte van ons woord is, wat *rik* beteekent. Dat wij hier met den adjectivalen uitgang *-erig*, in *bloederig, kleverig, zweeterig* enz. zouden te doen hebben, zal wel door niemand, die eenig begrip van klankwijziging heeft, meer beweerd worden, misschien nog door een enkele, die, niet gewoon uit eigen oogen te zien, steeds op het gezag, van anderen afgaat. Het bewijs van het tegendeel acht ik daarom thans geheel overbodig. Het tweede lid is kennelijk het woord *rijk*, dat, als achtervoegsel gebezigd, gelijk andere woorden in dergelijke gevallen, b.v. *-lijk* en *-doem*, kort wordt uitgesproken. Vroeger vormde het eigennamen, als *Diederijk* (*Dirk*), *Frederijk, Heimrijk*

(*Hendrik*), *Uadalrijk* (*Ulrik*). Het ging met dit *rijk* als met *hard*. Als achtervoegsel in gemeene persoonsnamen gebezigd, vormde het schimpnamen, als *botterik, dommerik, dooverick* (KIL.), *geeuwerik* (BILD.), *looserick* (KIL.), *stommerik, viezerik*. Voorts diende het ter vorming van diernamen, bepaaldelijk om het mannetje eener diersoort aan te duiden, als *duyverick* (doffer), *endtrick* (mannetjes-eend, woerd), *ganserick* (mannetjes-gans), *stierick* (jonge stier). Ook bezitten we eenige plantennamen op *rik*, als *bolderik, draverik, ganzerik, hederik, murik, wederik;* en, waar het hier vooral op aankomt, behalve *zwezerik*, nog eene benaming van een lichaamsdeel: *pezerik*, bullepees. Het Ohd. kende ook *puterih* voor *uier*. - Uit alles blijkt, dat men *-rik* bezigde om woorden te vormen, waarbij persoonlijkheid of stoffelijkheid op den voorgrond staat; abstracte substantieven op *-rik* zijn mij niet bekend. Als voorwerpsnaam, als naam van een individu (*een groote zwezerik, twee zwezeriken* enz.) zal het woord voor mannelijk, als stofnaam (*een stukje zwezerik, hij houdt veel van zwezerik*) voor vrouwelijk moeten gehouden worden.

Passen wij nu de beide beteekenissen van *zwees* op ons woord toe, dan krijgen we in het eene geval: *stoffelijk voorwerp dat lekker is, lekkernij*, in het andere: *voorwerp dat men verbergt, dat men bedekt houdt;* vergel, lat. *pudenda*.

Zuster is insgelijks een samengesteld woord, waarvan het bovenvermelde *swa* (hier met verzwakking der *a* tot *i swi*) het eerste lid uitmaakt. Om dit in te zien moet men zich herinneren, dat ons woord in de verwante Germaansche talen eene *w* heeft: goth. *swistar*, ags. *sweostor* en *suster*, ofriesch *swester* en *suster*. De *w* is hier met den volgenden klinker ineengesmolten, hetgeen steeds een *o-, oe-* of *u*-klank oplevert, b.v. *dolen*, en *zoo* uit *dwalen* en *swa; zoet* uit skr. *swad*, fri. *swiet*, eng. *sweet; tusschen* uit *twisken* enz.

Dat *swi* in zuster hetzelfde *swa* (eigen) is, blijkt uit skr. *swasr*^{i}, in sommige naamvallen *swasâr*, hetwelk waarschijnlijk

voor *swastr*^{j}*, swastâr* staat. Omtrent de beteekenis van *swa* kan men niet in twijfel staan. Zij blijkt uit een ander compositum *swadzjana*, bloedverwant, cognatus, dat kennelijk uit *swa*, eigen, en *dzjana*, man bestaat. Het tweede gedeelte van *swasr*^{i} of *swasâr, sr*^{i} of *sâr*, schijnt eene verbastering van *strî*, vrouw, en dus *swasri* van *swastr*^{j}. Mag men dit aannemen, waartoe de Germaansche uitgang in *swistar, sweostor*, alleszins recht geeft, dan beteekenen *swasr*^{i}, *swistar, zuster* enz. zooveel als *eigene*, d.i. *nabestaande vrouw;* en dan komen deze woorden volkomen overeen met het bovenvermelde oudsaks. *swas man* voor *broeder*.

Herkent men *swa* in uitdrukkingen als *suster, swaselinck* en *swaesnede*, die verwantschap aanduiden, dan zal men ook geene zwarigheid maken om hetzelfde woord ook in *zwager* en het verouderde *sweer* (zwager) bij KIL. te erkennen. Beide woorden zijn slechts twee verschillende vormen van hetzelfde woord, goth. *swaihra*, mann. en *swaihrô*, vrouw., ohd. *swehur*. Uit *zweer* is de *h* (*ch*) verdwenen, in *zwager* is zij tot *g* verzwakt, op dezelfde wijs als in *zie-n* en *zag*, goth. *saihwan, sahw.* - *Zwager* beteekent dus ook *verwante man*.

L.A.T.W.

Brills Nederlandsche spraakleer en de onderwijzers.

(*Vervolg*.)

Bij het lezen van hetgeen ik in mijne vorige opstelletjes, naar aanleiding van de twee eerste boeken van BRILLS spraakleer heb gezegd, zal wellicht deze of gene mijner jeugdige ambtgenooten zich hebben afgevraagd: heeft onze taal dan uitsluitend voortreffelijke eigenschappen?

Zulk eene twijfeling is zeer rechtmatig geweest, en de

billijkheid eischt dan ook dat wij, na het opsommen van zooveel schoons en voortreffelijks, alvorens over te gaan tot het derde boek, de zwakke zijden onzer taal niet voorbijzien.

Terwijl onze letterkunde rijk is aan voortbrengselen in deftigen, ernstigen, verheven en helaas! ook platten stijl, kan zij, in vergelijking daarmede, niet bogen op veel stukken, die in een bevalligen, ongedwongen, lossen toon zijn geschreven. Dit is gedeeltelijk toe te schrijven aan onzen volksaard, die over het geheel ernstig en bedaard is, maar bij eenige opgewondenheid licht tot het platte en gemeene overslaat. Voor een ander gedeelte ligt de oorzaak in de bijzondere ontwikkeling van onze taal, die zich tot zekere hoogte is gaan splitsen in eene spreek- en eene schrijftaal. In Frankrijk, Engeland, Duitschland, Italië enz. schrijft de de beschaafde, zooals hij spreekt (niet te verwarren met den regel: spel een woord, gelijk gij het uitspreekt!). Maar bij ons zou men plat zijn, als men de beschaafde spreektaal, geheel zoo als zij is, ging schrijven, en schoolmeesterachtig als men boekentaal sprak. Het verschil is zoo groot, dat men eene lange lijst zou kunnen maken van woorden, die men gewoon is alleen bij 't schrijven en niet bij 't spreken te gebruiken, en omgekeerd, ofschoon in mindere mate. Zoo zal men, sprekende, niet zeggen: 1. zeer fraai weder; 2. hij heeft heden veel vermaak; 3. zij waren onlangs gehuwd; 4. zij waren spoedig aan 't spreken; 5. verhaal mij thans eens; 6. zij stond te weenen; 7. zie eens, enz. Men bezigt dan de uitdrukkingen: 1. heel mooi weêr; 2. hij heeft van daag veel pleizier; 3. zij waren pas getrouwd, 4. zij waren gauw aan 't praten; 5. vertel mij nu eens; 6. zij stond te huilen; 7. kijk eens, enz.

Dit verschil is daaraan toe te schrijven, dat de spreektaal uitsluitend ontwikkeld is bij den burgerstand, omdat de aanzienlijken gewoon waren eene andere taal, hoofdzakelijk Fransch te spreken, en daar dezen hunnen beschavenden invloed op de taal niet deden gelden, werd zij eenigszins plat.

De schrijftaal, en wel bepaald het proza, ontwikkelde

zich op den kansel, - want voor de balie en in staatszaken werd een mengelmoes gebruikt, dat van Fransche barbarismen krioelde - en zoo kreeg zij eene bijzondere deftigheid. Het is dus voor onze taal te wenschen, dat er eene toenadering kome tusschen schrijf- en spreektaal, en gelukkig is men daarmede goed op weg, STERNES sentimenteele reis door GEEL, de Camera obscura van BEETS, de Studententypen en het Studentenleven van KNEPPELHOUT zijn in een lossen, ongedwongen stijl geschreven, zonder in het minst plat te zijn, terwijl de hoogere standen, aangedreven door een rechtmatig gevoel van eigenwaarde, en voortgeholpen door degelijker kennis van onze schoone taal, meer en meer Nederlandsch beginnen te spreken, en zich minder dan vroeger schuldig maken aan de ergerlijke gewoonte van onze taal te doorspekken met allerlei vreemde woorden.

Het is in onze menschelijke zaken een niet ongewoon verschijnsel, dat uit iets, dat wij kwaad noemen, het goede geboren wordt, en zoo kan de groote afstand, die langzamerhand tusschen spreek- en schrijftaal is gerezen, bij de voortdurende zorg, welke men aan onze taal is gaan wijden, den schrijvers gelegenheid geven tot eene groote schakeering van hunnen stijl. Dit echter is volstrekt niet ieders werk, daar men bij ons zoo licht tot schoolmeesterachtigheid of tot platheid vervalt; alleen door aanhoudende studie en het veredelen van den smaak en het schoonheidsgevoel kan men het zoover brengen.

Als een aanvulsel tot hetgeen ik vroeger over de oorspronkelijkheid onzer taal opmerkte, moet thans nog de invloed vermeld worden, die andere talen op haar hebben gehad. Menigeen toch, die onze taal nooit met een door de wetenschap gewapend oordeel beschouwde, ziet sommige woorden voor echt Nederlandsche aan, die toch aan eene vreemde taal zijn ontleend.

In de eerste plaats komt in aanmerking de invloed van het Latijn, dat op drie verschillende wijzen heeft gewerkt, namelijk in de vroegste tijden, toen onze voorvaderen met

de Romeinen in aanraking kwamen, en van dezen vele zaken leerden kennen, die hun onbekend waren, en met welke zij tegelijk den naam van hen overnamen, b.v. wijn, *vinum;* pauw, *pavo;* poort, *porta;* vork, *furca;* kaart, *charta* enz.

In de tweede plaats heeft het Latijn op onze taal invloed uitgeoefend, toen het de taal der kerk was geworden. Daardoor schonk het ons de woorden: deken, *decanus;* monnik, *monachus;* kastijden, *castigare;* preêken, *praedicare;* vieren, *feriare* enz.

In de derde plaats werkte het Latijn op onze taal in door de geleerden, die zich met de studie der classieken bezig hielden, en Latijnsche woorden navolgden d.i. de deelen eener Latijnsche samenstelling of afleiding vertaalden, en die, op dezelfde wijze als in 't Latijn, tot een nieuw woord aaneenvoegden, b.v. omstandigheid, *circumstantia;* ondernemen, *suscipere;* barmhartig, *misericors* enz.

Na het Latijn komt het Fransch in aanmerking, dat in drie verschillende tijdperken invloed op onze taal heeft uitgeoefend, namelijk in de middeleeuwen, toen onze letterkunde voornamelijk in Vlaanderen bloeide, dat een Fransch leen was, en er veel werken uit het Fransch werden vertaald; vervolgens toen de Bourgondische vorsten, die aanzienlijke Fransche leenmannen, over de meeste Nederlandsche gewesten regeerden, en het Fransch dus de hoftaal werd, en eindelijk onder en na Lodewijk XIV, die de Fransche modes, zeden, taal en letterkunde over geheel Europa trachtte te verspreiden, en wien het gelukte het Latijn (waarin de Nederlanders het verst gevorderd waren), als taal der diplomatie door het Fransch te verdringen.

De invloed van het Fransch heeft zich op de volgende wijzen in onze taal geopenbaard.

1°. Door het gebruiken van Fransche woorden in het spreken en schrijven. Gelukkig begint dit te verminderen, daar men er vrij algemeen het dwaze en vernederende van gaat inzien.

2°. Door woorden, die een Nederlandsch voorkomen heb-

ben, doch inderdaad Fransch zijn b.v. baai, *baie;* beschuit, *biscuit;* blaam, *blâme;* duvekater, *deux fois quatre;* feit, *fait;* fier, *fier;* fruit, *fruit;* fatsoen, *façon;* fout, *faute;* golf, *golfe;* grot, *grotte;* groep, *groupe;* harp, *harpe;* juist, *juste;* kortegaard, *corps de garde;* kaap, *cap;* kans, *chance;* kantoor, *comptoir;* kleur, *couleur;* krant, *courant;* ledekant, *lit de camp;* malie, *maille;* rivier, *rivière;* soort, *sorte;* taart, *tourte;* enz.

Bij de hier opgegeven woorden, die met *f* beginnen, verraadt deze letter terstond hunne Fransche afkomst. In den regel toch zijn de woorden, die in onze taal met *f* aanvangen, vreemde, slechts enkele echt Nederlandsche woorden, die nu met f beginnen, hadden vroeger v tot aanvangsletter b.v. flauw, vlauw; flets, vlets; fluks, vluks. Ook treft men wel eene prothetische f aan b.v. in fladderen en fniezen.

Sommige woorden, door ons uit het Fransch overgenomen, hadden de Franschen reeds aan 't Germaansch ontleend. Van 't oude muizen (nadenken, peinzen), nog overig in muizenissen (verloopen tot muizennesten), maakten de Franschen *muser*, en daarvan, met de *a privativum, amuser*, zonder nadenken, dus zooveel als zich ontspannen, vermaken, en dit laatste namen wij weêr over als amuseeren. Op dezelfde wijze ging het met het woord banket, van het Fransche *banquet*, en dit van het oude banken; garnizoen, het Fr. *garnison*, van het oude wahren, enz.

3°. Door nagevolgde woorden b.v. vroedvrouw, *sage-femme;* schoonzoon, *beau-fils;* grondwet, *loi fondamentale*. Dit woord grondwet is wel letterlijk, maar niet gelukkig uit het Fransch vertaald, want eigenlijk beteekent het eene wet, die de grond is, of het beginsel bevat van alle andere wetten, en toch regelt zij niet meer dan het verband tusschen volk en vorst. Eigenlijk zou zij moeten heeten: staatswet.

4°. Door het veranderen der uitspraak van *u* en *eu*, die vroeger als *oe* en *ui* luidden, zooals nu nog in 't Hoogduitsch, en het verzachten van de uitspraak der *v* en *z*, die insgelijks in 't Hoogduitsch nog veel scherper worden uitgesproken, dan bij ons.

5°. Door het overnemen van eenige uitgangen b.v. age in bosschage, stellage; eel, houweel; et, klinket; eeren, halveeren; ier, koetsier; ist, bloemist; oen, kaproen; ij, waardij; ment, dreigement; uur, schriftuur. De uitgang es in meesteres, voogdes enz. was vroeger se of sche en men sprak van meestersche enz. Later kreeg die uitgang een Franschen klemtoon, en veranderde daardoor in es.

6°. Door voorzetsels in plaats van verbuigingsuitgangen te gebruiken. De derde naamval is bijna geheel in onbruik geraakt, en de tweede komt nog slechts in den deftigen stijl voor. Hierdoor werd vaak het geslacht der woorden onzeker, en onderging het dientengevolge wel eens verandering. In den Bourgondischen tijd veranderde men wel eens het geslacht van een woord, in navolging van het Fransch

7°. Door het verdwijnen van de voornaamwoorden du en dijn. Want ofschoon reeds in het Ondl. ghi, deftigheidshalve, gebruikt werd nevens du, is het toch aan den invloed van 't Fransch, dat de beschaafden spraken, te wijten, dat het laatste geheel in onbruik geraakte.

8°. Door de woordschikking van onze taal aan te tasten en wel hoofdzakelijk in het gebruik van deelwoorden. Zoo kunnen wij zeer geschikt zeggen: ‘Hierop terugziende’ enz. hetgeen het Hoogduitsch moet uitdrukken b.v. met: ‘Als men hierop terugziet.’

Andere talen hebben op de onze slechts weinig invloed gehad. Van sommige hebben wij enkele woorden overgenomen. Van 't Engelsch club, budget, rails en andere op het gebied der nijverheid; het woord punch is over Engeland uit Indië tot ons gekomen, waar het van een telwoord, dat vijf beteekent is afgeleid, omdat de drank, dien wij punch noemen, in Indië bereid wordt van de vijf bestanddeelen water, arak, citroensap, suiker en thee. Van het Deensch hebben wij grenen- en vurenhout, van Gran (denneboom) en Fyr (pijnboom). Van het Russisch, knoet; van het Kozaksch, kapot; van het Poolsch, koets; van het Spaansch, sigaar en kwispedoor en van het Maleisch, rotting, amper, bakkeleien, kras, krap, prauw, oorlam enz.

Daarentegen heeft onze taal wederom invloed gehad op andere talen, voornamelijk wel op het Maleisch, vermoedelijk ook op het Japansch, daar de Japaneezen veel wetenschappen uit Nederlandsche boeken bestudeeren; in woorden, die het zeewezen betreffen, op verscheidene talen van Europa, vooral op het Fransch, dat bovendien nog andere woorden heeft overgenomen b.v. *bivouac*, bijwacht; *mannequin*, manneken; *cabestan*, kaapstander enz.

Aan hetgeen ik vroeger omtrent de welluidendheid opmerkte, heb ik nog iets toe te voegen, dat echter geheel op zich zelf staat, en dat ik daarom onder een afzonderlijken titel wil behandelen, namelijk,

De Nederlandsche taal bij den zang.

Ik zal mij niet ophouden bij de vraag in hoeverre onze taal voor den zang geschikt is, maar eenvoudig opmerken, dat zij gezongen wordt, en daarna stilstaan bij de wijze waarop dit geschieden moet.

Vooraf moet ik mededeelen, dat ik tot het schrijven van het volgende in staat ben gesteld door gesprekken, met den Heer G.J. VAN EYKEN (een leerling van het conservatoire te Leipzig) over dit onderwerp gehouden. Sedert eenigen tijd is te Amersfoort door genoemden Heer eene zangschool opgericht voor jongelieden uit den aanzienlijken stand, en heb ik de gelegenheid gehad bij zijn onderwijs aan die inrichting steeds tegenwoordig te zijn.

Dat ons volk recht muzikaal is, wordt overtuigend bewezen door de omstandigheid, dat het nooit feest viert, zich nooit vroolijk maakt, of het moet zingen, en dat het, behalve als het door den jenever dol is gemaakt, ook met een, wel niet beschaafd, maar toch schoon *timbre* zingt. Het is dus eene behoefte van het volk onze taal te zingen, al hoort men, in vele salons en niet zelden op concerten, nagenoeg uitsluitend geradbraakt Fransch, dito Hoogduitsch en geheel

verknoeid Italiaansch zingen; al trekt menig schoon zangeresje en gerokt zangertje den fijnen neus op voor zijne eigene taal, die voor den zang toch vooral niet minder geschikt is dan Duitsch en althans dan Fransch [1].

Bovendien moet de zang onderwezen worden op onze openbare lagere scholen. De wet schrijft het voor. En waarlijk de zang is een der uitstekendste hulpmiddelen, die de school bezit, om den smaak en het schoonheidsgevoel des kinds te vormen. Maar het is met dien smaak en dat schoonheidsgevoel soms nog wonderlijk gesteld. Eens verhaalde mij een hulponderwijzer, lid eener onderwijzerszangvereeniging, dat er toch zulk een mooi stuk werd ingestudeerd! en om mij daarvan eenig denkbeeld te geven, deelde hij mij mede, dat er in voorkwam - en nu werd vrij natuurlijk de klepperman nagebootst -: 'tien uren heit de klok!' Zijn er meer zoo?

Men heeft er in den laatsten tijd veel werk van gemaakt voor schoolliederen goede gedichten en aangename wijzen te krijgen. Jammer maar, dat de dichter zoo weinig voldoening smaakt van zijne moeite. Want waar is de school, van wier leerlingen men de woorden kan verstaan, die zij zingen? En dit is toch noodig, anders konden zij wel weggelaten worden. Bij den zang mag de muziek slechts opluistering van de woorden zijn, verduidelijking van de gewaarwordingen, die in het gedicht zijn uitgedrukt.

Gewoonlijk maken zangers en zangeressen alleen werk van de muziek, en laten zij de woorden als noodzakelijken ballast medegaan. Velen konden even goed op onzamenhangende lettergrepen zingen, zoo weinig wordt er van verstaan en zoo weinig acht geven zij er zelven op. En toch,

1) Men verschuile zich niet achter het masker, dat er zoo weinig zangmuziek met Nederlandschen tekst is. Indien men maar Nederlandsch wilde zingen, en het niet te *bourgeois* (Heere, vergeef hun de zonde!) vond zijne moedertaal bij den zang te gebruiken, zou het daaraan niet ontbreken. Om hunne werken gedrukt te krijgen, moeten onze goede componisten of uitsluitend, of althans nevens het Nederlandsch, Hoogduitsche of Fransche woorden bezigen.

dat het mogelijk is, niet slechts voor solozangers, maar zelfs voor een koor, de woorden te doen verstaan, heb ik met eigen ooren gehoord. Hoe dit mogelijk is, wil ik in de volgende regelen mededeelen.

In de eerste plaats is op te merken, dat velen het Nederlandsch niet zingen, zoo als een beschaafd mensch het leest en spreekt. De meeste zangers spreken de toonlooze *ij* b.v. als *ei* uit, en zingen dus vrooleik, waardoor dat woord moeilijk te verstaan wordt. Van de ng hoort men in den zang gewoonlijk de g uitspreken als in goed. Als er gezongen moet worden: 'Zing een lied', dan krijgt men te hooren: 'Zing geen lied.'

In de tweede plaats is eene zeer voorname reden van de onverstaanbaarheid, het verbinden van slotmedeklinkers aan het volgende woord, een natuurlijk gevolg van zeurig en lijmerig, in plaats van flink en gedetacheerd zingen. Zoo hoort men b.v. gewoonlijk in N°. 2 van Het Lijstertje, De Sneeuwman, het onbegrijpelijke: 'Hè phoo ften lij vè nar me nan,' waaruit men maar moet trachten te verstaan: 'Hebt hoofd en lijf en armen an.' Om zich bij het zingen te doen verstaan, is het noodig de woorden goed gescheiden te doen hooren, en die, welke met eenen klinker aanvangen met een *spiritus lenis* uit te spreken d.i. zooals men ze bij het lezen zou uitspreken, indien zij aan 't begin van eenen volzin stonden.

In de derde plaats moet er op gelet worden de slotmedeklinkers alle goed uit te spreken. In 'Hebt hoofd' enz. wordt de t gewoonlijk achterwege gelaten. Het weglaten van slotmedeklinkers komt veel voor, wanneer een woord, dat op een paar hunner eindigt, door een ander wordt gevolgd, met een of meer medeklinkers aanvangende, of ook wanneer de slotmedeklinker van een woord gevolgd wordt door een ander, dat met een daarmede verwantschapten of wel met denzelfden medeklinker aanvangt. Zoo hoort men in N°. 4 van het Lijstertje gewoonlijk zingen: 'In den Hemel toefden moede,' in plaats van; 'In den Hemel toeft den moede.'

En wanneer op eene lettergreep, die gesloten is, eene noot wat lang wordt aangehouden en daarop eene rust volgt, dan komt er nooit iets te hooren van dien slotmedeklinker. Zoo verneemt men in het pasgenoemde lied van: ‘Reine vreugde zonder ma’, voor ‘zonder maat’.

In de vierde plaats is een zeer gewoon gebrek het inlasschen eener *h*, wanneer op een zelfden klinker twee of drie noten worden gezongen. Zoo wordt b.v. jaar veranderd in ja-ha-haar.

Dat er tusschen de lettergrepen van een zelfde woord, tusschen een lidwoord en een zelfst. nw., ja zelfs tusschen bij elkander behoorende lidw., bijv. nw. en zelfst. nw. geen adem kan gehaald worden, zonder de verstaanbaarheid en den zin der woorden te verduisteren, spreekt wel van zelf.

Eindelijk hebben wij nog te spreken over klinkers en tweeklanken. Van de eerste merk ik alleen op, dat men zorge ze duidelijk uit te spreken, omdat ik hier alleen te handelen heb over het uitspreken van woorden bij den zang [1].

Over de tweeklanken is voor mijn tegenwoordig doel meer te zeggen.

Met het oog op den zang hebben wij twee hoofdsoorten te onderscheiden, waarvan wij eerst de zoogenaamde verlengde tweeklanken zullen behandelen: aai, ooi, oei en aau, eeu, ieu.

Als men deze uitspreekt houdt men bij het eerste drietal een oogenblik de heldere klinkers a, o en oe aan, waarna men de mondbuis den stand doet aannemen, die vereischt wordt om de heldere i voort te brengen. Bij het tweede drietal houdt men eerst de heldere a, e of i aan, en maakt daarna den overgang tot de oe. Men zie echter niet voorbij, dat bij eeu en ieu, de oe niet zoo helder klinkt als bij

1) Later hoop ik mijnen jeugdigen ambtgenooten nog iets mede te deelen over hetgeen klinkers eigenlijk zijn, daar de wetenschap ze voldoende kan verklaren. Het is haar echter nog niet gelukt het wezen der medeklinkers zoo te leeren kennen, dat zij er eene bevredigende bepaling van kan geven.

aau, maar meer de w nadert. Wanneer nu op eene van die tweeklanken eene noot aangehouden, of twee of meer noten gezongen moeten worden, dan doe men dit op den eersten klinker, en als de noot of de noten moeten eindigen, make men tevens vlug den overgang tot de i of de oe. Heeft men b.v. twee noten op het woord zwaai te zingen, dan zinge men beide op den klinker a, en make daarna den overgang tot i, vooral zorgdragende, dat zich tusschen de a's en de i geen *spiritus lenis* doe hooren, maar dat de klinkers aan elkander gelijmd worden.

De eenige drieklank, die onze taal heeft, komt ook in den zang voor, en wel in het woord miaauw, in het bekende Kattenduet. Dit woord levert den zanger geen moeilijkheden meer op, als hij aauw maar behandelt gelijk is aangewezen; de componist geeft aan, welke noten op mi, en welke op aauw worden gezongen.

Grooter moeilijkheden heeft de zanger met onze tweeklanken ai, ei of ij, ui, au en ou. Wanneer men in een gesprek de ei uitspreekt, hoort men niet, zooals bij de verlengde tweeklanken, den eersten klinker eenigen tijd aanhouden, maar een spraakgeluid, dat eene voortdurende wijziging ondergaat, door de mondbuis van den stand, die noodig is om de è (uitgesproken als in veld) uit te spreken, te doen overgaan tot dien, welke de heldere i veroorzaakt. Eveneens geschiedt het met de overige. Nu is het bij den zang niet wel mogelijk deze tweeklanken altijd op die wijze uit te spreken. Ten eerste grenst het aan het onmogelijke de verandering van den stand der mondbuis regelmatig te doen plaats hebben gedurende een vooraf bepaald tijdsverloop van drie, vier of meer seconden, hetgeen toch in den zang vaak zou gevorderd worden, wanneer men eene noot op zulk eenen tweeklank lang aanhouden, of er verschillende noten op zingen moest. Ten andere is het voor eenen zanger hoogst moeilijk de mondbuis van stand te doen veranderen bij het aanhouden van een zelfden toon, te meer daar het hem niet onverschillig is, op welke klinkers hij deze of gene tonen

zingt. Het is b.v. veel gemakkelijker hooge noten op de klinkers e en i te zingen, dan op a en oe [1].

Wat staat den zanger in dit geval te doen?

Hetzelfde, wat er geschiedt, wanneer men bij het spreken iemand verzoekt een eenlettergrepig woord, waarin zulk een tweeklank voorkomt, lang aan te houden. Hij zal dan de mondbuis eenigen tijd in den stand laten, waardoor de klinker wordt voortgebracht, met welken de tweeklank aanvangt, en eerst aan het einde den overgang tot de i of de oe maken.

Het is dus voor ieder, die Nederlandsch zingt, van het hoogste belang deze tweeklanken te kennen en te kunnen oplossen. Onze goede spraakkunsten vermelden daarvan genoeg, en ik zou kunnen volstaan met daarnaar te verwijzen. Maar sedert er in de laatste dagen op het gebied van de taalkunde misdrukmakers zijn opgestaan, die zich volgelingen van Dr. TE WINKEL noemen, en *ie, oe* en *eu* onder de tweeklanken scharen [2], kan het geen kwaad, het zoo vaak herhaalde nog eens te herhalen. Mijn schetsje wordt er tevens vollediger door.

De overige dezer tweeklanken worden aldus gevormd:

ai door de mondbuis den overgang te doen maken van à (uitgesproken als in dag) tot de heldere i.

ui van grepig ö (uitgesproken als in het Hoogduitsche Hölle) tot de heldere i.

au van à tot oe.

ou van ö (uitgesproken als in mol) tot oe.

De zangers gelieven dus de noot of noten, die zij op die tweeklanken te zingen hebben, op den eersten klinker der tweeklank aan te houden of te zingen, en eerst bij het rustteeken, of het overgaan tot eene volgende lettergreep, den overgang tot den tweeden klinker van den tweeklank te doen hooren.

1) MAX MULLER Lectures on the science of Language. Second Series. p. 120.

2) Zie o.a. het tiencentsmisdrukje, zoo vernietigend gerecenseerd door J.A. VAN DIJK, in N°. 24 van het Weekblad van Dr. J.W.A. RENSSEN.

Wanneer men nu het hier aangemerkte getrouw opvolgt, kan men nog zeer leelijk en onduidelijk zingen, door in het andere uiterste te vervallen dan het gewone. Het is klaar, dat in de toepassing van mijne opmerkingen, die inderdaad uit het leven zijn gegrepen, goede smaak weder het voorzitterschap moet hebben, en men zich voor overdrijving moet wachten. Dat het echter, door ze na te komen, mogelijk is, dat een geheel koor zich doet verstaan, daarvan kan in Amersfoort, op de zangschool van den Heer G.J. VAN EYKEN, iedere week het bewijs aan belangstellenden worden geleverd.

A.M. KOLLEWIJN, NZ.

(*Wordt vervolgd*).

Veil en veilig.

Antwoord aan Prof. W.G. BRILL.

(*Zie bl.* 33 *hiervoren*.)

Reeds een geruimen tijd geleden hadden we in dit Tijdschrift (gelijk de belangstellende lezer zich wel zal herinneren) als ons gevoelen opgegeven, dat het adjektief *veil, veile*, door VONDEL en zijne dichterlijke tijdgenooten in den zin van *veilig, veilige*, gebruikt, aan eene poëtische licentie, eene afkapping of uitlating van den uitgang IG, zijn oorsprong te danken had. Eene uitwerping der G, met eene, zich daaraan parende, zamentrekking, was in onze oude taal iets, dat meer plaats greep; en, zocht men naar het ontstaan van *veilig*, dan had men het oud Scandinavische *felig*, hetwelk niet slechts in uiterlijken vorm er zeer naar geleek, maar daarenboven in beteekenis er volkomen mede overeenkwam.

Wel is waar, had Dr. VAN VLOTEN volgehouden, dat *veil*, in den zin van *veilig*, een oud Nederlandsch adjektief was; maar toen hem daarop door ons (zie Taalgids VII. bl. 13) beleefdelijk was verzocht, om in het Oud-Nederlandsch dat adjektief dan eens aan te wijzen, hadden wij het troostelooze antwoord bekomen (D. VI. bl. 105), dat hij zijn kostelijken tijd met het opscharrelen van zulke voorbeelden niet wilde verbeuzelen.

Zoo stond nu de zaak, toen Prof. BRILL dit Tijdschrift (D. VI. bl. 122) met een opstel verrijkte, dat door onze vroegere aanmerkingen over de afkapping van den uitgang IG was uitgelokt.

Veel kwam er voor in dit stuk, dat we niet beamen konden en ook wedersproken hebben; maar wat ons vooral toescheen niet door den beugel te kunnen, was, dat, ondanks al het openlijk voorafgegane, Dr. BRILL toch maar, kortaf en zonder eenig bewijs aan te voeren, vaststelde, dat het besproken *veil* (*veilig*), even als het bnw. *vocht*, tot *onze primitieve adjektieven* behoorde.

Tegen deze, thans nog maar alleen op den zetel der onfeilbaarheid gehuldigde, manier van redetwisten zijn wij in dit Tijdschrift (D. VI. bl. 271) ernstig opgekomen. Wij hebben niet slechts doen gevoelen, dat, als de hoogleeraar iets stelde, hij het ook wel diende te bewijzen; maar daarenboven, ondanks onze ongehoudenheid, zijn we zelfs verder gegaan en hebben we de redenen uiteengezet, die zijne onbewezen stelling, onzes inziens, onhoudbaar maakten.

Dit ons schrijven is nu laatstelijk door onzen kundigen tegenpartijder met een antwoord (zie D. VII. bl. 33), bejegend, en het is daarover, dat we thans te handelen hebben.

Met deze opmerkelijke woorden vangt dit stuk aan:

‘Ik heb - beweerd, dat *veil* (in den zin van *veilig*) primitief een adjektief is, maar van dit beweren geen bewijs aangevoerd.

‘Wanneer degeen, met wien men over een gevoelen redetwist, van eenig beweren geen bewijs aanvoert, en men in

hem met een mensch te doen heeft, die noch oneerlijk noch zoo dwaas is, dat hij zich niet ontziet beschaamd gemaakt te worden, dan houdt men het er voor, dat hij *deswege* geen bewijs heeft aangevoerd, omdat hij bewijs onnoodig achtte.'

Laat ons hierbij een oogenblik stilstaan!

De hoogleeraar, men merkt het, geeft een les, die tevens min of meer eene berisping is. Behooren wij die in ootmoed aan te nemen?

Wat dunkt er u van, onpartijdige lezer?

Gij herinnert u, dat we openlijk in dit Tijdschrift verklaard hadden, *veil*, in den zin van *veilig, niet* voor een oorspronkelijk Neêrlandsch adjektief te houden, maar te meenen, dat het reeds in een afgeleiden vorm uit eene andere taal tot ons overgekomen was. Gij weet, dat we aan een geleerde, die het tegendeel volhield, met nadruk (maar zonder gewenscht gevolg) verzocht hadden ons in het oude Nederlandsch voorbeelden aan te wijzen van dat voorgewende primitieve *veil* (*veilig*).

En zie! daar komt nu Dr. BRILL tusschen beiden, en zegt kortaf, dat, even als *vocht*, volgens KILIAEN, een primitief adjektief is, zoo ook *veil* het is in den zin van *veilig*.

Hadden we thans met deze ongestaafde uitspraak ons maar vergenoegen, en denken moeten: de hoogleeraar is een eerlijk en verstandig man; al geeft hij het bewijs niet, hij zal het wel in zijn zak hebben: we moeten er maar niet om vragen: laat ons er stillekens in berusten!

Wat dunkt er u van, lezer? Had de hoogleeraar regt om dit van ons te verwachten?

Gij grimlacht. Wij verstaan dien grimlach, en gelooven, dat Dr. BRILL bij nader inzien zelf lagchen zal om de zeker niet wel overwogene zinsneden, die wij hierboven hebben aangehaald.

Nu, ondertusschen, heeft hij de bewijzen, die hij *meende* te bezitten, wel willen leveren.

Zijne stelling is, dat *veil*, in den zin van *veilig* gebruikt,

hetzelfde woord is, als het oorspronkelijke *veil, venalis, voor geld te koop*.

Om dit goed te maken, geeft hij eerst *redeneringen*, en dan (gelijk hij ze noemt) *bewijzen*.

Wij gaan ze beide toetsen.

Vooraf echter zij ons vergund deze twee kleine opmerkingen te maken, die we den lezer vriendelijk verzoeken bij de verdere beschouwing dezer quaestie wel in het oog te willen blijven houden.

Dr. BRILL, die zelf in zijne verdienstelijke Spraakleer verscheiden voorbeelden, uit het Oud-Neêrduitsch, van de uitwerping der *g* aangehaald heeft [1)], is het met ons eens (z. Taalgids VI. bl. 122. r. 5 v.o.), dat VONDEL en zijne tijdgenooten den adjektievalen uitgang IG bij wijlen afgekapt of uitgelaten hebben: En daarenboven weêrspreekt hij ook niet (hetgeen trouwens ook niet te weêrspreken is), dat in het Oud-Scandinavisch het bnw. *felig* met ons *veilig* overeenstemt, en *fela* daar *dekken, bedekken*, beteekent.

Wij hebben dus regt om het er voor te houden, dat hij hier niets tegen in te brengen heeft, ofschoon het toch zijne stelling aanmerkelijk verzwakt.

Doch dit een en ander laten we nu rusten en bevelen het slechts aan 's lezers geheugen. De *redeneringen* des hoogleeraars liggen thans eerst aan de beurt.

Ze luiden als volgt:

1) Eenige dier voorbeelden stippen wij hier aan; als bl. 19. zien (zegen); bl. 23. toonen (toogenen); bl. 25. dweil (dwegel); steil (stegel); zeil (zegel); peil (pegel); teil (tegel); zeis of zeisen (zeegs of zeegsen); zeide. en leide (zegde en legde); meid (maged); brein (bragen); bl. 26. Wijnand (Wignand); bl. 31. knaauwen (knagen); bl. 33. droelen (drogelen); bl. 46. slaan slagen); bl. 53. wiek (wegek); bl. 54. vaan (vangen); deesem (deegsem); bl. 59. hoovaardig (hoogvaardig); bl. 155. dwaal (dwagel); bl. 192. klappei (klappige); bl. 315. geploen (geplogen); bl. 319. spijen (spijgen); bl. 321. gaan (gangen); en. wat we opzettelijk voor het laatst bewaard hebben, bl. 86. *veiling* (veiliging). Dit *veiling*, letwel, laat Dr. BRILL ontstaan uit *veiliging;* terwijl, om consequent te zijn, hij het van *veil* en *veilen* had dienen af te leiden. Eigenlijk (het loopt in 't oog) werpt hij hier, zoo als men zegt, met zijn eigen steenen zijn glazen in.

‘De gemeenschappelijke beteekenis (van *veil* en *veilig*) is, mijns bedunkens, *onbekommerd. Onbekommerd ten gevolge van, verzekering tegen gevaar van in beslagneming* is de opvatting, waar *veil* in den zin van *veilig* voorkomt: *veilig* is *vrij* (salvus, sauf) *gemaakt. Onbekommerd*, daarentegen, als de qualificatie van eenig goed, waarop geen beslag gelegd is, dat onder geen verband staat, waarover men als *vrij eigendom* beschikken en dat men bijgevolg *vervreemden* mag, in de opvatting van *veil* in den zin van *te koop*. En opdat men dien overgang van *vrij* tot *eigen* en *te koop* niet te stout vinde, het adjektief *vrij* is, etymologisch, het Lat. *privus* d.i. *eigen*, en beteekent *te koop* in: *vrij wijn*, dat is, *hier is wijn te koop*. Nog kan ik hier bijvoegen, dat het Angelsaks: *fäle* de beide beteekenissen *te koop* en *eigen* vereenigt, en dat de beteekenis *liber, exemptus, immunis*, bij KILIAEN aan *veilig* gegeven, even juist op *veil* (*te koop*) als op *veilig* toepasselijk is. Is nu *veilig* eigenlijk *vrijgemaakt*, en *veil* eigenlijk *vrij*, en zijn de beteekenissen *vrij* en *eigen* onderling één en gezamenlijk het grondbegrip van *veil, te koop*, dan valt er toch waarlijk aan de identiteit van *veil* (*te koop*), hetwelk onmiskenbaar een adjektief is, en *veil* (*veilig*) niet te twijfelen.’

Wanneer men nu al dit geredeneerde aandachtig gadeslaat, dan ziet men terstond. dat, van begin tot eind, datgene, waarop men zich voornamelijk grondt, *geheel verstoken is van bewijs*.

Veilig zou eigenlijk *vrijgemaakt, veil onbekommerd* en *vrij* beteekenen; goed, dat *niet in beslag genomen* is, zou *veil* wezen; *vrij* in *vrij wijn* zou beduiden *veile, te koop sijnde wijn:* dit, en wat er bijgevoegd is, het zijn altemaal beweringen, die op *onbewezen* beweringen rusten; het zijn stellingen, die van Dr. BRILL'S vindingrijkheid en scherpzinnigheid mogen getuigen; maar, wel bekeken, staan ze daar *ongestaafd*.

Uit dien hoofde alleen zouden wij ons ongehouden mogen achten om er ons verder mede bezig te houden; doch ten allen overvloede merken wij aan, dat ze, bij het *onbewezene*,

ook nog het gebrek hebben van *onjuist* en *onwaarschijnlijk* te zijn.

Wie heeft het ooit gehoord, dat goederen, welke *niet in beslag genomen* waren, daarom gelijk gesteld werden met de zoodanigen, welke men *te koop veilde*, of dat b.v. omgekeerd, een slaaf, die te koop *geveild* werd, *vrij* mogt heten? Wie heeft ooit een *onbekommerde* vrouw een *veile* vrouw genoemd? en, wat *vrij wijn* betreft; indien in deze uitdrukking *vrij* niet met oude impostverordeningen in verband stond, maar *veil* of *te koop* beduidde, waarom leest of las men dan ook niet op de uithangborden: *vrij melk, vrij brood, vrij water en vuur* enz.?

Maar genoeg hiervan! Dr. BRILL zegt zelf: ‘dit zijn alle slechts redeneringen:’ en hoewel hij er vervolgens (onder een zoete begoocheling) bijvoegt: ‘redeneringen met onloochenbare bewijskracht:’ zoo oordeelt hij toch noodig, bewijzen of voorbeelden bij te brengen van het feit, dat in onze oude taal een oorspronkelijk adjektief *veil*, in den zin van *veilig*, gebezigd werd.

Toen we, op pag. 35 onder aan, lazen, dat de hoogleeraar hier toe overging, rees in onze gedachte de vraag op: heeft de kundige taalvorscher dan waarlijk in middeleeuwsche legenden, getijdeboeken, Evangeliën, geestelijke vertogen, kronijken, keuren, of wat dies meer zij, dat primitieve *veil* (*veilig*) nu gevonden? Of was het misschien reeds vroeger in zijn bezit, en werd hij daarom een beetje boos, toen we het onbescheiden vermoeden aan den dag legden, dat hij het niet zou kunnen vertoonen?

Wij sloegen snel de bladzijde om; maar, ziet! wat zagen wij daar? Niets, niets, dan eene enkele zinsnede uit een ongedrukt verbaal van NB. 1628, waarin *onveil* voor *onveilig* gebruikt was.

Dit moest nu bewijzen, dat in onze oude taal, in ons middelnederlandsch, een primitief adjectief *veil* voorhanden was, dat *veilig* beduidde!

Ter loops beriep Dr. BRILL zich ook op de plaatsen uit VONDEL, door ons vroeger aangehaald, waar deze (bij af-

knotting)*veil* voor *veilig* gebruikt had: maar dit beroep kon bij hem geen ernst wezen, daar hij zelf had erkend (zie D. VI. bl. 122), dat deze dichter en zijn tijdgenooten, bij wijze van poëtische licentie, de afkapping van *ig* bezigden: trouwens hij had dan ook naauwlijks dit wankele argument geuit, of hij liet het dadelijk varen. 's Hoogleeraars enkel voorbeeld of bewijs is dus (bittere armoede!) dat eenige *onveil* van 1628, één geïsoleerd dichterlijk woord, in een, betrekkelijk laat, prozastuk ingeslopen!

Tegenover hetzelve stellen we de navolgende onloochenbare feiten:

Dr. BRILL heeft zich in zijn opstel beroepen op KILIAEN. Wij hebben er niets tegen om met hem het geschil voor dezen kundigen lexicograaf te brengen.

Slaan wij dezes werk (uitg. van 1599) open, dan vinden we op bl. 579: *Veyl, Venalis, venditioni expositus. germ. feil. - Veyligh, Tutus, pervius:* en *Tutus, liber: Securus:* en *Absolutus, exemptus, immunis*.

Dit is alles. - Van een oorspronkelijk *veyl, tutus*, geen enkel woord!

Is het nu te denken, dat een man, zoo ervaren in het Nederduitsch als KILIAEN, een oorspronkelijk adjektief *veyl*, (*tutus*,) hetwelk dan zelfs in zijn tijd (gelijk Dr. BRILL stelt) nog leefde, geheel over het hoofd gezien en achterwege gelaten zoude hebben?

Nogtans de bekwaamsten en naauwkeurigsten kunnen falen: - maar, letwel! PLANTIJN, wiens Woordenboek in 1572 uitkwam, heeft, ja, ook *veyl, venalis;* en *veylich reysen, iter tutum:* maar *veyl* voor *veylich* is insgelijks bij hem niet te vinden.

En net eender staat het met de zaak bij VAN DER SCHUEREN, in zijn *Teuthonista*, die in 1472 het eerst 't licht zag: een *veyl, venalis* kent hij wel; maar een *veyl, tutus*, zult ge vruchteloos bij hem zoeken.

Als dan dat gewaande primitieve adjektief *veil* (*veilig*) in geen onzer oude woordenboeken voorkomt; als het in niet

één middelnederlandsch Schrijver aan te wijzen is; als onze bekwaamste taalkenners van vroeger tijd er nooit van gerept hebben; als Dr. BRILL de eerste is, die het (maar toch slechts in een vizioen) gezien heeft; - mogen en moeten we dan niet aannemen, dat werkelijk zoodanig woord in het Oud-Neêrlandsch niet aanwezig is?

Maar waar komt ons *veilig* dan van daan? Tusschen dit woord, en *veil*, dat *voor geld te koop* beduidt, is er een zeer groot verschil van beteekenis. De afstand gaapt zoo wijd, dat, om van het een tot het ander te geraken, de gewaagdste luchtsprongen te kort schieten: doch, indien wij in het Oud-Scandinavisch (men veroorlove ons het hier ten slotte nog eens te herhalen) een bnw. *felig* aantreffen, dat *veilig* beteekent, en een ww. *fela*, dat *dekken, bedekken* beduidt; dan is er zulk een naauw zinsverband tusschen *bedekken* en *beveiligen*, dat, wanneer we deze afleiding aannemen, we gezegd kunnen worden een gebaanden weg te bewandelen. De eenvoudigheid, die het kenmerk der waarheid draagt, lacht er ons op toe, en alle spitsvindigheden kunnen we, als onnoodige ballast, in 't water werpen.

Hier meenen wij te mogen eindigen. Wij danken den Heer BRILL, dat, al vond hij (gelijk hij zeide) zijne bewering *onnoozel van eenvoudigheid*, zoodat hij *het onnoodig achtte er bewijs voor aan te voeren*, hij er echter wel toe is willen overgaan om aan onze ongeloovigheid een weinig te gemoet te komen en datgene te leveren, dat, in zijn oog, als bewijs mogt gelden. Daardoor zijn wij in de gelegenheid geraakt om het, in 't belang der waarheid, te toetsen.

Of het dien toets zegevierend heeft doorgestaan, mogen de deskundigen nu beslissen. Onzes bedunkens, is zulks het geval niet geweest. Ter goeder trouw komt hij ons voor, zoowel in zijn Spraakleer als in dit Tijdschrift, zich vergist te hebben; daardoor op nieuw toonende, dat zelfs de kundigsten dwalen kunnen, en men daarom (al trekt men hun eerlijkheid en verstand niet het minst in twijfel) toch steeds voorzigtig doet, wanneer men zich niet, al te

gedwee en goedgeloovig, bij hun onbewezen stellingen, hoe peremptorisch dan ook uitgesproken, nederlegt.

Om den draad onzer redenering niet af te breken, hebben we het een en ander, dat ons niet onmisbaar voorkwam, hiervoren achterwege gelaten. Thans echter zij het ons geoorloofd nog kortelijk aan te stippen, dat in de aan 't Neêrduitsch verwante talen het woord, dat daar *veil, venalis*, beduidt, evenmin als bij ons, voor *veilig, tutus, securus* gebruikt wordt.

In het oud Scandinavisch luidt het *fal. Ihre* in zijn *Glossarium Suiogothicum*, fol. 416, teekent er bij aan. 'Al. *val.* Germ. *feil.* Probabile putat *Wachterus*, vocem indigenam non esse, quum Veteres Germani, *Tacito* teste, pecunia caruerint, adeoque nonnisi permutatione commercia exercuerint. Dubius vero haeret, utrum *Lazio* accedere debeat, qui *feil* contractum putat a *venalis*, an vero Graecae originis id esse, credere praestet, *a πολέω* vendo.'

Er is dus geen de minste quaestie van bij *Ihre*, om *fal*, dat alleen *venalis* beteekent, tot *felig, veilig*, te willen brengen, Hij houdt *fal* voor een geheel ander woord en wijst op een anderen oorsprong.

Thans nog in het Zweedsch is het datzelfde *fal*, dat er *veil, te koop* aanduidt, maar nooit in den zin van *veilig* wordt gebezigd.

Dit ook valt er te zeggen van *feil*, zoowel in het oud- als tegenwoordig Hoogduitsch:

en wat het Angelsax. *fäle* (*venalis*) betreft, waarop zich Dr. BRILL beroepen heeft; zoo is het wel zeker, dat dit niet tevens in den zin van *veilig* gebezigd werd. *Fäle* moge ook *eigen* beteekend hebben, gelijk GRIMM zegt, hoewel BOSWORTH zulks niet opgeeft; dit is geheel iets anders. Er bestaat zulk een naauw verband tusschen hetgeen we kunnen *te koop veilen* en hetgeen ons *eigendom* is, dat ligtelijk het woord, hetwelk *te koop* aanduidde ook de beteekenis van *eigen* kon krijgen. Voor onze stelling is het genoeg, dat daar (evenmin als in de andere opgenoemde talen) het woord, dat *venalis* uitdrukte, niet tevens in den zin van *tutus, veilig, tegen gevaar of onheil gedekt*, gebruikt werd.

Wij achten het onnoodig hier langer over uit te weiden. Eer we sluiten zij ons echter nog ééne aanmerking vergund. Zij geldt de noot van Dr. BRILL op bl. 34 hiervoren te vinden. De hoogleeraar laat het daar voorkomen alsof hij, ten opzigte van zijne stelling *reeds* GENOEG *gezegd had* in zijne *Spraakleer*. 3de *uitg. bl.* 191 *en* 192. Omdat GENOEG wel te doen uitkomen, kunnen we, dunkt ons, niet beter doen, dan *alles* wat daar dienaangaande voorkomt, hier uit te schrijven. Het luidt: '*Veilig* komt van *veil* (*voor geld te krijgen*) en beteekent eigenlijk *onbekommerd, onbelemmerd, vrij*.' Anders leest men er niet. Wie wil, houde dit voor bewijs; wij hebben er, met de beste gezindheid, niets dan een magtspreuk in kunnen vinden.

Rotterdam,
den 10den Julij 1865.
A. BOGAERS.

Rigghe.

Reeds voor vier jaren werd door mij in dit tijdschrift gevraagd naar de beteekenis van het Middelnederlandsche *ric, ricghe*, en heb ik, daar mijne vraag onbeantwoord bleef, later zelf getracht (*Taalgids*, III, 304 en 5), naar aanleiding van eene aanteekening in eene Sluische Stadsrekening, die beteekenis min of meer aan te wijzen. Voor zoover mij bekend is, is dit woord sedert in den *Taalgids* niet meer ter sprake gekomen. Ik neem derhalve de vrijheid er op terug te komen, met opgave van een viertal aanteekeningen, waarin het woord voorkomt, in de hoop, dat we daardoor een stapje nader zullen komen tot de kennis van zijne beteekenis. Ik trof het woord meermalen aan in de twee oudste *Boeken en Registers van Weezen*, berustende onder de aan mijne zorg toevertrouwde archieven, loopende van 1447 tot 1473, en van 1485 tot 1537. Daarin luidt het o.a.:

5 Februari 1451. Item, zo es den vorn. kindren ghebuert eenen brunen roseyden vrauwenkeerel, ghevoedert met g r a u w e n r i g g h e n of daer vooren drie ponden groten torn.

19 Dec. 1470. Item, eenen graeuwen vrauwekerle, ghevoedert met g r a e u w e n r i g g h e n.

10 Maart 1494. Item, eenen vrauwen moreydenkaerle, ghevoert met g r a e u w e n r i g g h e n.

1505. Eenen vrauwen zwartenkeerle met g r a e u w e n r i g g h e n.

Het treft al dadelijk de aandacht dat in alle vier de door

ons meêgedeelde plaatsen *rigghen* onmiddellijk wordt voorafgegaan door *grauwen*, hetgeen het o.i. zeer waarschijnlijk maakt, dat, waar deze stof gebruikt werd tot het voederen der *kerels* (een zeer bekend en gewoon kleedingstuk, zoo voor mannen als vrouwen) *grauw* hare gewone, eigenaardige kleur was, of, ten minste, dat deze kleur met den naam van *grauw* bestempeld werd. Verder weten wij, dat de kerels, en vooral zulke die zoo kostbaar waren, dat men er bij verweezingen bijzondere melding van maakt en niet zelden de erflater er bij zijn testament over beschikte [1)], gevoerd waren met kostbaar *bont*, dat den naam droeg van *voederse*. De pels- en bontwerkers nu heetten in het algemeen *grauwwerkers*, terwijl men door *grauwwerk* eene bijzondere soort van pelswerk verstond: *vair et gris*, wit en grijs pelswerk (*appelgrauw* zegt KRAMERS in zijn bekend woordenboek), afkomstig van een eekhorentje uit het noorden. Vandaar, dat wij ook vermeld vinden: ‘ongewrocht grauwwerk of wilde pelterij, komende uit het noorden.’ (Zie *Bijdragen tot de oudheidk. en Gesch. inzonderheid van Zeeuwsch-Vlaanderen, door* JANSSEN *en* VAN DALE, *vijfde deel, eerste en tweede stuk*).

Uit het bovenstaande meenen wij met eenigen grond te mogen afleiden dat men door *grauwe rigghen* grauwwerk, grauw pelswerk, *vair et gris* te verstaan hebbe, en dat *rigghe* ook hier de beteekenis heeft van *huid*, hetzij eene bereide huid, eene pelshuid, of iets dergelijks. Intusschen bevelen wij het woord in de aandacht van alle taalkundigen aan, en in 't bijzonder in die van de geëerde Redactie van den *Taalgids* en den kundigen uitgever van het Middelnederlandsch Woordenboek.

Sluis, 18 Juli 1865.
J.H. VAN DALE,
Archivaris.

1) Dat het *voeders* dat in de kerels stond, kostbaar was, blijkt o.a. daaruit, dat zekere BOUDEN MAES, een aanzienlijk poorter van Sluis, in zijn testament (4 Sept. 1387) bepaalde, dat JAN HAMES zijn pantsier erven zoude, ‘dat men heet een *igserant*’, en 't *voeders*, dat in zijnen satijnen kerel stond.

Aflaat, misbedienen, ouwel, abt.

Er zijn schrijvers, die, bij voorkeur onderwerpen uit katholieke tijdperken, vooral priesters en kloosterlingen betreffende, schijnen te behandelen. Men zou hieruit zeggen dat er aan het katholieke leven nog al poëtische kanten zijn. Die echter aan dergelijke onderwerpen zijnen zang- of schrijflust wil bot vieren, hij wapene zich, in de eerste plaats, met de noodige dogmatische en liturgische kennis. En dit geldt vooral, wanneer er iets hatelijks in een poëtisch kleed moet worden gestoken.

Had de Heer POTGIETER een en ander bedacht, hij zou in, ‘Lief en leed in het Gooi’ (1835-1847) den krijgsman, die veinzende te sterven, een Nonnekijn om eenen biechtvader smeekt, opdat hij de Absolutie, d.i. de vergiffenis zijner zonden, zou kunnen ontvangen, de woorden niet in den mond gelegd hebben.

> ‘Zorg dat ik, eer ik sterf
> Aflaat verwerv!’

Een aflaat zou men een *afslag* van tijdelijke straffen, door de zonden verdiend, kunnen noemen; doch hem voor een ontslag der zonden aan te zien, is even ongerijmd, als de uitlegging van ‘'t Magnificat’ [1] door denzelfden schrijver: welke, uit de Evangeliën getrokken ontboezeming der H. Moedermaagd, hij ‘een der *sieraden* van de vesper der R. C. kerk’ noemt.

Maar is dan een aflaat geene vergiffenis der zonden, en

1) Een gezang, geen ornament, dat zijnen naam aan zijnen aanhef ontleent.

een aflaat van een maand of jaar, geen vrijbrief om er maar op aan te leven? Zoo ik in ‘de Taalgids’ een oogenblik theologiseeren mag, dan zullen wij, tot eene geheel andere beteekenis geraken, Het woord *aflaat*, dat in den grond bijna hetzelfde is als *afslag*, zal zeker zijn naam te danken hebben, aan den afslag, der primitieve kerkelijke boete, en der tijdelijke straffen, om welke uit te wisschen men die boete pleegde, dien de Bisschop soms op voorspraak der martelaren verleende. Die openbare kerkelijke boete heeft opgehouden te bestaan, doch niet de plicht om aan God zekere voldoening te geven, voor hetgene zijne strenge rechtvaardigheid, ook na de vergeving der zonden, om de onvolmaaktheid onzer bekeering nog vaak van ons kan eischen; eene voldoening, die, zoo wij ze Hem niet geven, door Hem zal worden genomen hier op aarde, of hierna in het vagevuur. Vandaar de verklaring van het Concilie van Trente [1] dat zoo de schuld der zondaars al wordt weggenomen, hij daarom nog niet van alle straf ontheven is. De straffen die dikwerf na de vergeving der zonde overblijven, noemt men *tijdelijke* straffen, in tegenstelling der eeuwige *helsche*, welke door de biecht worden weggenomen. Wijl de kerk heden het brengen der aan God verschuldigde voldoende boete, voor de overblijfselen der zonde, aan ieders godsvrucht overlaat, zoo ontslaat zij niet meer expresselijk van het plegen van een of ander bepaald boetvaardig werk, gelijk weleer; steunende echter op hare sleutelmacht, de oneindige verdiensten van Christus, en de overvloedige verdiensten der Heiligen, geeft zij nu nog als vroeger, aflaat van de zoogenoemde tijdelijke straffen. *Aflaat* beteekent dus: eene kwijtschelding der tijdelijke straffen om de oneindige verdiensten van Christus, en de overvloedige verdiensten der heiligen.

Een aflaat is dus geene kwijtschelding van zonde, en nog

1) Sess. XIV de poene: CVIII. ‘Falsum omnino esse et a verbo Dei alienum culpam a Domino numquam remitti, quin universa etiam poena condonetur.’

veel grooter onzin is het, er een vooruitwerkende kracht, die de vergiffenis van nog te bedrijven zonden verleent, aan toe te kennen.

Maar wat beduidt dan *volle* aflaat, een aflaat van een *maand*, een *jaar* enz.? De geschiedenis van den aflaat zal ons deze bijvoegelijke naamw. evenzeer ophelderen. In de eerste eeuwen der kerk boden de martelaren hunne opofferingen en het lijden, dat zij *meer* ondergingen dan voor de voldoening hunner eigenschulden bij God, noodig was, met andere woorden, hunne *overvloedige* verdiensten (die echter al hun voldoende kracht weer aan de verdiensten des Heeren ontleenden) aan, ter vervanging der boete die de boetelingen nog aan Gods gerechtigheid waren verschuldigd. Op hunne voorspraak gaf dan de kerk afslag, geheel of gedeeltelijk. Ontving men geheelen afslag, dan was dit een *volle* aflaat. Die afslag kregen voor een maand of jaar, hadden een aflaat van een *maand* of *jaar*, d.i. der boete en der straffen die zij in zulk een tijdsverloop door die boete bij God konden uitwisschen. Deze terminologie nu heeft de kerk overgehouden ter bepaling der mate van de straffe die zij kwijt scheldt. Bepaalde weleer, de hoeveelheid der boete waarvan men ontheven werd, ook de hoeveelheid der straffen, waarvan men ontslagen werd door God; thans dient de boetetijd van vroeger enkel tot maatstaf, om aan te geven van hoeveel tijdelijke straffen men afslag, d.i. aflaat krijgt. Verleent de Paus b.v. een aflaat van 100 dagen, dan ontvangt men ook bij God, de kwijtschelding van zooveel tijdelijke straffen, als men, in de eerste eeuwen, door eene kerkelijke boete van 100 dagen, kon verwerven. Zoo is een aflaat van een jaar of maand, enz. een afslag van zoo veel tijdelijke straffen als men vroeger door de kerkelijke boete van een jaar of maand kon uitwisschen. Een volle aflaat zal derhalve eene kwijtschelding van alle tijdelijke straffen zijn.

Men spreekt van een aflaat *verleenen, toestaan, vragen, schenken, er aan deelachtig worden, verdienen*. Men wordt ge-

zegd eenen aflaat te *verdienen* wijl men, zonder eene berouwvolle stemming des gemoeds over alles wat men misdaan heeft, en het verrichten van een godvruchtig werk b.v. kerkbezoeken, of eenige penningen te geven tot een godsdienstig doel, geene kwijtschelding van tijdelijke straffen, dus geenen aflaat kan verwerven. Niemand kan aflaten verleenen dan de Paus (of hij moest iemand delegeeren), slechts in een enkel geval de Bisschop, wiens macht daaromtrent zeer beperkt is. Ook kan de geloovige soms zeer goed zonder den priester een aflaat verdienen, wanneer hij slechts in vriendschap met God is, en de door den Paus gestelde voorwaarde vervult. Die dus den Priester in den biechtstoel voorstelt als aflaten verleenende, stelt eene onwaarheid voor.

Ook moet zich elke katholiek soms ergeren, als hij ziet, hoe onhandig zijne andersdenkende broeders met het woord *Mis*, en de daarbij gebruikelijke termen kunnen omspringen. Zoo vind ik zelfs in ‘de Taalgids’ in eene recensie van Dr. DU RIEU op eene vertaling van ‘de Jood van Verona,’ - eene recensie, wier bittere ironie eerder te vergeven ware, zoo 's mans gewone onverdraagzaamheid in het godsdienstige ook daarbij niet had doorgestraald - de uitdrukking *Misbedienen*, aanbevolen, en dat wel ten koste van het overal gebruikelijke *Mis doen*. Terwijl Recensent zijne Romeinsche reis in herinnering brengt, zegt hij: dat hij in Italië (waarmede kan een nietkatholiek reiziger zich al niet amuseeren!) Missen liet *bedienen* of lezen, nooit *doen*.

Tusschen *bedienen* en iets zelf *doen* is een machtig groot verschil. De priester *doet* de Mis, doch het *bedienen* der Mis behoort tot den werkkring der Acolieten of Misdienaren, die de benoodigdheden tot het H. offer aan den offeraar toereiken. Aan God een offer opdragen, wordt geacht eene daad bij uitnemendheid te zijn, van daar spreekt men van *Mis doen*. Wijl de Mis ook tevens voor een hulde- en dienstbetoon aan God bij uitnemendheid wordt aangezien, wordt

zij ook *de Dienst* genoemd, en spreekt men van de *Dienst doen, verrichten*, en vraagt men: is de Dienst uit? Wie heeft de Dienst gedaan? Wijl de Mis eene onbloedige voortzetting van het kruisoffer, en daarom eene offerhande is, zijn vele woorden die bij dit laatste voegen, ook bij het eerste ge bruikelijk, en gelijk men een offer *opdraagt*, en *opoffert*, zoo ook de Mis. Om dezelfde reden zegt men ook voor, de Mis doen, *het H. offer opdragen, onder de onbloedige offerhande* enz. De uitdrukking *Mis lezen* schijnt zijn ontstaan verschuldigd te zijn, aan de gebeden die bij het H. offer geschieden, omdat *bidden* en *lezen* vroeger, en ook nu nog enkel, synoniem waren. Zoo Beatrys vb. 210:

> Ick hebbe ghevast ende ghelesen.

Is het algemeen gebruik in beschaafde kringen de maatstaf of een woord ter rechter wijze wordt aangewend, dan zijn de uitdrukkingen: *Mis vieren* en *houden*, die men bijna altijd bij nietkatholieke schrijvers aantreft, niet sterk aan te prijzen, veeleer af te keuren.

Wijl het gebruik van *houden* nog al veelvuldig, en dat wel, met groote verscheidenheid van beteekenis, plaats grijpt, en het dikwerf gebezigd wordt voor: *iets doen op groote schaal, met veel plechtigen omhaal en samenwerking van anderen*, b.v. een feest, optocht, harddraverij houden d.i. doen plaats grijpen; zoo huiver ik om de uitdrukkingen: *een plechtige dienst*, of *lijkdienst houden*, als bepaald verkeerd te brandmerken; hoewel men zeker veel algemeener zegt: eene *plechtige dienst doen, verrichten*, of *wel een plechtige lijkmis opdragen. Dienst* doet meer aan eene plechtigheid met grooteren omslag denken, vandaar dat *houden* er nooit zoo vreemd bij zal klinken, als bij het woord *Mis*. Dit is de reden, dat men den katholiek nimmer zal hooren zeggen: de Pastoor heeft de mis gehouden. Of: Ik moet de mis nog houden, d.i. lezen, doen. Of hooren vragen: Is de mis al gehouden d.i. gedaan? Wie heeft de zielmis gehouden d.i. gedaan, opgedragen?

Neemt men de grondbeteekenis van *vieren* feriari, fiar d.i.

rust, v. d. *rusten, zich ontspannen, zich aan genietingen overgeven*, in aanmerking, dan zal dit woord nog minder bij *de Mis* te pas komen, en in de samenleving der katholieken hoort men het nimmer; en, of men het bij goede katholieke schrijvers zal aantreffen, durf ik niet vast verzekeren. Geen priester zal zeggen: ik heb om acht uur de mis gevierd, d.i. gedaan, opgedragen. Geen koster vragen: Of UEerw. ook de Mis belieft te vieren? of wel: wie de late Mis viert? Niemand zal zijnen pastoor verzoeken om eens een Mis voor hem te vieren. Wij vieren wel feesten, doch geene zielmissen, deze *doen* wij.

Neemt men echter de H. Dienst als eene plechtigheid van grooten omvang, zooals op groote feesten, of bij bijzondere gelegenheden geschiedt, dan treedt, indien ik zoo spreken mag, meer de feestelijke en plechtige omhaal op den voorgrond en het H. offer, waarom zich dat alles samenschaart, meer op den achtergrond; en gelijk men gewaagt van eene plechtige dienst *houden*, zoo mag men wellicht spreken, van eene plechtige Dienst *vieren;* gelijk men hoort: eene *plech*-tigheid vieren. Doch deze laatste uitdrukkingen, heeft men geen recht, om onder de gebruikelijke te rangschikken.

Hoe eerbiedwaardig ook de oorsprong van het woord *ouwel* is, de beschaafde, en zijnen godsdienst kennende katholiek, gebruikt het niet meer om datgene aan te duiden, waarvoor het in den beginne werd gebezigd, namelijk voor Mis- of Offerbrood of *hostiën*. Toen het woord oblië in den volksmond tot *ouwel* was geworden, om er een alledaagsch voorwerp mede aan te duiden, was het, dunkt mij, natuurlijk dat men in de Kerk, dit, om zoo te zeggen, geprofaneerde woord, niet meer aanwendde Immers zijne grondbeteekenis was onkenbaar geworden; oblië bestond, als 't ware niet meer. En den schijn te hebben, alsof men voor de Mis geheel dezelfde dingen bezigde, - niet alleen in vorm maar ook in naam, - waarmede men brieven toemaakt, of medicinale poeiers inneemt, dit moet men getracht hebben te ver-

mijden. Want wie onderscheidde nog dat *ouwel* eigenlijk offerbrood beteekende? Het behouden van dat woord was daarom nergens toe dienstig, en zijn gebruik voor Misbrood moest stuiten, wijl er tevens een profaan, in zekeren zin, verachtelijk voorwerp mede werd aangeduid.

Tegenwoordig zal dan ook geen bakker zich komen aanbevelen, tot het leveren van groote en kleine ouwels voor de Mis. Is er gebrek aan Misbrood, de Pastoor zal niet schrijven om ouwels; de koster niet vragen hoeveel kleine ouwels er moeten geconsacreerd worden, kleine hostiën bedoelende. Vraag in de Sacristiën ook niet naar de ouweldoos, want zij zullen haar niet weten te vinden, of er moest bij toeval een doosje met ouweltjes staan, om het een of ander aan elkaar te plakken. Bij het onderricht der kinderen wordt dat woord nooit gebruikt, zij zouden het ook verkeerd verstaan; en mocht er soms een, in zijne onnoozelheid, eene hostie een *ouwel* noemen, dan wordt hem onder het oog gebracht, dat men, het brood tot zulk een verheven doeleinde bestemd, niet met zulk eenen naam mag noemen. Zoo verre mijne ondervinding strekt, heb ik het dan ook slechts eens, uit een katholieken mond, vernomen, doch men neme hierbij in aanmerking, dat het iemand was, die van alles wist, behalve van zijn geloof. Wij gruwen er natuurlijk nog meer van, om dit woord voor de H. geconsacreerde hostie te gebruiken, al zet men er zelfs ‘Heilig’ voor. Wij hebben hiervoor een overvloed van andere termen, als: het Allerheiligste, het H. Sacrament, de Eucharistie, het Hoogwaardig, de H. Communie.

Ik heb ook nog nooit een katholieken schrijver gelezen, waarin ik het woord *ouwel* voor *hostie* aantrof. En of onze ouden, voor de Reformatie, *ouwel* in dien zin bezigden, zou ik zeer betwijfelen. Doch ik durf dit laatste niet te hard roepen, omdat ik mij niet mag beroemen, eene uitgebreide studie van die lieden gemaakt te hebben. Wat ik van VONDEL niet gelezen heb, heb ik aandachtig doorgebladerd, doch nergens kwam mij het woord *ouwel* voor, hoewel er anders

gelegenheid genoeg voor bestond om het te gebruiken. Hij haalt het alleen aan, als scheldnaam der antikatholieken. Zien wij echter hoe oblië, ouwel werd, en wat dit woord oorspronkelijk beteekende.

In de eerste christentijden brachten de geloovigen de benoodigdheden voor de H. Dienst zelven mede. Zoo offerden zij ook brood. Dat geofferde brood noemde men *oblaten*, naar het latijnsche *offerre* d.i. aanbieden, offeren. Toen later de priesters zelven voor het offerbrood moesten zorgen, gaven zij aan het brood voor de Mis bestemd, eenen schooneren, den ronden vorm, het symbool der volmaaktheid; zij brachten er ook andere symbolische versieringen op aan, hetzij een lam, hetzij een zegevaan, hetzij een kruisbeeld. Ook werd de naam meer Hollandsch door het dagelijksch gebruik, zoodat men voor *oblaten*, obliën zeide; ook noemde men ze als bestemd voor de offerhande, *hostiën* van het latijnsche *hostiä, slachtoffer*, of geheel Hollandsch: misbrood.

De naam van *oblië* ging langzamerhand op andere rond gevormde meelspijzen over, men denke slechts aan onze *oblietjes;* vooral echter werden aldus betiteld, de platte ronde dunne koekjes van ongedeesemd brood, waarmede men brieven dicht maakt enz. In andere talen heeten zij nog zoo. Dit heeft zeker zijn oorzaak gehad in hunne overeenkomst met het voor de Mis gebruikelijke brood. Het woord *oblië* vond men zeker voor een woord van alledaagsch gebruik wat lang, en men knotte den uitgang *ie* af, zoodat men obl. kreeg. De *bl* was echter niet uit te spreken, en men voegde er daarom eene diaeretische *e* tusschen, en vormde obel, gelijk het Gothische vêpn, fadrs, gistra, ons wapen, vader, gister werd. Waar men eenmaal *obel* had, lag, de overgang van b in v van v in w, voor de hand. Dit toch is een gewoon verschijnsel in onze taal. Liban werd *leven*, en de verwantschap tusschen, hebben, heven, have, is overbekend. De *v* is eigenlijk dezelfde letter als *w*, en *obel* werd *owel*. Nu weet iedereen dat het een der eigenaardigheden onzer taal is, de *w* waar zij tusschenletter is, eene *u* toe te voe-

gen. Knagen, in knawen overgaande, werd knauwen, zoo ook vormde zich van *owel, ouwel*.

Dat men echter ook vroeger het woord *ouwel* niet voor *hostie* gebruikte, zou men ook zeggen, uit de strijdschriften der 16^{e} en 17^{e} eeuw, waarin men dikwerf het woord *ouwel* als iets verachtelijks, voor de hostie, of het Allerheiligste gebezigd vindt. In die veel bewogen tijden, waarin elkeen, als om strijd, zijn best deed, om, de overtuiging zijner tegenpartij, zoo verachtelijk mogelijk te maken, hoorde men vaak van ouwelaanbidder, enz. gewagen. Waar onze VONDEL de grieven der nietkatholieken tegen de Eucharistie opsomt, zegt hij ook:

> De Mis is louter kerrekroof, waaraan zich 't volk vergaapt;
> Hetwelk zoo dik men opheff kelk en *ouwel*
> Zich buigt voor 't hoofd van aller grouwel grouwel. (Altaargeh.)

WESTERBAEN verwijt onzen dichter:

> Of, heeft zijn ziel aan die verwoesting grouwel
> Hoe neemt hij dan met zulke lui den *ouwel*.

En verder:

> Is dit de grond van offereer, en 't vouwen
> Van hand en knie voor 't ouwel in de Missen.

Men zou hieruit zeggen, dat de katholieken dit woord voor hun misbrood liever niet gebruikten, en het niet gaarne hoorden, en mocht het vóór de Hervorming in zwang zijn geweest in dien zin, het zeker uit de kerk hadden gebannen. Ook thans beschouwen zij dat woord, als een smaadwoord voor de hostie en de Eucharistie, al zet men er zelfs het woord Heilig voor, gelijk [1)] Dr. VAN VLOTEN, in zijne aanteekeningen op VONDEL. Die er daarom prijs op stelt, bij de behandeling van een onderwerp op de Eucharistie betrekking hebbende, de gebruikelijke termen aan te wenden, en voor

1) Ik wil echter hiermede niet in het minst, de verdraagzaamheid en loyaliteit van dien Hoogleeraar in verdenking brengen. Zijne diepe kennis, ook der vroegere strijdschriften, zal hem ditzelfde genoegzaam geleerd hebben. En die uitdrukking heeft hij zeker aangewend om ook door Nietkatholieken beter verstaan te worden.

zijne katholieke landgenooten verstaanbaar, en zonder hinderlijk te zijn, te schrijven, hij late de *ouwel* in de Apotheek en bij zijn schrijflessenaar.

En wat nu het woord *abt* betreft, de deftige titel waarmede men bijna dagelijksch in de kranten gewone geestelijken ziet begiftigen, dit is eene verkeerde vertaling van het woord *Abbée*. Abten noemt men de kloosteroversten van Abdijen, waarvan er, zoo ik mij niet vergis, slechts twee in ons vaderland worden aangetroffen. De overige verblijven van geestelijken zijn geene Abdijen, en hunne bewoners noch minder Abten.

Hilversum, Juli 1865.
W. WESSELS. PR.

In het door mij geleverde Artikel der vorige aflevering bleef onverbeterd bl. 56: zamen, hen, hunner, 12de eeuw: lees: samen, haar, harer, 11de eeuw.

Losse aanmerkingen, betrekkelijk woorden, bij Vondel voorkomende, DOOR Mr. A. Bogaers.

Verzetten.

In de alleenspraak van JOSEPHUS, waarmede VONDELS *Hierusalem verwoest* aanvangt, komen de navolgende regels voor: (v. 67 en 68).

> 'Zoo ben ick wel ontaerd en in den grond *verzet*
> Van d' yver, die mijn ziel verplichte aen Moses wet.'

Dr. V. VLOTEN (I. bl. 123. Kol. 2. n. 7.) teekent op het

woord *verzet* aan: ‘Rijmshalve voor geweken.’ Dit *rijmshalve* past hier even weinig, als op andere plaatsen, waarover we vroeger reeds gesproken hebben. Zeker zou het den hoogleeraar niet uit de pen gevloeid zijn, indien het hem ingevallen ware, dat bij onze Ouden *verzetten* overdragtelijk gebruikt wordt in de beteekenis van *iemand van zijn vroeger gevoelen afbrengen, van gedachte doen veranderen;* maar nooit in die van *wijken*.

In proza (alzoo niet rijmshalve) bezigt VONDEL het woord op deze wijze, wanneer hij in den *Inhoud* van zijn *Koning* DAVID*herstelt* (uitg. v. 1660), bl. 1. reg. 7. v.o. zich uitdrukt als volgt: ‘De vader (DAVID), van des zoons (ABSOLON) ‘nederlaege verwittight, borst uit in onmaetigen rouwe, maer wert *verzet* door JOAB, die hem riedt ergernis en gevaer te schuwen, zich vrolijck voor zijn volck te toonen, enz.’

In den JOSEPH *in Egypten* luidt vers 654:

> ‘Wie kan dit landt *verzetten?*’

beteekenende, ‘Wie kan dit volk van zin doen veranderen?’

In *Ovidius Herschepp*. B. IX. v. 865, zegt BIBLIS, te kennen willende geven, dat, indien hare pogingen om het hart van KAUNUS tot andere gevoelens te brengen, ieder afzonderlijk, niet hadden mogen baten, zij alle, bijeen gevoegd, dit doel wel bereikt zouden hebben:

> ‘Zij hadden alle te gelijk zijn hart *verzet*.’

In v. 154 van de *Maeghden* geeft VONDEL door een *verzet gemoed* te kennen, ‘een gemoed, dat van gezindheid veranderd was.’ (Dr. V. VLOTEN verklaart daar *verzet* door *hersteld!*); terwijl nog in datzelfde treurspel v. 342 dus luidt:

> ‘Zoo won ick tijd, of tijd zijn' zin *verzetten* moght.’

Bij SIX VAN CHANDELIER, *Poesy* bl. 494; leest men:

> ‘Hij, door het vroom gebed,
> Meelijdende *verset*,
> Zal Englands krygh en wee
> Verwisselen in vree.’

en bij ANSLO, *Poëzy*. bl. 389. v. 12:

> De schrik heeft mijn gemoedt ontzet, maar niet *verzet*.’

We zouden het getal der voorbeelden nog kunnen vermeerderen, maar voor ons oogmerk zijn er hier genoeg.

De haan zingt.

In VONDELS *Heerlijckheyd van Salomon* (uitg. v. 1620) wordt op bl. 29 een geschilderde haan beschreven, van wien hij (reg. 3) zegt:

> ‘Hy *zinght*, zoo 't schijnt: -’

Gelijk Dr. V. VLOTEN zich bijzonder dikwijls verbeeldt bij onzen hoofddichter *Germanismen* te vinden, waar die, van nabij beschouwd, blijken inderdaad niet aanwezig te zijn; zoo heeft hij, alleen om het tegenwoordig spraakgebruik denkende, hier vermeend hem op een *Gallicisme* te kunnen betrappen. (Zie D. I, bl. 92, kol. 1, noot 3).

In dezen is hij echter even weinig gelukkig geslaagd, als bij die gewaande Germanismen.

De oorspronkelijke beteekenis van *zingen* (gelijk men weet) is *klank uitbrengen*.

In het oud-Nederlandsch werd het, evenzeer als *kraaijen*, gebezigd om het geluid aan te wijzen van den haan.

Zoo lezen we in het *Leven van Jezus*, gedrukt te Delff in Holland, A^{o}. 1488. II^{de} Boek; Capittel 61:

‘Ende pieter dat hoorende zwoer ende seide dat hi den man ihesum synen here ende meester meenende niet en kende. Ende terstont so *sanck* of craeyde die hane.’

en in de *Gesta Romanorum*, gedrukt te Antwerpen A^{o}. 1512; Cap. 68. ‘Daerna te middernacht so *sanck* die anderde haen.’ en desgelijks aldaar op meer plaatsen.

Wij kunnen hier nog bijvoegen MEYER, *het Leven van Jezus*. bl. 221. r. 6 en r. 9; VERMEULEN, *Van den levene ons Heren*. v. 2295 en v. 2302; alsmede MAERLANT. *Der natueren bloeme*. Brussel 1857. D. I. bl. 337. v. 1970.

Bij allen vindt men hanen, die zingen. Mogen zij het thans niet meer doen bij ons, in VONDELS dichthof moest Dr. VAN VLOTEN hen maar laten begaan en er zich niet aan ergeren.

Smeeken.

Als in VONDELS treurspel *Joseph in Egypten* de Voedster den held van 't stuk tracht over te halen om aan Iempsar toch een weinig liefde te betoonen, daar ze anders welligt tot wanhoop overslaan, en zich van 't leven berooven zal, gebruikt zij onder anderen deze woorden: (z. v. 817-819).

> ‘Moet ick u leeren, 'tgeen u harssens niet ontbreeckt,
> Hoe een voorzichtigh arts met al zijn wijsheit *smeeckt*
> Gebreken, die geen mensch noch kunst vermagh te heelen.’

Het is vrij duidelijk, dat zij zeggen wil, dat, als de kwaal ongeneeslijk is, de wijze geneesheer haar ten minste tracht te *lenigen*.

Om die reden kunnen wij met Prof. V. VLOTEN niet instemmen, wanneer hij (I. bl. 449 Kol. I. n. 6) *smeekt* hier verklaart door *vleit*, welke beteekenis het wel op andere plaatsen hebben kan, maar die hier door den zin gewraakt wordt.

Eigenlijk is *smeeken, zacht strijken, streelen*.

Zoo zegt VONDEL in zijn *Hippolytus:* v. 694:

> ‘De wolf veeleer den das zal *smeecken* met zijn' muil’

De overgang van *zacht strijken* tot *lenigen, verzachten* en *stillen* ligt voor de hand.

Deze beteekenis heeft het woord in de *Gebroeders;* vs. 1396:

> ‘Een damp holp 's Konings brein aan 't woen, en uit zijn stel,
> Zoodat men 't *smeecken* moest met 's herders snaerespel.’

Zie mede in *Hierusalem verwoest*, v. 763.

Ook *zacht streelen* is niet ver verwijderd van *liefkozen*, in welken zin het woord voorkomt in de *Vorst. Warande*, bl. 5, r. 4, waar van de Simme, die tweelingen gebaard had, gezegd wordt:

> ‘'t Een zij met liefde omhelsde en lieflijk heeft *gesmeeckt*.’

Eindelijk bezit *smeeken* nog de beteekenis van *vleijen*, zoo wel in een meer- als in een mingunstigen zin.

Aldus zegt Israëls Wijze Koning, in VONDELS *Helden Godes*, bl 21:

‘Mijn wysheyd blonck in 't pleyt, als 't kind, noch niet in stucken,
De ware moeder 't hert quam uyt haer boesem rucken:
In d' heyl'ge Tempelbouw: in 't brommen van mijn hof:
In 't wijen van Gods Kerck: in d' uytgeborsten lof,
Die voor mijn aenghezicht, om SALOMON te *smeken*,
De schrand're Koningin quam honichzoet uytspreken.’

Terwijl in de fabel van *den Vos* en *den Bock* (zie *Warande*. CVI.) twee regels van het slot dus luiden:

‘Zoo wie zijn ooren wendt nae der verleyders *smeeken*,
Bij een gebaerde Bock te recht wort hij geleken.’

Wie meer voorbeelden mogt verlangen van *smeeken* in den zin van *vleijen*, kan er een overvloed van vinden in YPEIJ'S *Taalk. Aanmerk. op den St. Bijbel*, bl. 101, en ook in de *Taalk. Handleiding tot de Staten-Overzetting des Bijbels* van Dr. A. DE JAGER, bl. 100, waar buitendien melding gemaakt wordt van het frequentatief *smeekelen*, dat met het H. D. *schmeicheln* overeenkomt.

Dat uit de laatstgenoemde beteekenis van *smeeken* die van *ootmoedig bidden*, waarin thans het woord gebruikt wordt, ontstaan is, laat zich ligtelijk bevroeden.

Rooken.

Zoeken.

‘Wat, *zoeckt* ghy 't volck, 't welck schuwt Apollen aen te bidden,
Te *roocken* voor hun beelt? hier staet 'er een in 't midden,
Die 's afgronts offerhande en roock en stanck veracht.’

Deze versregels ontmoet men in VONDEL'S *Maeghdebrieven*, (uitg. v. 1642) bl. 27. r. 23 en 24.

Het woord *rooken* verklaart Dr. V. VLOTEN (in zijne uitg. I. bl. 524. k. 1. n. 5) door *doen wierooken*. Volgens zijne meening kan dus *iemand rooken*, beteekenen *iemand doen wierooken*.

Voor zoo verre ons bekend is, heeft *rooken* nooit die beteekenis gehad. Het komt meermalen bij VONDEL en andere oude schrijvers, gelijk ook nog bij BILDERDIJK, voor in den

hier voegenden zin van *offeren*, hetzij daar dan het branden van wierook en specerij, of eenig ander brandoffer mede bedoeld worde.

Zoo leest men in de *Helden Godes*, (uitg. 1727), bl. 3. r. 11.

> ‘Heeft ABEL dan om zunst hem dagelycx *geroockt*.’

Bij HERCKMANS in *Der Zeevaert lof.* bl. 22. v. 2.

> ‘Hier toyt sich Grieckenlant met Aethiops ghespin:
> En *roockt* sen Goden,…’

Bij SIX VAN CHANDELIER in den *Olijfkrans der vreede* (uitg. v. 1649), bl. 317. v. 17. overdragtelijk:

> ‘Men zal haar *rooken* onze harten.’

Menigmaal heeft BILDERDIJK het gebezigd: de volgende drie voorbeelden mogen volstaan:

Navonkeling. (uitg. v. 1826) I. bl. 166. v. 20.

> ‘Leg af dat trotsche zelfbedrog
> Waaraan de wijsgeer *rookt*.’

en II. bl. 45. v. 16.

> ‘*Rookt* wierookoffer aan zijn macht.’

's Konings Komst tot den Throon: bl. 22. v. 5.

> ‘Het geurig Oosten zal Hem *rooken*.’

Blijkbaar is de hoogleeraar tot zijne onaannemelijke uitlegging gekomen, door dat hij het voorafgaand woord *zoeckt* in den gebruikelijken zin van *poogt* heeft opgevat. Dat dit niet kan, springt in 't oog.

Zoekt staat hier voor *vergt*.

KILIAEN geeft, onder de beteekenissen van *soecken*, niet slechts *quaerere* (vragen); maar ook *petere, exigere* (vorderen vergen, eischen).

Zoo vertaalt VONDEL de woorden van OVIDIUS: (Metamorph. IV. v. 641.)

> ‘Hospitium requiemque *peto:* -’
> ‘-*'k zoek* hier eenen nacht te rusten.’ (Herschepp. B. IV. v. 873)

In dienzelfden of daaraan naauw verwanten zin vinden we *zoeken* reeds in MAERLANTS *Rijmbijbel*, v. 2384. gebruikt, en bij RUUSBROEC in *Dat boec van den gheesteleken tabernacule*, II bl. 2. r. 17.

Stok.

In den aanvang des derden bedrijfs van VONDEL'S *Gebroeders*, (vers 595), zegt RISPE:

> 'Hoe buight mijn *stock?* hoe beeft mijn hand?'

Mr. V. LENNEP (D. III. bl. 670) teekent hierop aan:

'Myn stock, d.i. 'mijn oud, vervallen lichaam.' *Stock* staat hier, en overal, waar van een afgeleefd mensch sprake is, in de beteekenis van 'romp' *truncus*, namel. *truncus corporis*. Een mensch, dat tot niets behoorlijks in staat is, werd door de Lat. schrijvers dikwerf met den naam van *truncus* bestempeld.'

De hoogleeraar V. VLOTEN heeft deze uitspraak (D. I. bl. 406. kol. 2. noot 1) kortelijk overgenomen, *stok* door *stramme lijf* verklarende.

Bij zulk eene dubbelde bevestiging zou men al ligt denken, dat in het oud Nederduitsch (want met het Latijn hebben we hier niets te maken), *stok* meer voorkwam in den zin van een *oud, vervallen, stram lijf*en dat PLANTIJN, KILIAEN en andere lexicographi er die beteekenis aan toekenden. Wat nu het eerste aanbelangt, zoo kunnen we niets anders zeggen, dan dat ons nooit eene enkele plaats voorgekomen is, waar *stok* die beduidenis had; terwijl we tevens gelooven, dat beide de bekwame uitleggers niet ligt zulk eene plaats zullen kunnen aanwijzen; en, ten opzigte van het tweede, voegen wij er bij, dat ook *stok* in gezegden zin niet in de oude woordenboeken te vinden is.

Bij PLANTIJN leest men: '*Stock, un baston. Fustis, baculum vel baculus. Stock des booms. Un tronc d'arbre. Truncus*,'

KILIAEN is uitvoeriger. Bij hem vindt men: '*Stock, steek, stipes, baculus*, ook *Truncus, caudex*, alsmede *compedes: compes lignea;* wijders *stock, stam; stirps, stemma;* en (om ons tot het hoofdzakelijkste te bepalen) *stock-man*. j. *stock-oud. Senex decrepitus, - baculo gradum adjuvans*.'

VAN DER SCHUEREN heeft '*stock, staff;* en *Kerckener, gevenckniss, - stock*.'

Maar *stok* met de beteekenis van *vervallen ligchaam* of *stram lijf* zou men vruchteloos bij hen zoeken. Zij is dus geheel onbewezen en zal dit wel blijven.

Wat beduidt dan (vraagt men welligt) *stock* in den bovenaangehaalden versregel?

Onzes inziens, niets anders dan *staf, baculus*.

RISPE, de ongelukkige oude moeder, in doodsangst over het lot harer gevangen zonen, komt waggelend op het tooneel, en steunende op een stoksken, dat onder haar wigt buigt.

> 'Hoe buight mijn stock! (roept ze uit) hoe beeft mijn hand!
> Ick trede, als tot den hals, in 't zand.'

Dat deze opvatting de ware is, wordt (naar onze meening) overtuigend gestaafd door de woorden van VONDEL zelven op bl. 4 der *Opdragt* van het Treurspel, waar hij RISPE, de *stockoude weduwe*, zich voorstelt, als '*al b e v e n d e met de rechte hant op* HAER STOXKEN, en met de slincke op de rechte schouder van hare kamenier leunende.'

Vermaal.

In de *Heerlijckheyd van Salomon* luidt vers 179:

> 'Die suf beschouwt '*t vermael*, medallien, beelden, standen,'

en vers 679:

> 'De Maeghd die op '*t vermael* der velden plagh te weyen.'

Op beide plaatsen blijkt Dr. V. VLOTEN *vermael* voor een basterdwoord, t. w. het Fransche *vermeil* te houden. D. I. bl. 85. k. 2. n. 4 zegt hij *verguldsel* (verg. 't Fransche *vermeil*) en bl. 89. k. 2. n. 17 *schitterend, bont* (eig. 't Fransche *vermeil*.)

Het Fransche znw. *vermeil* beduidt (zoo als men weet) *verguld zilver*, en althans in v. 679 zou het woord *vermael* dan al zeer slecht gekozen zijn geweest.

Mr. V. LENNEP, wien de hoogleeraar hier schijnt gevolgd te hebben [1)] en die ook *vermael* voor *vermeil* houdt, keurt

1) Mr. V. LENNEP'S Aanteekeningen op VONDEL bevatten ontegenzeggelijk veel goeds, geestigs en waars. Dr. V. VLOTEN'S werk kan er niet dan meê winnen, zoo hij er nu en dan uit overneemt. Zulks echter dient met de noodige zorg te geschieden, want geen graan zonder kaf. De hoogleeraar verliest dit wel eens uit het oog. Nu en dan is hij wat al te goed van vertrouwen. Wij hebben er vroeger reeds blijken van gezien en willen er hier nog een paar aanstippen.
Als VONDEL in zijn gedicht, *de Roomsche lier* getiteld, den lof van HORATIUS bezingt, kent hij dezen een eereplaats toe

> '- neffens de *Dirceesche Swaen*,
> Den roem van Griecken.'

Mr. V. LENNEP (III. bl. 201) verklaart *de Dirceesche Swaen* (misschien is het bij hem een schrijffout) door AMPHION. De hoogleeraar (I. bl. 356. kol. 1 n. 8) schrijft hem dit na. Ondertusschen is het eene vergissing. De uitdrukking, aan den Latijnschen dichter zelven

dien ten gevolge (D. I. bl. 368) het woord af. ‘VONDEL (zegt hij) spreekt hier verkeerdelijk van *verguldsel*.’

ontleend, ziet op *Pindarus*, gelijk bij eene vergelijking van VONDELS versregel met vers 25 der 2de Ode, IVde Boek der *Carmina*, van HORATIUS duidelijk blijkt.
Nu nog een staaltje van een anderen aard!
In het IIde Boek der *Altaergeheimenissen* de wonderen des H. Sacraments beschrijvende, brengt VONDEL het voorbeeld bij van GORGONIA, de zuster van GREGORIUS van *Nazianze*. Ten haren tijde heerschte bij de christengemeente het geloof, dat van de *Αντίτυπα* of Eucharistie eene genezende kracht uitging. Had de bloote aanraking van JEZUS kleed eens heeling aangebragt (zoo redeneerde men), hoeveel te meer moest dan zijn vleesch en bloed zelf, in 't Sacrament aanwezig, die gezegende uitwerking hebben.
GORGONIA nu, aan eene ongeneeslijke kwaal-lijdende, nam geloovig haar toevlugt tot dit vrome middel. Zij had iets van de Eucharistie bewaard, en, onder gebeden en verzuchtingen dit met hare ootmoedige tranen mengende, bestreek zij er haar ligchaam mede. Haar hoop werd niet bedrogen: zij genas.
VONDEL (met wiens overtuiging het kleingeestig zoude zijn den spot te drijven) brengt dit over in fiksche verzen op deze wijze:

‘De krancke, met den hoofde tegens 't outer
Vast leunende, berst uit met luit gesteen,
En smelt in druck; als eertijts Magdaleen
In tranen, van Godts voeten opgeholpen.
Zij zucht, zij steent, en zweert, niet ongeholpen,
Niet ongeredt te scheiden van 't altaer.
Zoo overstrijcktze al 't lichaam, hier en daar,
Met artsenij van tranen, dieze sprengde
In hare hant; *waeronder zij iet mengde*
Van 't Heilighdom des dierbren lijfs of bloets,
ln hare hant verborgen:

Voor de aangehaalde woorden heeft Dr. V. VLOTEN (1 bl. 588 k. 2 n. 3) niets dan de navolgende verklaring of aanteekening. ‘Naar VAN LENNEPS opmerking, komt dit mengseltjen voor rekening van VONDEL, niet van den vromen Kerkvader of zijne zuster.’
Zeker hadden we van den hoogleeraar iets deeglijkers en juisters verwacht. In plaats van eene aardigheid van zijn voorganger goedschiks over te vertellen, had de Theol. doct. den Kerkvader eens moeten openslaan: als wanneer hij, ter regtvaardiging van den Dichter, ter teregtwijzing van Mr. V. LENNEP en ter inlichting zijner min kundige lezers, gevonden zoude hebben, dat VONDEL bijna letterlijk het verhaal van GREGORIUS NAZIANZENUS gevolgd heeft. ‘Cum caput suum (lezen wij in zijne *Opera omnia, ed. Par.* 1778. T. I. fol. 228, 229.) pari cum clamore, lacrymisque, quibus abundabat, mulieris illius instar, quae olim Christi pedes rigavit, altari admovisset, nee se prius istud dimissuram esse denunciasset, quam sanitatem obtinuisset; ac deinde hoc suo pharmaco corpus totum perfudisset; et si quid uspiam antityporum pretiosi corporis aut sanguinis manus recondiderat, id lacrymis admiscuisset, (ô rem admirandam!) statim liberatam se morbo sentit…’
Wij zullen hier niets meer bijvoegen, maar slechts verwijzen naar hetgeen wij reeds vroeger zeiden D. VI. bl. 16. van dit Tijdschrift.

Naar onze overtuiging, verdient de oude dichter deze beschuldiging niet en verkeeren beide zijne uitleggers in eene dwaling.

VONDEL heeft geen Fransch, maar een Hollandsch woord willen gebruiken om weder te geven het *émail*, dat op beide plaatsen bij DU BARTAS wien hij navolgde, te lezen staat.

Vermalen is *schilderen, beschilderen*, in welken zin hij het woord meer dan eens gebruikt. Zie b.v. *Poëzy* (uitg. v. 1682), I. bl. 159. r. 12, *Hippolytus* (uitg. v. 1628), v. 61, en de *Heerlyckheyd van Sal.* v. 942.

Het zaaklijk deel van dit w.w. heeft de Dichter als znw. in den zin van *schildering, beschildering*, gebezigd om het Fransche *émail*, dat toch ook eene schildering met brandverw is, weder te geven:

en dat hij de eenige niet geweest is, die het in dien zin gebruikte, blijkt uit de Lijst van verouderde woorden in MEIJER'S *Woordenschat*, waarin men leest *vermaal, geschilder*.

Pronken.

Als VONDEL, in de fabel van den *Vos* en de *Kraan*, (zie *Vorst. Warande*, VII) aan laatstgenoemde door haar ondengenden gastheer de spijs laat toedienen op een platten schotel, waarvan zij met haar langen puntigen snavel niets nuttigen kan, zegt hij:

> 'Dies *pronckten* Juffrou *Kraen*, maer *Reyntgen* kreegh zijn deel.'

Op *pronckten* teekent Dr. V. VLOTEN aan (I. bl. 56. k. 1. n. 6) '*prijkte*, (*vergelijk ons te pronk staan*).' Deze uitlegging is niet de ware: de hoogleeraar had beter gedaan te schrijven: 'vertoonde een strak, ontevreden gelaat.' Zulks komt overeen met den zin, waarin *prijkte* volstrekt niet voegt, en laat zich buitendien voldoende staven [1].

In KILIAEN'S Woordenboek lezen we: '*pronck. vetus. Nubilum, nubes*.' en '*pronck. Frons nubila, supercilium nubilum, supercilii nubes, frontis nubecula*.' Voorts '*Proncken. Nubilare, nubilum fieri*. en '*proncken. Vultum, componere, adducere: frontem subducere, induere vultum severum, contrahere supercilium: obnubilare vultum*.' eindelijk ook nog '*pronckende weder. Nubilus aer: caelum caligans.*' en '*pronckende opsicht. Frons nubila: vultus caligans*.'

Nagenoeg hetzelfde geeft MELLEMA in zijn *schat der Duytscher tale;* terwijl we in TUINMAN'S *Fakkel*, als een der beteekenissen van *pronken, pruilen* vinden.

Men ziet dus, de eigenlijke beteekenis van het oude woord *pronck* is *wolk, nevel:* van daar *proncken, nevelen*. In een onverdragtelijken zin werd dit toegepast op het menschelijk gelaat; en, evenzeer, als het weder, wanneer het er *betrokken* of *druilig* uitziet, *pronkend* genoemd werd, zoo ook werd de mensch gezegd te *pronken*, als er een zweem van strengheid, zwaarmoedigheid of ontevredenheid zijn voorhoofd bedekte.

1) De min juiste verklaring van *pronken* in Mr. V. LENNEP'S, VONDEL, D. II. bl. 92, te vinden, schijnt Dr. V. VLOTEN op den dwaalweg gebragt te hebben.

Het *pronken* van *Juffrou Kraen* in de fabel, bij de teleurstelling en de snakerij, die zij ondervond, was dus niets anders dan het vertoonen van een strak, ontevreden gezigt.

VONDEL gebruikt het woord nog op eene andere plaats; t. w. in zijn *Helden Godes* (uitg. v. 1620), bl. 35. v. 13.

Dáár, na beschreven te hebben JOB, bedekt met booze zweren en zittende op een mesthoop, laat hij deze versregels volgen:

> ‘Zo *pronckende* hij van verr' gesneuvelt ziet zijn knapen
> In 't ijzer der Chaldeen, en zijn gewolde schapen
> Van 's Hemels vlam geroost,…’

Dat *pronken* dáár *een ernstig en bedrukt gelaat vertoonen*, beduidt, is in het oog loopend.

Ook in het V^{de} bedrijf van den *Gijsbreght van Aemstel* komt het voor. De hoofdpersoon dezes treurspels, het verhaal gevende van zijn vlugt en ontkomen, zegt onder anderen: (zie v. 1372-1378.)

> ‘Dies gleê ick by een touw in 't kloosterschuitje neêr,
> Dat juist noch achter lagh, en 'k voer den Aemstel over.
> Daer klom ick op een' boom, nu dor en zonder lover,
> En luisterde hoe 't met Godts klooster voort verging.
> My dacht, dat ick 't misbaer met bey mijn ooren ving,
> En zagh, toen ick een poos verbaest had zitten *proncken*,
> Een' dicken roock en smoock,…’

waar de woorden van v. 1377 beteekenen: ‘toen ik in dien boom een poos, ontzet, met een strak gelaat, had zitten uitkijken.’

Bij deze voorbeelden, door VONDEL ons aan de hand gedaan, zullen wij er ten slotte nog een paar voegen uit ALDEGONDE'S *Bijen-Corf*, (uitg. 1620). Op fol. 29 verso, onderaan, lezen wij:

> Ende tot dien eynde worden sy ernstelijck van den Paus vermaent, dat sy sullen te biechten gaen, ende voorts des Woensdaeghs, Vrydaeghs ende Saterdaeghs vasten, ende dan des Sondaeghs Hooch-tijdt houden, in de Processien gaen *proncken*, ende haer Aelmissen geven: -

Dat *proncken* hier beduidt met een *ernstig en stemmig gelaat* zich vertoonen bij de processiën, bewijst de geheele zin.

In dezelfde beteekenis, maar ironicè, gebruikt hij het ook fol. 16. verso. r. 12, waar hij verhaalt van een oud wijf te Venetië, dat zich een grooten naam van heiligheid verworven had door soms vijf of zes dagen, onder devote contemplatiën, in haar celleken te vasten. Zij nam slechts (zegt hij) twee groote boeken meê ‘van eender formaet ende groote, daervan het een was een Bijbel ende het ander een kistken van binnen hol, gemaect, effen gelijck met sloten als een boeck, dat vulde sy met platte Flesschen vol Malveseyn, ende met goede leckere Marcepeyn, die sy selve van 't Spier van Capuynen ende velthoenderen, met Suyker ende Amandelen bereyt hadde, als eenen Bagijnenbout: Ende daer ginc sy henen met dese twee boecken in een Celleken *proncken*, ende bleef daer alleen in hare devote contemplatien, wel somwijlen vyf of ses daghen, biddende voor hare vrome campvechters, ende lesende wel devotelijck, so langhe tot dat de Bybels heel uytwaren, -’

Ten slotte stippen wij nog aan, dat hèt zich gereedelijk laat begrijpen, hoe uit de beteekenis van *pronken*, als *met een strak en streng gelaat*, te *voorschijn komen*, de thans nog levende beduidenis van dit woord, als *vertooning maken, in het oogloopend opgeschikt in het openbaar zich voordoen, en pralen* zich ontwikkeld heeft.

Vergissen, als bedr. w.w.

In den *Joseph in Egypten* zijn v. 691-693 van den volgenden inhoud:.

> ‘Laet die om Joffrenpracht zijn tijdt vry gaen *vergissen*,
> Die zoo veel over heeft, dat hy er van kan missen:
> Wat my belangt, mijn tijdt valt kort en schaers genoegh.’

Vergissen beteekent volgens Dr. V. VLOTEN (I. bl. 441. k. 1. n. 2) *verkwisten*. Dit wijkt niet ver af van hetgeen

Mr. V. LENNEP III. bl. 834, in de noot, gezegd had; t. w.: '*Vergissen* is hier voor *vergiessen, vergieten*, weggooien.'

Beide heeren vergissen zich.

Vestigen wij eerst de aandacht op *gissen!*

Het beduidt: *naar waarschijnlijkheid berekenen*. 'Conjectare, conjecturam facere, aestimare conjectura:' zegt KILIAEN.

Als de schipper, die er belang bij heeft te weten, wanneer het vloed of eb zal zijn, het getij naar waarschijnlijkheid berekent, wordt hij gezegd: *het tij te gissen*.

Nu kan het gebeuren, dat hij verkeerd gist, en dan drukt men dit uit door de spreekwijs: '*zijn tij vergissen*.' Dat het voorvoegsel *ver* meermalen dien zin aan de w. w. bijzet, is overbekend: men denke slechts aan *verkijken, verzeilen*, enz.

Bij de dichters wordt dit *tij vergissen* dikwijls overdragtelijk gebruikt voor *zijn kans verzuimen, zijn slag niet wel waarnemen*.

Zoo lezen we bij VONDEL in de *Maeghdebrieven*. (Zie V. LENNEP'S uitgave, IV. bl. 315. V. VLOTEN, I. bl. 526. k. 2. reg. 2.)

> 'De priesterlijcke tong zou licht die kladde afwissen,
> En CAESAR, dus geleert, *zijn tij niet meer vergissen*,
> Maer, tydigh op de been, verpletten 't godtloos zaet.'

en bij ANSLO, *Poëzy*, (uitg. v. 1713) bl. 438. v. 1 en 2.

> '- - Maer gy, die 't al verquist
> Met sukkelen, denk vry, dat gy *uw ty vergist*.'

Gelijk nu hij, die zijn tij *vergist*, zijne goede gelegenheid *verzuimt;* zoo wordt *vergissen* ook in ruimer beteekenis voor *verzuimen* en *verachteloozen* gebruikt. De versregel uit VONDEL in den aanvang dezes aangehaald, strekt er ten bewijze van. *Zijn tijd vergissen* is daar *zijn tijd niet wel waarnemen of verwaarloozen*.

Desgelijks schrijft ANSLO, bl. 446. v. 2. vo.

> ' - Hier dient geen tijt *vergist*.' d.i. geen tijd verzuimd.

en in VONDEL'S *Altaergeheimenissen*. B. II. v. 947. (bij Mr. V. LENNEP. IV. bl. 536. en bij Dr. V. VLOTEN, I. bl. 582. k. 1 reg. 35) vindt men:

‘Dat geene ziel haer *heil* dan zoo *vergisse*.’

waar *vergisse, verachtelooze* beduidt.

Ten slotte voegen wij hier nog bij een tweeregelig versje uit DE BRUNE'S *Jok en Ernst*, bl. 166. r. 25, luidende:

‘'t Nut, dat gy slof *vergist*
Is zo, of gy 't verquist.’

vergist is ook hier *verachteloost*, of *verwaarloost*.

Dat we thans *vergissen* niet meer als bedrijvend, maar slechts als wederkeerig w.w. gebruiken, weet ieder.

Weren, b. w.w.

In VONDEL'S dichtstuk: ‘*Tot lof van de kuische en Godvruchtige Martelaresse St. Agnes*,’ treft men de navolgende zinsneden aan:

De Rechter moe' van 't lang vertrek
Des doods, verwijst haer teere nek.
Sy sterft eer danse smart kan voelen,
De siel vertreckt na hooger stoelen.
En langs een wit en suiver pad
Geswint sy reist na 's Heeren stad,
En siet de maen beneen haer voeten
Als d'Englen vrolijck haer ontmoeten.
Die haer geleien onbesurgt,
En *weren* hooch in 's Hemels burgt:

Het woord *weren*, in den laatstvoorgaanden regel gebruikt, is door Dr. VAN VLOTEN (I. bl. 151. kol. 2. n. 3) veranderd in *voeren*, met bijvoeging dezer aanteekening: ‘Zoo lees ik voor het onzinnige *weren*, dat wel niet anders dan een drukfeil zijn zal.’

In dit vermoeden deelen we niet. *Weren* komt ons hier alles behalve onzinnig voor. Het is oorspronkelijk hetzelfde woord, als *waren*, (zie TEN KATE'S *Aenl*. II. 723) en beteekent niet alleen *verdedigen*, maar ook *bewaren, beschermen, beschutten*.

Op het einde van den *Ferguut* lezen we:

‘Die rike Godt - -

‘ - moet ons van vernoye *weren*,’

d.i. moge ons voor leed bewaren:

en in het Fragment, door Prof. DE VRIES medegedeeld in de *Verslagen en berigten, uitgegeven door de vereeniging ter bevordering der oude Ned. Letterkunde.* II^{de} Jaargang, bl. 23.

‘Ende wy worden *gheweert* op een slot gheheyten Campaduck,’ d.i. bewaard.

In de Spelen van Sinne, van 1539 (Antw. uitg.), fol. 186, verso. vindt men:

‘Aenveert u cleedt van innocentien,
Weert dees habyten met herten clachtich.’

waar *weert* weder *bewaart* beduidt.

Dienovereenkomstig heeft KILIAEN voor *ver-weren, ver-weyren*, zoowel *defendere* (*verdedigen*), als *tueri* (*beschermen*).

In den zin van *bewaring, beschutting* gebruikt VONDEL zelf (zie *Pascha*, vers 2087) het znw. *verweyre*.

Desgelijks was oudtijds (zie MELIS STOKE op verschillende plaatsen) *were, weer*, een *sterkte*, dienende evenzeer tot *beveiliging*, als tot *verdediging. Weergeld* beduidde in de oude Friesche Wetten [1)] het geld, tot *bescherming* van het vee betaald, en nog gebruiken we *borstweer, borstwering*, om den muur aan te wijzen, die de borst beschut.

Doorgaans echter bezigt VONDEL in den bovenvermelden zin het woord *waren*, en, zoo Dr. VAN VLOTEN, met opgave van die reden, hetzelve in plaats van *weren* had laten drukken, er zou (ofschoon nogtans door VONDEL en zijn tijdgenooten de *a* meermalen met de *e* verwisseld werd) iets voor die geringe verandering te zeggen geweest zijn; hetgeen voor zijn *voeren*, naar alle regels eener goede kritiek, het geval niet is.

Voorbeelden van wat wij daar zoo even zeiden, ontbreken er niet. Zoo luidt in het I^{ste} Boek van OVIDIUS *Herscheppinge*, vers 189:

‘En om den naam van zulk eene afkomst van nu af

1) Uitgegeven te Campen en Leeuwarden, 1ste stuk, bl. 102 § 80.

‘Te *waeren* -’ (d.i. Te bewaren.)

en in het XIII^{de} Boek, vers 1185, 1186.

‘Een bladelooze boom staet lalijk, en een paert
‘Is lalijk, zoo de maen den hals niet dekt en *waert*.)’
(d.i. beschut.)

In het Treurspel *Zungchin* (vers 921, 922) zingt DE REI:

‘Natuur, om uw geluk te *waeren*,
Omheinde, ô Sina, u met baeren,’
(d.i. om uw geluk te beschermen.)

Ware het noodig, wij zouden nog meer dergelijke plaatsen uit VONDEL bij kunnen brengen, doch deze volstaan voor ons oogmerk. *Weren* en *waren* hebben de beteekenis van *bewaren, beschutten, beveiligen*, en die beteekenis beschermt hier den oorspronkelijken tekst van den ouden dichter tegen alle beschuldiging van onzinnigheid.

Zweveling. Zweven.

Zwerveling. Zwerven.

De woorden van OVIDIUS (*Heroid. Epist. XV.* v. 53 et 54.)

‘At vos *erronem* tellure remittite nostrum
Nisiades matres, Nisiadesque nurus,’

worden aldus door VONDEL (*Heldinnebr.* uitg. v. 1716, bl. 73) in het Neêrduitsch overgebragt:

‘Maer gy Siciliaensche vrouwen en dochters zent mijnen

zweveling toch terug.’

Door Mr. V. LENNEP is in zijne uitgave D. IV. bl. 229, in plaats van *zweveling, zwerveling* gesteld. Dr. V. VLOTEN (I. bl. 504 k. 1. reg. 30) heeft dit stilzwijgende gevolgd. Beter ware het geweest zulks niet te doen. Zonder volstrekte noodzakelijkheid moeten er geen woorden in VONDEL'S tekst veranderd worden, en die noodzakelijkheid was hier niet aanwezig [1)].

1) Het is jammer (vroeger merkten wij het reeds aan), dat prof. VAN VLOTEN wat al te dikwijls aan zijne bezorgdheid om VONDEL'S tekst (zoo hij meent) te verbeteren gehoor geeft. Soms maakt hij in zijne noten melding van die veronderstelde verbeteringen; maar ook niet zelden verandert hij woorden zonder er iets van te zeggen. Dit is een groot gebrek in zijne uitgave, dewijl men nu zoo als wij reeds vroeger aanstipten, nooit met zekerheid weet of men VONDEL'S woorden, dan wel die van zijn uitlegger, voor zich heeft. Het is niet dan toevallig, dat men zulke veranderingen bespeurt, doch eenige, waarop onze aandacht viel, zijn waarlijk niet gelukkiger dan de openlijk door hem bekend gemaakte. Wij willen ze hier opgeven.
In VONDEL'S *Pascha* (uitg. v. 1612) luiden v. 1141 en 1142, als volgt:

‘Daer Pharos met syn kruyn de Firmamenten doet

Gelijk van *zuigen, zuigeling*, van *afkomen, afkomeling*, van

Verschricken, en vertreet het Aerdrijc met *de voet*.'

Door Dr. V. VLOTEN (I. bl. 19. Kol. 2. v. 19. v.o.) is *met* DE *voet* stilzwijgende veranderd in *met* DEN *voet*. Dit had hij niet moeten doen. *Voet* toch (gelijk vrij bekend is) staat te dezer plaatse bij verkorting voor het meervoudige *voeten*. Pharos, verpersoonlijkt wordende, treedt niet met slechts éénen voet. Het is hier hetzelfde geval, als met de uitdrukkingen *op de been, in de wapen, bij de werke* en dergelijken, waarover door den minkundige verdient nagelezen te worden de *aanteekening* van KLUIT in *Hoogstraten's Woordenlijst*, bl. 45, en de daar aangehaalde plaats uit *Huydecoper's Proeve*.
Een ander voorbeeld!

In de fabel van den *Arend* en den *Vos* (n°. XXV van de *Vorst. Warande*) komen deze twee versregels voor:

'Maer och! 't is al vergeefs, 't en houd niet op van branden
Oft al 't gebroetsel is *met nest* MET *al* ter schanden.'

voor *met nest* MET *al* heeft de hoogleeraar laten drukken *met nest* EN *al.* Zoo zoude men zeker thans zeggen, maar VONDEL volgde het gebruik van zijn tijd, hetgeen zijn uitlegger, die toch 's dichters woorden niet behoort te modernizeren, had dienen te eerbiedigen. Met dit te doen en er dan in zijn noot dit oude gebruik bij aan te wijzen, zoude hij de jeugd of de mingeoefenden, voor wie hij schrijft, welligt nog iets, dat ze niet wisten, geleerd hebben.
Van de gezegde oude spreekwijze vindt men menig voorbeeld bij VONDEL. Zie *Ovid. Herschepp.* B. XII. v. 645. 'met wortelen *met al.*' *Salmoneus.* v. 265. 'Met koninckrijck *met al*,' *Salomon.* v. 1898. 'met stad *met al*' *Virgil. in onrijm* bl. 218 v. 10. 'met roer *met al*,' en zoo ook op andere plaatsen.
Desgelijks zegt CAMPHUYSEN, Ps. LXXV. v. 22.' 'met heff' *met al.*' Dit *met al* (ook wel *met allen* geschreven) had de beteekenis van *gansch en al, geheel en al, omnino*, die nog in ons *niet met al, geheel niets, volstrekt niets*, overig is.
Nog een voorbeeld!

In den VII^{den} der *Heldinnebrieven* (uitg. v. 1716. bl. 35 v. 8) schrijft VONDEL.

Op 't geleide van dezen Godt wordt gij op de *ongestuimige* golven geslingert…'

en in den XVIII^{den} Brief (bl. 104. v. 11): '-de zee nogh *ongestuimiger* maken.'
Wat de hoogleeraar hier tegen dit *ongestuimig* heeft, deelt hij ons niet mede, maar stilzwijgende verandert hij het op de eerste plaats in *ongestuime* en op de tweede in *onstuimiger;* (zie zijne uitg. I. bl. 494. k. 1. r. 3. v.o. en bl. 512. k. 1. r. 12.)
Daar dit *ongestuimig* dikwijls bij VONDEL en de oude dichters voorkomt, had zijn uitlegger het niet moeten veranderen, waarmede nu buitendien een weinig inconsequent door hem gehandeld is: op andere plaatsen toch (zie b.v. I. bl. 639. kol. 1. r. 26, en kol. 2. r. 22. bl. 662. kol. 1. r. 6. v.o. enz.) heeft hij het woord onveranderd laten staan.
Ten besluite:
In v. 574 van het *Pascha* heeft Dr. V. VLOTEN in plaats van *Gheleeckt* laten drukken *Geleek;* daarbij aanteekenende (I bl. 14. k. 2. n. 2.): 'Versta: *geleek zij*.' Maar VONDEL had *Gheleeckt* geschreven (zoo als bij de Ouden dikwijls voorkomt) in plaats van *Gheleeck't*, t. w. '*het serpentynigh dier*' , dat het naaste voorafgaat. Met aan den dichter zijn eigen woorden te laten, behoudens het modernizeren van zijne spelling, had dus de uitlegger veel beter gedaan.
In dat zelfde *Pascha*, vers 857, heeft 's hoogleeraars editie, I. bl. 17. k. 1. r. 14. *ontvang*E, voor VONDELS *ontfangh*EN, dat de ware lezing is. Dit echter komt ons voor slechts een abuis of drukfout te zijn, gelijk er meer dergelijke onnaauwkeurigheden in zijne uitgave van dit tooneelstuk voorkomen, onder welke voorzeker niet de geringste is, dat er op bl. 21. kol. 1. twaalf Alexandrijnen (v. 1305 tot en met v. 1316) geheel zijn weggelaten. De uitgever had wel gedaan ze bij een ander dozijn tezoekgeraakten, dat in zijn *Lijst van drukfeilen* achter Dl. I. is opgenomen, een plaatsje te vergunnen. Het gemis in den tekst is ondertusschen zeer zinstorend.

zwerven, zwerveling gevormd wordt; even regelmatig ontstaat uit *zweven, zweveling;* en dat dit woord, niet minder juist dan *zwerveling*, het Latijnsche *erro* uitdrukt, lijdt dáárom geen twijfel, dewijl in onze taal *zweven* ook de beteekenis van *zwerven* (bij KILIAEN, *vagari*) bezit.

In dien zin heeft VONDEL in zijn *Helden Godes* het aan JACOB in den mond gelegd, als deze (zie Dr. V. VLOTENS uitg. I. bl. 106. kol. 2, waar dit woord, even als meermalen met oude woorden bij hem het geval is, ten onregte met stilzwijgen wordt voorbijgegaan) zich dus uitlaat:

> 'Voor broeder ESAUS wrock gewaerschouwt van myn moeder,
> Ick *zweefde* in ballinghschap by LABAN haren broeder.'

en zoo ook, in de *Ifigenie in Tauren* v. 554, zegt ORESTES van den omdolenden ULYSSES:

> 'Hy keerde noch niet t'huis, men zeght hy *zwerft en zweeft*.'

Dat bij andere dichters *zweven* in dien zelfden zin voorkomt, kan met menig voorbeeld gestaafd worden. Zie hier er eenige:

SIX VAN CHANDELIER, *Poësy*, bl. 325. v. 15.

‘ - KAIN, naa den doodslagh, gaande *sweeven*,’

en dezelfde dichter in zijne *Psalmen* (uitg. v. 1690) Ps. CVII v. 20.

‘Hy stortte smaad, en schand,
Op prinssen, trots verheeven,
Als in woest, wegloos land,
Dee hy die dwaalend *sweeven*’

CATS (uitg. Amst. 1828.) D. II. bl. 218. k. 1. v. 21. v.o.

‘Maer t' wijl dit seltsaem volck op haere wijze leefde,
En sonder vaste plaets in alle landen *sweefde;*’

Zie mede aldaar bl. 195. k. 1. v. 31.

CAMPHUYSENS *Sticht. Rijmen*. (uitg. v. 1647) bl. 302. k. 1. onderaan.

‘Ach! wendt het gunstich licht
Van 't vaderlijck gesicht
Op my, die eensaem *sweeft*,’

en bl. 309. kol. 1. r. 5 en 6.

‘Sijn kind'ren moeten weesen, zijn huis-vrou weduw leven,
En jammerlijck gaen *sweven*.’

DE DECKER in zijn *Baptistes of Dooper*. (Amst. 1656.) bl. 56. v. 20-22.

‘- maer God sal hem 't besit
Eens nemen van sijn rijck, sijn kroon een' ander geven,
En hem in ballingschap ellendig om doen *sweven*,’

en in zijn *Rijm-oeffeningen* (uitg. v. 1726) D. II. bl. 122. v. 7.

‘Gods oog ontloopt men niet, hoe ver men loopt en *zweeft*.’

ook aldaar bl. 200, v. 8.

‘Ghy, die hier zwerft en *zweeft* langs onbekende stranden.’

Ook bij BILDERDIJK, die zijn dichterlijk regt om van een oud woord, als het hem te pas kwam, gebruik te maken, nooit verzaakte, komt meermalen *zweven* in den zin van *zwerven* voor, b.v.

Zedel. Gispingen. (uitg. v. 1820.) bl. 62. v. 4, v.o.

‘Of Hannibal, die -
- -

Door Azie en Euroop als balling rond moest *zweven*.'

Nieuwe Vermaking. (uitg. v. 1829) bl. 53. v. 13.

'Schoon leeuw en tijgers om ons *zweven*.

Zie almede *Afodillen*. (uitg. 1814.) D. 1. bl. 3. r. 4.

Deze voorbeelden, die gemakkelijk vermeerderd zouden kunnen worden, mogen volstaan. VONDEL kon met volle regt *zweveling* voor *erro* gebruiken.

Boekaankondiging.

I. Beknopte Nederlandsche Spraakkunst, Een Leerboekje voor de hoogste klassen der scholen voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs door J.H. VAN DALE, hoofdonderwijzer te Sluis, Tweede verbeterde druk. Te Schoonhoven bij S.E. VAN NOOTEN, 1864. Prijs *ƒ* 0,20.

II. Beknopt Leerboekje der Nederlandsche Spraakkunst door J.H. VAN DALE, te Schoonhoven bij S.E. VAN NOOTEN. Prijs *ƒ* 0,10.

De beide werkjes, wier titel boven is afgeschreven, zullen op ieder, die grondig onderwijs in de Nederlandsche Spraakkunst op prijs stelt, eenen gunstigen indruk maken. Zij toonen duidelijk, dat wij in dit vak vooruitgaan en onderscheiden zich loffelijk van de meeste hunner voorgangers. De Heer VAN DALE heeft getracht flinke, degelijke boekjes samen te stellen en in vele opzichten heeft hij, mijns inziens, zijn doel bereikt. In vele opzichten - niet in alle. Ik wensch dit nader aan te toonen. Terwijl ik dan de aandacht van mijne lezers op deze boekjes vestig, wil ik den schrijver in bedenking geven of het bij een gewenschten herdruk van zijne nuttige werkjes, niet raadzaam wezen zal eenige punten in nadere overweging te nemen.

De beknopte Nederlandsche Spraakkunst is blijkens het Voorbericht vervaardigd naar de werken van Dr. BRILL, Dr. KERN en Dr TE WINKEL; het Leerboekje is eene verkorting, een uittreksel van de Beknopte Nederlandsche Spraakkunst. De vraag of de boekjes goed ingericht zijn, of zij aan de vereischten van een goed leerboek voldoen, kan hier niet beantwoord worden; zij behoort in een paedagogisch tijdschrift te huis. Hier komt alleen de inhoud in aanmerking, en omdat de schrijver de bovengenoemde werken geraadpleegd en gevolgd heeft, zullen wij dus, hoewel niet rechtstreeks, tegen enkele stellingen, door de schrijvers dier werken voorgedragen, eenige bedenkingen in het midden moeten brengen. In zekeren zin mogen wij ook den Heer VAN DALE voor hetgene hij overneemt verantwoordelijk stellen; want, waar BRILL en KERN verschillen, mogen wij met eenig recht aannemen, dat de schrijver gronden heeft om den een te volgen en den ander niet.

Zoo vinden wij bij hem de definitie en de verdeeling der znw. geheel in overeenstemming met de Spraakleer van Dr. BRILL. Eene definitie, waar niets op te zeggen is, schijnt nog tot de moeilijk- misschien tot de onmogelijkheden te behooren; maar dat zij beter kan wezen dan de gegevene, staat bij mij vast. De bedoelde definitie luidt: ‘De zelfstandige naamwoorden zijn namen, waardoor men personen en zaken van andere onderscheidt.’ Daarop volgt: ‘Men verdeelt ze in twee hoofdsoorten: *voorwerpsnamen* en *begripsnamen*. Deze verdeeling staat met de definitie volstrekt in geen verband en blijft moeilijk, omdat het woord *begrip* hier in den zin van iets niet-zelfstandigs schijnt genomen te worden, wat tegen de gewone beteekenis van dat woord indruist. Het woord *koe* is even goed een begripsnaam als de woorden *wijsheid, deugd, geluk* enz. *Gedachtedingen*, waarvan de eer der uitvinding onlangs in een officieel verslag ten onrechte aan een onhandig hulponderwijzer werd toegeschreven, treft men bij den schrijver niet aan. Wij hebben geen reden om ons daarover te beklagen. Ik

voor mij betwijfel zeer of dat woord ooit opgang maken zal. Denzelfden twijfel voed ik ten aanzien van eene uitdrukking van den schrijver zelven, die zich laat ontvallen - en wie kan altijd nauwkeurig zijn op een gebied, waar langen tijd onnauwkeurigheid regel was - dat een zelfstandig naamwoord door een achtervoegsel verkleind wordt: ‘De zelfstandige naamwoorden, welke op *d, t, f, g, ch, k, p, s* en *sch* eindigen, worden verkleind door achtervoeging van *je*, als: *hoedje* enz.’ Ja, ik geloof dat de schrijver een van de eersten zal wezen, die zullen erkennen dat men hier evenmin van verkleinde voorwerpen, als van verkleinde woorden kan spreken. Het is toch opmerkelijk hoe de naam ‘Verkleinwoorden’ weder zijnen nadeeligen invloed laat gevoelen, hij maakt dat er aan een werking ‘verkleinen’ gedacht wordt; waarop die werking wordt toegepast, dat schijnt er minder op aan te komen.

De formule voor het gebruik van den derden naamval is is niet gelukkig gekozen. ‘De *derde* naamval doet het voorwerp kennen ten welks behoeve de werking geschiedt, als: *ik geef den knaap een boek; ik ontneem den leerling het mes.*’ Den leerling een mes te ontnemen kan zeker te zijnen behoeve geschieden, vooral wanneer ZEd. niet in staat is het mes behoorlijk te hanteeren; maar dat zijn toch van die bijzonderheden, die moeilijk uit den zin blijken kunnen; want die *ik* kan zeer goed een plaagziek medeleerling wezen, die den anderen een mes ontneemt, dat deze voor het een of ander nuttig doel zou gaan gebruiken. Ook moet de regel doorgaan, al wordt er een minder gevaarlijk, zelfs een onmisbaar of geliefd voorwerp ontnomen: *de jongen ontneemt den schoenmaker zijne els, de naaister haren naaldenkoker, den vogel zijne jongen*. Waarlijk, de jongen die deze werkingen of liever guitenstukken uitvoert, heeft de eer niet zich jegens den schoenmaker, de naaister en den vogel verdienstelijk te maken, of iets te hunnen behoeve te verrichten. Nu hebben wij alleen een van de werkwoorden genomen door den schrijver zelven opgenoemd; bij andere ontmoet de regel even groote, zoo geene

grootere zwarigheden. Het is onmogelijk een regel te geven, die alle gevallen, waarin de 3e naamval gebruikt wordt, omvat; wij moeten dus tevreden wezen met zulk eenen, die op de voornaamste gevallen ziet, maar dan moet hij ten opzichte van die gevallen juist zijn. Minder moeilijk is dat voor de voornaamste gevallen, waarin de vierde naamval gebruikt wordt; desniettegenstaande is deze regel nog wel zoo ongelukkig uitgevallen: ‘de vierde naamval duidt het voorwerp aan, waarop de handeling van het onderwerp overgaat; of het voortbrengsel, dat uit eene werking ontstaat; als: *hij bemint zijnen broeder; hij giet kogels*.’ Als de leerling op deze wijze er achter komt, is het waarlijk ondanks den regel, door de heilzame, ik zou haast zeggen door de genezende kracht van het voorbeeld. Wanneer zullen wij toch eens van die ongelukkige uitdrukkingen verlost worden? Vraag aan knapen, met eenig gezond verstand bedeeld, wat overgaande werkingen zijn, en zie wat gij ten antwoord krijgt. Zoo zij er eenige weten, dan heel andere dan hier bedoeld worden. Met kunsttermen mag men zeemanschap gebruiken, met verklaringen niet; die moeten òf juist wezen òf achterwege blijven. Zoo zou het er des noods bij door kunnen, dat het woord *Jan* eene ‘aanspreking,’ genoemd werd in: *Jan, wat heb je daar?* Aanspreking is dan wel een dwaze kunstterm, maar toch een kunstterm; ik zou Jan liever ‘aangesproken persoon’ noemen. En wat bezwaar kan er tegen zijn, te stellen dat het woord in den eersten naamval staat? In onze taal is nu het aantal naamvallen tot vier beperkt. Moet er een vijfde bij, het zij zoo, maar dan zijn er ook geen vier meer. Indien de eerste naamval alleen gebruikt werd voor het onderwerp van den zin, zou dit misschien een reden zijn om voor de ‘aansprekingen’ een vijfden naamval te hebben, maar dan zou er een zesde bij moeten komen voor het naamwoordelijk gezegde, en wie weet hoeveel andere nog, als wij ook bij de overige naamvallen de overeenkomstige gevallen zooveel mogelijk gingen verzamelen. Ik heb op de

zelfstandige naamwoorden nog een paar kleine aanmerkingen. *Muzelman* naast *Oranjeman, drieman* enz. doet aan samenstelling met *man* denken, dat zal toch wel de bedoeling niet wezen. Dat de wachthebbende krijgsman mannelijk is, zal wel buiten kijf wezen; dat de hoofdwacht ook in gewone gevallen door mannelijke wezens betrokken wordt, zal ook wel niet tegengesproken worden, maar dat neemt niet weg dat toch het woord w a c h t wel vrouwelijk kan zijn, gelijk het dan ook veelal gebruikt wordt.

Bij de definitie van het lidwoord ‘het *lidwoord* dient om een persoon of zaak, hetzij als een bepaald, hetzij als een onbepaald voorwerp, tegenover andere van dezelfde soort te doen uitkomen,’ veroorloof ik mij te vragen, of het waar is, dat men *de zon* b.v. of *de natuur* als bepaalde voorwerpen tegenover andere van dezelfde soort doet uitkomen. Immers neen. Het lidwoord beteekent alleen dat het zelfstandig naamwoord een bepaald individu beteekent, een bepaalden zin heeft. Vandaar dat het zoowel in het Woordenboek als in de Grondbeginselen lidwoord van bepaaldheid genoemd wordt. Men moge dezen naam meer of minder gepast of zelfs geheel ongepast vinden, dit is zeker, dat de benaming ‘bepalend lidwoord’ het reeds lang heeft afgelegd, omdat hij tot zeer verkeerde gevolgtrekkingen aanleiding geeft.

In de definitie ‘het bijvoegelijk naamwoord drukt eene eigenschap of hoedanigheid van een zelfstandig naamwoord uit’ is eene erge fout aanwezig. Het bnw. beteekent niet de hoedanigheid van het zelfstandig naamw o o r d , maar van de zelfstandigh e i d . Ik kan mij best begrijpen dat de schrijver prof. BRILL niet heeft willen volgen, als deze spreekt van eene hoedanigheid van het begrip, maar het spijt mij dat hij zich niet gewacht heeft KERNS definitie over te nemen, die geheel en al onjuist is. Dr. TE WINKEL schijnt alleen geraadpleegd te wezen, voor zooverre zijne Nederlandsche Spelling te pas kan komen; dat er van hem op het gebied der Spraakkunst nog wel wat geleerd kan worden, behoef

ik een zoo verstandig en belezen man als de Heer VAN DALE is, niet te verzekeren. Trouwens dit behoefde hij bij niemand te leeren; de zaak zelve is, dunkt mij, zoo eenvoudig, dat wij ook hier mogen denken aan een van die vergrijpen tegen de nauwkeurigheid, waaraan wij ons, helaas! nog al te veel schuldig maken.

De beschrijving van de persoonlijke voornaamwoorden is niet boven bedenking. Dat ze dienen om den eersten, tweeden of derden persoon aan te wijzen, is waar; maar de verklaring, die verder gegeven wordt en die leeren moet wat men door eersten, tweeden en derden persoon te verstaan heeft, is oud en .... verkeerd: 'De eerste persoon is de persoon, die spreekt; de tweede, de persoon tot wien men spreekt; de derde de persoon of het voorwerp, waarover men spreekt.' De opmerking is reeds meer gemaakt, ook in dit Tijdschrift, maar zij moet nog eenmaal gemaakt worden; er zijn zaken, die men niet moede mag worden te zeggen. Als ik over mij zelven of over mijnen hoorder spreek, is dan het voornaamwoord, dat dient om ons een van beiden aan te wijzen van den derden persoon? Volgens de gegevene verklaring ongetwijfeld; maar ook hier gaat de natuur boven de leer.

'De onbepaalde voornaamwoorden wijzen de personen en zaken aan zonder ze te noemen.' Is dat waar - dan is zonder eenigen twijfel het voornaamwoord *ik* een onbepaald voornaamwoord. Het voldoet aan de beide vereischten: de spreker gebruikt het om zich zelven aan te wijzen en noemt zich daarbij niet. Maar *ik* is een persoonlijk vnw. volgens hetgeen in § 45 geleerd is. Er is dus strijd tusschen het een en het ander. Ik erken dat het moeilijk is eene dragelijke definitie van onbepaalde vnw. op te stellen. Ik zelf heb mij moeten behelpen met een onderscheid tusschen aanwijzen en aanduiden aan te nemen en het eerste in een bepaalden, het tweede in een onbepaalden zin moeten nemen. De onderscheiding wordt wel door het spraakgebruik gewettigd, maar is toch niet zoo streng in acht ge-

nomen, dat wij geene betere uitdrukking zouden mogen wenschen. Het zou onbillijk wezen die van den schrijver te vorderen, maar dit mag geene reden zijn om iets goed te keuren, waar het verstand tegen opkomt. Geen enkel voornaamwoord wordt gebruikt om personen of zaken te noemen en alle daarentegen vertegenwoordigen aanwijzingen of aanduidingen. Wat nu reeds een kenmerk uitmaakt van het geslacht, kan het niet wezen van de soort.

Woorden op *lei* en *hande* zijn soortgetallen en te gelijker tijd bvn., die niet verbogen worden. Dat gaat niet: of 't een, of 't ander, of geen van beide.

'Spreekt men van personen, zoo schrijft men *allen, velen, weinigen*.' Dus *a l l e n kinderen zijn ziek, v e l e n boeren zijn op de markt.* Kennelijk is de bedoeling anders en goed, waarom mocht de regel het niet wezen?

De definitie vam het werkwoord is die van Dr. KERN. Het werkwoord drukt dan niet alleen een handeling maar ook een toestand uit. Het zij zoo. Ik geloof echter dat het noodig is hier juist aan te geven, welke werkwoorden toestanden uitdrukken; de bedoeling is mij niet duidelijk.

Maar nu moet het werkwoord ook aanduiden wie het onderwerp van de handeling of den toestand is. 't Is immers onmogelijk. Ik weet niet wat ik door een onderwerp van eene handeling of een toestand verstaan moet. Ik zie een handeling verrichten b.v. eene schuit trekken. Wie is 't onderwerp van die werking. De jager? het paard? de schuit? Op mijn woord ik weet het niet. Ik zou geen kans zien om het aan te duiden, en het werkwoord evenmin. Onderwerp en gezegde - dat zijn begrippen, die bij elkander behooren, evenals werker en werking. Bovendien is volgens de laatste bijvoeging de onbepaalde wijs geen werkwoord. En wat dan? Een zelfstandig naamwoord, zegt de schrijver en gaat daarbij een stap verder dan prof. BRILL, die alleen van de naamwoordelijke vormen der werkwoorden spreekt. Ik geloof dat de schrijver in dezen ongelijk heeft.

' *Ik zou spreken* is de verleden tijd van den onvolmaakten

toekomenden tijd *ik zal spreken*. Deze stelling is mijns inziens volkomen in orde. Bevreemdend is het dus dat de vervoeging van de werkwoorden op de oude leest geschoeid blijft en *ik zoude leeren, ik zoude vallen, ik zoude beloond worden* tot de aanvoegende wijs gebracht worden.

'Voorzetsels duiden het punt in ruimte of tijd aan, hetwelk twee voorwerpen ten opzichte van elkander innemen.' Hoe kan dat? Een voorwerp kan een deel van de ruimte innemen, maar niet ten opzichte van eenig ander voorwerp. Men kan het eene punt a a n w i j z e n met betrekking tot het andere, de eene ruimte met betrekking tot de andere, b.v. *De pijp ligt op de tafel* Nu wordt de plaats van de tafel als bekend aangenomen en de plaats van de pijp ten opzichte daarvan bepaald. Zoo zal, als ik mij niet bedrieg, de schrijver het bedoeld hebben.

Ik eindig gelijk ik begon. De meeste aanmerkingen, die ik gemaakt heb en die ik in de welwillende overweging van den schrijver aanbeveel, treffen de werken, waaruit de stof voor de aangekondigde boekjes geput is. Ik heb met vrijmoedigheid mijne aanmerkingen voorgedragen. Ik weet dat ik er den schrijver genoegen mede doe. Het onderwijs in de Nederlandsche taal verbeteren, dat is zijn doel, het mijne en dat van vele onzer ambtgenooten. Om dat doel te bereiken moeten wij elkander den lof der onberispelijkheid, dien wij niet verdienen, ook niet toekennen; maar door - kan het zijn - gegronde aanmerkingen toonen, dat wij elkanders werk op den waren prijs stellen en dat wij den vooruitgang oprechtelijk willen.

J.A. VAN DIJK.

Max Mullers voorlezingen over de taalkunde.

Bij de beschouwing van het derde Boek van BRILLS Spraakleer, had ik mij voorgenomen een ruim gebruik te maken van MAX MULLERS '*Lectures on the Science of Language*.' Bij nader inzien kwam het mij echter beter voor, een uitvoerig uittreksel van het geheele werk te geven. Het doel toch van mijn schrijven in den Taalgids (zie jaarg. '64, bl. 140) is eenvoudig bij beginners het denkbeeld weg te nemen, dat taalstudie eene droge studie is, en er hun zooveel mogelijk lust en liefde voor in te boezemen.

Ter bereiking van dit doel zijn weinig werken zoo dienstbaar als het bovengenoemde, en daar het niet vertaald, en te hoog in prijs is, om onder de boeken van iederen onderwijzerskweekeling en hulponderwijzer eene plaats in te nemen, durf ik hopen, dat mijn voornemen geene afkeuring zal ondervinden.

MAX MULLER, in 1823 te Dessau geboren, verloor zeer vroeg zijnen vader en begaf zich, na zijne eerste opvoeding in de woning zijner moeder en op de school te Dessau ontvangen te hebben, naar Leipzig, waar hij eerst de Nicolaischool en vervolgens de hoogeschool bezocht. Door toedoen van HERMANN BROCKHAUS koos hij het Sanskrit tot zijn hoofdvak, en ging in 1844 naar Berlijn om den beroemden BOPP te hooren. In 1846 begaf hij zich naar Parijs, en

van daar naar Engeland, om de in Londen en Oxford aanwezige Sanskritsche handschriften te raadplegen, en werd weldra in laatstgenoemde plaats tot hoogleeraar aangesteld. Terwijl zijne overige werken meer in den kring der taalgeleerden zijn gebleven, heeft het werk, waarvan ik nu een uittreksel ga geven, door zijn populairen vorm opgang gemaakt bij het beschaafde publiek van Europa.

Het leeren van woorden, verbuigingen en vervoegingen is voor den schooljongen niet minder vervelend dan het steenkloppen voor den armen daglooner. Toch wekken de steenen, die de laatste vergruist, bij den geoloog groote belangstelling op: hij ziet wonderen langs den openbaren weg en leest eene kroniek in iedere groeve. Evenzoo heeft de taal hare eigene wonderen, die zij ontsluiert voor den onderzoekenden blik van den geduldigen navorscher. Er liggen kronieken onder hare oppervlakte, er liggen vertoogen in ieder woord.

Spraak is wel eens gewijde grond genoemd, omdat zij de draagster is der gedachte. Of zij een natuurvoortbrengsel, een werk der menschelijke kunst of eene gave Gods is, zal later blijken. Maar wat zij ook wezen moge, zij wordt door niets overtroffen, door niets zelfs geëvenaard. Is zij een voortbrengsel der natuur, dan is zij haar laatste voortbrengsel, dat alles de kroon opzette, en alleen voor den mensch bewaard bleef. Is zij een werk der kunst, dan schijnt zij den menschelijken kunstenaar bijna tot een goddelijken schepper te verheffen. Is zij eene gave Gods, dan is zij Gods grootste gave; want door haar sprak God tot den mensch, en spreekt de mensch tot God in eeredienst, gebed en overpeinzing.

De Taalkunde is eene zeer jeugdige wetenschap, zoodat men het zelfs nog niet eens is geworden over haar naam.

Wat anderen Vergelijkende Taalstudie, Wetenschappelijke Etymologie, Phonologie of Linguistiek noemen, wordt hier aangeduid met het eenvoudige woord Taalkunde.

Alvorens nader aan te geven, wat het eigenlijke onderwerp is der taalkunde, zullen wij een vluchtigen blik slaan op den oorsprong, de ontwikkeling en eindelijke vestiging der natuurkundige wetenschappen.

Er zijn drie kenmerkende tijdvakken of trappen in de geschiedenis van elke dier wetenschappen, die men met de woorden empirisch, classificeerend en theoretisch kan onderscheiden. De oorsprong van iedere wetenschap is te vinden in het streven van half wilde volken om te voldoen aan dringende behoeften. De namen van sommige der oudste gebieden van 't menschelijk weten wijzen dit uit. Geometrie beteekent het meten van land. Botanie komt af van een Grieksch woord, dat voederen beteekent. Niet de dichter, niet de wijsgeer zijn de grondleggers der sterrenkunde, maar de landman en de zeevaarder, gelijk uit vele benamingen blijkt. Maan b.v. is een zeer oud woord, dat tot het Sanskrit teruggebracht kan worden en meter beteekent: een zeer gepaste naam; want lang eer de ouden den tijd bij dagen, zonnen en jaren berekenden, deden zij het bij nachten, manen en winters. Heeft de nieuwere poëzie van de maan een minziek meisje gemaakt, voor onze voorouders was zij een man, de beheerscher van dagen, weken en jaargetijden, de regelaar der getijden, de heer hunner feesten, en de herout hunner volksvergaderingen. De oude Grieken meenden hunne zeeën veilig te kunnen bevaren van den tijd, dat zeker gesternte terugkeerde, totdat het weder verdween. Zij noemden het daarom de Pleiaden van het Grieksche *plein*, dat varen beteekent. En zoo zijn er nog vele voorbeelden aan te halen.

De zucht naar goud deed in de middeleeuwen de goud-maakkunst beoefenen. Thans halen wij er de schouders over op, maar danken haar niettemin de zoo belangrijke scheikunde.

Al die wetenschappen, welke, om zoo te zeggen, aan dagelijksche behoeften haar ontstaan te danken hebben, bleven steeds beantwoorden aan eenig practisch doel, en hielden daardoor de algemeene belangstelling levendig. De Taalkunde daarentegen heeft aan den eisch onzer eeuw om stoffelijke welvaart te bevorderen slechts weinig aan te bieden. Zij strekt even weinig om het aanleeren van talen te bespoedigen, als zij de hoop doet doorschemeren om ooit den droom van eene algemeene taal te verwezenlijken. Zij zoekt alleen te leeren wat taal is. Er zijn intusschen vraagstukken, die, ofschoon oogenschijnlijk van een duisteren en bespiegelenden aard, een machtigen invloed ten goede of ten kwade hebben uitgeoefend op de geschiedenis der menschheid. Ten allen tijde hebben menschen gestreden voor een denkbeeld en hun leven gelaten voor een woord, en vele vraagstukken, die de wereld van de vroegste tijden tot op heden hebben bewogen, behooren eigenlijk tot de Taalkunde. Zoo o.a. de vraag over 's menschen betrekking tot de stoffelijke en de geestelijke wereld, die in de laatste tijden met zooveel voorliefde is behandeld en eene bekoorlijkheid schijnt te bezitten, die nooit haren invloed zal verliezen op het hart en het verstand van den mensch. Hoezeer ook de grenzen van het dierenrijk zijn vooruitgeschoven, zoodat het eens scheen alsof het verschil tusschen mensch en dier slechts in eene plooi der hersenen scheen te bestaan, is er een slagboom, dien niemand heeft durven aanraken - de slagboom der Spraak. Allen hebben erkend, dat nog geene diersoort eene taal heeft voortgebracht. LOCKE o.a. erkende, dat de dieren het vermogen niet konden hebben om dingen in het afgetrokkene te beschouwen, of algemeene begrippen te vormen, omdat zij geene woorden of andere algemeene teekenen tot hunne dienst hebben. En daar nu de Taalkunde een inzicht geeft in datgene, wat, met algemeene toestemming, den mensch van het dier onderscheidt, schijnt zij wel de bijzondere aandacht te mogen trekken van allen, die met belangstelling het nauwgezet onderzoek der natuurkundigen volgen over

de vraag, of de mensch slechts een zeer ontwikkelde aap is, of iets meer.

Keeren wij terug tot de geschiedenis van de natuurkundige wetenschappen.

Wanneer iemand eene menigte planten heeft verzameld, en hare namen, eigenaardigheden, geneeskracht enz. leeren kennen, is hij nog geen botanicus. Hij is dan een liefhebber van planten, of op zijn Italiaansch een *dilettant*, van *dilettare*, vermaken: hij staat dan nog op den trap van het *empirisme*. Eene empirische of door waarneming verkregen bekendheid met feiten wordt eene wetenschappelijke k e n n i s , wanneer het verstand onder de menigvuldigheid van op zich zelven staande voortbrengselen, de eenheid van een organisch stelsel, ontdekt. Deze ontdekking geschiedt door vergelijking en classificatie. Wij houden op met elke bloem om haars zelfs wil te bestudeeren, en door voortdurend den kring onzer nasporingen te vergrooten, trachten wij te ontdekken, wat aan velen gemeen is, en wat die wezenlijke kenteekenen zijn, waarop men groepen of natuurlijke klassen mag gronden. Deze klassen worden in hare meer algemeene kenteekenen weder onderling vergeleken: nieuwe punten van verschil of van overeenkomst van een algemeener en verhevener aard vallen in 't oog en stellen ons in staat klassen van klassen of familiën te ontdekken. En wanneer het gansche gebied der planten aldus overzien is, en een eenvoudig net van namen over den ganschen tuin der natuur is geworpen; wanneer wij het als 't ware kunnen opnemen en in onzen geest beschouwen als een geheel, als een wel bepaald en volledig stelsel, dan kunnen wij spreken van plantenkunde of botanie. Wij zijn dan in een nieuwen kring van kennis gekomen, waarin het individu onderworpen is aan het algemeene feit, aan de wet, en wij zien gedachte, orde en doel door de gansche natuur heerschen.

Onnauwkeurig vergelijken of bekrompen onderscheiden moge tot groote vergissingen aanleiding geven: toch is ieder stelsel, hoe onvoldoende het later blijke, een stap voorwaarts,

Indien de menschelijke geest eens de overtuiging heeft gekregen, dat er overal orde en wet moet zijn, rust hij niet, totdat hij al wat onregelmatig is heeft verwijderd, totdat de volle schoonheid en overeenstemming der natuur is ontdekt, en het oog des menschen het oog Gods heeft gezien, stralende uit het midden van al zijne werken. De misgrepen van het verledene bereiden de zegepralen der toekomst.

Als het indeelen in klassen, de voorwaarde van alle wetenschappelijke kennis, behoorlijk is volbracht, voert deze trap, die bij sommige wetenschappen met het woord *vergelijkend* wordt aangeduid, natuurlijk tot den derden: den theoretischen of metaphysischen.

Heeft men nu leeren inzien, dat er niets in de natuur bij toeval bestaat; dat elk individu tot eene soort, iedere soort tot een geslacht behoort, en dat alles beheerscht wordt door onveranderlijke wetten, dan rijst de vraag: wat is de oorsprong van, en wat is de bedoeling met alle dingen? En de onderzoeker tracht door gevolgtrekking, of somtijds bloot door er naar te raden, in gewesten door te dringen, die onbereikbaar zijn voor hem, die alleen feiten verzamelt. In deze pogingen lijdt 's menschen geest dikwijls schipbreuk. Zonder haar echter zou de natuurkunde nooit geworden zijn, wat zij is. COPERNICUS verklaart, dat hij niet door waarneming of ontleding tot de ontdekking van de inrichting van het zonnestelsel is gekomen, maar door te gevoelen, dat er gebrek aan overeenstemming is in het stelsel van PTOLEMAEUS. En wie had hem gezegd, dat er overeenstemming moest zijn in al de bewegingen der hemellichamen, of dat samengesteldheid niet verhevener was dan eenvoudigheid? Eer de waarnemer overeenstemming en eenvoudigheid had ontdekt, waren zij door den wijsgeer ondersteld. Voor hem, die naar waarheid zoekt, is de toorts der verbeelding even noodzakelijk als de lamp der studie.

Keeren wij na dezen uitstap tot de Taalkunde terug. Er zijn twee groote afdeelingen van menschelijk weten: de natuurkundige en de geschiedkundige. De eerste houdt zich

bezig met de werken Gods; de tweede met die des menschen. Zoo behoort de gezichtkunde met de wetten van het licht en van de kleuren tot de natuurkundige, de schilderkunde met de wetten voor de behandeling en menging der kleuren tot de geschiedkundige wetenschappen.

Tot welke afdeeling behoort de Taalkunde?

In zoo verre zij behandeld wordt als een middel - indien wij talen aanleeren, omdat onze betrekking het vereischt, of om kennis te maken met de schoonste letterkundige voortbrengselen van verschillende volkeren - moet zij onder de geschiedkundige wetenschappen worden gerangschikt.

Worden echter de talen niet als middel behandeld; wordt taal zelve het eenig voorwerp van wetenschappelijk onderzoek, dan behoort de taalkunde - en in dit geval noemt men haar vaak vergelijkende taalstudie - bij de natuurkundige wetenschappen te huis. Maar dan ook zijn tongvallen, die nooit eenige letterkunde opleverden, het bargoensch van wilde volken en het geklak der Hottentotten even belangrijk, ja, voor de oplossing van sommige vraagstukken nog belangrijker, dan de poëzie van HOMERUS of het proza van CICERO. Wij behoeven dan geene talen te kennen maar taal: wat taal is, en hoe zij een voertuig der gedachte kan zijn; dan willen wij er den oorsprong, den aard en de wetten van kennen, en om tot die kennis te komen verzamelen, schikken en classificeeren wij al de feiten der taal, die onder ons bereik komen. Die feiten worden uit bijna negenhonderd talen bijeengebracht. Men behoeft die talen echter niet te kennen op de wijze als wij zeggen Fransch of Latijn te kennen. In de spraakkunst en het woordenboek is genoegzaam alles te vinden, wat voor de nasporingen noodig is.

De Taalkunde beweegt zich dus op een uitgestrekt veld, en het verdient wel de aandacht, dat men er zich niet eerder dan in 't begin dezer eeuw mede is gaan bezighouden. De mensch had de natuur in alle richtingen bestudeerd en was daardoor tot merkwaardige uitkomsten geraakt; maar de

taal, zonder wier hulp hij niet in staat was geweest zelfs de eerste schrede in deze roemvolle loopbaan te doen, bleef onopgemerkt. En toch als men in aanmerking neemt, dat, bij de verspreiding der talen, aan de hoofdbestanddeelen der taal nooit iets is toegevoegd; dat al hare veranderingen vormveranderingen zijn geweest; dat latere geslachten nooit een nieuwen wortel hebben uitgevonden, zoo min als er ooit een nieuw element is gevoegd bij de stoffelijke wereld, waarin wij leven; indien men zich voorstelt, dat men in zekeren zin kan zeggen, dezelfde woorden te behandelen, die uit den mond des eersten menschen voortkwamen, toen hij namen gaf aan ‘al het vee en al het gevogelte des hemels en al het gedierte des velds,’ zal het duidelijk worden, dat de taalkunde niet minder aandacht verdient, dan iedere andere wetenschap.

Tegen de stelling, dat de taalkunde tot de natuurkundige wetenschappen behoort, heeft men met veel schijn van recht ingebracht, dat de natuur geene vorderingen maakt of verbeteringen invoert. De bloem, die de botanist heden beschouwt, was van den beginne af even volmaakt als thans. De zeshoekige cellen der bijen zijn in de negentiende eeuw niet regelmatiger dan in eenig vroeger tijdperk, en onze nachtegaal heeft, zoo ver men weet, geen schooner zangen dan de philomela der Grieken. Merkt men daarentegen op, dat het Latijn is overgegaan in Italiaansch, Spaansch, Portugeesch, Provençaalsch, Fransch, Wallachisch en Romaansch; dat het Latijn op zijne beurt met het Grieksch, Celtisch, Teutonisch, Slavisch en met de oude talen van Indië en Perzië uit eene vroegere taal, het Arisch, moet zijn voortgesproten; - dat wij onze eigene taal van vóor duizend jaren als eene vreemde taal moeten leeren verstaan; - dat bij wilde volken, die het schrift niet kennen, de taal nog veel sneller schijnt te verloopen, daar er in Siberië, Afrika en Siam stammen zijn gevonden, wier taal in den tijd van twee geslachten geheel van aanzien was veranderd: - dan schijnt het, om niet eens van andere talen en tongvallen te

gewagen, alsof de wil van den mensch invloed heeft gehad, zoo al niet op het wezen, dan toch op den vorm der taal.

Van naderbij bezien kan echter de mensch evenmin de voortdurende veranderingen, waaraan de taal onderhevig is, te weeg brengen of verhinderen, als de wetten van den bloedsomloop wijzigen. De mensch is heer der natuur, als hij hare wetten kent en er zich aan onderwerpt: de dichter en de wijsgeer voeren slechts dan heerschappij over de taal, als zij hare wetten kennen en er aan gehoorzamen. Een despoot kan de wetten der maatschappij, de godsdienstvormen, zelfs de regelen der kunst veranderen; maar wie is in staat het taalgebruik te veranderen. Wie kan b.v. in onze taal het afslijten der buigingsuitgangen tegenhouden, of zelfs een woord buiten gebruik stellen of een nieuw woord gangbaar maken? Dit laatste kan slechts geschieden door de onwillekeurige medewerking van allen, die dezelfde taal spreken. De voortdurende veranderingen eener taal kunnen dan ook niet anders zijn dan hare ontwikkeling of haar groei. Die groei bestaat uit twee werkingen, die goed onderscheiden moeten worden, al kunnen zij gelijktijdig plaats hebben.

De eerste werking is het ontaarden en wegvallen van klanken. Oorspronkelijk had alles in de taal eene beteekenis, en dit is in sommige talen nog het geval. Zoo behoeft men, om een voorbeeld aan te halen, in het Chineesch, Tibetaansch en Burmeesch de woorden, die *twee* en *tien* beteekenen, slechts achter elkander uit te spreken, en men heeft de beteekenis van twintig. Bij ons drukt *twee tien* niets uit. Wat het in 't Chineesch beteekent, vertegenwoordigen wij door het woord twintig, dat in 't Gothisch *tvai tigjus* d.i. twee tientallen is. De Chineesche uitdrukking zegt noch te veel, noch te weinig: zij behoeft geene verklaring. Ons woord twintig is zonder wetenschappelijk onderzoek niet te verstaan. Hetzelfde woord luidt in 't Sanskrit *vins'ati*, van *dvi, twee*, en *das'ati*, tiental. De hoofdbestanddeelen van de samenstellende woorden zijn daaruit verloren gegaan, zoodat het volk, dat Sans-

krit sprak, even weinig wist, dat *vins'ati* tweemaal tien beteekent, als de Franschman in *vingt* de overblijfselen van *deux* en *dix* ziet. Zoodra de woorden eener taal beginnen te veranderen, heeft niet ieder harer deelen meer eene beteekenis. Het leven der taal verstijft en dooft uit in die woorden, welke door klankbederf worden aangetast. Die woorden of deelen van woorden blijven voortaan slechts kunstmatig of door overlevering staande, en er komt van nu af een onderscheid tusschen hetgeen hoofdbestanddeel of stam, en hetgeen bloot formeel of spraakkunstig is in woorden. Een voorbeeld zal dit duidelijk maken. In 't Chineesch en Tibetaansch wordt het meervoud gevormd door achter een woord, b.v. dat *man* beteekent, een woord met de beteekenis van *menigte, verzameling* enz. te plaatsen. Zoo is dan *man menigte* ons mannen. Zoo lang nu deze woorden worden verstaan, bieden zij weerstand aan het klankbederf. Raakt echter de ware beteekenis verloren, dan beginnen de woorden te veranderen, en zij dalen af tot louter spraakkunstige uitgangen.

Het wegvallen van klanken is echter geen toeval, noch eene willekeurige handeling des menschen, maar wordt beheerscht door vaste wetten. Zoo zien wij in de ontwikkeling der Romaansche talen uit het Latijn, niet alleen een streven om te vereenvoudigen, en het uitspreken van sommige medeklinkers en samentreffingen van medeklinkers te vermijden; maar wij zijn in staat om b.v. vooraf te bepalen, dat het Latijnsche woord *patrem* in 't Fransch *père* moest worden. De slot *m* in 't Latijn wordt in 't Fransch steeds weggelaten. De *t* tusschen twee klinkers in woorden als *pater*, valt in 't Fransch altijd weg. Op grond van deze wetten, die uit tal van voorbeelden zijn opgemaakt, ging dus *patrem* over in *patre* (uitgesproken als *patere*) en zoo in *paere* of *père*.

Om de tweede werking van den groei der taal, de herleving door tongvallen, te verstaan, moet eerst worden uiteengezet, wat door tongval is bedoeld. Taal heeft geen zelf-

standig bestaan. Zij bestaat slechts met den mensch. Zij leeft als zij gesproken wordt, en sterft met ieder woord, dat uitgesproken is en niet meer wordt gehoord. Het is een toeval, dat eene taal ooit door schrift is aangeduid. Het grootste aantal talen wordt niet geschreven en heeft geene letterkunde opgeleverd. Bij de talrijke stammen van Midden-Azië, Afrika, Amerika en Australië leeft de taal nog in haren natuurstaat, en daarheen moeten wij ons wenden om inzicht te krijgen in den groei der taal, omdat zij er nog niet vastgesteld en gewijzigd is door de tusschenkomst van het schrift. Wat wij gewoon zijn Grieksche, Latijnsche, Fransche, Nederlandsche taal te noemen, moet meer beschouwd worden als een kunstmatige dan als een natuurlijke vorm van spreken. De taal leeft slechts wezenlijk en natuurlijk in de tongvallen, en in spijt van de dwingelandij door den geschreven tongval uitgeoefend, bewaren de overige tongvallen eener taal haar eigen leven. Ofschoon het Friesch sedert de twaalfde eeuw geschreven is, noemt men *vader* op Amrum *aatj*, op de Halligen *baba* of *babe*, op Sylt *foder* of *vaar*, in vele plaatsen op het vaste land *täte*, op het oostelijk gedeelte van Föhr *oti* of *ohitj*. De bewoners van het eene eiland verstaan dan ook die van het andere niet, en wat men gewoon is het Friesch te noemen, en als het Friesch in spraakkunsten beschreven vindt, is niets anders dan een van de vele tongvallen, ofschoon zonder twijfel de belangrijkste.

Het is eene dwaling te meenen, dat tongvallen overal verbasteringen zijn van de schrijftaal: zij zijn er altijd meer de toevoer- dan de afvoerkanalen van geweest. Wanneer de schrijftaal eene algemeene benaming heeft geijkt, blijven er bij de tongvallen nog eene menigte andere, met de eigenaardige schakeeringen in beteekenis, bewaard, en dit niet alleen in verschillende gewesten, maar zelfs bij bijzondere klassen van menschen, zoo als: herders, jagers, zeelieden, handwerkslieden enz. Indien zich nu bij den vooruitgang der maatschappij nieuwe verbindingen van denkbeelden ont-

wikkelen, kunnen de tongvallen gereedelijk de verlangde benamingen opleveren. Hoe echter eene gansche taal door hare tongvallen herleeft, zien wij b.v. aan het Latijn. Men noemt deze taal de moeder van het Italiaansch. De namen moeder en dochter kunnen hier toegepast worden, als men ze neemt in den zin van verschillende tijdperken ééner taal, want het Italiaansch bevat geen nieuw levensbeginsel. Het classiek Latijn is een van de vele tongvallen, door de Arische inwoners van Italië gesproken. Het was de tongval van Latium; in Latium die van Rome; in Rome die van de patriciers. Nadat die tongval was aangenomen als de taal der wetgeving, der godsdienst, der letterkunde, en der algemeene beschaving, kon hij niet verder ontwikkelen. De overige tongvallen bleven intusschen leven en werden de bronnen, waaruit het Italiaansch opwelde.

A.M. KOLLEWIJN, NZ.

(*Wordt vervolgd*).

Over de zoogenaamde verdubbeling der *ch*.

De wijze, waarop de versterkte *ch*-klank in het midden der woorden moet aangeduid worden, heeft niet minder dan de spelling *baaien* of *baaijen* zoowel gemoederen als pennen in beweging gebracht. De woorden, waarin zulk een klank voorkomt, mogen zich op ten minste vijfderlei spelling beroemen. Men vindt vroeger en later geschreven: *lachen*,

lacchen, lagchen, lachgen en *lachchen* [1], bewijs genoeg, dat men met de zaak verlegen was. Van die vijf of zes schrijfwijzen, waaronder vroeger alleen *lahhan* en later *lachchen* regelmatig was, zijn er nu nog twee in gebruik: *lachen* en *lagchen*. De redactie van het *Wdb. der Ned. Taal* had dus ook hier eene keus te doen. Waren er nog schrijvers geweest, die *lachchen* speldden, zij zou volgens hare beginselen deze spelling hebben aangenomen, omdat zij de eenige regelmatige is. Nu zulks het geval niet was, moest zij uit de twee gebrekkige, die nog in gebruik zijn, ééne kiezen. Zij was daarbij gedachtig aan de spreuk: '*De deux maux il faut éviter le pire*,' en ging daarom na, welke van beide het minst tegen de door haar gestelde grondbeginselen aandruiste; op die spelling moest natuurlijk hare keus vallen. Bij dat onderzoek bleek het, dat de Regel der Beschaafde Uitspraak de spelling *lachen* wel niet voorschrijft, maar toch ook niet veroordeelt, terwijl zij die van *lagchen*, als onwaar en onjuist stellig verwerpt; dat *lachen* overeenstemt, *lagchen* daarentegen strijdt met den Regel der Gelijkvormigheid; dat geen der woorden in quaestie, zonder *g* geschreven, tegen de Afleiding aandruist, doch met *g* bijna alle; dat de Regel der Analogie b e i d e schrijfwijzen gelijkelijk veroordeelt; en eindelijk, dat de Regel der Welluidendheid buiten tegenspraak aan *lachen* de voorkeur geeft. Men kan dus lichtelijk begrijpen, dat wij besloten *kachel, richel, bochel, kuchen* enz. te spellen. De schrijver der *Bezwaren enz*. was reeds in 1838 tegen die spelling opgekomen, en bestrijdt ze ook nu nog op dezelfde gronden. De taalkennis is echter sedert belangrijk vooruitgegaan. Vele vooroordeelen hebben plaats gemaakt voor

1) Hoogst waarschijnlijk heeft er vroeger nog eene zesde spelling; *lahhan*, bestaan, in den tijd, toen het letterteeken *h* nog de waarde van *ch* had. In de Oudnederlandsche psalmen komt wel is waar geen enkel woord voor, dat aan nnl. *lachen, echel, lichaam* enz. beantwoordt, maar vormen als *guolihheide* en dergelijke bewijzen, dat men niet schroomde de *h* (*ch*) te verdubbelen, en geven het recht om te onderstellen, dat men ook bij ons, *lahhan, ehhil* enz. schreef, evengoed als in het Oudhoogduitsch *lahhan, stihhila* enz.

juistere inzichten; veel dat men voor onomstootelijk waar hield, is gebleken niets dan schijn te wezen.

Onder de vroegere vooroordeelen behoort ook de meening, dat een zoogenaamde verdubbelde, d.i. dubbel geschreven, medeklinker in onze taal werkelijk ook dubbel uitgesproken wordt. Iedereen kan zich echter elk oogenblik van het tegendeel overtuigen. In eene natuurlijke uitspraak luiden de woorden *padden, leggen* enz. als *pàden, lègen*, niet als *pad-den, leg-gen;* enz.; de medeklinkers *d, f, g* worden niet dubbel, niet tweemaal, maar slechts ééns, doch iets nadrukkelijker dan in *páden* en *zégen* uitgebracht. Het oog bedriegt hier het oor; en de spelling *padden, leggen* enz. is, wel beschouwd, verkeerd, evenals die van *laad, leed* enz. met twee *a*'s en *e*'s verkeerd is. Beide woorden worden met vier letterteekens geschreven, ofschoon in de klanken maar drie elementen voorkomen. Om de ware uitspraak juist voor te stellen, zou men de medeklinkers *b* en *d* slechts ééns moeten schrijven, doch voorzien van een onderscheidingsteeken, een accent, een streepje of iets dergelijks, dat de versterkte uitspraak aanduidde, op dezelfde wijze als men voorheen in het Latijn bij verkorting de verdubbeling eener letter aanwees en b.v. *an□o* voor *anno* schreef.

Dat deze handelwijze de verstandigste zou wezen, behoeft wel geen betoog. Maar men zal vragen, hoe men toch aan de verkeerde spelling *padden, leggen* gekomen is. Het antwoord ligt gereed: door het voorbeeld van het Latijn. Het is bekend, dat de geheele middeleeuwen door en nog veel later de taal der kerk en der geleerdheid, als de modeltaal gold, die men in alle taalzaken ten voorbeeld nam, niet slechts bij ons, maar ook bij andere volken [1].

De Latijnen nu verdubbelden de medeklinkers, in woorden als *abbreviare, addere, aggredi* enz.; en te recht, vermits

1) Eén voorbeeld uit vele ten bewijze. Het Latijn schrijft *infans, infantis, infanti* enz., nooit *infants*, met *t* en *s* in ééne en dezelfde lettergreep; daarom schreef men in het Fransch in het enkelv. *enfant*, maar in het meerv. *enfans* zonder *t*. Bedrieg ik mij niet, dan handelen enkele Franschen nog zoo.

zij werkelijk twee *b*'s, *d*'s, *g*'s enz. lieten hooren. Dit blijkt overtuigend uit de hedendaagsche uitspraak der Romaansche, d.i. van het Latijn afgeleide talen, uit de uitspraak van het Fransch, Italiaansch enz., waarin *abbrévier, additionner, abbondare, additare* als *ab-brevier, ad-ditionner, ab-bondare, ad-ditare* worden uitgesproken. Doch die Romaansche uitspraak is niet de onze, noch die van het Germaansch in het algemeen. Zelfs de twee *d*'s, *k*'s enz. van *bloed* en *dorst, dek* en *kleed* enz. smelten bij ons in *bloeddorst* en *dekkleed* ineen; men zegt *bloedorst, dèkleed*, op de *d* en *k* slechts iets sterker drukkende dan in *bloeden* en *bekleeden*. De Hoogduitsche schrijfwijze *Mann, Stall* enz. is dus niet zoo geheel dwaas als zij schijnt; de dubbele medeklinkers duiden ook daar slechts eene versterkte uitspraak aan.

Is het Latijn de oorzaak geweest van de verkeerde spelling *he*bb*en, bi*dd*en* enz., bij de woorden als *lachen* enz., waarin eene versterkte *ch* voorkomt, heeft het eene ergerlijke verwarring te weeg gebracht. In Grieksche woorden schreef de modeltaal *cch, pph, tth, rrh*, nooit *chch, phph, thth, rhrh*. Dit achtte men reden genoeg om ook in onze taal nooit *lachchen, lichchaem* enz., maar op Latijnsche wijze *lacchen, licchaem* te schrijven, ofschoon die spelling volstrekt niet aan de uitspraak beantwoordde. *La*chch*en, li*chch*aem* scheen al te barbaarsch; de weinige verstandigen, die de zaak goed inzagen en zóó schreven, vonden geene navolgers. De spelling met *gch*, meende men, bleef nader aan de classieke, stelde den Nederlandschen klank beter voor dan *cch*, en kwam zoodoende meer en meer in gebruik. Enkelen echter schreven *chg* en toonden daardoor, dat *gch* hun ook niet voldeed. - De spelling met *cch*, en de daaruit voortgevloeide met *gch* berustte derhalve op louter onkunde; men begreep niet, waarom de Latijnen *cch, pph, tth, rrh* schreven, en meende, dat *Bacchus* in het Grieksch en Latijn, evenals bij ons, als *bachchus* werd uitgesproken. Thans weet men, vooral door het Sanskrit geleerd, dat *c* altijd als *k* luidde, en dat *ch, ph, th, rh* werkelijk geene ineensmeltingen waren, maar ver-

bindingen van twee afzonderlijke letters: *k + h, p + h, t + h, r + h*, waarin de *h* werkelijk, ofschoon waarschijnlijk wat flauw, werd uitgesproken. Onze *ch*, waarin noch eene *c* of *k*, noch eene *h* gehoord wordt, stelt dus een geheel anderen klank voor, dan *ch* in het Latijn en *χ* in het Grieksch oorspronkelijk aanduidden; ook de uitspraak van *ph* als *f* en *th* als *t* dagteekent van lateren tijd.

Nu wij den aard kennen van den klank, die uitgedrukt moet worden, en van de middelen, die men daartoe aangewend heeft, kunnen wij overgaan tot het toetsen der beide thans nog gebruikelijke spelwijzen aan onze grondbeginselen. Vraagt men wat de eerste algemeene -spelregel, die der Beschaafde Uitspraak, leert, dan bevindt men, dat hij desnoods wel vrede kan hebben met *lachen*, maar niet met *lagchen*. Wij hebben gemeend dien regel aldus te moeten formuleeren: *Geef door letterteekens al de bestanddeelen op, die in een woord gehoord worden, wanneer het door beschaafde lieden zuiver wordt uitgesproken; en kies in gevallen, waarin de juiste uitspraak niet kan worden voorgesteld, het naast bijkomende letterteeken*. De laatste zinsnede ziet op k e u s tusschen twee letters, b. v, tusschen *a* en *e* in *kerel* en *wereld*, waarin de klank, door de eerste *e* voorgesteld, noch *e* noch *a* is, maar tusschen beide in ligt. Die klank komt nu het naast bij de *e;* daarom schrijven wij *kerel* en *wereld*, niet *karel* en *wareld*. En om dezelfde reden *heir*, niet *heer*, ofschoon men niet voluit *heir* of *hijr* uitspreekt; en zoo ook *blauw, pauw* enz., omdat *au* nader bij de gewone uitspraak komt dan *aau* en *ou*. Aan den eisch van dien regel is door de spelling *lachen* voldaan; al de bestanddeelen van het woord zijn er vertegenwoordigd, alleen het onderscheidingsteeken der versterking ontbreekt. De spelling *lachen* is derhalve, wel beschouwd, vooral niet slechter dan die van *bidden, lachchen*, welke volgens de strenge opvatting van den Regel der Uitspraak ook niet deugt, omdat zij twee medeklinkers en dus éénen te veel geeft. Dat men ten gevolge der spelling *lachen* noodwendig *laachen* zou moeten uitspreken, is bijna geene

wederlegging waardig. Men zou dan immers ook even noodwendig *engelen* en *bewandelen* als *engeelen* en *beewandeelen* moeten uitspreken. - De *g* in *lagchen* daarentegen is een bestanddeel, dat niet in den woordklank gehoord wordt, dat er niet in behoort, en dus ook niet door den regel geeischt wordt, noch kan worden. Het zooeven genoemde slot van den regel is hier niet toepasselijk. Het geldt hier niet de vertegenwoordiging van een klank die niet kan worden voorgesteld, maar slechts een onderscheidingsteeken van een reeds door de *ch* vertegenwoordigden klank, en dat wel in een geval hetwelk exceptioneel en eenig in zijne soort is en waarin een algemeene regel dus niet voorzien kan. - De spelling *lagchen*, met *gch*, zou slechts dan bestaanbaar wezen met den Regel der Beschaafde Uitspraak, indien men met samenstellingen te doen had, wier eerste lid op *g* eindigde, en wier tweede lid met *ch* begon, evenals het samentreffen van *d* en *t, t* en *d, s* en *z, f* en *v, b* en *p, p* en *b* gewettigd is in woorden als *vel*dt*ocht, laa*td*oek, varkens*z*iekte, lo*fv*ers, schra*bp*lank, koo*pb*oek*. In zulke gevallen gelden de Regels der Gelijkvormigheid en Afleiding. Wij zullen echter zien, dat de spelling *lagchen* door beide regels gelijkelijk veroordeeld wordt.

De spelling *lachen* zonder *g* is in overeenstemming met den Regel der Gelijkvormigheid, die wil, *dat men aan ieder woord en aan ieder deel, waaruit het bestaat, zooveel doenlijk steeds denzelfden vorm zal geven*, d.i. *het op dezelfde wijze schrijven*. Er bestaat bij de woorden *lach, lacht, lachen, lacher, lachlust*, zonder *g* geschreven, dezelfde onderlinge overeenstemming als bij *koop, koopt, koopen, kooper, kooplust;* maar die gelijkvormigheid wordt gemist bij *lach, lacht, laGchen, laGcher, lachlust*. Derhalve de tweede grondregel pleit voor *lachen*, maar verwerpt *lagchen* [1].

1) Mijns inziens is de spelling *lagch, lagcht, lagchen, lagcher, lagchlust* enz. van WAGENAAR, KLEYN, KINKER, Mr. VAN LENNEP en anderen, waar in dezelfde gelijkvormigheid wordt aangetroffen, slechts het gevolg van een streven naar regelmatigheid; maar moet geenszins dienen, gelijk Recensent wil, om aan te duiden, dat men den keelklank buitengewoon krachtig moet laten hooren.

De spelling *lachen* is in bijna al de woorden in overeenstemming met den regel der Afleiding, maar die met *gch* in geen enkel geval. *Lachen* luidde oorspronkelijk *hlahjan* (lees: *chlachjan*); de weggevallen *j* heeft hier den voorgaanden medeklinker versterkt, gelijk in *bidden, heffen, scheppen, zitten* enz.; zie boven blz. 90. In de meeste overige woorden is eene *g* door den invloed eener volgende vloeiende letter, *l* of *n*, verscherpt; namelijk in *echel* (voor *egel*, hd. *igel*), *richel* (van *rij*, oudtijds *rijghe*), *tichel* (lat. *tegula*), *bochel* (van *buigen, boog*), *loochenen* (voor *loogenen*, van *liegen*); - *goochelen* en *kachel* zijn ontstaan uit mnl. *gokelen* en *kakel* (bij KIL. *kaeckel*); *echo* is het gr. □*χό; rochel* en *kuchen* zijn klanknabootsingen, waarbij van geene afleiding sprake kan zijn. Alleen *lichaam* is een samengesteld woord en in strijd met de afleiding, die *lijkhaam* zou eischen; de spelling *ligchaam* echter beantwoordt daar evenweinig aan. De afleiding verwerpt dus stellig de *g* in *lachen, lichaam, goochelen, kachel, echo;* maar zij doet zulks evenzeer bij *echel, richel, tichel, bochel, loochenen*. De *g*, die de afleiding heeft medegebracht, is daarin immers in *ch* overgegaan en is dus zelve verdwenen. Te beweren dat zulk eene veranderde letter toch nog kan en moet geschreven worden, zou ongerijmd wezen, als blijkt uit *kocht* (van *koopen*), niet *kopcht; gracht* (van *graven*), niet *grafcht;* en zoo ook uit *dacht, zocht, gerucht*, waarin de *k* van *denken* en *zoeken* en de *p* van *roepen* niet meer aangetroffen worden. Men zou dan ook *likchaam, gookchelen, kakchel* en *loogchenen* moeten schrijven. - De spelling *lagchen* is misleidend voor het oog: de opeenvolging van twee verschillende medeklinkers, die men gewoon is alleen in afleidingen en samenstellingen te ontmoeten, doet aan eene afleiding of samenstelling denken, al weet men dan ook niet aan welke.

De Analogie, de eenige regel, waartegen *lachen* rechtstreeks zondigt, beslist de keuze niet. Zij verwerpt beide spellingen evenzeer, *lagchen* zoowel als *lachen;* zij zou alleen *lachchen*, als analoog met *he*bb*en, ha*dd*en*, enz., kunnen goedkeuren.

De Regel der Welluidendheid, die strekken moet om

wanklanken te voorkomen, verkiest buiten twijfel *lachen* boven *lagchen*. De spelling *lachen* kan wel is waar aanleiding geven tot de verkeerde uitspraak *laachen*, doch slechts voor een oogenblik; maar *lagchen* kan oorzaak zijn, dat men de keelletter bij voortduring te sterk en rochelend uitspreekt. De eerste fout kan geen verkeerd aanwensel worden: niemand zal de gewoonte aannemen van *kaachel, laachen, roochelen, tiechels* te zeggen; dit blijkt genoeg daaruit, dat niemand *engeelen, vordeeren, hameeren, regeenen*, voor *engelen, vorderen, hameren, regenen* uitspreekt. Het laatste daarentegen is wel te duchten bij allen, die den hoorder in *rin-G, jon-Ge-lin-G, mens-CHen, tus-CHen*, de *n* en *g*, en de *ch* bij de el toemeten.

Overweegt men alles, dan zal men kunnen begrijpen, dat de Redactie, zooveel mogelijk aan de door haar gestelde spellingbeginselen getrouw willende blijven, de schrijfwijze *lachen* verkoos. - Ik moet echter eerlijk bekennen, dat het laatst aangevoerde argument aanvankelijk niet zeer zwaar bij mij woog. Ik vreesde zelfs, dat men het allicht ongegrond en gezocht zou vinden. Van die vrees echter heeft Dr. DE JAGER zelf mij volkomen ontheven; en ik ben ZZGel. inderdaad dankbaar, dat hij zich ongevraagd heeft aangeboden als een - buiten alle tegenspraak - bevoegd getuige, op wien ik mij beroepen kon. Toen ik vroeger, voor ik de *Inleiding* in onze *Grondbeginselen enz*. ontwierp, nog aan *lagchen* de voorkeur gaf, meende ik dat men de *g* niet afzonderlijk uitsprak, maar ze geheel in de *ch* liet invloeien, evenals *hebben* niet *heb-ben*, maar *hèben* luidt. Dat iemand uitdrukkelijk leeren zou, dat men de beide keelletters, de *g* zoowel als de *ch*, moet laten hooren, was nooit bij mij opgekomen. Later stelde ik de mogelijkheid, en had weldra het genoegen te zien, dat die mogelijkheid werkelijkheid was. Dit bleek mij uit eene verklaring van Recensent zelven, die in den Tijdspiegel van Juni 1863 beweerde, dat *gch* een zachteren klank voorstelt, dan de enkele *ch*, en dat men ‘overeenkomstig den aard der *g* den keelklank zachtelijk moet laten

aanvangen om dan allengs tot *ch* te verscherpen.' Heel juist en duidelijk was de uitdrukking niet; wij verstonden ze evenwel en begrepen, dat met 'men' niet de spreker, bedoeld werd, die 'tot *ch* moest verscherpen,' maar de keelklank, die, langzaam uitgesproken, 'allengs eene *ch* moest worden. In dit geval zou natuurlijk *lagchen* de ware spelling zijn. Die theorie beviel ons echter niet zóó sterk, dat wij meenden van besluit te mogen veranderen. - Men ziet, de zaak werd door Recensent voor de rechtbank van den smaak, van het muzikaal gehoor gebracht. Wij zelven vonden de uitspraak *lag-chen*, eerst met de *g*, die in *vlaggen* gehoord wordt, en dan nog met de *ch* van *chaos*, reeds terstond niet mooi, en ieder, wien wij er naar vroegen, vond ze bepaald leelijk; wij besloten daarom bij onze spelling te volharden en voort te gaan met de enkele *ch* te schrijven, die geene aanleiding kan geven tot eene uitspraak, die wij, en velen met ons, onwelluidend achten.

Op de vraag van Recensent, 'of de Redactie wèl deed met door eene gebrekkige spelling een verfijnde uitspraak van *lagchen* te bevorderen', meen ik gerust bevestigend te kunnen antwoorden, indien de spelling *lachen*, in weerwil van haar gebrekkigheid, ten gevolge heeft, dat Recensents uitspraaktheorie, waartoe de evenzeer gebrekkige spelling *lagchen* aanleiding gaf, nimmer in praktijk gebracht wordt. Alleen moet ik hier doen opmerken, dat wij door verzachting of 'verfijning' der uitspraak iets anders verstaan, dan hetgeen Recensent meent, en volstrekt niet den overgang van *ch* tot *g*. Onze *g* is geen haar welluidender dan onze *ch;* beide klinken in het oor van den vreemdeling even schor en onaangenaam. Wij willen ze daarom volstrekt niet g e r e k t , maar zoo k o r t mogelijk uitgesproken hebben; en wij achten zulks overeenkomstig met eene richting in onze taal. Deze toch heeft de *g* en *ch* reeds uit een aantal woorden uitgestooten, hetgeen niet op eenmaal kan geschied zijn, maar een gevolg moet wezen van eene langzaam toenemende verzachting. De *ch* is niet alleen uitgestooten uit *wasschen*,

verrasschen, menschen, wenschen, lesschen, eischen, hijschen, dorschen, torschen, musschen, tusschen enz., waarin zij nog wel geschreven, doch niet meer uitgesproken wordt; maar ook uit *zal, zullen, zoude*, voor *schal, schullen, scholde;* uit *dissel, wissel, mest, was, vlas, slaan, zien, vlieden, bevelen, mossel, os, vos, zes*, enz.; voor *dichsel, wichsel, vlachs, wachs, slachen, zichen, vliechen, bevelchen, mosschel, ochs, vochs, zechs*, enz. De *g* is verdwenen uit *leide* en *zeide*, voor *legde* en *zegde;* uit *brein, dweil, feil, kei, keil, lei, meid, meisje, peil, rei, rij, steil, zeil, zeisen*, voor *bregen, dwegel, vegel, keg, kegel, lage, maagd, pegel, rege, rijge, stegel, zegel, zegense*, enz. Wij voor ons zien in die uitstooting der schorre keelklanken eene neiging tot verzachting en dus tot verbetering der uitspraak, die wij door het spellen met *gch* niet mogen tegenwerken.

Een ander misverstand komt voor op blz. 14 der *Bezwaren enz*. Daar verzekert Dr. DE JAGER, dat de Redactie aanraadt de woorden *kachel, echo, richel* enz., bij het schrijven n o o i t te scheiden. Er is iets van waar. Wij drukten ons evenwel niet zoo sterk uit, en zeiden slechts: ‘men scheide bij deze woorden de lettergrepen niet,’ er als reden bijvoegende: ‘dan bestaat er geen gevaar, dat men de eerste bij verrassing verkeerd zal uitspreken.’ Doch, dat wij gezegd zouden hebben: ‘omdat, hoe men ook afbreke, men altijd eene taalfout maakt,’ is een misverstand. Wij hebben wel beweerd: ‘De *ch* bij de eerste lettergreep te voegen, en *lach-en, lich-aam* af te breken, is slechts een tweede vergrijp tegen ons taaleigen, dat de spelling *lach-chen* eischt;’ maar van de andere wijze van afbreken (*la-chen*), die voor de hand ligt, hebben wij in het geheel niet gesproken, laat staan ze eene ‘taalfout’ genoemd; evenweinig als wij - en waarschijnlijk Dr. DE JAGER, ook niet - in *enge-len, wande-len* enz. taalfouten zien. Hadden we dat gedaan, dan zou waar zijn hetgeen Recensent afleidt uit hetgeen hij ons ten onrechte toeschrijft, namelijk, dat wij ook moesten ‘verbieden te zeggen, dat *kachel* twee lettergreepen heeft.’ Op de vraag welke, zouden wij het antwoord moeten schuldig blijven;

ze afzonderlijk te noemen, zegt ZZGel., ‘is zonder taalfouten te begaan, ondoenlijk.’ Indien men dit wilde opvatten als de redeneering van Dr. DE JAGER zelven, dan zou men ZZGel. onrecht aandoen. Ieder onderwijzer toch, die de klankmethode kent, zal terstond zeggen: *lachen* bestaat uit de lettergreepen *là* (niet *lá*) en *chen*, gelijk *gebeden* uit *gĕ* (niet *gé*), *bé* en *dĕn* (niet *dèn*). Men moet echter bedenken, dat men hier geene redeneering heeft van Recensent zelven, maar slechts eene gevolgtrekking, die noodwendig voortvloeit uit de bewering, welke Recensent ons bij vergissing toeschreef. - Intusschen blijkt, dat ‘het nalaten der verdubbeling der Redactie [*geene*] aanleiding heeft gegeven tot eene onregelmatigheid, die nieuw is en eenig in hare soort;’ het afbreken *be-leefd, onge-hoord, wonde-ren* en dergelijke, dat insgelijks tot eene verkeerde uitspraak leiden kan, is geene nieuwigheid en wordt ook door niemand gewraakt.

De twee gewone zwakken, waaraan de meeste vertoogen van Recensent laboreeren, zijn ook in de apologie van *gch* present. Het eene, dat men ook evengoed de kracht en sterkte van ZZGel. zou kunnen noemen, is de overdrevene en alles afdoende, maar ook afwisselende eerbied voor gezag. Bij de woorden op *-aard* en *-erd* was het gezag van BILDERDIJK toereikend om het ongerijmdste gevoelen smakelijk te maken; hier heeft het niets te beteekenen, evenweinig als bij *baaien*. Hier geldt daarentegen het gezag van ‘de Hoogleeraren KLUIT en M. TYDEMAN,’ dat van SIEGENBEEK zelven en van ‘andere SIEGENBEEK voorwaar niet slaafs navolgende geleerden, als KINKER, BORMANS en NASSAU, ja,’ *mirabile auditu*, zelfs ‘het gezag van Dr. TE WINKEL;’ iets waarop ik misschien trotsch zou geworden zijn, indien ik niet een paar bladzijden vroeger gelezen had, dat ook ‘woordekens’ gezag kunnen hebben, eene bijzonderheid die alle illusie voor goed voorkomt.

Het andere zwak is begripsverwarring van verschillenden aard. Zoo begrijpt Recensent niets van het onderscheid tusschen hoofdargumenten en bijkomende omstandigheden, die

blootelijk ter aanbeveling strekken. Zijne aanvallen zijn dan ook bijna uitsluitend tegen zulke bijzaken gericht. - Nergens is het gevoelen van eenig geleerde, wie ook, de beslissende reden geweest, waarom wij eene spelling behouden of verworpen hebben; onze beweegredenen lagen steeds in de door ons aangenomen grondbeginselen en in de woorden zelve. Doch waren wij eenmaal van de deugdelijkheid of verkieslijkheid eener spelling overtuigd, dan hebben wij het soms niet ongepast geoordeeld op den voorgang van goede schrijvers te wijzen, hun voorbeeld als eene nadere aanprijzing beschouwende van hetgeen volgens onze meening buitendien vaststond. In dit bijzondere geval schreven wij: ‘Er schoot dus niets anders over dan van de twee gebruikelijke schrijfwijzen de minst gebrekkige te kiezen, *die dan ook het langst en algemeenst in gebruik is geweest*.’ Daar niet het Gebruik, maar de aard der woorden zelve de grondslag is, waarop wij bouwden, doet het er volstrekt niets toe of af, dat HALMA, vóór meer dan 100 jaar *eccho*, en dat KILIAAN en PLANTIJN nog veel vroeger *ecchel* speldden; dat ‘de door ERNST ZEYDELAER voorgestane spelling *lagchen* vervolgens aanbevolen werd door de *Spraekkunst* van het Genootschap *Kunst wordt door arbeid verkregen*, en gesteund door het gezag van ‘de beste Taalkenners en van den bekwamen LELYVELD.’ Aanprijzingen, aanbevelingen, recommandatiën, ondersteuningen, en wat dies meer is, hebben in zaken van wetenschap, die iedereen zelf onderzoeken en beoordeelen kan, niet de geringste waarde. Het is daarom ook volkomen onverschillig of zij, die reeds vroeger aan *lachen* de voorkeur gaven, meer naar hun gevoel dan naar hun verstand te werk gingen, en, denkende dat die spelling onberispelijk was, verkeerde gronden voor hunne schrijfwijze opgaven. Zij meenden, dat de *ch*, omdat zij met t w e e letterteekens geschreven wordt, van eene andere natuur is dan de overige medeklinkers, dan b.v. *f* en *s*. Op dat dwaalbegrip heeft de Redactie zich nooit beroepen. Dr. DE JAGER zegt zelf, dat het gemelde gevoelen ‘door verschillende taalkenners, en inzonderheid door [mij]

TE WINKEL met klem van taal en bewijzen wederlegd is.' Wij hebben dan ook nergens van 'de dubbelledige gedaante' der *ch* als een argument voor onze spelling gerept. - Bevreemdend is derhalve Recensents volgende argumentatie: 'Indien alzoo de eenige, of althans voornaamste grond wegvalt, waarop de voorstanders van *lachen* hunne spelling hebben gebouwd, dan krijgt het gezag van hunnen voorgang in dezen een belangrijken knak. Maar nu aan hunne afwijking [aan die van BILDERDIJK en de zijnen] zóó veel waarde te hechten, dat zij tot verwerping van een sedert lang gevestigd en op goede taalgronden steunend gebruik ter beslissing wordt ingeroepen; dat had men van de Redactie niet mogen verwachten.' - Recensent zou zich ruim zoo juist hebben uitgedrukt, indien hij geschreven had: 'Dat zou al te dwaas geweest zijn, dan dat men het van de Redactie kon verwachten; zij heeft dan ook geheel andere gronden voor hare spelling aangevoerd.'

Eene andere begripsverwarring treft men op blz. 14 aan, waar men ziet, dat Recensent geen onderscheid maakt tusschen *samengestelde letterteekens* en *opeenvolgingen van twee verschillende letters*, die beide op de gewone wijze afzonderlijk worden uitgesproken, of waarvan de eene stom is geworden. Een *samengesteld* letterteeken, bij Recensent 'letter van dubbelledigen vorm' geheeten, is, naar mijne opvatting, een letterteeken, dat uit twee teekens bestaat, die te zamen genomen éénen ondeelbaren klank voorstellen. Daartoe behoort dus de *ch*, die zulk een ondeelbaren klank aanduidt welke noch gelijk is aan *c* of *k*, noch aan *h*. Van dienzelfden aard zijn *ph = f, eu* = hd. *ö, oe* = hd. *u, ee* = eene eenigszins gerekte *e* enz. Doch *sl, st, dr, rd, kl, lk*, enz. zijn *opeenvolgingen* van twee letters, die b e i d e achtereen op de gewone wijze worden uitgebracht. Soms is eene der twee letters stom geworden, ofschoon men niet zelden desniettemin voort gaat met haar te schrijven. Zoo b.v. de *ch* in *os* en *vos* (voor *ochs* en *vochs*); en de *h* in *thans* (*te hande*), waarin de gewone *t* van *te* en de stom geworden *h*

van *hand* voorkomt. Zulk eene opeenvolging van twee afzonderlijke letters, maar geene ‘letter van dubbelledigen vorm,’ is *sch* (*s* + *ch*) in *schaap, schep, schip*, enz. De *ch* is verstomd in *mensch, visch, tusschen*, enz.; doch daarmede is *sch* niet in de klasse der samengestelde letters overgegaan, dewijl de *s* haar gewonen klank heeft behouden, en niet anders luidt dan *s* alleen. Immers, de *s* heeft in *mosch* en *dorschen* geen anderen klank dan in *os (ochs), mest (mechst), mos* en *dorsten; harnas* en het bijwoord *ras* luiden niet anders dan mnl. *harnasch* en *rasch* thans zouden uitgesproken worden. Dat de *s* na het verstommen der *ch* als het ware geheel aan zich zelve wordt overgelaten, blijkt wel het overtuigendst uit hare verzachting tot *z* in *zal, zullen*, uit *schal, schullen*. - Recensent schijnt het hier aangetoonde onderscheid uit het oog te hebben verloren, toen hij *gch* en *ssch*, en zoodoende *ch* en *sch* op ééne lijn stelde. Hiermede vervalt ook de daaruit getrokken conclusie, dat iemand die *wasschen, visschen*, enz. spelt, ook *lagchen* enz. behoort te schrijven.

Recensent doet den lezer opmerken, dat de Redactie zelve de spelling *lachen* onregelmatig noemt en erkent, dat ‘hare spelwijze den regel [der Analogie] verzaakt.’ Naar het mij voorkomt pleit die erkenning eer vóór dan tegen de door ons gekozen spelling. Het bewijst in elk geval, dat wij voor het gebrek niet blind zijn geweest, en den goeden lieden niet maar iets op de mouw hebben willen spelden. Zoo wij, desniettemin, *lachen* voor beter houden dan *lagchen*, dan zal dat publiek, dat zich geen eigen oordeel in dezen toekent, lichtelijk aan onze subjectieve meening meer waarde hechten dan aan die van Recensent, welke het gebrek van zijne spelling *lagchen* zoekt te verbloemen. Op blz. 13 der *Bezwaren enz*. heet het: ‘De spelling *lagchen* w o r d t o n r e g e l m a t i g g e a c h t .’ Waarom niet liever ridderlijk gezegd: i s o n r e g e l m a t i g , evenzeer als die van *lachen*? Men had dan kunnen zien, dat men met een eerlijk man te doen had. Oprechtheid boezemt meer vertrouwen in dan het gebruik van dubbelzinnige uitdrukkingen, waarbij men

niet weet, of men vleesch of visch heeft. Men zou dan ook de bewering, ‘dat onze taal de opéénvolging van twee medeklinkers van samengestelden vorm niet wil,’ voor oprecht gemeend moeten houden, die nu het voorkomen van eene drogreden krijgt. Dr. DE JAGER weet immers zeer goed, dat wel de spelling eener taal, dat wil zeggen, de keus der letterteekens, met het taaleigen in verband staat, maar dat de figuur of vorm der letters, eene louter toevallige en uiterlijke zaak, daar volstrekt niets mede te maken heeft. Men schrijft toch b.v. het Hoogduitsch even goed met Latijnsche letters als met het meer gebruikelijke monnikenschrift, het Sanskrit even goed, en wel zoo duidelijk, met het alphabet van LEPSIUS als met het *dêvanâgari*. Niet onze taal zelve, maar de weerzin der schrijvenden, uit misverstand ontsproten, verbiedt *lachchen* te spellen. Andere blijken van weerzin tegen de opeenvolging van twee letters van ‘dubbelledigen vorm’ levert onze taal dan ook niet op; wel van het tegendeel. Of zijn de *oo* en de *w* (voorheen *dubbele u* genoemd en als *vv* geschreven) ook geene samengestelde letterteekens [1)]? en maakt men daarom zwarigheid om in *l*ooch*enen, g*ooch*elen* en *tou*ww*erk oo* en *ch* en twee *w*'s naast elkander te schrijven?

Recensent zal moeten erkennen, dat zijne poging om op dien grond te betoogen, dat de spelling met *gch* door ons bijzonder taaleigen geëischt wordt, totaal is mislukt. De verwijzing op de spelling ‘*vischschen, tuschschen*,’ die, ‘zooveel aan Dr. DE JAGER bekend is, zelfs nimmer een voorstander heeft gevonden,’ is het gevolg van de boven vermelde begripsverwarring. De spelling *vischschen* enz. zou even dwaas wezen als *verkwistsˆten, kwispspelen, korstrsten, koortsrtsen*, enz. zijn zou.

Niet meer afdoende is de vermelding, dat ik vroeger zelf voor de *gch* partij heb getrokken tegen hen, die te ver gin-

1) Dr. DE JAGER zegt in zijne *Verscheidenheden*, bl. 37, zelf, dat ‘de *w* niets anders is dan de dubbele *u*.’

gen en de spelling *lachen* voor v o l k o m e n g o e d wilden laten doorgaan. Dat ik later onder het opstellen van ons *Ontwerp enz*., toen ik onze spellingbeginselen formuleeren en onderling in verband brengen, en de orthographie in haar geheel overzien moest, in zooverre van gevoelen veranderd ben, dat ik *lachen* thans voor beter houd dan *lagchen*, pleit op het ergst genomen tegen mijn p e r s o o n, maar niet tegen o n z e s p e l l i n g; veeleer het tegendeel. Men is toch niet gewoon, zonder volkomene overtuiging, eene vroeger opgevatte meening op te geven en zoodoende te belijden, dat men gedwaald heeft. Er zijn menschen, die zoo iets nooit van zich kunnen verkrijgen, maar liever op allerlei wijzen hun gevoelen trachten staande te houden. In mijn oog is dat valsche schaamte, onbestaanbaar met den naam van wetenschappelijk man, bij wien de waarheid meer moet gelden dan eigen eer. Ik ben den Heer DE JAGER daarom ook dankbaarheid verschuldigd, dat hij voor zijne lezers wel heeft willen constateeren, dat ik mij boven die ijdele gloriezucht kan verheffen.

Ook hier heb ik weder iets verkeerds te belijden, te weten eene omissie. In § 95 der *Regeling enz*. schreef ik: ‘Alleen de uitspraak van den naam *Rachel* past niet in onzen regel.’; men gelieve te lezen: ‘Alleen de uitspraak der namen *Michiel* en *Rachel* past er niet in.’ De overige bijbelsche namen, die Recensent aanvoert om te bewijzen, dat ‘de uitzonderingen talrijker zijn dan de regel,’ [lees: dan de woorden, waarop de regel toepasselijk is] heb ik opzettelijk niet medegerekend, omdat zij bij ons niet in gebruik zijn, niet als Nederlandsche namen kunnen beschouwd worden. Ik heb nooit een braaf christenmensch of Israëliet gekend, die *Achab* heette, noch eene eerlijke vrouw, die den naam van *Rachab* droeg. Om de spelling en uitspraak van vreemde, niet in onze taal opgenomen eigennamen kan onze orthographie zich niet bekommeren; ieder die vreemde talen kent, weet dat opzettelijk mondelijk onderwijs van deskundigen daarbij onmisbaar is.

Doch eer ik van Recensent afscheid mag nemen, een woord

van dankzegging. ZZGel. heeft, mijns inziens, rechtstreeks aan de zaak der spelling, en dus middellijk ook eenigermate aan de Redactie en persoonlijk aan mij, eene gewichtige dienst bewezen. Geen der thans levende Nederlanders heeft meer over de spelling geschreven dan Dr. DE JAGER. De *Bezwaren* toonen, hoeveel ZZGel. dienaangaande heeft opgemerkt en opgeteekend - en toch zijne bedenkingen zijn slechts weinig in getal; eigenlijk maar drie: tegen de spelling *baaien* zonder *j*, tegen die van *lachen* zonder *g*, en tegen onze verklaring der woorden op *-aard* en *-erd*. Met onze spellingbeginselen is ZZGel. 'ingenomen,' en ik zou mij zeer bedriegen, indien nu niet overtuigend gebleken was, dat de spelling *baaien* en *luiaard* met die beginselen in volkomene overeenstemming is, terwijl die van *lachen* er wel niet geheel en al, maar toch veel meer dan die van *lagchen* mede strookt. Zou eene opzettelijke verdediging onzer spelling sterker en welsprekender voor haar gepleit hebben, dan de bedenkingen van Recensent? Ik geloof het niet. Daarom kan ik ZZGel. in volle oprechtheid danken voor hetgeen hij voor ons heeft gedaan, al is zijne bedoeling ook eene andere geweest. Zelfs over de onmiskenbare blijken zijner weinig vriendschappelijke gezindheid verheug ik mij. Zij voorkomen alle verdenking van afspraak of verstandhouding, snijden alle vermoeden van een strijd voor de leus, gelijk b.v. bij het verdedigen van academische proefschriften wel eens plaats heeft, voor goed af. Wanneer men *pro forma* redetwist, dan beschuldigt men iemand niet van knoeierij. Dit heeft Dr. DE JAGER ons zijdelings gedaan in zijne recensie in den *Tijdspiegel* van Juni 1863; waar hij ons verdenkt van pogingen om de volgers van BILDERDIJK met die van SIEGENBEEK te verzoenen. In de *Bezwaren* (blz. 31) maakt ZZGel. geene aanspraak meer op de eer dier ontdekking. Daar leest men: 'Men heeft wel eens gedacht, en het is zelfs uitgesproken, dat de Redactie eene poging heeft willen wagen om de Bilderdijkianen en de Siegenbekianen te verzoenen; eene soort van transactie om alle

mogelijke hinderpalen voor de eenparigheid van spelling uit den weg te ruimen 2).' - Men zou nu natuurlijk meenen in de noot, door 2) aangeduid, eene verwijzing naar den *Tijdspiegel* te vinden, maar dan zou men zich vergissen; 'men' is nu het vijf maanden later verschenen *Maandblad geworden van het Onderwijzersgenootschap*, 1863, VI, waar de verschillende recensiën van ons *Ontwerp*, ook die van Dr. DE JAGER, besproken worden. Waarom kon ZZGel. besluiten thans het vaderschap van zijn vermoeden te verloochenen? Zou het misschien ook de overtuiging zijn, dat het al te onwaarschijnlijk is? Zou mogelijk bij Recensent later de gedachte zijn opgerezen, dat transigeeren nuttig en soms zelfs prijselijk kan zijn in het dagelijksch leven, maar dat het in de wetenschappen altijd gepaard moet gaan met het verzaken der waarheid, met knoeien en modderen, en dat hier het bewijs aanwezig is, dat de Redactie aan zoo iets niet gedacht kan hebben. Immers, wie modderen wil, die geeft het publiek niet zelf de middelen aan de hand om zijne knoeierij te ontdekken en in het licht te stellen; die vertoont den maatstaf niet, waarmede hij gemeten heeft, en waarnaar hij zelf moet en ook wil beoordeeld worden. Dien maatstaf hebben wij ter toetsing gegeven in de Eerste Afdeeling van ons *Ontwerp*, waarin wij de beginselen ontvouwd hebben, die ons hebben geleid en bestuurd. Zij zijn door wettige logische redeneering afgeleid uit de *natuur* en de *bestemming* van het schrift. Slechts één recensent heeft er aanmerking op gemaakt, en juist eene aanmerking, die ons in dezen volkomen rechtvaardigt. Zij zouden '*te aprioristisch*' wezen, dat wil zeggen, te veel afgeleid uit algemeene, philosophische begrippen, met voorbijzien van hetgeen de ervaring *a posteriori* leert; hetgeen wel niets anders beteekenen kan, dan dat wij ons te weinig om het bestaande gebruik, om de schrijvers, van welke richting dan ook, zouden bekommerd hebben. Dat enkele beoordeelaars zich van dien maatstaf niet hebben bediend of weten te bedienen, is niet onze schuld. Mogen wij zelven in de toepassing onzer begin-

selen soms verkeerd zijn te werk gegaan, het is dan bij vergissing, niet met opzet geschied; ook de vijandigste tegenstander zal ons niet van opzettelijk bedrog kunnen overtuigen. Intusschen maakt Recensents verdenking alle beschuldiging van een dispuut voor de leus onmogelijk, en geeft mij tevens de gelegenheid om openlijk te verklaren, dat wij door geene andere middelen iemands goedkeuring hebben gezocht dan door het blootleggen van hetgeen ons voorkwam waarheid te zijn. Wij hebben aan geene individuen noch partijen 'concessiën' gedaan; de eerste afdeeling der *Grondbeginselen* maakt de onderstelling tot eene ongerijmdheid.

L.A. TE WINKEL.

Doodzonde.

'Heb dank' zoo schreef BILDERDIJK aan zijnen edelmoedigen vriend JERONIMO DE VRIES 'voor uwen innemenden brief, die, *al ware 't doodzonde*, niet boos op u te zijn, de boosheid wel zou verdringen.' In dezen zin wordt het woord *doodzonde*, spreekwoordelijk, meer gebruikt, en gebezigd om een zwaar vergrijp aan te duiden. Zoo zegt men: '*hij maakt uit alles een doodzonde'; 't is nog erger of 't een doodzonde is*'; dat wil zeggen: *een groot kwaad*.

De samenstelling van dit woord geeft van zelve zijne beteekenis aan de hand. 't Is eene zonde die doodt, van daar noemt men haar in de kerkelijke taal: peccatum mortale. De grond echter van deze beteekenis zal wellicht menigen lezer van den *Taalgids* minder duidelijk zijn. Is de doodzonde dan een vergrijp dat de dood ten gevolge heeft? Buiten twijfel, doch geen lichamelijke maar een geestelijke, de dood, namelijk, der ziel. Valt de mensch - gelijk bij eene vrij-

willige voorbedachte en zware overtreding van Gods wet geschiedt - God af, door zich geheel tot het geschapene te keeren, dan heeft deze daad het onvermijdelijk gevolg, dat God van zijnen kant, zich ook geheel van den mensch afwendt, en zijne vriendschap in vijandschap overgaat. De vriendschap en liefde Gods nu is het geestelijk leven der ziel. Ontvliedt haar deze, dan is zij geestelijk dood. Sterft de mensch in dien staat, dan is zij aan een eeuwige dood ten prooi. Is er niets vreeselijker voor het lichaam dan van het aardsche leven beroofd te zijn; geen verschrikkelijker toestand daarom ook voor de ziel, dan verstoken te zijn van haar geestelijk leven: de liefde Gods. Schuwt het lichaam niets zoo zeer als datgene wat zijn leven bedreigt, de ziel des menschen behoort voor niets ter wereld zoo beangst te wezen, als voor eene overtreding, schuldig en zwaar genoeg om zich God tot vijand te maken, en zich aan het gevaar van eene eeuwige dood bloot te stellen. Ik vertrouw dat deze redenen het ontstaan en den grond der bovengenoemde spreekwijzen genoegzaam verklaren.

Men heeft echter ook spreekwoordelijke uitdrukkingen van eenen tegenovergestelden aard, namelijk, om eene weinig beteekenende fout aan te duiden. Men gewaagt daarbij van *dagelijksche zonde*. Die iets als een klein misdrijf wil aangeven, of als iets waarin zoo veel kwaads niet steekt, en dat zoo kwalijk niet genomen wordt, bezigt vaak deze uitdrukking, het zij in ernst, het zij meer schertsend. Hare beteekenis ligt voor de hand, en van daar ook het ontstaan dezer samenvoeging. 't Is eene zonde die den mensch licht overkomt, *dagelijks* plaats heeft, eene overtreding, waarin zulk eene groote boosheid niet ligt opgesloten, omdat zij slechts eene kleine afwijking, geen volkomen losscheuring, is van ons laatste doel, God, en daarom ook slechts eene verkoeling der betrekking tusschen Hem en den mensch ten gevolge heeft.

Ik acht mij verplicht, bij dezen eene vergissing goed te

maken, omtrent eene uitdrukking van den Heer POTGIETER, door mij in de vorige aflevering aangehaald. Het geldt de opvatting van het woord *sieraad*, als *ornament*, in den zin: ‘'t Magnificat, een der sieraden van de Vesper der R. C. Kerk,’ terwijl er ‘een der schoonste gezangen’ bedoeld werd. De beleefde en vriendschappelijke opmerking, die mij daarover gemaakt werd door iemand van zijne kennis, doet mij de overtuiging koesteren, dat mij dit vergrijp niet als eene doodzonde is toegerekend. De geachte en geleerde Schrijver zal het mij evenwel ten goede houden, wanneer ik hier, - al is het dan slechts voor eene dagelijksche zonde - tot mijn eigen verontschuldiging bijbreng, dat ik, nog na ons vriendschappelijk onderhoud, anderen denzelfden zin heb voorgelegd, die, evenmin als ik, bij den eersten oog-opslag de bedoelde beteekenis aan het woord *sieraad* hechtten.

H.
W. WESSELS, *Pr*.

Veil en veilig.

In de Resolutiën der Staten-Generaal van den 7^{den} September 1629 (Handschrift van het Provinciaal Utrechtsch Archief) lees ik, hoe de Admiraliteit van Amsterdam verzoekt, dat Hun Hoog Mogenden haar verontschuldigen van de bezetting van Wezer en Jahde, meenende, dat deze stroomen genoeg *geveild* zullen kunnen worden met de schepen van de Admiraliteit van Dokkum.

Dit woord *geveild* is een bewijs van het bestaan van een werkwoord *veilen*, in den zin van *beveiligen*, en bijgevolg een nieuw bewijs van het bestaan van een bijvoegelijk naamwoord *veil* in den zin van *veilig*.

Nu op deze wijze het bestaan van een werkwoord *veilen*

meer gestaafd is, behoeft men den vorm *veiling*, in de gedurig voorkomende uitdrukking *veiling der zee*, voor *beveiliging*, niet langer als eene syncope voor *veiliging* aan te merken, maar mag men *veiling* in dien zin zonder grammatische figuur van *veilen* (*beveiligen*) afgeleid achten.

Vreemd is het niet, dat, al bestond er steeds een adjektief *veil* met de beteekenis *veilig*, niettemin onze lexicografen, VAN DER SCHUEREN, PLANTIJN en KILIAEN, de beteekenissen van *veil* (*te koop*) en *veilig* (*verzekerd*) zorgvuldig uit elkander houden. Toen eenmaal het gebruik aan de verschillende vormen van één woord eene verschillende beteekenis was gaan hechten, waarbij de duidelijkheid slechts winnen kon, mochten de uitleggers van onzen woordenschat geene nieuwe aanleiding tot verwarring geven, door bij die vormen (sedert onderscheiden woorden geworden) de beide beteekenissen op te geven. - Ontegenzeggelijk is het, bij voorbeeld, dat *jonkheer* en *jong heer* oorspronkelijk één zijn; maar sedert het eerste eene eigen beteekenis heeft gekregen en eenen rang van adel beduidt, zal geen schrijver van een beknopt Woordenboek onder de beteekenissen van dit woord langer die van *jongen heer* mogen opgeven. Wie twijfelt, of *jongwijf* iets anders is dan *jong wijf* (*jonge vrouw*), en toch geeft KILIAEN er geen andere beteekenis van op, dan die van *ancilla, famula* (*dienstmaagd*).

Kan ik voor het voortbestaan van een adjektief *veil* in den zin van *veilig* slechts een en ander voorbeeld uit handschriften aanvoeren, ook dit heeft een goeden grond. Hij die voor een groot publiek schrijft in een werk, dat gedrukt zal worden, slaat zijne taal zorgvuldig gade, en is op zijne hoede, dat hij niet zondige tegen hetgeen eenmaal in het gebruik is ingevoerd of begonnen ingevoerd te worden. Wie, daarentegen, niet denkt aan den beoordeelenden blik van het geletterd publiek, schrijft onbezorgd de uitdrukking neêr, die de zaak zelve hem in de pen geeft. Is hij een kundig en ernstig man, gelijk FRANÇOIS VAN AERSSEN, aan wien wij het voorbeeld van *onveil* voor *onveilig* ontleenden, en gelijk blijkbaar ook hij, wien wij de redactie van de Resolutiën

der Staten-Generaal in dien tijd te danken hebben, - dan is de omstandigheid, dat de uitdrukking hem bijvalt, bewijs genoeg, dat zij in de taal bestaat.

In weêrwil van de tegenspraak van den Heer Mr. A. BOGAERS, wiens gevoelen ik trouwens eerbiedig, blijf ik bij mijne meening, dat *veil* staat tot *veilig*, gelijk het adjektief *vocht* tot *vochtig*, en dat derhalve *veil* en *veilig* oorspronkelijk hetzelfde zijn en in den grond hetzelfde beteekenen.

Ik zou het betreuren, zoo mijn verschil met den Heer BOGAERS tot eenige bitsheid of bitterheid leidde. Het betreft eene kleinigheid, en zelfs daar, waar het den grond van de geheele grammatische, ja, van alle wetenschap geldt, kunnen en mogen wij niet anders dan welwillend dulden, wat ons valsch gezien of kwalijk begrepen mocht voorkomen.

W.G. BRILL.

Woordverklaring bij Vondel, afkapping van *ig*, germanismen, enz.

Terwijl ik den Heer BOGAERS op nieuw mijn dank betuig voor eenige juiste aanmerkingen op mijn Vondel, en mij, met name ook, gaarne gewonnen verklaar voor zijne nadere verklaring der plaats uit de Electra, moet ik tevens echter verzet aanteekenen tegen zijn *zingende* hanen en *werende* Engelen, in de Heerlijkheid van SALOMO en den Lofzang der H. AGNES. Wat de eerste betreft, heeft hij er bij zijn aan halingen niet op gelet, dat deze alle uit geschriften waren naar 't Latijn bewerkt, waarin de hanen, even als in 't Fransch, niet *kraayen* maar *zingen*. Wat het in *voeren* (naar oude spelling *vueren*) verbeterde *weren* aangaat, die verandering eener dubbele in twee letters (*w* in *vu*) lag zoo voor de hand, en werd door den zin zoo dringend gevorderd,

dat ik niet vat, hoe ze èn Mr. VAN LENNEP èn ALBERDINGK THIJM beiden ontsnapt is, èn nog veel minder, hoe Mr. BOGAERS er nog tegen opkomt, om ons een gewrongen verklaring van *weren* (dat dan nog in *waren* moet worden veranderd) op te dringen. Ik kan hem daarenboven niet alleen op een gelijke verwarring van *vueghen* voor *weghen* in den *Spieghel Historiael* verwijzen, op welke ik in de *Beknopte Geschiedenis der Nederlandsche Letteren* bl. 113, aant. opmerkzaam gemaakt heb, maar ook het alles afdoende feit meêdeelen, dat door de eerste uitgave van den *Lofzang* mijn gissing volkomen bewaarheid is. Daar wordt inderdaad *vueren* en niet *weren* gevonden.

Wat Germanismen belangt, ik wil gaarne gelooven, dat men er te veel tegen bezorgd kan zijn; maar ik acht in dezen taalbedervenden tijd daarin een te veel beter dan een te weinig, en ik blijf er bij, dat men een taal verarmt, wanneer men haar één woord in twee *tegenstrijdige* beteekenissen opdringt. Dat men desniettegenstaande *onverbeterlijk* nog wel van een *booswicht* of *gauwdief* zeggen kan, spreekt van zelf, wanneer men hem slechts als *onverbeterlijk*, als een toonbeeld *in zijn soort* beschouwt. Ook *voorwerpen* in anderen dan eigenlijken zin te gebruiken, ware de taal verarmen; men werpt een hond zijn voedsel voor, een mensch eene of andere stelling tegen. Waarom, wanneer men voor verschillende uitdrukkingen verschillende woorden heeft, deze dooreen te warren, en ze in meer dan eenen zin te willen bezigen? De taal is inderdaad te rijk, om er zoo karig meê om te gaan. Over de afkapping van *ig* handel ik, even als over enkele andere punten, meer uitvoerig in het ter perse liggende tweede stukjen van den *Levensbode;* ik neem dus de vrijheid daarop te verwijzen. Hier slechts dit, dat zich die afkapping volstrekt niet met de ‘weglating der zachte *g*’ (lees: de zamentrekking der beide lettergrepen) in woorden als *bregan* voor *brein*, het oude *rein* voor *regen* enz. laat vergelijken; dat zij niets anders dan het naar de behoeften van 't oogenblik al of niet aanhechten of weglaten van een toevoegsel is, door 't welk de beteekenis zelf van 't woord weinig of

geen verandering onderging. Vandaar dat men zoowel *woestigheid, reinigheid*, enz. als *woestheid, reinheid* bij VONDEL en anderen vindt; dat men nog steeds het volk van *alleenig* voor *alleen* hoort spreken; dat men thans nimmer meer *korsel* of *wrevel* (gelijk oudtijds), maar steeds *korselig* en *wrevelig* zegt, enz. Dat bij sommige dier woorden, gelijk bij *veilig*, het stamwoord eenigzins in 't duister schuilt, en dat zich dit woord in zijn langeren vorm, reeds van ouds meer uitsluitend gehandhaafd heeft, heeft niets vreemds. Den zamenhang met *veil* heb ik ter plaatse trachten aan te toonen.

Deventer, 15 Oct. 1865.
VAN VLOTEN.

Nederduitsche spreekwoorden.

I.

Onder bovenstaand opschrift bood de Heer H. MOLEMA den lezers van dit Tijdschrift (IV, N°. 4; V, N°. 3) eene reeks van spreekwoorden en zegswijzen aan, welke gebezigd worden in onderscheidene streken van Duitschland en ons land, waar het Nederduitsch met zijne verschillende tongvallen gesproken wordt, o.a. met het doel om te doen zien, hoe dezelfde uitdrukking dikwijls over eene groote oppervlakte is verbreid en nog in den mond des volks voortleeft. Aan het slot van zijn inleidend woord drukt de schrijver den wensch uit, dat men het veld, waarop hij slechts een paar schreden gedaan heeft, in alle richtingen doorkruise, om zoodoende tot eene gewenschte volledigheid te geraken ten opzichte van het verzamelen der taalvormen van het *Nederduitsch*, vooral wat de hoofdafdeeling der spreekwoordelijke

uitdrukkingen betreft, zooals zij nog onder het volk in levend gebruik zijn. Wij willen trachten, dien wensch te helpen vervullen en daarom in de volgende bladen eenige opmerkingen mededeelen, welke ons voor den geest kwamen bij het nalezen van de door den schrijver meêgedeelde spreekwoorden en gezegden, en dat wel met betrekking tot gelijksoortige of verwante zegswijzen, die gang hebben in ZEEUWSCH-VLAANDERENS WESTELIJK DEEL. Om allen noodeloozen omhaal te vermijden, laten wij zooveel mogelijk die spreekwoorden onaangeroerd, welke als NEDERLANDSCHE worden vermeld en ook in deze streken gehoord worden: wij zullen er slechts dán bij stil staan, als een gewijzigde vorm daartoe als van zelf aanleiding geeft.

Aan de klok hangen; aan de groote klok hangen: iets ruchtbaar maken. In die beteekenis ook hier in gebruik. Wordt er van wege het gemeentebestuur iets afgekondigd, zoo wordt er te voren *geklipt* (geklept [1]), d.i. het volk wordt door eenige slagen met een' hamer op de klok, of met den klepel tegen den boord van de klok, vóór de pui van het raadhuis bijeen geroepen, of ter plaatse waar men gewoon is de publicaties af te lezen: zulk eene aflezing mag dan wel heeten, iets aan de klok hangen. Op veel plaatsen hebben echter de gemeentehuizen geene klok, maar eene *bel*, waarmede natuurlijk dan geklipt wordt: vandaar, dat men hier ook algemeen hoort *aan de bel hangen* met dezelfde beteekenis als *aan de klok hangen*. Is er geen gemeentehuis, maar slechts eene gemeentekamer; of wel, heeft het gemeentehuis geene bel, dan gaat, in buitengewone gevallen, de veldwachter met eene bel de dorpsstraat af en roept zoo de gemeentenaren bijeen.

Maar dit *aan de bel hangen*, dat ik in HARREBOMÉES uitmuntend *Spreekwoordenboek der Nederlandsche taal* te vergeefs heb gezocht, en ook bij BOMHOFF of KRAMERS niet heb ge-

1) De geslotene *i* vervangt in onze gewestelijke uitspraak niet zelden de geslotene *e*, als: *spil* voor *spel*, ijzeren *pin* voor *pen*, enz.

vonden, heeft hier nog eene andere beteekenis: het beduidt ook *verkoopen*, en dat wel op eene wijze, die in sommige gevallen als het ware een blaam op den verkooper werpt. Hoe is *aan de bel hangen* aan deze tweede beteekenis gekomen? Zoo wij ons niet bedriegen, op deze wijze. In vele gemeenten gaat de omroeper niet rond met een koperen bekken en hamer (zooals te Sluis b.v.) om verkoopingen van allerlei aard aan te kondigen; het uur bekend te maken, waarop deze of gene verloting zal plaats vinden, of om te roepen dat er iets verloren is, enz.; maar hij gaat de plaats rond met eene *bel*. Van genen zegt men: hij klinkt dit of dat uit; van dezen: hij belt het uit. Wil nu iemand spoedig iets kwijt wezen, dan laat hij den omroeper dit uitbellen, aan de bel hangen: eene wijze van handelen, die overigens niets ongewoons heeft en de eenige weg om er het publiek van te verwittigen, dat deze of gene iets voor zekeren, vaak een' verminderden prijs verkoopen wil.

Zoo heeft uitbellen, aan de bel hangen, de beteekenis gekregen van *verkoopen* en wel van verkoopen *voor een' minderen prijs*. Toen het woord eenmaal deze beteekenis had, was er maar één stap meer noodig, om aan dit verkoopen den zin te hechten van het streven, om maar op de eene of andere wijze, ware het dan ook met verlies of voor een' geringen prijs, van zijn goed af te komen, gelijk dit vaak geschiedt door hem, die om deze of gene reden geld noodig heeft. Daarom zegt men hier van iemand, die zich op losse wijze van deze of gene roerende goederen ontdoet: *hij hangt alles aan de bel*, en van een' dronkaard, die geld en goed verdrinkt, hoort men niet zelden: *hij hangt heel zijn vermogen aan de bel*.

Door klokgeklep wordt der gemeente bekend gemaakt, dat er eene huwelijksafkondiging plaats hebben zal: van hen, wier huwelijksgeboden worden afgekondigd, zegt men dus niet oneigenaardig in Drenthe, dat zij aan de klok hangen (zie HARREBOMÉE). Hier echter zegt men, dat *zij van de trappen rollen*, en niet zelden vraagt men

elkander, wanneer men des Zondags het kleppen hoort: *wie rolt er nu weêr van de trappen?* De Heer HARREBOMÉE vermeldt in zijn *Woordenboek* (II, bl. 343) het spreekwoord: *zij is op den koogsten trap* en hij voegt er bij: 'POSTHUMUS zegt ter opheldering dezer spreekwijze: 'zij is de bruid, zij staat op het toppunt van vrouwelijke zaligheid.' Ook ik heb dit zeggen altijd alleen in het algemeen hooren gebruiken van de jonge dochter, die het huwelijksbootje denkt in te stappen. Dr. J.H. HALBERTSMA denkt bepaaldelijk aan het derde huwelijksgebod, enz. Hij zegt: 'Ik geef den Heer POSTHUMUS in bedenking, of dit niet ziet op d e n h o o g s t e n t r a p d e s p r e d i k s t o e l s, vanwaar de predikant, toen de acten van den burgerlijken stand nog door de geestelijkheid gehouden werden, drie Zondagen achter elkander de huwelijksgeboden afkondigde, voordat de verloofden trouwen mochten. Drie weken was immers de gansche duur van hare bruidschap?' Verder vindt men nog bij HARREBOMÉE: *De trappen van het stadhuis zijn glibberig*, waarop onmiddellijk het spreekwoord volgt: *Die trappen zullen mij nog doen trouwen*. Deze spreekwoordelijke gezegden hoort men hier niet. Ik kan dus over hunne beteekenis moeilijk een oordeel vellen. Toch geloof ik geene te stoute gissing te wagen, wanneer ik vermoed, dat er eenig verband bestaat tusschen het Zeeuwsch-Vlaamsche *van de t r a p p e n rollen* en de twee laatstvermelde spreekwoorden. Maar nu doet zich, naar aanleiding van het door den Heer HALBERTSMA geopperde, de vraag op: heeft men bij het *van de trappen rollen* aan de trappen van den predikstoel te denken of, gelijk nu iedereen meent, die van de oude 'drie zondaagsche geboden' niets weet, aan de trappen van het stadhuis? Alleen in het laatste geval, dit is duidelijk, bestaat er verwantschap tusschen de drie laatstvermelde spreekwoorden.

Bij HARREBOMÉE vind ik nog opgenomen:

Het gaat er niet wel,
Waar men de kleeren vermaakt aan de bel.

Wat beteekent dit spreekwoord? Staat *vermaakt* hier gelijk

met *bemaakt, bezet*, en zegt het dan zooveel als dat de kleeren *aan de bel* moeten, dat is: verkocht moeten worden, hetzij om schuld, hetzij uit nood, hetzij omdat de erfgenamen het niet eens kunnen worden? In al deze gevallen kan men gerust zeggen, dat het er niet wel gaat.

Bij het nalezen der spreekwoorden met *klok* in H'S *Wdb*. trok: *Als het klokje van Rome luidt, blijft gij scheel zien*, mijne aandacht. Ik gis, dat daarmeê verwant is het volgende, dat ik bij H. niet heb gevonden:

Als de haan kraait,
De molen draait,
De wind waait
En de klok slaat,
Blijft uw gezicht zoo staan.

Dit is de bestraffende waarschuwing van de moeder tot het kind, dat leelijke gezichten trekt; of wel, van den eenen makker tot den anderen, wanneer deze de onderste oogleden op afzichtelijke wijze naar beneden trekt. Hierbij dient nog aangemerkt te worden, dat op sommige plaatsen de 2^{e} en 3^{e} regel wegvallen; op andere plaatsen, alleen de derde.

Aanzien doet gedenken, NED., ook GRON. DIAL. - De bakker te HADERSLEBEN liet dit vóór zijn gevel schilderen: hier zijn de uithangborden, die met dit opschrift prijken, niet zeldzaam. Zoo ken ik er een, zeker niet veel minder dan een paar el lang en eene el hoog - een reus onder de uithangborden! - dat vóór een ijzerwinkel hangt en waarop een tal van voorwerpen geschilderd zijn, welke in den winkel te bekomen zijn. - Zie H., III, bl. 2, waar *Aanzien doet gedenken* voorkomt als een deel van twee andere spreekwoorden, waarvan het tweede: *Aanzien doet gedenken, sprak de man, en hij zette een geschilderden oven op het venster*, ons weder onwillekeurig aan een bakker doet denken.

Al is 't older nog zoo arm, hij dekt doch warm. GRON. - Hier zegt men met kleine wijziging: *Al is een ouder nog zoo arm, toch dekt hij warm*. Hierbij moeten we doen opmerken, dat het woord *ouders* hier zeer dikwijls in het enkelvoud ge-

bruikt wordt, en dat, gelijk ik toevallig zag, H. onder de spreekwoorden met *hand* heeft:

> *Al is een moederhand ook arm,*
> *Toch dekt zij warm.*

Alle amten bin smerig, GRON. - Hier zegt men: *Alle baantjes zijn smerig, zei de koster, en hij stak de endjes kaars in zijn zak*. Daar dit wel endjes smeerkaars zullen geweest zijn, had de man het volste recht om zoo te spreken. Bij H. hebben wij 't spreekwoord niet gevonden. - Het NEDSAKS. WBK. I, 14, heeft: *Alle Aembter gevet Kappen*, hetzelfde als het bij H. voorkomende: *Het ambt geeft kappen*. Bij dit laatste woord zal men wel aan ons *kap-laken* moeten denken.

Alle baat helpt, NED. - *Alle baat helpt, zei de muis, en ze waterde in de zee* (bij H.). Enz. - Hier luidt het: *Alle bitjes* (beetjes) *helpen, zei de mug* (*de man, de muis*) *en zij piste in de zee*. Zoo hoort men het spreekwoord het vaakst. Ook luidt het als volgt: *Alle beetjes helpen, zei de muis, en ze piste in de zee; en de schipper zei daarop: alle ballast verlicht en hij schopte ze over boord*.

Alle baksels en brouwsels vallen niet even goed uit, NED. bij H. - Hier luidt dit: *Alle bakten en brouwten zijn niet eender*, of *gelijk; Bakte* en *brouwte* vind ik noch bij KILIAAN, noch bij BOMHOFF of KRAMERS. Hier hoort men die woorden dagelijks. Een brouwer b.v. zegt: *'k Heb dit jaar reeds veertig brouwten gedaan*. Op het platte land brengt de dorpsbewoner niet zelden zijn meel naar den bakker; hij noemt dit zijne *bakte*, dat is: zooveel als hij gewoonlijk in eens laat verbakken. Op andere plaatsen weêr zegt men b.v.: *Hij is naar het hof* (de hofstede), *naar den molenaar om zijne bakte. Is de bakte al thuis van den molenaar?* Enz.

Alle loopers bin geen koopers, GRON. - Hier: *alle kijkers zijn geen koopers*. Zoo ook: *Meer kijkers dan koopers. Veel kijkers en weinig koopers*.

Rome is niet op één dag gebouwd, NED. - Hier hoort men alleen: *Keulen en Aken zijn niet op één dag gebouwd* (zie H. op *Aken*). Keulen en Aken komen nog nevens elkander voor

in het gezegde: *Hij zou Keulen en Aken verzetten*, om zijn doel te bereiken, d.i. al het mogelijke, de uiterste pogingen, bijna het bovenmenschelijke daartoe aanwenden. Bij H. vond ik dit gezegde niet.

Als kinderen en gekken ter markt komen, krijgen de kooplieden (in GRON. *de kramers*) *geld*, NED. - Hier luidt het: *Als de kinders geld hebben, hebben de kramers nering*.

Als men van den duivel spreekt, ziet men zijne horens, of: *ziet men zijn staart*, NED. - Hier hoort men alleen het laatste. Even algemeen is:

> *Spreekt men van den vent,*
> *Hij is er bij of omtrent*.

Arme lu pankouken en rieke lú zijkte roeken wied, GRON. - Hier luidt het: *Arme lui's koekebakken en rijke lui's ziekte ruikt men ver*. - Onder de door den Heer MOLEMA meêgedeelde spreekwoorden trok vooral mijne aandacht het NOORDFRIESCHE *Rikman's Krankheit an Armman's Pankuken stirmi fiir* (rieken ver), en wel om het woord *stirmi*, waarmeê hoogstwaarschijnlijk een hier langzamerhand wegstervend woord samenhangt, namelijk *sturmen* (stormen), in den zin van *rieken*, liever nog: *aangenaam, lekker rieken, een aangenamen geur verspreiden*. Wanneer de zoete geur der bloemen ons als van verre tegenwaait, zoo zeggen we: *Het sturmt hier; de bloemen sturmen; de resida's sturmen iemand tegen;* en niet zelden zegt hij, die langs de straat gaat: *Het sturmt hier: men bakt zeker hier of daar koeken*.

As de löcht valt, bin wie altemoal dood, GRON. - Hier: *Als de hemel valt, zijn we allemaal dood* (NED.) of, gelijk men in HOLSTEIN zegt: *Als de hemel valt, liggen we er allemaal onder. As komt in de meulen te pas*, GRON. - Hier: *Assie* (asch) *is verbrand hout en gevonkte kooltjes*. - H. heeft: *Asch is verbrande turf*, en: *Asch ligt aan den haard*. Wil men dergelijke gezegden uit de kinderwereld en uit het dagelijksch leven opzamelen, dan zal men zekerlijk op vele plaatsen een' rijken oogst vinden. Wij willen dit hier met een paar voorbeelden bevestigen Zegt hij, die zijn' makker niet goed begrepen

of verstaan heeft, tot dezen: *watte* (d.i.: *wat*)? dan luidt het: *'t Is geen watte, maar wolle;* of: *Watte verkoopt men in den winkel*. Zegt hij: *Wat bliefje?* Zoo hoort men: *'t Zijn geen brieven, maar almanakken*. Bij *Ei!* - *'t Zijn geen eiers*. Enz.

Als Paschen en Pinksteren op één dag komen, NED. - Hier: *In 't jaar nul* (of *één*), *als de uilen preeken*.

Bekend zijn als de bonte hond, NED. - Ook hier, en tevens: *Bekend zijn als de kwade dubbeltjes*. - H. heeft alleen, zoo 'k mij niet bedrieg: *Hij is overal als de kwade dubbeltjes*.

Beter 'n loes in de pot as hylendal gijn vlijs, GRON. - Hier: *Beter een luis in den pot, dan geen vet*. (Zie H., deel III, bl. 284.)

Dat is wind op zijn molen, NED.-GRON. DIAL. - Hier alleen: *Dat is koren op zijn molen*. Heeft het NED. SAKS.: *Dat is kein Spek vor mein Bek* = dat is niet naar mijn smaak, wij hebben hier hetzelfde, doch met geheel andere beteekenis. Het zegt zooveel als: dat is te hoog, te aanzienlijk, te voornaam voor mij, hoe begeerlijk ik het anders ook achten zou. Het spreekwoordelijk gezegde komt ook voor bij H.

't Ligt gijn boer in 't venster en gijn edelman in de deur, GRON.-NED., H., I, bl 70. = 't ligt niemand in den weg. - Hier hoort men alleen: Blijf maar zitten; *gij zit geen boer in 't venster*.

Die den Gloven het, kan so drae up den Afen bakken as darin, NED.-SAKS. WBK. - Dit spreekwoord kent men hier niet. Alleen hoort men hier: *Een goed geloof en eene kurken ziel, dan kan men te Breskens overvaren*. Te Breskens is het groote overzetveer van Zeeuwsch-Vlaanderens Westelijk deel naar Vlissingen. - H. heeft: *Een goed geloof en een kurken ziel, dan drijft men de zee over*, of: *altijd boven*. Het algemeene in dit laatste heeft in het gewestelijke Zeeuwsch-Vlaamsche spreekwoord voor het bijzondere plaats moeten maken, gelijk dit met meer spreekwoorden het geval is. Zoo heet het b.v. hier: *Alle baat helpt, zei de mug, en ze piste in de zee;* elders: *ze piste in den Rijn;* weêr elders: *ze piste in de Eems*. - Bij H. komen (I, bl. 225) een zevental spreekwoorden voor, waarin

geloof de beteekenis heeft van *crediet;* als: *Het beste geloof is gereed geld*, of: *een gelders geloof;* enz. BOMHOFF zegt in zijn *Nieuw groot woordenboek:* '*Geloof* = goed vertrouwen: *Iets op geloof* (c r e d i e t) *koopen*, hetgeen echter zelden voorkomt.' - Dat het woord *geloof* niet zoo zeldzaam is, als de Heer B. meende, kan reeds blijken uit de zeven spreekwoorden van den heer H. In Zeeuwsch-Vlaanderens Westelijk deel wordt dan ook niet alleen het zelfst. naamw. *geloof*, maar ook het werkw. *gelooven*, in den zin van *crediet hebben, crediet geven*, dagelijks gehoord; b.v.: *Men mag hem voor geen kwartje gelooven; hij is voor geen tien stuivers geloofd; hij heeft hoegenaamd geen geloof*. Dat het woord *geloof* reeds sedert eeuwen de beteekenis van *crediet* heeft, moge blijken uit de volgende publicatie van den jare 1498:

Omme dieswille, dat Scepenen duechdelic te vullen gheinformeert zijn van den grooten ghebreken van zinnen van eenen, ghenaemt LIEVIN DE COC, bij denwelken hij niet en behoort noch sculdich es te antierene eeneghe fait van coopmanscepen, van wat maniere het zij, maer alleenlic zijn g h e l o o v e n i e t b r e e d e r g h e h o u d e n t e w e s e n e dan vijf grooten (12,5 cents), so eist, dat, omme de redenen voorscreven ende ooc ter begheerte van vrienden ende van maghen vanden zelven LIEVIN, men elken, wie hij zij, adverteert, dat van nu voort an de voornoemde LIEVIN niet breedere g h e l o o f t wesen en zal dan 5 gr., ende zo wie hem vervoorderde breeder jeghens denzelven LIEVIN eenege coopmanscepe oft g h e l o o v e te ghevene dan tot 5 gr., zoo 't voorseit es, zal bekent wesen als ghedaen op een weeze ende den zelven gheen recht daerof en zal ghescieden.

Bedriegen wij ons niet, dan hebben *geloof* en *gelooven* in de door ons besproken beteekenis te oude brieven en leven ze nog te zeer in de spreektaal, dan dat men ze niet een plaatsje zou gunnen in het Nieuwe Woordenboek der Ned. taal.

De dood wil'n oorzaak, hebben, GRON.-HOLST. IDIOT. - Hier luidt het: *de dood moet eene oorzaak hebben*.

De druiven zijn zuur, NED.-GRON. - Volledig: *De druiven*

zijn (*te*) *zuur, zei de vos, maar hij kon er niet bij*. Zie H. - Hier laat men het laatste gedeelte van het spreekwoord weg. Ook hoort men hier vaak: *Ik wil dat grijze hoen niet hebben, zei de vos, en hij kon het beestje niet krijgen:* een spreekwoord, dat ik bij H. niet heb gevonden.

Dei Keurboom zöcht, dei Voelboom vindt, GRON. enz. - Dit is hier niet bekend. Men zegt: *Hij zoekt naar de blom en hij valt met zijn achterste in 't gruis* (de zemelen), en past dit voornamelijk toe op een' vrijer, die te kieskeurig is en eindelijk iemand neemt, die weinig aanbevelenswaardigs bezit. - H. heeft, meen ik, dit spreekwoord niet.

Die waagt, die wint, NED. - Bij H.:

> *Die waagt, die wint*,
> *Die zoekt, die vindt*.

Hier voegt er de jeugd nog bij:

> *Die op God vertrouwt*,
> *Is nooit benauwd*.

Die zijne schuld betaalt, vermeerdert zijn goed, GRON.-DIAL., NED.-SAKS. - Hier: *Die zijne schuld betaalt, vermindert zijn goed niet*, waarop bij H. nog volgt: *maar hij raakt zijn geld toch kwijt*.

Daar wil ik geen hond in wezen, GRON. - *Da biin ik keen Hond in*, HOLST. IDIOT. - Ook hier, met de verandering van *hond* in *beest: Daar zal ik geen beest in zijn; daar is hij geen beent in*.

Er kunnen veel makke schapen in een hok, GRON. - Ook hier. H. heeft volledig: *Er gaan veel tamme schapen in een hok, maar nog meer wilde, want die kruipen op elkander*. Met dit spreekwoord komt min of meer in beteekenis overeen: *Er gaan veel schikken in een zak*. H. heeft: *Er gaan veel woorden in een zak en eenden in eene kooi*. Bedrieg ik mij niet, dan komt *schikken* alleen in evengenoemd Z. Vlaamsch spreekwoord in het meervoud voor.

Sluis, 5 Nov. 1865.
J.H. VAN DALE.

(*Wordt vervolgd*).

Multere.

Het bovenstaande woord vond ik o.a. in eene publicatie van Maart 1498. Daarin luidt het aldus:

Item: dat niemend coerene [1] ter muelene [2] en draghe ten slete [3] van eeneghen inghezetenen deser stede, noch ooc insghelycx eenich *multere* ter muelene en hale, ten zij bij wetene vanden pachtere [van den meel- en graanaccijns] enz., hij en hebbe ghehaelt een teeken van alzo vele coerens of *multers* als hij ter muelene doen of halen wille, enz.

Item: dat hem gheen muelenare en vervoordere [4] eenich meel te malene oft *multere* te ghevene, hij en zal ontfaen [5] een behoorlic loot ende dat hij hem ooc niet en vervoordere eenich *multere* breedere [6] te ghevene dan tzelve loot ghedraecht enz.

In Sporkle [7] 1505 luidt het weder:

Insghelycx; dat gheen muelenare eenich *multere* en geve, hij en heeft alvooren een behoorlic loot van also vele melz [meels], als hij uutgheven zal enz.

Wij vragen: is dit *multere* niet hetzelfde als het bij KILIAAN voorkomende *molster, molter*? - Dat KILIAAN *multere* niet heeft, zal ons niet bevreemden, wanneer wij bedenken, dat hij wel *moller = molenaer* heeft opgenomen, hetzelfde als het West-Vlaamsche *mulder*, dat in Vlaanderen niet alleen in de spreek-, maar zelfs in de schrijftaal opgenomen is,

1) Koren, graan;
2) molen;
3) ten nadeele;
4) zich verstoute;
5) ontvangen;
6) meer;
7) Februari.

maar *mulder* zelf niet heeft. Gelijk *mulder* uit *Muller* en dit weêr uit *moller* ontstaan is, zal uit *molter, multer, multere* gevormd zijn. Nog heden ten dage maakt in Vlaanderen (en Zeeuwsch-Vlaanderen) de geslotene *o* in vele woorden voor de geslotene *u* plaats: zoo hoort men *zunne* voor *zonne, tunne* voor *tonne, vul* voor *vol, dul* voor *dol*, enz.

J.H. VAN DALE.

Gaarne voldoe ik aan het verlangen van den geachten inzender der bovenstaande bijdrage, te meer dewijl wij in de publicatiën, door den Heer VAN DALE aangehaald, het woord *multere* of *molter* - de identiteit der beide woorden is boven allen twijfel - in eene ongewone, mij althans onbekende, beteekenis aantreffen. *Multere* beteekent hier kennelijk *gemalen graan*, en wel *in onbepaalde hoeveelheid*. Het eerste blijkt hieruit, dat het van *koren* (*coeren*) wordt onderscheiden en er aan tegenovergesteld. Het *koren* wordt naar den molen gedragen, *het multer* (of *de multere*) wordt er van daan gehaald en door den molenaar afgegeven. Dat het geene bepaalde hoeveelheid aanduidt, ziet men uit de woorden: ‘dat hij hem ooc niet en vervoordere eenich multere breedere te ghevene dan tselve loot ghedraecht;’ d.i. ‘dat hij zich ook niet verstoute eenig multer meer te geven dan het loodje bedraagt.’

Bij KILIAAN heeft *molter* een eenigszins gewijzigde beteekenis. Zijne verklaring luidt aldus:

‘*Molster, molter*. Pretium molarium: certa farinae portio, quam molitor mercedis loco sibi sumit; & Emolumentum.’ ‘Maalloon, zekere hoeveelheid meels, die de molenaar in stede van loon voor zich neemt; en Verval (emolumenten).’ Bij hem is *molter* dus slechts een gedeelte van het *multer* in de publicatiën, t. w. zooveel als hem voor zijne moeite daarvan toekomt. Hij kent er nog eene tweede beteekenis aan toe, namelijk, die van *verval* of voordeel in het algemeen: *emolument*(*en*). De voorzichtigheid verbiedt echter vooralsnog

deze laatste verklaring als juist aan te nemen; men moet eerst nadere bewijzen hebben, dat *multer*, de winst van den molenaar, ook voor winst of voordeel in het algemeen in gebruik is geweest. KILIAAN, die van etymologische verklaringen hield, kan zich door de etymologie hebben laten verleiden. Immers, gelijk *molter* met *malen* in verband staat, zoo komt *emolumentum*, het voordeel of nut, dat men uit eene zaak trekt, van *emolere*, uitmalen en vermalen. Ook moet men in het oog houden, dat er bij de Romeinen geene sprake van maalloon kan zijn, dewijl zij al het meel, dat zij voor eigen gebruik behoefden, door hun eigen slaven lieten malen.

Weder eene andere beteekenis heeft het verwante *malder*, dat o.a. in Gelderland in gebruik was. Men bezigde het als benaming van zekere korenmaat, en men verklaart het gewoonlijk door *mud*. Het woord komt ongetwijfeld insgelijks van *malen*, en zal vermoedelijk de hoeveelheid hebben aangeduid, die men gewoon of gerechtigd was op eens naar den molen te brengen. In het Middelndl. althans was *sante* (van *zenden*) als korenmaat in gebruik; het stond waarschijnlijk gelijk met *malder*, en beteekende ongetwijfeld zooveel koren als op eens naar den molen werd *gezonden*.

Eene merkwaardige toepassing vond *malder* als maat in de uitdrukking *koningsmalder*, voor 32 slagen met een groenen eiken stok: ‘Des koninges malder, dat sin twene und drittich slege mit ener gronen ekenen gart.’ *Saksensp*. Men denke hierbij aan de gebruikelijke uitdrukkingen: *eene dracht, een pak slagen*.

Vraagt men, vanwaar de *o* en *u* in *molter* en *multere* komen, terwijl in *malen, maalde* (oudt. *moel*), *gemalen*, geene *o* wordt aangetroffen, dan bedenke men, dat de woorden *meel, malder, malen, molen* e.a. bewijzen, dat er vroeger een werkwoord *melen, mal, malen, gemolen* (overeenkomende met *stelen, stal, stalen, gestolen*) moet bestaan hebben, ofschoon men dat werkwoord zelf nog niet heeft aangetroffen. Van dit *melen* is ook *malen, moel* enz. zelf afgeleid, evengoed

als *meel, molen, mulder* enz. Een aantal woorden in de verwante Germaansche talen, verheffen die hypothese tot eene ontwijfelbare waarheid; terwijl lat. *molere*, malen, en gr. *μυλή* (mulee), molen, de hooge oudheid der geheele woord familie aantoonen.

L.A.T.W.

Taalkundig wangevoel en betweterij.

In een dier talrijke geschriften, welke de rustelooze pen van Dr. J. V. VLOTEN gestadig ontsnellen, deelt hij een opstel mede, dat wel zoo goed in ‘de Taalgids’ gepast had; daar het, althans gedeeltelijk, ten doel heeft een stuk of vier der vergissingen goed te maken of te bewimpelen, die verscheiden nummers van dit Tijdschrift in 's hoogleeraars Aanteekeningen op VONDEL aangewezen hebben. De vergelijking ware dan gemakkelijker geweest; maar misschien is dit juist de reden, die bij den Schrijver voor de verwijdering gepleit heeft. Wat hiervan wezen moge, het stond hem vrij, en dat iemand, die zich bezwaarlijk verdedigen kan en toch verdedigen wil, elk niet ongeoorloofd middeltje bij den kop grijpt, zal geen mensch hem ten kwade duiden.

Gezegd opstel (zie ‘Levensbode,’ II, bl. 41) draagt tot opschrift: ‘Taalkundig wangevoel en betweterij.’ Uit den inhoud blijkt, dat deze twee lieve hoedanigheden door Dr. V. VLOTEN aan ons worden toebedeeld, terwijl hij dan in tegenstelling bescheidenheid en echt taalgevoel wel voor zich zelven wil behouden. ‘Charité bien ordonnée (denkt hij) commence par soi-même.’ Jammer maar, dat zulke beschikkingen altoos een beetje verdacht zijn. Onnoozelen mogen zich er een poosje meê laten paaijen; de stemhebbenden lagchen er om en vragen naar bewijzen. Wat de hoogleeraar daarvoor wil

laten doorgaan, zullen we onder de navolgende rubrieken ter toetse brengen.

De haan zingt.

De volgorde, door ons best geoordeeld, brengt mede, dat wij het eerst over deze zegswijze handelen. VONDEL (zie *Heerl*. v. SALOMO, bl. 29) heeft ze gebezigd op eene plaats, waar rijm en maat hem even goed veroorloofden: 'De haan kraait' te schrijven. Dr. V. VLOTEN, die, gelijk bekend is, aan het ongelukkig zwak lijdt, om in onzen grooten Dichter telkens Germanismen en andere basterdwoorden ten onregte te zien, meende ter voorz. plaats (zie zijn *Vondel*, I, bl. 92, a. noot 3), dewijl men in het Fransch zegt: 'Le cocq chante;' hem op een Grallicisme te hebben betrapt. Daar was toch geen deeglijke reden voor. Indien de hoogleeraar onze oude schrijvers niet te overhaastig gelezen en het merkwaardige er uit opgeteekend had [1)], gelijk wij op het voorbeeld der HUYDECOPER'S, CLIGNETT'S en al onze voornaamste taalkenners, naar ons beste vermogen, gemeend hebben te moeten doen; hij zoude geweten hebben, dat in den ouden tijd zeer dikwijls bij ons *zingen* voor *kraaijen van den haan* gezeid werd; hetwelk ook zeer ligt te begrijpen valt, dewijl de oorspronkelijke beteekenis van *zingen* is *klank uitbrengen*. Dit een en ander schreven wij ter zijner teregtwijzing in 'de Taalgids,' VII, bl. 143, en omdat we (daarin van den heer V. VLOTEN eenigzins verschillende) het gevoelen koesteren,

1) Dr. V. VLOTEN, die klaarblijkelijk zich den tijd niet gegund heeft om zulke aanteekeningen te houden, tracht in zijn voorzegd opstelletje met de onze, onder den naam van woordenlijstjes, een beetje den gek te steken. Daar doet hij niet verstandig aan. Het zon zijn leerlingen in de Ned. taal kunnen terughouden van zulke soort van annotatiën te maken, die hun toch in hunne studie zeer nuttig kunnen zijn, en zelfs nu en dan hen zouden kunnen dienen om hun Leermeester, bij het commentariëren onzer oude schrijvers, voor te lichten, en, als hij dwaalde, teregt te helpen.

dat, als men iets zegt, men het moet bewijzen, gaven wij de plaatsen uit de oude schrijvers op, die ons zeggen volkomen staafden.

Hoe verdedigt zich nu gez. heer in zijn ‘Levensbode,’ II, bl. 48?

Hij is veranderd van batterij. De oorspronkelijke beteekenis van *zingen* kon hij niet loochenen; maar de plaatsen, door ons bijgebragt, waren uit het Latijn vertaald, waarin men zegt: ‘Gallus cantat,’ en nu werd het Gallicisme een Latinisme.

Een bloote uitvlugt! Het laat zich immers niet denken, dat de midden-nederl. schrijvers, zoo in ondicht, als in dicht, en met name MAERLANT, zonder noodzaak *zingen* van den haan gezegd zouden hebben, indien niet *zingen* voor *geluid uitbrengen* in het oud-Nederl. gegolden had en op dien grond ook van hanen gezeid was geworden.

We kunnen (gelooven we) niet beter doen, dan uit MAERLANT's werk, getiteld: *Der Natueren Bloeme*, D. I, bl, 337, deze merkwaardige versregels hier in te lasschen:

‘Gallus, dats in dietsch een hane:
Menech kennet sine ghedane,
Wilen bi nachte e bi daghe
Wiset hi met *sanghe* sonder saghe,
E slaet sine vedren dan,
Alse die hem ten *sanghe* wect an.
Luut es sijn *sanc* te middernachte,
E bi den daghe *singhet* hi sachte.
Metten winde hoort menne verre.
Paerden sachten, al waren si erre,
Alsi horen haren *sanc*.’

Wil men zich nu nog meer overtuigen, dat de oude uitdrukking ‘de haan zingt,’ wel degelijk bij de Germanen t'huis behoort, en geen napraten van Fransch of Latijn is, men raadplege slechts de woordenboeken van het oud- en middelhoogduitsch.

Bij WACHTER in zijn *Glossarium Germanicum*, fol. 1525,

zal men vinden: *Singen, Tinnire, tinnitum edere:* O. SCHADE geeft in zijn *Altdeutsches Wörterbuch*, p. 512, onder de beteekenissen van *singan* en *singen*, die van *tönen, klingen, sonare*, en de *Sprachschatz* van GRAFF, door Dr. V. VLOTEN, op bl. 53 van zijn opstel wel aangehaald, maar ten gevolge van zijne gewone overhaasting niet aandachtig gelezen, wijst niet alleen, bij de opgave der afkomst van het woord, op het Sanskr. *Sy* (lees: *syam*) dat *sonum edere* beteekent; maar, wat meer is en hier, zoo als men zegt, de deur toedoet, als eene oudduitsche spreekwijs (zie D. VI, bl. 248, b. r. 19) geeft hij op: *thaz huan singe, gallus cantet*.

Dus, met wat meer opmerkzaamheid lezende, had de hoogleeraar zich de moeite eener verdediging kunnen besparen, die, in plaats van hem te baten, zijne onbekendheid met de zaak maar te meer heeft doen uitkomen.

Veil, veilig.

Het is verdrietig met iemand te redetwisten, die altijd in zulk een haast is, dat hij de argumenten zijns tegenpartijders niet dan ten halve leest en dan nog daarenboven, bij het behandelen van vragen, onze oude taal betreffende, niet gelijk alle deeglijke taalgeleerden met voorbeelden uit den ouden letterschat voor den dag treedt, maar zich achter een gewaand taalgevoel verschuilt, hetwelk hij, terwijl hij 't aan anderen ontzegt, zelf in zulk eene uitstekende mate meent te bezitten, dat hij er (zoo als we later zien zullen) ontdekkingen door doet, waar zelfs de kundigsten nooit van gedroomd hebben.

Toen Dr. V. VLOTEN aanvankelijk onze bewering omtrent het woord *veil* in den zin van *veilig* dacht te kunnen corrigeren, verzekerde hij, dat dit *veil* (*veilig*) een oud oorspronkelijk Nederlandsch adjektief was. Wij, bereid om dankbaar van een leermeester in het taalvak een lesje te ontvangen, maar gaarne toch met eigen oogen ziende, verzochten hem

in dit Tijdschrift, ons dat adjectief eens in eenig oud- of middelned. schrijver aan te wijzen. In stede van dit te doen, antwoordde hij, dat hij *zijn kostelijken tijd niet wilde verbeuzelen* om *voor ons* voorbeelden *op te scharrelen*. Wij hadden gedacht, dat wie zoo stellig sprak, niet meer aan het *opscharrelen* zoude hebben behoeven te gaan, maar dat zijne uitspraak het gevolg was vroeger *opscharreling*. Dit was mis. Door zijn geheimzinnig taalgevoel (waarbij ons taalkundig wangevoel zoo ongunstig afsteekt) behoeft hij zoodanig onderzoek niet. Het blijkt op nieuw uit zijn 'Levensbode,' II, bl. 54. Waar is het echter, dat zijn hooge toon er merkelijk gedaald is. Zijn vroeger zoo stellige verzekering blijft achterwege. Nu zegt hij, dat hij het twistpunt (eerst door hem NB. reeds voor uitgemaakt verklaard) '*nog zoo niet uitmaken*-, maar slechts eene goede schrede nader tot zijne beslissing brengen *wil*.' - Vindt gij het niet onbarmhartig, geachte Lezer, dat de hoogleeraar het twistpunt nu nog niet uitmaken wil? Immers, na ons eerst met zijne beslissende uitspraak zoo gefopt te hebben, had hij ons nu, met eenige inspanning van zijn voortreffelijk taalgevoel, wel uit de enzekerheid mogen helpen. Doch dit is niet te veranderen! Laat ons zien, waarmede hij dezen keer ons afscheept.

Wanneer men ter zijde laat liggen, al wat eigenlijk niets ter zake afdoet en daarom geene wederlegging, hoe gemakkelijk die anders wezen zou, behoeft; dan ziet men per slot, dat 's hoogleeraars geheele redenering niets anders is, dan eene zwakke weêrklank van Dr. BRILL's vroeger vastgehouden stelling, dat *veil* (*veilig*) hetzelfde woord zoude zijn, als *veil* (*te koop*).

Deze stelling hebben we met tal van argumenten, te vinden in 'de Taalgids' VII, bl. 121-129, wedersproken. Tot nog toe zijn ze niet wederlegd, en we denken wel, dat ze onwederlegd zullen blijven. Dr. V. VLOTEN schijnt zijn kostelijken tijd (om eens een zijner uitdrukkingen te gebruiken) niet te hebben willen verbeuzelen met ze te lezen. Zijn opstelletje draagt er althans geen sporen van. Ze hier alle te

herhalen zou dus overbodig zijn. Dit echter willen wij den belangstellenden lezer kortelijk herinneren.

Naar onze meening stamt *veilig* niet van een onvindbaar oud Neêrlandsch adjektief *veil*, dat dezelfde beteekenis zou hebben; evenmin van *veil*, dat *te koop* beduidt; maar van den wortel eens werkwoords, die ook als substantief voorkomt. Die wortel is o.i. het oud-Noorsche *fel* van het ww. *fela, bedekken*. Het znw. *fell* beduidt, zoowel *bedeksel* in 't algemeen, als *huid*, of *vel* in 't bijzonder. In het oud Noordsch is *felig, veilig;* en wat is *veilig* anders dan *een bedeksel hebbende tegen gevaar*, of, zoo als wij ook zeggen, *gedekt*. De Oude Friezen, buren der Noren, hebben hun *felig, feilich* (veilig) ligtelijk van hen overgenomen, en hoe gemakkelijk was dan de oversprong tot ons! Voor *veil* (te koop) bezaten de Noren een ander woord, t. w. *fal*, hetwelk nog in die beteekenis bij de Zweden leeft, welke *felig, feilich* (veilig) missen. Dit *fal* en *veil*, verwant, zoo het schijnt, aan 't Lat. *vilis*, wordt door de taalkundigen teruggebragt tot een Sanskr. wortel *vail;* terwijl *fel* en *vel* handtastelijk een anderen oorsprong heeft, en op eene beteekenis van *bedekken* wijst, die zelfs in 't Lat. *vellus, velum, velare, pellis*, en in 't Grieksche *φελλ□ς* zigtbaar is.

Daar nu *veil*, door VONDEL en zijn tijdgenooten voor *veilig* gebruikt, nooit in dien zin bij onze oudste schrijvers voorkomt, noch in de oudste woordenboeken gevonden wordt, is het dan niet natuurlijk, dat wij er eene weglating van *ig* in aannemen, gelijk als in de woorden *slorde, blosse, ewe, ellende, heeve, lomm're*, enz. voor *slordige, blossige, eeuwige, ellendige, hevige, lomm'rige*, enz. die we bij hem en anderen aantreffen [1)]?

Acht slaan.

VONDEL heeft in zijn *Pascha* de navolgende versregels

1) Over *woed*, enz. spreken wij nog een woordje in een volgend nommer van ‘de Taalgids.’

geschreven, die, vroeger reeds door ons medegedeeld, thans nog eens ten gemakke des Lezers herhaald worden.

‘Wy, Priesterlijcke Reyen
(Die voormaels met schalmeyen
Den vierdagh plachten en de Feesten in te wijden,
En steeds op Mozes wetten
Aendachtelijck te letten
En te vergaren 't volck op haer gezette tijden)
Niet hebben *acht geslagen*
En d' onverwachte plagen
En 't voorspoock dat ons daeglijcx met verwoesting dreyghde.’

Dr. V. VLOTEN, in zijn dikwijls uitbrekende, maar zeer zelden gelukkig slagende zucht, om VONDELS tekst te verbeteren, had in den voorlaatsten regel, in de plaats van *en* laten drukken *in;* naar zijn zeggen in den zin van *bij* of *onder*.

Wij, van gevoelen, dat men, zonder volstrekte noodzakelijkheid, in 's Dichters woorden niets moest veranderen, maakten de aanmerking, dat alles, zoo als het daar stond, kon blijven staan; indien men aannam, dat de jeugdige poëet op het voorbeeld van zijn ouder, met roem bekenden, kunstbroeder SPIEGHEL, *achtslaan* (gelijk thans nog *gadeslaan*) als een bedrijvend werkwoord gebruikt- en in de daarop volgende regels, in plaats van *noch - noch* (zoo als wij ten huidigen dage schrijven zouden), *én - én* geschreven had, gelijk meer door hem gedaan was. In allen gevalle (voegden wij hierbij) kon 's hoogleeraars gemaakte verandering nooit steek houden, dewijl *acht geslagen* geen gezonden zin opleverde, tenzij men er bij vermeldde, *waarop* acht geslagen werd. ‘Nooit (dit waren onze woorden in ‘de Taalgids’, VI, bl. 121) heeft VONDEL *achtslaan* zoo geheel in de lucht hangend gebruikt, en ook bij andere achtbare Schrijvers zal Dr. V. VLOTEN geen voorbeelden er van weten aan te wijzen.’

Hoe verweert zich nu de Commentator? Levert hij ons zulke voorbeelden? Verre van daar. Hij is er niet in staat toe; maar waartoe hij wel in staat is en wat minder moeite kost, is (gelijk hij doet) onze woorden verkeerd voor te stellen. Op

bl. 45, r. 6 v.o. zegt hij: ‘De uitdrukking is - *volkomen juist*, beweert Mr. BOGAERS; het heilige ‘gebruik’ heeft haar voor hem gewijd en gewettigd.’ Op schromelijker onwaarheid is nooit iemand betrapt. Wij, die slechts de mogelijkheid aannamen, dat de jonge dichter eene ongewone spreekwijze van zijn ouder, beroemden, kunstbroeder ééns in zijne jeugd overgenomen had, wij zouden gezegd hebben, dat die uitdrukking volkomen juist- en door het gebruik gewettigd was! Nooit hebben we zoo gesproken. Ieder, die lust heeft, kan er het tegendeel van lezen in Dl. VI van dit Tijdschrift, bl. 120, r. 14, v.o., en volg.

Maar (dit lette men wel op) al hadden we zulk eene dwaasheid gezegd, 's hoogleeraars nog dwazer tekstverandering ware er niet door geregtvaardigd. Daartoe moest hij aantoonen de geldigheid van zijn in de lucht hangend *achtslaan*, en dit is hem niet gelukt; wat zeggen we? het is niet eens door hem beproefd.

Weren.

Een derde verdedigingspunt, dat 's hoogleeraars uitmuntend taalgevoel helder moet doen uitkomen, raakt het woord *weren*, te lezen in vers 94 van een aan VONDEL toegeschreven en met zijne initialen onderteekend gedicht. Oorspronkelijk was het verschenen in een boekske, getiteld: *Vrouwelick cieraet van sint' Agnes versmaedt*, en daaruit eerst door den Heer J.A. ALBERDINGK THIJM in zijne *Gedichten uit verschillende tijdperken, enz*. II. 159, gedeeltelijk overgedrukt, en later in zijn geheel door Mr. V. LENNEP in zijne zoo volledige *Vondels-uitgave*, II. 140, opgenomen. Aanvankelijk meenden wij, dat Dr. V. VLOTEN (gelijk zorgvuldige commentators, ten gunste der zuiverheid van den tekst, steeds gewoon zijn te doen) het in zijne editie uit den oorspronkelijken druk had doen nadrukken. Nu echter blijkt het uit zijne woorden, dat zulks het geval niet geweest- en Mr. V. LENNEP's tekst maar nageschreven is. Dit zeker was wel het gemakkelijkste; maar

het geeft dan ook tevens de maatstaf van de wijze, waarop Dr. V. VLOTEN's *Vondel* wordt bewerkt. Doch we laten dit daar, en gaan nu tot het eigenlijke bezwaarpunt over. De versregels, waarop de hoogleeraar zijne kritische kunst met zooveel zelfstevredenheid heeft aan den dag gelegd, moeten we uit V. LENNEP's uitgave hier herhalen. Ze luiden:

‘De Rechter moe van 't lang vertrek
Des doods, verwijst haer teere nek.
Sy sterft eer danse smart kan voelen,
De siel vertreckt na hooger stoelen.
En langs een wit en suiver pad
Geswint sy reist na 's Heeren stad,
En siet de maen beneen haer voeten
Als d'Englen vrolijck haer ontmoeten.
Die haer geleien onbesurgt,
En *weren* hooch in 's Hemels burgt:’

De Heer ALBERDINGK THIJM heeft den tekst ook zoo (met het woord *weren*) gegeven. Dr. V. VLOTEN echter (zeker een compliment aan de beide heruitgevers willende maken) heeft met zijne gewone urbaniteit hunne lezing voor *onzinnig* verklaard. ‘'t Kwam mij inderdaad, zegt hij, verwonderlijk voor, dat èn VAN LENNEP èn ALBERDINGK THIJM, uit hunne heruitgave van dit gedicht, dit *onzinnige* WEREN niet geweerd, en door een ander zich van zelf als opdringend woord vervangen hadden. Ik (let wel op dat *Ik*) aarselde geen oogenblik, het in *voeren* (oudtijds *vueren*) te veranderen.’ - Wat ons betreft, wij deelden in Dr. V. VLOTEN's verwondering niet; maar we voelden eene andere soort van verwondering, die we echter beleefdheidshalve toen maar verzwegen: te weten, dat de professor in de Ned. taal, die ons in zijn Prospectussen aangekondigd had, de oude woorden in zijn Auteur te zullen verklaren, niet scheen te weten, dat vroeger *weren* in den zin van *bewaren, beschutten, beschermen* gebezigd werd. Wij vergenoegden ons met in ‘de Taalgids’ VII, bl. 155 onderaan, te schrijven: ‘*weren* komt ons alles behalve onzinnig voor. Het is oorspronkelijk hetzelfde woord, als *waren*, en

beteekent niet alleen *verdedigen*, maar ook *bewaren, beschermen, beschutten:*' waarna wij plaatsen uit oude Schrijvers lieten volgen, die zulks buiten alle bedenking stelden.

Nu dachten we, dat de zaak afgedaan- en de hoogleeraar van zijne verwondering over de onzinnigheid, door de Heeren V. LENNEP en A. THIJM aangekleefd, voor goed genezen was; maar neen! het was een hardnekkige verwondering, die hem kwelde. Hij kreeg (zie bl. 50 van zijn opstel) *inzage* der eerste uitgave van 't gedicht, voor 't bekende *Cieraet* van STALPERT VAN DER WIELE (in 't bezit van den Heer ALBERDINGK THIJM), welke *inzage*, volgens zijn zeggen, hem de juistheid zijner gissing bewees. 'Er staat daar inderdaad (dit zijn letterlijk zijne woorden) met de oude spelling *vueren* en niet *weren*.'

Wie maar een greintje logica bezit, zal - aangenomen, dat hij Dr. V. VLOTEN, op zijn woord vertrouwt, - dadelijk opmerken: 'zulks bewijst nog niet, dat *weren* onzinnig is, noch dat het bijgebragte omtrent de oude beteekenis van *weren* ongegrond zoude zijn;' maar - en dit brengt ons tot iets veel ergers, iets, dat we nooit geloofd zouden hebben, hadden onze eigen oogen het niet gezien, - het zeggen van den hoogleeraar is eene volstrekte *onwaarheid. Weren* staat er in den oorspronkelijken tekst, gelijk de beide vroegere heruitgevers er gelezen hebben: *Weren* staat er in het boekske van STALPERT VAN DER WIELE; *weren*, gedrukt met volkomen dezelfde soort van *w*, waarmede in het eigen gedicht de eerste letter gedrukt is van *wenschen, worst'len, wil, wulps, waken, woord, word, welck, wit, wy, wangen*, enz. (Zie vers 7, 15, 22, 39, 40, 45, 57, 58, 100, 114 enz.

Daarenboven zien wij - het boekske ligt open voor ons - op bl. 53, (r. 2, en r. 16), waar dezelfde lettersoort bij een ander vers gebruikt is, gelijk ook op bl. 57 (r. 3 en r. 5), in woorden, die met *vu* beginnen, geen *w* gebezigd, maar een afzonderlijke *v*, gevolgd van een afzonderlijke *u*.

Wat dus de heer V. VLOTEN het publiek tracht wijs te maken, als door hem in het *zeldzame* boekske *gezien*, is een

louter *verzinsel*. Dit zij genoeg! wij willen er niet langer bij stilstaan, bevreesd, dat ons welligt tegen onze gewoonte, maar niet zonder reden, een dier schampere woorden mogt ontvallen, welke niet zelden, maar altoos tot algemeene walging, door Dr. V. VLOTEN, in spijtigen overmoed, tegen onze braafste en beroemdste geleerden misbruikt worden. De ruimte, die ons overschiet, zal dienen, om hem zich zelven nog van eene andere zijde te zien karakterizeren.

Er wordt bestaan?

Over deze uitdrukking handelt de meergemelde ‘Levensbode,’ II, op bl. 47. Dewijl zij met de uitlegging van VONDEL's spreekwijzen niets te maken heeft, hebben wij tot het einde dezer bijdrage verschoven er onze gedachte over te zeggen.

Alvorens evenwel hiertoe over te gaan, willen wij eens het geval stellen, dat Dr. V. VLOTEN, in de meening, met een man van eer te doen te hebben, ons openhartige brieven geschreven had, en dat wij later, zonder zijne toestemming, en met de klaarblijkelijke bedoeling om hem, wegens gebrek aan oordeel of eenig ander gebrek, aan de kaak te stellen, die brieven geheel of gedeeltelijk in druk hadden uitgegeven; gesteld eens (zeggen we), dat we zoo iets gedaan hadden, hetwelk we waarlijk niet dan in een vlaag van ijlhoofdigheid zouden kunnen doen; maar gesteld het ware geschied; - zou dan niet ieder regtschapen man, al vond hij, dat het bedoelde bewijs geleverd was, ons den nek toedraaijen, en van onze handelwijze met verachting zeggen: ‘foei, wat een gemeene streek!?’

Zie hier nu kortelijk, wat er heeft plaats gehad.

Bij de uitgave van zijn *Baruch Spinoza* zond ons de Schrijver de afgedrukte bladen van dit werk, en wisselden wij eenige brieven. Nu had hij in zijne Inleiding (bl. 7) deze regelen geplaatst: ‘wij schreven deze bladzijden voor ieder beschaafd en der kerk - onverschillig welke - ontwassen

landgenoot, die zich de moeite wil geven ze naderhand te doorbladeren. Een wijsgeerige BRABBELTAAL, als die waardoor zich onze Hoogduitsche naburen zoo berucht hebben gemaakt, heeft hij er niet in te vreezen: wij achten geene wijsgeerte vruchtbaar, die zich niet in DE DAGELIJKSCHE SCHRIJFTAAL weet te uiten.'

Deze fraaije, voor des schrijvers begaafdheid zoo luid pleitende, beloften lagen ons nog versch in 't geheugen, toen we op bl. 229 de woorden: 'ER WORDT BESTAAN' onder het oog kregen.

Het met den auteur volkomen eens zijnde, dat wijsgeerte, om verstaanbaar en vruchtbaar te zijn, zich wel in de *dagelijksche schrijftaal* dient uit te drukken, en deze taal onmogelijk kunnende herkennen in zijn 'er wordt bestaan:' zoo schreven wij hem den 8sten Maart 1862 dezen rondborstigen volzin: '*Er wordt bestaan:* zegt Ge bl. 229. Dit is geen Hollandsch, en daar Ge tegen Hoogduitsche brabbeltaal zijt te velde getrokken, moest Ge geen Nederduitsche gebruiken.' - Rond en ruiterlijk zeiden wij dit, en meenden het, en meenen het nog, hoewel wij het niet voor den druk bestemden.

Hoort nu, hoe onze taalkundige filosoof zich daarover uitlaat:

'Ik had (zegt hij t. a. p.) in mijn *Baruch d'Espinoza*, om alle misverstand te voorkomen, en in de kalme overtuiging volkomen juist Hollandsch te schrijven, gezegd, dat de slotsom zijner, en onzer bespiegeling geen andere kan zijn, dan er wordt bestaan.' Daardoor werd alle gevaar weggenomen, dat bestaan een te persoonlijk karakter te geven; het 'bestaan' zelf werd erkent, maar door wie of wat er bestaan werd, in 't midden gelaten. Mr. BOGAERS die zinsnede onder het oog krijgende, en zich zulk een onpersoonlijk 'gebruik' van 't woord bestaan niet herinnerende, slaat zijn woordenlijst op, vindt het ook daar natuurlijk niet, en noemt het - in een min of meer onvriendelijk schrijven - ronduit 'brabbeltaal.' Hij toonde dus zoo weinig besef van

het innerlijke, karaktervolle leven der taal te hebben, dat hij - omdat het hem nooit was voorgekomen, en zijn rijke woordenlijst het hem niet aan de hand gaf - niet inzag (dat?) men, geen bepaalde zaken of personen willende aanduiden, even goed kan zeggen, dat er ‘bestaan,’ als dat er - onverschillig door wie of waar - gegeten, gewandeld, geschreven of gevit wordt. Ik verwacht, dat de beide redacteurs van 't Nederlandsche Woordenboek, daarin minder bevooroordeeld dan hij, van *mijn* onpersoonlijke toepassing van 't woord zullen kennis nemen, en daardoor althans voor 't vervolg het ‘gebruik’ zullen vaststellen.’

Wie deze tirade aandachtig leest, ziet er uit, dat Dr. V. VLOTEN (zeer in tegenspraak met zijne eigene opgeblazene beloften) zelf erkent, zich niet in de DAGELIJKSCHE SCHRIJFTAAL, *zonder welke*, volgens hem, *geen wijsgeerte vruchtbaar zijn kan*, geuit te hebben. ‘Er wordt bestaan’ is door den hoogleeraar uitgevonden, en nooit vóór hem, door welken wijsgeer ook, gebezigd. Het gebruik van deze uitdrukking, en de vruchtbaarheid daarvan voor de wijsbegeerte, zal eerst dan aanvangen, wanneer de HH. DE VRIES en TE WINKEL (waarschijnlijk uit dankbaarheid voor de billijke en echt humane wijze, waarop onze filosoof zich nu en dan over hen uitlaat) de van zulk wonderdiep taalgevoel getuigende phrasis, in het Nederl. Woordenboek zullen hebben opgenomen en verheerlijkt.

Doch eer dat die glansrijke toekomst zich voor den hoogleeraar en zijne uitvinding verwezentlijkt, zij het ons geoorloofd, haar nog eens in allen ernst te toetsen, en te onderzoeken, of zijn ‘er wordt bestaan’ eenige analogie bezit met de onpersoonlijke spreekwijzen: ‘er wordt geraaskald;’ ‘er wordt geschrold;’ ‘er wordt gepocht’ en dergelijke meer.

Is het niet eene ontegensprekelijke waarheid, dat, naar den aard van onze taal, soortgelijke uitdrukkingen, al noemen ze de personen niet, toch altoos aanduiden, dat er door personen iets verrigt wordt? Als we zeggen ‘er wordt geraaskald’, dan duidt dit immers aan, dat er een is die raaskalt,

of dat er meer zijn, die dit doen. Doch geldt het geen personen; beproef dan eens deze spreekwijze aan te wenden. Zeg eens, aan strand de zee ziende golven: ‘er wordt gegolfd,’ of in het woud, bij het uitbotten der bladeren, ‘er wordt uitgebot:’ voorzeker, al waart ge nog zoo'n knappe Spinozist, ge zoudt gevaar loopen voor een monomaan gehouden te worden. Welnu, daar Dr. V. VLOTEN zelf zegt, dat er in zijn nooit gehoorde phrasis geen de minste questie is van een of meer personen, die iets verrigten; hoe kan het dan in zijn hersens opkomen, dat ze met den aard van ons Hollandsch strooken zou. De benaming, niet door ons, maar door den hoogleeraar zelven aangewezen, is er volkomen op toepasselijk: het is wijsgeerige brabbeltaal, waarvan hij aanvankelijk zulk een afkeer toonde, maar waarin hij naderhand zooveel zin heeft gekregen, dat hij er mede is gaan dweepen, en thans, in dweepzuchtige onverdraagzaamheid, zelfs taalkundig wangevoel hun aanwrijft, die wat te bedaard en nadenkend zijn om in zijn gedweep te deelen.

Hier eindigen wij.

Zonder dat zijne regtschapenheid er onder lijdt, kan de braafste man taalbokjes maken. Aan een hoogleeraar in het taalvak staan ze zeker, als ze zich wat te dikwijls voordoen niet mooi, en te minder mooi, naarmate hij meer gewoon is over de taal uit de hoogte te spreken en anderen verwaand te bedillen. Toont hij echter voor het overige een man van eer te zijn, niemand zal schromen hem de broederhand te geven. Doch schaamteloos onwaarheden uit te venten en daden te plegen, die alle humaniteit met de voeten trappen; - wie zich daartoe verlagen kan, die - al ware hij zelfs een monster van geleerdheid, - verliest alle aanspraak op den naam van eerlijk wetenschappelijk man.

Rotterdam, den 15^{den} *December* 1865

A. BOGAERS.

Proeve eener taalkundige behandeling van het Oost-Geldersch taaleigen.

Men neemt algemeen aan, dat de bewoners van dat gedeelte van ons land, hetwelk zich van den IJsel tot aan de Duitsche grenzen uitstrekt, behooren tot die groote afdeeling van den Germaanschen stam, welke men de Saksische noemt. De gewestelijke spraak van Twente en de Graafschap Zutfen, in de hoofdzaak één en hetzelfde dialect, vertoont inderdaad nog heden ten dage opmerkelijke afwijkingen van onze gewone schrijf- en spreektaal, het Nederlandsch, en zelfs van de tongvallen, die in Gelderland aan deze zijde van den IJsel worden gesproken. Juist in de meeste punten, waarin de taal van den Heliand, het zoogenoemde Oud-Saksisch, afwijkt van het spraakgebruik der Karolingische Psalmen, de oudste gedenkstukken van het Nederlandsch, verkeerdelijk ook Hollandsch geheeten, juist in dezelfde punten wijkt het Twentsch en Oost-Geldersch af van ons hedendaagsch Nederlandsch.

Met evenveel recht als de taal der genoemde Psalmen Oud-Nederlandsch kan heeten, kan het Twentsch en Graafschapsch den naam dragen van Nieuw-Saksisch. We beweren daarom niet, dat de Heliand in het oostelijk deel van ons rijk ontstaan is, want het Westfaalsch is ook een Nieuw-Saksisch dialect, en zoover als onze kennis thans gevorderd is, lijkt het waarschijnlijker dat de Heliand in Westfalen thuis behoort, dan in Gelderland of Overijsel.

De taalkundige proeve, die wij laten volgen, omvat eigenlijk niet het geheele Oost-Geldersch of Graafschapsch, daar ze zich bepaalt tot de taal, zooals die gesproken wordt in de omstreken van het stadje Groenlo. Iedereen, die zich ooit de moeite heeft gegeven te letten op het onderscheid tusschen de taaleigens, ik zeg niet van een provincie of district, maar tusschen die van naburige dorpen, zelfs van een stad en het omliggende platte land, weet dat het ondoenlijk is in een kort bestek al de schakeeringen terug te geven, welke men op eenige uren omtreks kan opmerken. Dit gaat door zelfs voor plaatsen, waar het veelvuldig gebruik der algemeene spreek- en schrijftaal de dialectische eigenaardigheden min of meer heeft afgestompt, hoeveel te meer dan onder eene bevolking, die de officiëele taal slechts gebrekkig op de scholen leert; en daarenboven is de officiëele, aangeleerde taal te veel afwijkende van haar eigene, dan dat ze de eerste in den vertrouwelijken omgang zouden overnemen.

Zoo als men licht begrijpen kan, wordt de taal onder de boeren zuiverder gesproken dan onder de stedelingen, ten minste dan onder de hoogere standen in de steden. De laatsten komen meer in dagelijksche aanraking met lieden uit andere oorden des rijks, en doen hun best om bij voorkomende plechtige gelegenheden, Hollandsch te praten. Al keeren zij in den huiselijken kring tot hun eigen tongval terug, de omgang met anders sprekenden laat niet na op hen te werken, zonder dat zij er altijd van bewust zijn. De boer daarentegen spreekt altoos zooals hij het van vader en moeder geleerd heeft, en doet zelfs geen moeite met ‘heeren’ anders te spreken, want hij weet, dat dezen in den regel hem verstaan, en hij verstaat ook hun ‘Hollandsch’ tamelijk wel.

Over het algemeen gelijkt het taaleigen der Graafschap, met alle afwijkingen in klank en in taalvormen, genoegzaam op het Nederlandsch, om bij menig Hollander de gedachte op te wekken, dat ‘ze daar in den achterhoek een raar

taaltje er op na houden.' Natuurlijk; hij herkent zooveel woorden, die hij zelf altijd anders heeft uitgesproken; en daar zijn eigen uitspraak de ware, de mooie, de beschaafde is, ligt bij hem de gevolgtrekking voor de hand, dat de boeren het Hollandsch verbrabbelen. Immers ze zeggen *jå*, voor *ja*, ze *loopt* voor ze *loopen*, enz.

Is onze Hollander een min of meer ontwikkeld man, toegerust met eenige vrijzinnige begrippen (misschien moet ik om zuiver Hollandsen te schrijven, '*liberale* begrippen' zeggen), dan ziet hij wel in, dat het boerendialect geen verbasterd Nederlandsch is, maar een op zich zelf staande tongval. Die overtuiging zal hem stemmen tot zachtmoedigheid en medelijden bij de beoordeeling van de waarde van het gewestelijk taaleigen. Desniettegenstaande zal hij zich niet recht kunnen verzoenen met de vreemde klanken.

Het is een uitgemaakte zaak, dat men door te twisten over den smaak niet veel kan uitmaken. Ons voornemen is het dan ook niet te betoogen, dat het Graafschapsch sierlijk of lomp is, al kunnen we niet nalaten in het voorbijgaan aan te merken, dat de boerentaal een grooter rijkdom en afwisseling van klanken bezit, en een fijner, consequenter grammatica dan het Nederlandsch.

§ 1.

Over de letterteekens.

Wanneer men op de klanken van een taal of tongval, waarin eigenlijk geene letterkunde bestaat, een alphabet wil toepassen uit den vreemde, zal men gewoonlijk het best doen met voor de verschillende letterteekens eene bepaalde waarde vast te stellen, zonder zich te storen, of het gebruikte letterteeken in de taal, waaruit het ontleend is, dezelfde waarde vertegenwoordigt of niet. Indien er gebrek aan teekens is, zou men één kunnen splitsen in drie of vier, door het eenigszins te wijzigen met behulp van punten en anderszins. Vooral als het te doen is, om de klanken voor den vreemde zoo juist

mogelijk af te beelden, zou het wenschelijk wezen, dat men op deze wijze te werk ging. Edoch, er zijn daarmeê ook weder zooveel zwarigheden verbonden, dat men in sommige gevallen beter doet zooveel mogelijk de gebruikelijke teekens te behouden en den lezer niet af te schrikken. Geheel zonder ongebruikelijke teekens zag ik geen kans om, zelfs ten ruwe, de noodige klanken voor te stellen. Daarom is hier een middelweg gekozen. Enkele letters zijn voorzien van accenten, en andere zijn gebezigd voor een anderen klank, dan welken ze in het Nederlandsch verbeelden. De volgende lijst zal, hoop ik, voldoende zijn om een denkbeeld te geven van de hier gevolgde schrijfwijze en van de uitspraak:

A,	is in gesloten en in open lettergrepen uit te spreken als in het Ndl. dus *dag, dage; lachen*. Deze woorden worden uitgesproken volkomen als in het Ndl.
AA,	klinkt als in het Ndl.
Å,	open en gesloten, klinkt als het Engelsche *a*, in *hall, call*. De gewone schrijfwijze voor *å* in den Gelderschen almanak en in andere werkjes, in een Gelderschen tongval opgesteld, is *ao*. De klank ligt tusschen *a* en *o* in.
E,	onverschillig of ze voorkomt in gesloten of in open lettergrepen, luidt als de gesloten Ndl. *e*, bijv. in *wennen, zetten*. Zoo spreke men *nemen* uit, alsof er stond *nemmen*, doch men zorge, dat er slechts één *m* gehoord wordt, geen twee. De gewestelijke *e* heeft dus altijd maar één klank, denzelfden in *kennen*, als in *nemen*, terwijl in het Ndl. door *e* twee klanken worden aangeduid, bijv. in *bed* en *bede*. Gemakshalve dient *e* ook om de stomme of doffe *e* af te beelden als in *schade*. Dit kan voor den Hollander geen moeilijkheid opleveren, daar beide tongvallen in het bezigen dezer stomme *e* met elkaâr overeenstemmen.
È,	zoowel open als gesloten, is uit te brengen als eene gerekte Graafschapsche *e*, als de Fransche *è*, bijv. in *père, mère*. De *è* is een plaatsvervanger van de vorige

e voor de letters *g, f, v, s* en *z*, bijaldien de lettergreep thans of oorspronkelijk een opene is.

EE, gelijk de Ndl. scherplange *ee*, in *steen*, bijv.

Ê, heeft een klank, die moeilijk te beschrijven is, en tusschen *i* en *ee* inligt.

I, in gesloten lettergrepen als in het Ndl., bijv. in *kind*. In open lettergrepen heeft *i* de uitspraak ongeveer der Ndl. *ie*, doch eenigszins meer gerekt; dus *mine* (mijne) nagenoeg als een Hollander *miene* zou uitbrengen.

II, altijd gesloten, heeft den klank van *i*, waar deze laatste open is; dus *diik* (dijk), alsof men in het Ndl. schreef *diek*.

EI, als in het Ndl.

O, om het even of ze open of gesloten is, nagenoeg als de gesloten Ndl. o, bijv. in *kok*. Dus hoort men in *kok* en *koken* denzelfden klank, terwijl men in het Ndl. in dezelfde woorden door één letterteeken twee klanken verbeeldt. Het gaat, gelijk we hier boven gezien hebben, eveneens met de *e*.

Ò, open of gesloten, is de vorige *o*, gerekt uitgesproken, en vervangt de *o* voor *g, f, v, s* en *z* in lettergrepen, die open zijn of het althans vroeger waren. Dus spreke men *bòven* uit omtrent als de Fransche *o* in *corps*.

OO, als de scherplange Ndl. *oo*, bijv. in *loopen*.

Ô, heeft eene uitspraak, welke het midden houdt tusschen de Ndl. zachtlange *o* en *oe*, bijv. in *môder* (moeder).

OE, zoowel open als gesloten, staat in klank met het Ndl. *oe* gelijk, met dit onderscheid, dat de *oe* in het Ndl. enkel en alleen voor de *r* een gerekten klank heeft, terwijl het Oost-Geldersch de *oe* rekt voor *g, f, v, l, r, s* en *z*. Aldus wordt

	de *oe* in *doeve* (duif) niet uitgesproken als in het Ndl. *boeven*, maar als de Fransche *ou* in *Louvre*. Daarentegen klinkt *boeren* in het Ndl. en in het Oost-Geldersch volmaakt gelijk.
U,	indien gesloten, als in het Ndl., bijv. in *vullen*. In open lettergrepen heeft *u* een gerekten klank voor *g, f, v, l, r, s* en *z*, denzelfden welken het Ndl. heeft

	alleen voor de *r*. Derhalve luidt de open *u* in *muze* (muizen) niet geheel als de Nederlandsche *u* in *muzen*, maar als die in het Fransche *muse;* daarentegen klinkt *huren* in het Ndl. en in het Oost-G. gelijk.
Ö,	onverschillig of zij open dan wel gesloten is, luidt als de *korte* Hoogduitsche *ö*, bijv. in *Cöln*, niet als de *lange* Hgd. *ö*, als in *tönen;* verder als de Engelsche *u* in *dull, but*. Aldus zou men *nöten*, indien men de Hoogduitsche spelling wilde volgen, kunnen weêrgeven door te schrijven *nötten*, doch niet geheel nauwkeurig, dewijl er slechts ééne *t* mag gehoord worden, geen twee. De *ö* heeft dit met de *e* en *o* gemeen, dat ze, hetzij in open of in gesloten lettergrepen, altijd één en denzelfden korten klank vertegenwoordigt.
EU,	zoowel open als gesloten, komt in klank volkomen overeen met de Ndl. *eu*, en de *lange* Hoogduitsche *ö*, bijv. in *tönen, Göthe*.
ÅE,	is een klank, die aan het Ndl. geheel vreemd is, en luidt als de Fransche *eu* en *oeu* in *heure, coeur*.

Omtrent de medeklinkers valt weinig op te merken, daar bijkans alle worden uitgesproken als in het Nederlandsch. Echter houde men het volgende in het oog:

D, T,	zijn in het Geldersch meer werkelijke tandletters, d.i. om ze uit te brengen wordt de tong lager tegen de tanden aangeslagen, dan gemeenlijk in Holland geschiedt.
G,	is de ware geaspireerde media, staat in klank tusschen *ch* en *h* in, en heeft nooit de rochelende uitspraak, die een Hollander aan de *g* pleegt te geven. Aan het einde der woorden behouden we de *g*, ter wille der etymologie, ofschoon ze daar als *ch* klinkt.
R,	wordt over het algemeen niet zoo rollend uitgebracht als in het Ndl., en zoo ze,

voorafgegaan door eene *a*, voor *d* of *t* staat, wordt ze heel flauw gehoord, gelijk de Engelsche *soft r*. Een ongeoefend oor meent *had, hat, schadde* te vernemen, waar de afstammeling der Saksen *hard, hart, scharde* zegt. Dewijl echter de *r* in

deze gevallen een zeer afwijkenden klank heeft, zullen we hem voortaan aanduiden, door de *r* anders te laten drukken; dus: *har*d, *scha*r*de*.

Met behulp van het bovenstaande zal, hopen we, de lezer in staat wezen om zich de klanken van het Groenloosch taaleigen te vertegenwoordigen. We gaan over tot de beschouwing, in hoeverre ze etymologisch overeenkomen met de Nederlandsche.

§ 2.

Vergelijking der gewestelijke klanken met de Nederlandsche, ten opzichte van hun etymologische waarde.

A, AA, beantwoorden èn in uitspraak èn in etymologische waarde aan Ndl. *a* en *aa* dáár, waar deze laatste ook overeenkomen met de Gothische *a*, de Oud-Noordsche *a*. Bijv. *vader, water, maken, land, dag, van dage, lachen* zijn volmaakt gelijk aan de Ndl. woorden. Maar als de Ndl. open *a* en gesloten *aa* overeenkomt met de Gothische *ê*, Oud-Noordsche *á*, Oud-Hoogduitsche *â*, Zweedsche *å*, Deensche *aa*, vertoont het Oost-Geldersch *å*. Derhalve zegt men *måne* (maan) = Goth. *mêna; låten* (laten) = Goth. *lêtan; råjen* (raden) = Goth. *rêdan*. Ook in uitheemsche woorden staat *å* doorgaans in plaats van oorspronkelijk lange *a* (Latijnsch ā) bijv. *stråte* (Latijn *strāta*), daarentegen *plate* (plaat). Eene uitzondering op den algemeenen regel maakt het meervoud Verl. Tijd in de werkwoorden der 2de en 3de klasse; in stede van *gåven* heet het *gavven;* in dit en soortgelijke gevallen is het meervoud kennelijk uit het enkelvoud gevormd. - Voorts zijn er verscheiden woorden, die een *e* of *è* hebben, waar het Ndl. eene *a* heeft: *tengesken* (tangetje), *zeksken* (zakje), *gètjen* (gaatje); dit is een gevolg van de streng toegepaste wet der klankwijziging (de Duitschers noemen

het ‘Umlaut’). - Eindelijk heeft het Ndl. in eenige woorden een *a*, welke uit eene *e*-klank verbasterd is, als in *zwavel*, vooral voorde *r*, als in *aarde, kaars, paard, waard*, enz. Het Graafschapsch

heeft daar overal den *e*-klank behouden, en alleen zoo gewijzigd, dat voor de *r* de *ee* komt. Bijv. *zwèvel*, maar *eerde, keerse, peerd, weerd*. Het is zeer opmerkelijk, dat ook het Gothisch voor de *r* een *ai* vertoont in stede van *i;* dus is *zwèvel* = Goth. *svibls*, maar *eerde* = Goth. *airtha*.

Å, beantwoordt aan de oorspronkelijk lange *a*, Goth. *ê*, zooals bereids aangetoond is. Door invloed van een *i* of *j* (thans meestal tot stomme *e* geworden) in een volgende lettergreep, ontstaat er klankwijziging, en dan gaat *å* over in:

ÅE, *stråte, stråetjen; måte, måetjen*.

E, È, komen etymologisch overeen met de Ndl. zachtlange en korte *e*, de Gothische *i* (voor *h* = *ai*). Aangaande de uitspraak, zie boven. Bijv. *nemen, wèven, wèzen, recht*. Waar het Gothisch voor de *r* een *aí* heeft, en het Ndl. *aa*, heeft het Graafschapsch *ee*, dus: *eerde, weerd*, enz. In gesloten lettergrepen komt met Ndl. *e* dikwijls korte *i* overeen, doch alleen onder bepaalde omstandigheden, welke we zullen leeren kennen als we de klankveranderingen bespreken.

EE, beantwoordt aan de Ndl. scherplange *ee*, de Gothische *ai* (hetzij *aí* voor de *r*, of oorspronkelijke *ái*). Bijv. *steene van 't hoes; eerde* (aarde), *weerd* (Goth. *vairths*).

Ê, komt etymologisch overeen met Ndl. *ie*, Gothisch *iu;* bijv. *lêf* (lief), *nêi* (nieuw, Goth. *niujis*). Gelijk echter het Gothische *iu* zich in het Ndl. splitst in *ie* en *uu* (open *u* of *ui*), zoo ook in het Graafschapsch in *ê* en *uu* (open *u*); bijv. *gêten* (gieten, Goth. *giutan*), maar daarnaast *bugen* (buigen, Goth. *biugan*). Wijders is *ê* ook gelijk aan de Ndl. *ie*, waar ze uit *ia* ontstaan is; dus *vêl* (viel, uit *vial*); *hêld* (hield).

I, gesloten, beantwoordt aan Ndl. gesloten *i*, bijv. *minne*. Zoo open, is het in afkomst

gelijk aan de Ndl. *ij*, bijv. *mine* (mijne). Soms, vooral in uitheemsche woorden, heeft het Ndl. de uitspraak der *ij*, als lange *i*, behouden, bijv. in *Mina* (naast *Mijntje*), in *poëzij, fabrijk*, en dergelijke, welke thans evenwel met *ie* gespeld worden.

II,	enkel in gesloten lettergrepen voorkomende, is gelijk aan de Ndl. *ij;* dus *miin* (mijn).
EI,	komt overeen met de Ndl. *ei*, en is derhalve, even zeer als deze, de klankwijziging van *ee*. Bijv. *kleine* uit en (voor *kleeni*), *reine* (uit en voor *reeni*), *weide* (uit en voor *weedi*), *heil* (voor *heeli*) [1]. Het woord *Mei* is ontstaan uit *Maii*, d.i. Mai + i = Mee + i. Natuurlijk heeft *Mei* een gansch anderen klank dan *mèi* (maai, in de Gebied. Wijs), *zèi* (zaai, Geb. Wijs); want hier is *è* de klankwijziging van *a*, en niet van *ee* = *ai*. Met andere woorden, terwijl *Mei* is ontstaan uit *Mee* + *i*, is *mèi* voortgekomen uit *ma* + *i* (oudtijds *ma* + *je*); de 1ste ps. Tegenw. Tijd luidt *mèje, zèje*.
O, Ò	hebben etymologisch de waarde van de Ndl. gesloten *o*, of zachtlange *o*, Gothische *u*. Bijv. *mond, hopen, koken, stòven, bedròg*en. Dewijl het Ndl. den regel der klankwijziging niet overal toepast, vertoont het dikwijls *o*, waar het Graafschapsch *ö* heeft; als in *nöte* (noot, de vrucht), *bröksken* (brokje). Voor de *r* gaat de *o* of *ò* over i n*oo*, gelijk in het Gothisch ook *u* voor de *r* tot *aú* wordt.
OO,	beantwoordt aan de Ndl. scherplange *oo*, en aan de Gothische *áu*, zoowel als aan de Goth. *aú* voor eene *r*. Bijv. *loopen, stooten, hooren, woord, koorn*.
Ô,	is gelijk aan de Ndl. *oe*, Goth. *ô*. Bijv. *môder* (moeder); *vôr* (voeder); *ze drôgen* (droegen); *wô* (hoe, uit *hwô*) Een enkele maal heeft het Ndl. *oe*, waar men *uu* ver-

1) Met te zeggen, dat *ei* zoowel in het Ndl., als in het Graafschapsch, klankwijziging van *ee* is, is nog niet gezegd, dat *ei* eerst ontstaan is, *nadat* onze uitspraak van *ee* de oudere van *ai* had vervangen. Het is wel zeer waarschijnlijk, doch we kunnen hier de zaak laten rusten. Practisch is en blijft *ei* klankwijziging van *ee*, en het is maar half waar en onjuist, als men beweert, dat Ndl. en Grf. *ei* rechtstreeks de vertegenwoordiger is van Gothisch *ái*. Het zou even verkeerd zijn, als regel te stellen, dat Ndl. *e* gelijk is aan Goth. *a*, omdat *zetten* een *e, satjan* een *a* heeft. In dit geval is Ndl. *e* gelijk aan Goth. *a* + klankwijzigend element. Zoo ook is Ndl. *ei* niet = Goth. *ái*, maar aan Goth. *ái* + klankwijzigend element. Het klankwijzigend element nu, is de *i* of *j* in eene volgende lettergreep.

wachten zou, namelijk in *boer*, welk woord in het Graafschapsch denzelfden klank heeft. De onregelmatigheid ligt in het Ndl., daar *boer* denzelfden klinker oorspronkelijk had als *buur*, d.i. *u*, of *ui* voor eene andere letter dan *r*, als *bruid, huis, duizend*.

OE, beantwoordt aan Ndl. *uu* (open *u*) of *ui*, aan Grothische *û*, Angels, *û*, Oud-Hoogd. *û*, Oud-Noordsche *û*. In het Engelsch is deze klank overgegaan in *ou*, in het Hoogduitsch in *au*, en ook in het platte Hollandsch soms in *ou*, bijv. in *nou, jou* uit *nû, jû*. Voorbeelden zijn: *hoes* (huis, Goth. *hûs*), *moes* (muis).

U, in open, en *uu* in gesloten lettergrepen, komt ook overeen met het Ndl. *uu* of *ui*, mits de voorwaarde aanwezig zij of geweest zij, waaronder klankwijziging ontstaat. Bijv. het meervoud van *hoes, moes* is *huze, muze*. Op dezelfde wijze vormt het Angelsaksisch het meervoud *mŷs* (spreek *muus*), uit *mûs* (spr. *moes*), en Engelsch *mice* uit *mouse*. In gesloten lettergrepen heeft ook het Ndl. vaak de *u* als klankwijziging, en dan stemt het geheel overeen met het Oost-Geldersch; dus in *vullen, lutjen* (luttel). - Over de verhouding van gesloten *u* tot gesloten *ö* later.

Ö, is de klankwijziging van *o* (niet van *ò*), komt dus voor in woorden, waar het Ndl. gewoonlijk gesloten *o* of zacht-lange *o* in eene opene lettergreep heeft. Bijv. *höksken* (hokje), *nöten* (noten). - Soms is de Graafs. *ö* ontstaan uit *e*, als in *völe* (veel). - Wanneer niet de *o*, maar de *ò*, klankwijziging moet ondergaan, wordt het niet *ö*, maar:

EU, welke dus 1° is: klankwijziging van *ò*, bijv. *leugen* (voor *lògen*), daarentegen *kökene* (voor *kokene*, latijn coquina); 2° klankwijziging van *oo*, als: *keuren* (hooren, Goth. *hausjan*), *deupen* (Goth.

daupjan), *leuven* (Goth. *galaubjan*); 3° klankwijziging van *ô*, dus: *beuksken* (boekje, van *bôk*), *zeuken, zeute* (zoet). Vergelijken we het Ndl., dan zien we, dat ook hierin de *eu* de klankwijziging is van *oo*, van *oe* en van open *o*, bijv. in *zeug, beuk*,

sleutel, vleugel. Het verschil is, dat het Ndl. den regel der klankwijziging niet zoo streng toepast, en dat het daarenboven niets weet van een onderscheid tusschen *ö* en *eu*. - Men moet in het Graafschapsch de *eu* beschouwen als de lange *ö*. Daarom zal de *ö* de plaats vervangen van *eu*, wanneer ten gevolge van later te vermelden klankwetten eene lange lettergreep kort moet worden. Zoo komen van *loopen* zoowel *leupsch*, als *he löp*, maar de omstandigheden, waaronder het een en het ander ontstaan, zijn verschillend.

Leiden, 16 Nov. 1865.
H. KERN.

(*Wordt vervolgd*.)

Kindsheid of kindschheid?

Moet men *kindschheid* (in de beteekenis van *infantia, puerilis aetas*) met of zonder *ch* schrijven?

De Heeren WEILAND en SIEGENBEEK (gelijk bekend is) bezigden de *ch*. Velen hebben dit beaamd, en niet lang geleden is het nog krachtig verdedigd door den kundigen redakteur van het Tijdschrift: '*de Navorscher*,' den HeerP. LEENDERTZ WZ. [1].

Het tegenovergestelde gevoelen echter is reeds voor een twintigtal jaren door den Heer A.C. OUDEMANS, in het *Magazijn der Ned. Taalkunde*, D. I. bl. 50, met zulk gevolg beweerd, dat Dr. W.C. BRILL in zijne *Ned. Spraakleer* [2] en andere

1) De zaakrijke artikelen, door dezen taalkenner aanvankelijk ter teregtwijzing van Dr. VAN VLOTEN geschreven, vindt men in jaarg. XIII, bl. 377; XIV, bl. 48 en 375; en XV, bl. 307. Wie belang stelt in de vraag, moet niet voorbijgaan ze te lezen.
2) Bl. 127 (uitg. 1860). 'Soms (leest men daar) worden substantieven - door middel van *heid* van substantieven afgeleid: als *godheid, kindsheid* (de *s* is een verbindingsklank als anders tusschen de bestanddeelen eener zamenstelling treedt); *menschheid*.'

geleerden na hem (zonder een opzettelijk onderzoek in te stellen) zich er bij nedergelegd hebben.

Volgens het zeggen van den Heer OUDEMANS was het bewuste woord zamengesteld uit *kind* en *heid*, zoodat men eigenlijk (*even als onze voorouders deden*, dit zijn zijne woorden, *kindheid* zoude moeten schrijven; zijnde er de *s* (dus gaat hij voort) maar voor de welluidendheid ingezet.

Wat is er van deze bewering, die zooveel bijval heeft gevonden? Nu het woord eerlang plaats zal moeten nemen in het Woordenboek, waarmede kunde en vlijt onze taal staan te verrijken, verdient het nog wel eens van nabij en met aandacht bekeken te worden.

Naar onze bescheidene meening, zijn er twee punten, waarop men vroeger niet genoegzaam gelet heeft, en die toch bij de behandeling der vraag van het uiterste gewigt zijn.

In de eerste plaats staat het wel onomstootelijk vast, dat in onze taal, naar den algemeenen regel, het achtervoegsel *heid* (niet aan substantieven, maar) aan adjectieven wordt gehecht.

Gelijk op iederen algemeenen regel, zoo zijn er, ja, hier ook uitzonderingen; doch, vergeleken bij de honderden voorbeelden, die den regel bevestigen, is haar getal zoo bij uitstek gering, dat men er misschien geen half dozijn zal kunnen oprakelen [1)].

Waar er dus mogelijkheid bestaat, dat een woord, op *heid* uitgaande, zamengesteld is met een bnw., zouden er al bijzonder zware redenen aangevoerd moeten worden, indien men met goed gevolg staande wilde houden, dat het tot de zeer zeldzame afwijkingen behoorde, en *heid* daarbij aan een znw. gekoppeld was.

1) Onder deze moet echter niet gebragt worden *menschheid*, door Dr. BRILL t. v. p. als voorbeeld aangehaald. Teregt toch erkent hij zelf in zijne *Spraakleer*, bl. 216, dat *mensch* oorspronkelijk een adjektief is. Evenmin had de Heer OUDEMANS zich op *dorperheid* moeten beroepen. DORPER toch (gelijk hij had kunnen lezen in 't *Woordenboek* van WEILAND, op wien hij toen wat te zeer uit de hoogte nederzag) werd oudtijds ook als een bnw. gebezigd. Vergelijk *Kiliaen*, i. v. alsmede *Maerlant*, Spiegh. hist. III P. V B. VI C. v. 21, en Rijmbijbel. v. 5856 en v. 24153.

Een tweede belangrijk punt, dat men ook ten deze niet over het hoofd moet zien, maar toch over het hoofd gezien heeft, komt hierop neder:

Van het ontelbaar getal woorden in onze taal, die met *heid* zijn zamengesteld, is er (voor zoo ver wij hebben kunnen nagaan) geen enkel, waarbij welluidendheidshalve de voorgewende inschuiving van een *s* voor *heid* heeft plaats gegrepen.

Waartoe zou ze ook noodig zijn geweest? De *h* immers is geen consonant, waarop een andere consonant met hardheid konde stooten? Oudtijds (zoowel als heden nog) zeide men *gezwindheid, gezindheid, blindheid*, zonder dat het oor er door gekwetst werd, en waarom zou dan het beweerde *kindheid* juist alleen zoo ongelukkig geweest zijn van te mishagen en eene verandering te behoeven?

Maar hoe zit het met dat *kindheid*, hetwelk de Heer OUDEMANS verzekert, dat door onze voorvaders gebruikt werd en later in *kindsheid* voor de euphonie veranderd is?

Welk bewijs levert hij voor dat oude gebruik?

Van al de voorvaderen wordt er slechts één door hem aangehaald. ‘Spieghel (zegt hij) schreef in zijn Herte-spieghel, *Kallyoop*, bl. 393, (lees: vers 393) en *Terpsichore*, bl. 125 (lees: vers 125) *kindheid*, en ik geloof, dat deze schrijver wel zal nagedacht hebben, hoe dit woord te spellen, of dat hij het gewone spraakgebruik van die tijden zal in acht genomen hebben.’

Nu is het waar, dat deze ééne voorvader (want andere zijn ons geheel onbekend) in bovengem. v. 393 van zijn *Kallyoop, kindheid* met *gesintheid* heeft laten rijmen; maar in het medeaangehaalde v. 125 van zijn *Terpsichore* schrijft hij niet *kindheid*, maar *kindsheid*. In al de drukken van den *Hart-spieghel*, te beginnen met dien van 1614, leest men daar:

‘Ghi zijt al vroegh verrokt. U *kindsheid* valsche beelden Zijn ingedrukt,…’

Meer zal er niet noodig zijn om te bewijzen, dat, voor het minst, SPIEGHEL het met zich zelven omtrent dit woord niet geheel eens was, en dat ook de stoute verzekering omtrent het gewone spraakgebruik onzer voorvaders (ware zulks

niet onmogelijk geweest) wel wat beter had dienen ondersteund te worden.

Doch het is niet noodig hier langer bij stil te staan. Wij zijn overtuigd, dat de Heer OUDEMANS, die, sinds hij het aangehaalde art. schreef, van zijne aanhoudende taalstudie zulke loffelijke bewijzen gegeven heeft, het thans niet meer, zoo als het daar ligt, schrijven zoude; maar intusschen heeft het toch vele anderen, die op zijne verzekeringen met al te veel vertrouwen afgingen, aan het dwalen gebragt, en daarom vorderde de waarheid, er niet over te zwijgen.

Dus nu weder ter zake!

Waar het hier geheel op aankomt is dit, dat, daar er aan eene euphonische inschuiving van een *s* voor *heid* niet valt te denken, en in den regel *heid* achter een bnw. geplaatst wordt, er slechts de vraag overblijft, of er een adjectief is, waarvan *kindsheid* of *kindschheid* afkomstig kan zijn.

Dat die vraag niet anders dan bevestigend te beantwoorden is, weet ieder; maar, dat onze voorouders bij de spelling van dit adjektief geene eenparigheid in acht hielden, hierop heeft men niet genoeg gelet.

Zij schrijven, zonder zich er veel om te bekommeren, zoowel *kinds*, als *kindsch*, in de beteekenis van *infantilis, puerilis* [1], en dat ze dus van dit adjektief nu eens *kindsheid*

1) Zoo ging het bij hen ook met andere woorden, thans algemeen met een *ch* gespeld. Spieghel b.v. (om slechts één te noemen) schreef *Schoolse, grootse, trotse, Noordtse, winterse* enz. CHRISTIAEN VAN HEULE zegt in zijne *Nederduitsche Grammatica, Leyden* 1626, bl. 80 onderaan: 'Als men in eenig woort eene Letter ofte silbe uytlaet, dat wort *uytlatinge* genaemt, als *goetheyd*, voor *goedicheyt, mens*, voor *mensch, Zeeuse, Hollanse*, voor *Zeeusche, Hollansche*, deze uytlatinge wort veeltijts gebruykt, om swaere silben, lichter uyt te spreken,…' Later liet W.A. WINSCHOOTEN *in zijne Letterkonst*, Leiden, 1683, zich over dit onderwerp dus uit: 'Wat dan het onderscheid der spelling *s* en *sch* in het midden en het einde der woorden belangd, ons gevoelen is, dat veele woorden, niet alle, beeter, met een *s* als *sch* geschreeven worden: want wie twijfeld daar aan, dat men veele woorden nu flaauwer uitspreekt, als wel voor heen; en dat men, lettende op de uitspraak, eer sal hooren *vleesselijk*, als *vleeschelijk; vissen*, als *visschen; vlees*, als *vleesch;* en diergelijke woorden meer,…'

en dan weêr *kindscheid* (de dubbele *h* vindt men bijna nooit) maakten, laat zich ligt begrijpen.

Zie hier eenige voorbeelden:

KILIAEN heeft in zijn *Etymologicon* (uitg. v. 1599, p. 236): '*kinds, kindsch, kindisch*. Puerilis: & Infans: stultus atque inconsideratus instar pueri.'

In *Een notabel boec van den leven ons heeren Jesu Christi*, gheprent te Delft, 1488, leest men B. I. Cap 3: 'Si (t. w. Maria) heeft haer so doechdeliken so oetmoedeliken in haren *kijntschen* dagen voor ende na gedragen gehadt, dat se …'

J. V. ZEVECOTE (zie zijne *Gedichten*, uitg. v. 1840, bl. 223. r. 14) schreef: 'Eer dat zijn *kintsche* tong den drank kan onderkennen.'

Bij J.B. HOUWAERT (in zijn '*Generalen loop der werelt*.' Amst. 1612, (volgens onze paginatie bl. 237 r. 18) ontmoet men de uitdrukking:

> '- van in u *kintse* daghen,'

In SPIEGHELS *Hert-spieghel* treft men de navolgende regels aan: als

B. V, vers 257:

> 'Hij volght d'onnosel *kindse* neigingh der naturen.'

B. V, vers 275:

> '- al onnosel *kindse* neighingh drijft tot ghoed.'

B. VI, vers 535:

> 'De *kindse* slechte luy ghemeenlik leven best.'

SIX VAN CHANDELIER zegt in zijn *Poësy*, bl. 585. r. 1:

> 'Zoo groet hij, met een *kindsche*, en broederkus,
> Niet naa gewente, u, en ons huis aldus.'

In de *Minnekunst* (van J. V. HEEMSKERCK) uitg. v. 1620, bl. 352, r. 9. leest men:

> 'Wat! loopt niet meer soo *kinds* heen na u Moer.'

Bij CATS in zijn *Spiegel van den Ouden en Nieuwen Tijt*. (uitg. v. 1635) *Kinder-op-voedinge*, bl, 5:

> '- men moet de *kintsche* jaren
> Boven reden niet bezwaren.'

maar in zijn *Twee-en-tachtig-járig leven* luidt vers 170:

‘Oock was 'er toen een gril, die mij geduurig quelde,
En oock mijn *kints* gemoet in vreemde bochten stelde:’

In zijn *Gulden Winckel* (uitg. 1622) bl. 10. b. r. 12, schrijft VONDEL:

‘Is 't niet omdat de Wijn den Mensch maect *kinds* en vreugdigh.’

maar in zijn Poëzij, (uitg. v. 1682) D. I. bl. 524, r. 15:

‘- hij bemint
Die van haar *kintsche* beenen
't Heillicht volght, zoo ras zij 't vint.’

Ook luidt in den *Sofompaneas* vers 57:

‘Indien de droom van 't ampt, waartoe ick steegh in 't endt,
Mijn *kindsche* onnozelheit dien bittren haet kon baeren.’

Bij CAMPHUYSEN in zijne *Stichtelijke Rijmen*, (uitg. v. 1647) bl. 140, r. 1. v.o., vindt men:

‘*Kindsch* is de vraeg. -’

en bl. 221, b. r. 7. v.o.:

‘- 't sot en *kindsch* gesicht,’

en in zijne *Uytbreyding over de Psalmen*, (uitg. v. 1630) Ps. LXXI. v. 3:

‘- van *kindtschen* dagen.’

JEREMIAS DE DECKER schreef in zijne *Rijm-oeffeningen*, (Amst. 1726) D. I. bl. 6, r. 22:

‘Van *kindsche* beenen Gode en Godsdienst toegewijd:’

bl. 195, r. 1. v.o.:

‘Derhalven is 't een' meer dan *kindsche* zotternye:’

D. II. bl. 109, r. 8. v.o.:

‘Schoon met uw' *kindsche* jeugd uw koten is verdwenen.’

In POOT's *Gedichten*. Delf, 1728. D. II. bl. 32, r. 6. leest men:

‘My heugt nogh van d'onnoosle dagen;
De *kindsche* vriendschap smaekt my nogh.’

Ten slotte voegen wij hier nog bij BILDERDIJK in zijn *Winterbloemen*. (Haarl. 1811.) D. I. bl. 46, r. 13:

‘ Beschroomdheid, *kindsche* vrees, gaat on macht aan de hand.’

Uit al deze voorbeelden, waarbij men nog zou kunnen

voegen die, welke de Heer LEENDERTZ opgegeven heeft, blijkt ten overtuigendste, dat sinds eeuwen het adjektief *kindsch* (hoe dan ook gespeld), in de beteekenis van *infantilis, puerilis*, bij ons in zwang geweest is. Een natuurlijk gevolg hiervan mag men het noemen, dat men er ook van ouds door de gewone toevoeging van *heid* een substantief van gemaakt heeft, hetwelk alzoo in den eigenlijken zin *infantia, puerilis aetas* beduidde en nog beduidt, en, zonder van natuur te veranderen, overdragtelijk voor *senilis ineptia* is aangenomen.

Aan voorbeelden van het eerste is hier almede geen gebrek.

Zoo leest men in het 2de deel der *Oudvlaemsche Gedichten*, waarmede Jonkhr. PH. BLOMMAERT onzen ouden letterschat vermeerderd heeft, op bl. 110, v. 84 en 85:

> ‘Oude *kintscheit* es worden joecht.
> Ende jonghe *kintscheit*, die niet en weet,
> Maect men wethouders ochte beleet.’

In het *Leven van Jesus* van 1488, hiervoren aangehaald, vindt men vooraan in de *Tafel:*

> Dat anderde Capittel. - van der ontfanghenisse ende gheboerte der ghebenedyder moeder gods marien ende van haer *kintscheit*

In het *N. Testament*, geprent te Antwerpen bij JAN VAN GHELEN, Ao. 1526, luidt Marcus IX. (vers 21.):

> ende hi heeft sinen vader ghevraecht, hoe veel tijts ist gheleden, dat hem dit gebeurt is ende hi heeft hem gheseyt. Van syn *kintscheyt* aen.

In een *Handschrift der IV Euangeliën van* 1472, in LE LONG's *Boekzaal*, op bl. 278 en 279 omschreven, en thans in ons bezit, luidt het antwoord: ‘van sijne *kijnscheit*.’

In den Leuvenschen Bijbel van 1548, leest men hier: ‘van sijnder *kintscheyt*’

HOUWAERT in zijn *Generalen Loop der Werelt*, schrijft op bl 243 (volgens onze paginatie), r. 4:

> ‘Hoe de *kintscheyt* veel onghelucken aencleven.’

Is het woord, waarover wij handelen, op al de voormelde plaatsen met een *ch* gespeld; dikwijls ontmoet men het ook zonder *ch:* gelijk b.v. in den aangehaalden tekst uit *Marcus Euangelie*, zoowel in den *Antwerpschen Bijbel*, wiens druk JACOB VAN LIESVELDT met den dood bekocht heeft, als in onzen *Staten-Bijbel*.

Ook VONDEL (zie *Gulden Winckel*. bl. 1, r. 8, en *Maria Stuart*, vers 378), en vele met- en na hem volgden deze spellingswijze; doch daar zulks, inderdaad hier niets ter zake afdoet, achten wij het overbodig er over uit te weiden. Dit toch staat onomstootelijk vast, dat, daar een oud algemeen gebruikt *kindheid*, waarin men later een *s* voor de welluidendheid zou hebben geschoven, niets meer dan een hersenschim is, en in onze taal *heid* in den regel achter *bijvoegelijke naamwoorden* wordt geplaatst, men met geen mogelijkheid in *kindschheid* of *kindsheid* iets anders zien kan dan eene zamenstelling met het *adjectief kinds* of *kindsch*.

Heeft men nu in later tijd tot op den huidigen dag, minder op de bloote uitspraak, dan op afleiding en regelmaat acht gevende, verkozen om *kindsch*, als uit *kindisch* zamengetrokken, te schrijven met een CH; dan dienen wij ook (evenzeer als we thans *kuischheid, boerschheid, slaafschheid, wulpschheid* spellen) eenparig *kindschheid* te gebruiken.

Het voorstel, door Dr. V. VLOTEN gedaan om, niettegenstaande dit alles, *kindsheid*, zonder CH, voor *infantia* te bezigen, en *kindschheid*, met een CH, voor *suffenden ouderdom* te nemen, noemt de Heer LEENDERTZ (Navorscher XV. bl. 307) iets ongerijmds. Deze uitdrukking is zeker niet malsch, maar de taalkundige redakteur van gez. tijdschrift staaft ze met zulke bondige redenen, dat er wel niets tegen valt in te brengen. Ook schijnt de hoogleeraar er stilzwijgend in te hebben berust, hetwelk gewis niemand zal afkeuren.

Rotterdam, den 1sten *November* 1865.

A. BOGAERS.

Eenige taal- en dichtkundige aanmerkingen, naar aanleiding van de twee eerste afleveringen van het Woordenboek der Nederlandsche Taal.

VOORGEDRAGEN IN DE VERGADERING VAN DE MAATSCHAPPIJ DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE TE LEIDEN, VAN DEN 2den DECEMBER 1865.

door

MR. S.J.E. RAU [1].

M.H.

Sinds ik het laatst de eer had het woord hier te voeren, is eene langgewenschte en bijna opgegeven zaak haar verwezenlijking ingetreden, die bij het gansche letterlievend publiek van Nederland aangenaam is, en in 't byzonder de belangstelling dezer Maatschappij steeds gewekt heeft. Het Woordenboek der Nederlandsche Taal, van een der rijkste en schoonste talen die de beschaving ooit gesproken heeft, heeft aangevangen te verschijnen, onder eene Redactie harer waardig; en wij mogen ons verheugen, dat een zoo colossaal als onmisbaar werk op eene wijze in het licht treedt, die ons telkens het spreekwoord voor den geest roept: een goed begin is het halve werk.

1) De tusschen haakjes [ ] gevatte plaatsen zijn, nadat deze voordracht in de vergadering der Maatschappij der N.L. was gehouden, ingevoegd.

Het zal U dus niet bevreemden, dat ik, in deze gevoelens deelend, met de liefde die ik steeds voor onze moedertaal gevoed heb, aan hetgeen wij thands reeds van dit werk ons mogen ten nutte maken de stof ontleene, waar ik uwe aandacht eenige oogenblikken op wilde vestigen.

Het kan niet anders, bij een werk als dit, of zelfs hij die het meer dan iemand waardeert en geniet vindt er het een of ander in, dat hij anders zou gewenscht hebben dan het is. Over eenige punten, die bij mij zoodanig verschil van gevoelen met de geëerde Redactie gewekt hebben, verlang ik te spreken, met die vrijmoedigheid die zij, bij monde van onzen Voorzitter, in zijn welsprekende en echt vrijgevige rede voor het Nederlandsch letterkundig Congres onlangs uitgesproken, heeft aangemoedigd en uitgelokt. Ik kan mij dus hier onthouden van vervelende plichtplegingen en verzekeringen, dat ik aan mijn tegenspraak niet meer waarde hecht dan zij tot wie zij gericht is er aan toekennen: - dit alleen moet ik hier zeggen, om eens-voor-al aan de oprechtheid en bescheidenheid die deze rede vordert te voldoen, dat ik mij bewust ben, hier niets anders in uw midden te brengen dan het werk van een dilettant, die zijn taal lief, en steeds eenigen smaak voor philologische studiën gevoed heeft. Niets meer.

Ik begin met wat mij het meest ter harte gaat, daar het samenhangt met den wensch naar den spoedigen voortgang van het werk dat wij toejuichen; een natuurlijken wensch, vooral bij den reeds gevorderde in leeftijd, die gaarn wat goed begonnen is goed voleindigd wilde zien. Welkom waren mij daarom de toezeggingen hieromtrent, in de door mij vermelde rede, gedaan: maar door hetzelfde gevoel wordt mijn aandacht getrokken tot al wat de voltooiing van het Woordenboek der Nederlandsche taal zonder noodzaak zou vertragen.

Eenige losse gedachten, die hiertoe betrekking hebben wilde ik het eerst u mededeelen.

Mocht het zijn, dat te weinige bekendheid, met wat omtrent dit onderwerp in tijdschriften reeds gezegd is, mij on-

willekeurig iets doet herhalen, dat reeds door anderen is opgemerkt, dan verzoek ik vooraf hiervoor uwe verschooning.

Misschien zou men den gewenschten voortgang van het geheel kunnen bespoedigen door de uitgebreidheid in wat niet volstrekt vereischt wordt te besnoeien. Het zou kunnen zijn, dat men in de ter verduidelijking aangevoerde voorbeelden, wanneer het geene aanhalingen zijn, soms minder omhaal van woorden verlangde. Eene andere bedenking, die, ter bekorting, van meer belang zou zijn, wenschte ik hier vooral in overweging te geven. Ten aanzien van samengestelde werkwoorden, wanneer bij de behandeling van het voorzetsel of bijwoord zekere kracht duidelijk is aangewezen, die dit rededeel aan een bepaald slag van werkwoorden waar het meê samengesteld kan worden geeft, komt het mij overtollig voor, de gansche reeks dier samenstellingen, waar zij slechts de zuivere toepassing zijn van het reeds opgegeven taaleigen, in het Woordenboek op te nemen, immers met uitgebreide voorbeelden te staven. Zoo, wanneer op het woord AAN, als bijwoord beschouwd, (sub n°. 34, lit. *j*, 2^{e} al.) is opgeteekend, dat dit woord strekt om aan te duiden, dat ‘eene werking met ijver en spoed geschiedt’ - en dat ‘deze beteekenis zich laat toepassen op alle werkwoorden die eene werking te kennen geven welke eenigen duur heeft, en waarbij men denkt aan eene taak die afgedaan moet worden’: - dan komt mij voor, dat het niet noodig is, de reeks van alle zoodanige werkwoorden met AAN samengesteld, wanneer die samenstelling hun geene andere dan de vermelde beteekenis geeft, in het Woordenboek op te nemen; althands van voorbeelden te voorzien; en dat, waar men ze meende in dien zin te moeten vermelden, een bloote verwijzing naar de bedoelde paragraaf der behandeling van AAN genoegzaam zou zijn. Zoo had men zich kunnen ontslaan van de vermelding van het w.w. AANARBEIDEN, of die kunnen bekorten: men had even zoo kunnen handelen met de 2^{e} § van het onzijdig AANBAGGEREN; met de 2^{e} § van AANBAKKEN, enz. Want

indien men zich verplicht acht, de gansche reeks der werkwoorden die eene werking voorstellen, in deze hunne verbinding met *aan*, breedvoerig te behandelen, dan zal men dezelfde reeks, indien men zich gelijk wil blijven, evenzoo moeten behandelen, wanneer men tot andere bijwoorden of voorzetsels gekomen is, die of een dergelijke of een verschillende, maar evenzeer door de gansche reeks zich gelijkblijvende kracht op de beteekenis dezer werkworden uitoefenen. Zoo als men zegt, *aanarbeiden, aanbaggeren, aanbakken*, enz., zegt men, *voortarbeiden, voortbaggeren, voortbakken*. Zal men, wanneer men op VOORT is gekomen, en deze kracht van het bijwoord in de samenstelling voldoende heeft opgegeven, op nieuw beginnen met de vermelding van ieder dezer woorden afzonderlijk? met zoodanige voorbeelden: ‘Gij moet wat *voortarbeiden*, anders verdient gij den kost niet: - Gij moet wat *voortbaggeren*, anders zend ik u weg: - De man moet goed *voortgebakken* hebben; de gansche bestelling is reeds geleverd’ enz. Zal men hetzelfde niet reeds vroeger moeten doen, wanneer men is gekomen aan TOE? en de reeks aldaar behandelen van *toearbeiden, toebaggeren, toebakken:* - om de gebruikers van het Woordenboek te doen beseffen, hoe men kan zeggen: ‘*arbeid* maar *toe:* - *bagger* maar *toe:* - *bak* maar *toe*’. - Men zie zelf *toe*, in welk eene onbegrensde uitgebreidheid men zich dus begeeft. En dan nog zal men, bij het wederom opvatten dier reeks, zich verplicht achten die te verlengen; omdat men op zal merken, dat men onder de samenstellingen met AAN sommige der werkwoorden eene werking voorstellende heeft overgeslagen, en zich in hunne vermeldingen niet gelijk is gebleven. Dat men b.v. een 2^{e} § bij AANDWEILEN heeft verzuimd te maken: - immers zegt men tegen de dienstmeid: ‘*dweil* wat *aan:* de gasten komen haast’, of iets dergelijks: - dat men zoodanige § heeft overgeslagen bij AANJUICHEN: soms toch worden in den schouwburg, en ook wel elders, gehuurde juichers gebezigd; men kan zich voorstellen, dat door den aannemer van zulk gejuich tegen hen gezegd

wordt: - '*juicht* wat *aan:* men hoort u niet genoeg': - dat even als men AANHARKEN, AANSCHOFFELEN, en AANPLOEGEN heeft vermeld, men *aanboomen, aaneggen, aandelven* vermeld kon hebben.

Een dergelijke aanmerking zou men kunnen maken op de reeks der werkwoorden een beweging te kennen gevende, met AAN samengesteld, in den zin van 'nadering'. (§ 34. *g*.) Evenwel strekt deze aanmerking niet daarheen, dat ik, waar onze groote dichters en schrijvers zoodanige eigenschap der taal gebruikt hebben, om minder gewone, sierlijke en krachtige woorden te vormen, ik deze onvermeld zou wenschen.

Zoo heb ik, integendeel, juist in deze reeks het woord *aanbrallen* gemist, door VONDEL zeer schoon aangewend, in zijn Hierusalem Verwoest: (bl. 33),

> Lang eer de gramschap noch des Kaizers, veel getergt,
> Zijn hengsten briesschen dede, en draven in 't geberght:
> Lang eer noch Titus kwam *aanbrallen* op ons vesten.

Bij het woord AANGRENZEN had misschien ook kunnen worden aangeteekend, dat het op personen wordt overgedragen, die, door hunne bezittingen, of hun gebied, in nabuursbetrekking ergens toe gebracht worden. Zoo leest men bij VONDEL, in de Gebroeders: (bl. 20.) (Hoe) -

> - -al 't land en de *aangegrensde* heeren
> Zich wapenden om strijt, om dit geweld te keeren.

En daar wij bij de samenstellingen met AAN stilstaan, mag ik hier een paar andere uitdrukkingen hiertoe behoorende vermelden? die uit een zeer beperkte belezenheid mij bijgebleven, mij schenen, onder de schatten van het Woordenboek een plaats te kunnen vinden. Alhoewel ik zeer goed besef, hoe onbillijk, en zelfs eenigszins ongerijmd het zou zijn, in een taal als de onze, van haar lexicografen de volstrekte volledigheid te eischen.

Waar het woord AANSLAG vermeld wordt, in zijne beteekenis van 'beraamd plan, of voornemen', had, dunkt

mij, de uitdrukking kunnen zijn opgeteekend: *in aanslag zijn*, voor: ‘samen iets beramen; ergens toe samenzweren.’ Men vindt haar bij HOOGVLIET, (Abraham, bl. 85.)

> Die twee gedrochten die den rijkdom meest verzellen
> *Zijn* nu *in aanslag*, om mijns Abrams rust te ontstellen.

Ook had, bij het w.w. AANSCHENNEN waar het ‘aanporren, aanhitsen’ beteekent, met een persoon als voorwerp, aangeteekend kunnen worden, dat soms het zakelijk voorwerp, waartoe de daad betrekking heeft, met *tot* wordt in de rede gebracht; als bij FEITAMA, in Pertharitus, (Ve Bedr. 2^{e} toon. bl. 344).

> 't Is Garibald alleen, die, uit een laffe list,
> Wiens wit ik licht vermoed, zijn Koning niet wil kennen,
> En mij *tot* koningsmoord verwoed tracht *aan* te *schennen*.

Ik weet, dat FEITAMA als dichter niet hoog staat aangeschreven, en vooral tegenwoordig moet hij vreeselijk in minachting zijn. Reeds BILDERDIJK heeft zijn naam gebruikt, om hem de zwakke poëzy der XVIIIe eeuw te doen vertegenwoordigen; waar hij sprak van: het spoor te volgen ‘van zooveel Feitamaas’. Hem ontbraken, als dichter, als aan velen op onzen zangberg, vinding en verheffing van geest; maar als taalkenner, of (wilt gij 't zoo) als taalzifter, verdient hij eene eervolle plaats en het recht van spreken, in een Woordenboek der Nederlandsche Taal. Hij zou anders niet, ook waar hij vertaalde en slechts de denkbeelden van anderen behoefde uit te drukken, verzen kunnen maken, die, zelfs als poëzy, te prijzen zijn. Hoort, tot een voorbeeld, deze plaats uit den Telemachus; waar Minerva, de onbekende geleidster van den Held, zich onthult, en de sinds jaren aangenomen gedaante van Mentor aflegt.

> Zodra hij heeft voleind den offerdienst te plegen,
> Geleid hem Mentor in een bosch, langs duistre wegen.
> Hier speurt hij, op één stond, dat zijn doorluchte vrind,
> Van wezenstrek vernieuwd, veel schooner zich bevind.
> (Waren er veel verzen als dit, ik zou het stuk niet voorlezen).

Hij ziet de rimpels uit het aangezicht verdwijnen:
Gelijk de duisternis, als 't licht begint te schijnen.

En *dat* de schoone Auroor de poort ontsluit van 't Oost, (dit *dat* valt ook moeielijk te verdedigen.)

Wanneer ze, op Febus komst, met purpren kaken bloost.
Zijn straf en hol gezicht, met nevels korts betogen,
Verandert nu in zagte en hemelverwige oogen.
Zij tintlen meer en meer van goddelijken glans.
De grijze oneffen baard des achtbren ouden mans
Verdwijnt in dunne lucht: de fiere en eedle trekken
Op 't minzaam aangezicht, die 't zoetste ontzag verwekken,
Vertoonen aan den Prins een maagdelijk gelaat,
Veel gladder dan een bloem die 's morgens opengaat;
Waarop het lelywit en 't lieflijk blos der rozen
Eene eeuwigfrissche jeugd aanbiddelijk doen blozen.

(Ook die *gladde* bloem, die 's morgens *opengaat;* en dien *blos*, die de jeugd doet *blozen*, wil ik volstrekt niet gehouden zijn te bewonderen.)

Daar zich een ongezochte, een lieve eenvouwdigheid
Bekorelijk vermengt met achtbre majesteit.
Haar golvend hair verspreidt de lieflijkste ambergeuren,
Haar kleeding blinkt, gelijk de levendige kleuren
Waarmeê de morgenzon de hemelboog bemaalt,
Als zij, met goud gehuld, door donkre wolken straalt.
Dees godheid raakt geen grond, maarzweeft door deijdle perken
Der lucht, zo vlug gelijk een arend op zijn vlerken.
De glinsterende speer, in haren vuist gevat,
Verschrikt het moedigst volk, en de allersterkste stad,
Ja, Mavors zelf: haar stem is zacht, bedaard, en tevens
Vol nadruks: ieder woord, vol minzaamheid, vol levens,
Dringt als een blimsemschicht in 's jonglings edel hart,
Waardoor het wordt vervuld met liefelijke srnart.

Of wilt gij een ander voorbeeld, uit de vertaling van de Henriade (VIIe boek, bl. 135), waar ‘het paleis van 't hemelsch Raadsbesluit,’ als het daar genoemd wordt, voor den. Held geopend wordt?

De rustelooze Tijd, die met een' vluggen voet
Zich onbemerkbaar uit en in dit Raadshof spoedt,
Stort, naar Gods wil, van daar, uit zijnen vollen horen,
Den rampspoed en 't geluk, ons dag aan dag beschoren.
Een ijzren outer draagt een boek van diamant,
't Geschichtboek van 't aanstaand', beschreven door Gods hand,
Onleesbaar voor den mensch, wiens neiging, vreugd en kwelling,
Hier aangeteekend, niets verijdlen dier voorspelling.
De Vrijheid, hoe verwaand ze op haar vermogen stoff',
Op onnaspeurbre wijz' gebreideld in dit hof,
En magtloos zich den toom, haar onbekend te ontrukken,
Leert, zonder dwang verheerd

(ik las liever: *beheerscht:*)

hier voor haar Schepper bukken.
Somwijl te meer geboeid, hoe die geheimenis,
Die wondre toom, te meer voor haar verborgen is.
Schoon ze, onderworpen, waant steeds uit zich zelf te werken;
Ja, dikwijls Gods bewint vermetel durft beperken.

Die zich op deze wijze van de Nederlandsche taal bediende heeft er aanspraak op, dat hij in haar Pantheon (als hoedanig ik haar Woordenboek, onder zulk eene Redactie uitgegeven, beschouwe) worde opgenomen, nevens meer geniale, maar soms minder zuivere schrijvers.

En dit geleidt mij tot eene andere beschouwing, die misschien tot de besnoeiing van eenige min dienstige ranken in het Woordenboek zou kunnen strekken, en dus tot de bevordering eener beknoptheid, die mij bij zoodanig werk wenschelijk schijnt, overal waar zij, zonder opoffering van iets degelijks, kan worden bereikt.

De schrijvers door de keuze der Redactie tot classieke auteuren, in den eigenlijken zin des woords, verheven, om als getuigen te strekken van de Nederlandsche taal, zoo als zij zich tot haar hoogsten bloei ontwikkeld heeft en thands bestaat, hebben daarom niet allen volstrekt onberispelijk ge-

schreven. De Redactie erkent dit, waar zij b.v. spreekwijzen in VAN DER PALM aanwijst, om die af te keuren, en er tegen te waarschuwen. Het is daarom zeer te wenschen, dat geene voorbeelden van twijfelachtige gehalte, die door het gezag dier schrijvers, vereenigd met dat der Redactie, wet zouden kunnen maken, in het Woordenboek worden opgenomen, veelmin door opzettelijk daartoe vervaardigde voorbeelden worden gesteund. Vooral is dit van belang, ten aanzien van schrijvers die den gemeenzamen stijl hebben beoefend; waarin, wanneer de smaak niet zeer gekuischt is, men lichtelijk vervalt tot idiotismen niet aan het heerschend gebruik ontleend, maar aan den persoon eigen die ze bezigt. Ik heb hier het oog op de gevierde schrijfsters, aan wie bij de samenstelling van het Woordenboek een breede plaats is ingeruimd, de dames Wolff en Deken. Ik verlang niets van de letterkundige waarde der schriften dezer dames af te dingen. BILDERDIJK, in eene opwelling van verstoordheid, noemde haar pen ‘onkiesch;’ maar ik geloof dat hij die soort van onkieschheid bedoelde, die op lichtvaardigen toon spreekt van wat eenvoudige en gemoedelijke lezers, en die zelven eerbiedwaardig zijn, eerbiedigen. Ik wilde alleen dit zeggen, dat deze dames zeer vlug met haar pen waren, en wel eens het voorkomen hebben, van brief op brief aan hare lange romans te hebben toegevoegd ‘stan*tes* pède in uno,’ als HORATIUS zegt; of zóó, dat zij aan eene uitdrukking van CHATEAUBRIAND, aangaande de gedenkschriften van den Hertog DE ST. SIMON, doen denken: ‘il écrivait à la diable des pages immortelles.’ Vooral wanneer zulke onsterfelijke bladzijden in gemeenzamen stijl geschreven zijn, bevatten zij dikwijls wat den toets der zuiverheid niet kan doorstaan. Ik meen, in den voorraad van plaatsen, die de twee eerste afleveringen van het Woordenboek uit de Wolff- en Dekenromans ons aanbieden, te kunnen aanhalen wat dit gevoelen bevestigt.

Bij de behandeling van AAN als voorzetsel (col. 33) vinde ik de spreekwijze: ‘kennis hebben AAN iets’ opgenomen,

en tot staving daarvan een voorbeeld uit Sara Burgerhart: ‘Mijne liefde voor u is gegrond op de *kennis* die ik *aan* uw karakter *heb*.’ Nu kan men, dunkt ons, in het algemeen opmerken, dat waar twee z. naamwoorden in de rede zijn, waarvan het een een zielseigenschap of toestand uitdrukt, die het ander tot voorwerp heeft harer werking, beschouwing, of ondervinding, dit voorwerp met *van* aan het onderwerpelijke z. naamwoord wordt vastgehecht. Zoo spreekt men van: ‘een gevoel *van* leegte ondervinden:’ ‘een besef *van* eigen onkunde ontveinzen:’ - ‘een bewustheid *van* schuld overal ronddragen.’ Zou nu *kennis* eene uitzondering maken in de bedoelde spreekwijzen? Misschien soms in het dagelijksch gebruik. Maar is het niet, dat dit gebruik zich dan vergist, en de spreekwijze *kennis hebben* verwart met andere soortgelijke, in de aangehaalde § door het Woordenboek opgenoemd: *denken, herinneren, gelooven, twijfelen, gedachtig zijn?* Maar ten onrechte: - en doen de woorden van de Redactie zelve dit niet beseffen, daar zij opmerkt, dat in deze spreekwijze *aan* te kennen geeft, ‘dat het voorwerp als het ware slechts eventjes wordt aangeroerd?’ Nu is *kennis hebben* [althands wanneer het iemands karakter geldt] iets blijvends, iets niet in 't voorbijgaan aanrakends, en *aan* behoort daar niet bij t'huis.

Bij de behandeling van hetzelfde AAN, waar het eene *verbinding* aanduidt, en wel in een meer figuurlijken zin, komen, na eenige zeer voldoende voorbeelden, uit VAN DER PALM genomen, deze woorden voor uit Cornelia Wildschut: ‘Alle die fraaie verhandelingen en geschriften - die hij nageschreven, erbarmelijk *aan elkander geknoeid*, of zelf uitgedacht heeft.’ Dit beeld van ‘aan elkander knoeien’ is zeer onjuist, en alsof men sprak van, aan elkander weeken, of aan elkander kruimelen: omdat *knoeien* nooit gedacht kan worden als een middel van verbinding; daar de werking die het voorstelt juist daarin bestaat, dat zij alle verband losmaakt en oplost; zoodat hoe meer men in iets *knoeit*, hoe meer de samenhang losraakt. Men kan daarom wel

spreken van ‘verhandelingen en geschriften *door* elkander knoeien:’ omdat die spreekwijze de ordeloos bijeen gebrachte deelen door elkander liggend, en zonder dat zij eenig geheel uitmaken, voor den geest stelt; als ‘discordia semina rerum,’ of ‘disjecti membra:’ maar zijn die deelen *aan* elkander verbonden, dan zijn zij tot een geheel geworden, al is 't ook nog zoo slecht, en er is iets meer gedaan dan alleen *geknoeid*. Soms is er gelapt; soms gekunsteld; soms geknutseld; soms geregen. Maar gij verlangt niet van mij, dat ik alle de wijzen opnoem, waarop uit vele goede werken één slecht kan worden samengesteld.

Zoo zoude ik wenschen, dat waar het werkwoord AANBESTELLEN gewettigd wordt met een voorbeeld uit Abraham Blankaart, deze vermelding ware achterwege gelaten; of dat een tweede aanhaling, uit een onzer meest gekuischte schrijvers geput, de vernuftige schrijfsters had verdedigd tegen de verdenking, dat dit woord uit hare hoogduitsche lectuur bij haar was blijven hangen; terwijl ons Hollandsch te vreden is met van ‘*besteld* werk’ en van ‘*aanbesteed* werk’ te spreken.

Insgelijks zoude ik, door een ander voorbeeld, het vermoeden willen bestreden zien, dat bij mij oprijst, dat de uitdrukking: ‘Ik zal u mijn vriend *aanbieden*,’ die uit Sara Burgerhart, op het woord AANBIEDEN, wordt aangehaald, geen bloot gallicisme is. ‘Madame, j'aurai l'honneur de vous présenter Monsieur,’ etc. Het hollandsche woord hiervoor is, meen ik, *voorstellen*.

Op het woord AANBIDDEN, vind ik deze plaats uit Cornelia Wildschut aangehaald: ‘Niemand uwer - hoog *opsnoevende* bewonderaars hebben [1)] u immer met zulke oogen beschouwd.’ - Is dit woord, *opsnoeven* goed? Ik meende dat men zeide: ‘snoeven op iets;’ niet ‘iets opsnoeven.’ Of, neemt men het onzijdig of onbepaald, dat *opsnoeven*, voor, ‘opsnijden,’ ‘grootspreken,’ ‘pogchen,’ tot een minder ge-

1) Moet zijn ‘heeft.’

kuischte spreektaal behoorde; even als *opspelen*, in den zin van ‘een hoogen toon voeren;’ dat ik wel eens mijne geldersche landslieden hoorde bezigen, van den een' of anderen Thraso of Pyrgopolynices, die het hoogste woord gevoerd, en zijne uitdrukkingen niet gewogen had: ‘O! hij spEUlde zoo op!’

Zoo vind ik, op het woord *aandoen*, deze zinsnede uit Abraham Blankaart: ‘Zoo knapjes aangedaan, dat ik er met aandagt *op* stond te *gapen*.’ Nu dacht ik, dat men wel zeide: ‘*op* iets letten, - *op* iets zien, - *op* iets staren;’ maar dat ‘*op* iets *gapen*’ een spreekwijze was die een onjuist beeld voorstelde, en men in 't Hollandsch daarvoor zeide: ‘iets *aangapen*.’ Even als in het Fransch *bayer* (saamgetr. van *bailler*). ‘Vous bayez *aux* corneilles,’ zegt mad. Pernelle, in Tartuffe (Act. 1. sc. 1).

Ik meen dat de vlugge schrijfsters zich verzonnen, toen zij, in de op het woord AANGORDEN uit Abraham Blankaart aangehaalde plaats, van ‘het harnas *aangorden*’ spraken. Immers men spreekt van ‘de wapenen *aangorden*,’ en meent daarmede de of- en defensieve wapens die aan gordels of draagbanden om het lijf gevoegd of gehangen worden. Maar het harnas heeft zoodanigen gordel niet, en men zegt: ‘het harnas aantrekken,’ of ‘aanschieten,’ of ‘aandossen’ (fr. endosser la cuirasse), naarmate die beweging met meer of minder vlugheid en omslag geschiedt: en meer bepaald: ‘het harnas aangespen;’ met het oog op de gespen, waarmede dit wapenstuk, wanneer het is aangedaan, om het lijf wordt vastgemaakt.

Bij het woord AANMERKEN, lees ik, in een uit Willem Levend aangehaalde plaats, deze woorden: ‘Gij hebt de *bekwaamheid* - om beminnelijk te zijn.’ Dit woord *bekwaamheid* schijnt mij hier al zeer ongelukkig gekozen. Bekwaamheid toch is niet iets aangeborens, maar wat men door oefening verkrijgt; en de bekwame schrijfsters zouden het, meen ik, hebben toegegeven, dat men zich tot vele zaken door vlijt bekwaam kan maken; maar dat er van het ‘be-

minnelijk zijn' geen kunst of wetenschap bestaat. - Ook komt mij, op de aangehaalde plaats, in de woorden: 'Zoo dat men niet *aanmerkt* dat gij niet mooi zijt,' dit werkwoord misplaatst voor: *Aanmerken*, zooals uit alle de andere ter dezer plaatse aangehaalde voorbeelden blijkt, is een met opzet vestigen der aandacht op iets; maar om tot de gewaarwording te komen, dat iemand van schoonheid verstoken is, behoeft men zulk eene inspanning der aandacht niet.

Ik verlang een voorbeeld van meer gezag, dan dat van de geestige schrijfsters om te gelooven, dat men, om uit te drukken wat men in gewoon Hollandsch zegt: 'iemand te laten voortschreeuwen', ook zeggen kan, dat men hem laat *aanschreeuwen;* zoo als in de plaats uit Willem Levend, bij dit werkwoord aangehaald: 'Ik laat onzen Frerijk wat *aanschreeuwen*, en doe wel netjes mijn zin.' Immers alle zoodanige werkwoorden die een handeling beteekenen, waarbij *aan* in de samenstelling een voortgang daarvan aanduidt, hebben of krijgen daardoor de beteekenis, dat zoodanige handeling met opzet en met zeker doel wordt voortgezet; iets geheel anders dan een redeloos schreeuwen. Zoo kan men zich voorstellen, dat de profeet ELIA, tot de Baälspriesters, had kunnen zeggen: 'Schreeuwt wat aan: Uw God hoort u niet'. Omdat hier het schreeuwen beschouwd kan worden, als het plegen eener daad om tot iets te geraken. Maar wanneer een kind zijn luim viert met schreeuwen, kan het niemand in de gedachte komen, dit kind te laten *aanschreeuwen*, alsof 't een werk was daar iets mede gevorderd werd; en iemand die het uit hardvochtigheid laat schreeuwen, en het aan dat kind te kennen geeft, zegt niet: 'schreeuw maar aan'; maar, 'schreeuw maar voort': zooals in een engelsch treurspel: 'Groan on, and with the sounds, refresh my soul' [1].

Vooral heeft het mij verwonderd, dat de begaafde schrijfsters gevallen zijn op zoodanige slordige uitdrukking, als er

1) YOUNG, Zanga, IV. 3.

van haar wordt aangehaald uit Willem Levend, op het woord AANKOMEN: ‘Oom zei dat hij alles voor hem over had: geld kwam er niet op aan.’ - Ik geloof dat men zich in het dagelijksch gesprek, meermalen zulke gezegden laat ontvallen; maar zelfs in een gemeenzamen brief zal men zulk een wantaal vermijden. De spreekwijze, *op aan komen* kan onpersoonlijk, met het onbestemde *er* gebezigd worden; en hetgeen waar het op aan komt volgt dan met het exponeerende *om*, of *dat;* maar wanneer deze spreekwijze een bepaald z. n. als voorwerp heeft, dan wordt dit door het voorz. *op* beheerscht: en de briefschrijver in W. Levend had, om Hollandsch te schrijven, zich dus moeten uitdrukken: ‘Oom zei dat hij alles voor hem over had: *op* geld *kwam* het niet *aan*.’

Maar ook bij de aanhalingen uit schrijvers wier werk een hoogeren stijl vereischte, of uit dichters, wenschte ik de grootste keurigheid in acht genomen, en onder de schatten van dien aart, die wij het Woordenboek reeds danken, geen enkele plaats opgenomen, die, vooral wat de zuiverheid van taal aangaat, het geschrift waar het aan ontleend is niet voordeelig doet kennen: ten ware de aanhaling tot een voor den lezer nuttige terechtwijzing kan leiden.

Waar DE GÉNESTET, in eene plaats aangehaald op het woord AALMOES, zich dus heeft uitgedrukt:

> ‘Zoo geeft ge van uw ruim gewin
> Wel veel *in* aalmoes weg?’

schijnt het Fransch hem voor den geest gestaan te hebben: ‘*en* aumônes: [en de Redactie heeft het vreemde in deze uitdrukking niet onopgemerkt gelaten.] Alle de met het hier gebezigde *weggeven*, in goede of kwade beteekenis, gelijksoortige uitdrukkingen; als, ‘uitgeven’, ‘besteden’, ‘verkwisten’, ‘verdoen’, verbinden, in het Nederduitsch, het eigenlijk voorwerp hunner handeling met het meer verwijderde, en als het doel dier werking, door *aan:* ‘geld uit-

geven *aan* boeken: ‘millioenen besteden *aan* spoorwegen’ ‘zijn vermogen verkwisten *aan* overtolligheden’. - Maar het voorzetsel *in* dient om eenige omstandigheid of byzonderheid tot de vermelde werking te betrekken: ‘zijn goed, *aan* noodeloozen praal, *in* armoede verteren’ - ‘zijn nooddruft *aan* giften, *in* liefde, uitputten’; of wilt gij, ‘wegschenken’, om nader tot het voorbeeld uit de Génestet terug te keeren.

Ik heb in het dichtstuk, ‘de Boekanier’ van den veelbelovenden MEYER veel schoons gevonden; maar ik zal hem niet navolgen in het gebruik dat hij van het woord *aanschieten* maakte, in het Woordenboek, op dit werkwoord, aangehaald (col. 294).

> ‘En schoot *zich* het feestgewaad aan.’

Dat *zich* is blijkbaar om het vers te vullen, en zooals uit alle de voorafgaande voorbeelden blijkt, bij het w. w. *aanschieten* overtollig, en waar het in dien zin genomen wordt niet te dulden. Waarom? Omdat het een beweging en handeling uit drukt die men zich niet anders *kan* voorstellen dan op den persoon die haar pleegt, terugkeerend; zoodat hot wederkeerige voorn, *zich*, om dit uit te drukken, daartoe niet noodig is. Wanneer men spreekt van ‘kleederen aandoen,’ denkt men gewoonlijk aan de daad eens persoons die zichzelve kleedt, en vandaar, dat in al de spreekwijzen die het aandoen van kleedingstukken voorstellen het voorn. *zich* thands uit de taal verdwenen is; ofschoon men het begrijpt, dat het oudtijds bij die spreekwijze soms gebezigd werd; zooals wordt aangemerkt in het Woordenboek, col. 99. Want men kan zich voorstellen, en het is niet ongewoon, dat men *anderen* kleederen aandoet. Maar het *aanschieten* van een kleedingstuk, of van wat het ook zij, beteekent een snelle en eigenaardige beweging des ligchaams, waardoor het zich in het omkleedsel als opgeeft: - en nu bid ik u, wanneer men dit bedenkt, hoe kan men zich dan voorstellen dat men een' ander' een kleedingstuk *aanschiet?*

Maar al is de taal onberispelijk, zoo zoude ik toch, het Woordenboek als een bloemlezing van al het beste wat de

taal oplevert beschouwend, er geen plaatsen uit dichters in willen aangehaald zien, die hun, als dichter, niet tot eere kunnen zijn. Zoo zoude ik regels als deze, in den bundel van SPANDAW waar zij staan, onvermeld hebben gelaten:

> ‘Ziet! een *drom* ontzinde *scharen*
> Rukt reeds aan, en raast en rooft.’

nadat er reeds andere goede voorbeelden van het w.w. AANRUKKEN, op dat woord waren aangehaald. Daar toch, in dichterlijke taal, een *drom* en een *schaar* hetzelfde is, en het een voor het ander gebruikt wordt, komt het mij voor, dat een *drom scharen*, zij mogen ‘ontzind’ of bedaard zijn, geen ander beeld voor den geest roept, dan of men van een *drom drommen* gesproken had.

Zelfs bij de besten zou ik het keurigst zijn, en ik zou, op het woord AANGEDAAN, onder andere goede voorbeelden, dezen zeer twijfelachtigen zinsbouw van TOLLENS niet hebben aangehaald:

> ‘En tot schreijens aangedaan,
> Eng en week gekneed,
> Beeft er langs mijn wang een traan,
> Eer ik zelf het weet.’

Waartoe behoort toch, grammaticaal, de omschrijving in de twee eerste verzen? Zeer zeker tot het onderwerp, ‘een traan:’ en wat zegt dan de voortreffelijke dichter? Eigenlijk dit: ‘Er beeft langs mijn wang een tot schreiens aangedane, eng en week geknede traan.’

Ik wilde om een lief ding, dat er op het w.w. AANSCHOEIEN een ander voorbeeld stond, dan hetgeen uit dien zelfden dichter is aangehaald:

> ‘Waarbij het klinkend span, in brieschend vuur ontgloeid,
> *Den hoef heeft afgeschud*, en vleuglen aangeschoeid.’

In deze verzen is, dunkt mij, een dichterlijk beeld tot eene ongerijmdheid geworden. De dichter wil dat men zich de paarden met vleugelen aan de voeten voorstelle; zooals meermalen de paarden der goden door de kunst zijn afgebeeld. Maar wat duidt nu *de hoef* bij het paard aan, wanneer

de dichter er van spreekt? Niets dan *den voet*. Hier wil de dichter dus, dat de paarden hun voeten wegwerpen om nieuwe schoeiselen aan te nemen. Het is of men tegen iemand die zich te laag langs den grond sleept, en dien men brozen wilde doen aantrekken, zeide: 'werp uwe voeten weg en schoei die brozen aan.' Hij deed immers genoeg wanneer hij de oude schoeisels aflegde; indien hij slechts zeker wist, dat de brozen hem pasten.

Maar even als ik ongaarne uit onze dichters plaatsen genomen zie, die getuigen, dat ook zij somtijds aan dien sluimer onderhevig waren, waarvan, volgens HORATIUS, zelfs HOMERUS niet vrij bleef, zoo verlang ik nog veel minder, dat in het Woordenboek der Nederlandsche Taal werken worden aangehaald, die, al waren zij ook in het zuiverst Hollandsch geschreven, onze letterkunde tot geene eere hoegenaamd kunnen strekken, zoo min als aan den smaak van het publiek waarbij zij opgang maakten. *Non-sens*, ook in onberispelijk Hollandsch geschreven, komt mij der eere onwaardig voor van in dit Woordenboek, door zulk eene Redactie, te worden opgenomen. Gij veronderstelt te recht, dat ik hier doel op de 'Gedichten van den Schoolmeester;' - en ik wil het u niet ontveinzen, dat ik met een soort van smart, als een gedenkstuk onzer taal, in het Woordenboek het werk eens schrijvers aangehaald heb gevonden, die, ofschoon bij ons publiek ingeleid door een der grootste sieraden onzer letterkunde, en met een getuigschrift van onberispelijkheid voorzien, een bundel heeft nagelaten, waarvan ik de uitgave nooit anders heb kunnen beschouwen, dan als een vergedreven en uiterst wel geslaagde mystificatie. Nooit heb ik mij kunnen voorstellen, dat de uitstekende schrijver en dichter, die, waar hij in de vrijheid die hij zich veroorlooft mate houdt, zooveel fijne en echte geestigheid ten toon spreidt, inderdaad zooveel behagen, als hij het wilde doen voorkomen, in de eentonige onnoozelheid van den 'Schoolmeester' had

kunnen scheppen. Nooit heb ik mij kunnen ontdoen van het vermoeden, dat hij de proef had willen nemen, hoe een grof en smakeloos zout, indien hij er zijn gulden naam als *étiquette* aanhing, door een zeker publiek, dat soms voor veel fijner zout weinig trek getoond had, zou worden gesmaakt; - dat hij de proef wilde nemen, in hoeverre de spreuk van LA BRUYÈRE [1] bevestigd zou kunnen worden: 'C'est ignorer le goût du peuple, de ne pas hazarder quelquefois de grandes fadaises.' Wat mij betreft, die de geestigheid van den hoogen patroon van den 'Schoolmeester' waardeer, ook waar zij zich, met aristofanéische speelzucht, als in 'de Betooverde Viool,' vermeidt, ik vind bij zijn cliënt, in de eenvormige uitstorting van altijd dezelfde scherts, zeer weinig waarlijk geestige gezegden, 'nantes in gurgite vasto;' en zeer veel waar ik geen anderen naam voor weet, dan *non-sens*. Of is dit woord te hard bij deze, in het Woordenboek, op het woord AANSLAAN, reeds aangehaalde plaats?

'Zoo slaat men aan een rieten hengel
Veeleer een worm aan dan een Engel:
Gesteld dat m' Englen krijgen kon.'

Is er in zoodanig gezegde eenige geestigheid verborgen, dan moet ik bekennen, dat mij het zintuig ontbreekt om die te ontdekken.

Onze letterkunde komt mij niet zoo misdeeld voor in voortbrengsels, waar de taal des gemeenzamen omgangs met levendigheid en geest in is weêrgegeven, dat men uit armoede zijn toevlucht tot dezen 'Schoolmeester' zou behoeven te nemen. Ik beroep mij op de werken zelven van zijn uitgever, wiens dramatische stukken, als 'Het Dorp aan de grenzen,' 'Het Dorp over de grenzen,' 'Een Amsterdamsche Winteravond,' 'De Betooverde Viool,' 'Een Droom uit Californië,' enz., hier vooral verdienen in aanmerking te komen. Ook de blijspelen van LANGENDIJK, die ik tot nu toe

1) Caract., ch. I.

nog niet in het Woordenboek vond aangehaald, mogen hier niet worden verwaarloosd.

Maar schrijft (den inhoud daargelaten) ‘de Schoolmeester’ dan zoo uitnemend zuiver? - Ik zou het woord AANKLAUTEREN, in den zin en het verband zoo als hij het gebruikt, niet willen aannemen. Hij zegt, in de aanhaling van het Woordenboek op dat woord, dat een hond ‘*Aan* komt *klauteren* over 't gegrendeld hek.’ - Ik heb van de Redactie geleerd, dat werkwoorden een beweging beteekenende, met *aan*, een ‘nadering’ te kennen geven. Nu kan, bij zoodanig ‘klauteren’ als in de aangehaalde plaats wordt voorgesteld, waar een beweging in de hoogte wordt bedoeld, van geen nadering sprake zijn. Ik kan mij voorstellen, dat iemand die zich haast te klauteren ‘duchtig aanklautert:’ dat iemand die het hek gesloten vindt er ‘tegen aan klautert,’ of ‘op klautert;’ maar dat, wanneer hij tegen dat hek opklimt, men zegt, dat hij ‘aan komt klauteren,’ dit komt mij zeer onjuist voor.

Ik neem het van den Heer ‘Schoolmeester’ ook niet aan, dat men, - zooals hij zich in het Woordenboek, op het woord AANKRIJGEN, uitdrukt, - zijn laarzen ‘met exteroogen’ aankrijgt: ik heb altijd gedacht, dat men hierin met geschikte werktuigen het verste kwam.

Ik zou dan ook niet gaarne zien, dat men, op zijn geleerd gezag, spreekwijzen als deze aannam: - ‘Een nachtfloers *openhangen;*’ voor ‘openslaan of opslaan’ (bl. 26 der vierde druk!): ‘zijn *eigen* helpen;’ voor ‘zich zelve’ (bl. 33): ‘*nachtelijke* uren;’ voor ‘de uren der nacht’ (bl. 65): ‘ergens op *prachen;*’ voor, ‘op pogchen’ (bl. 79): *naturalist;* voor ‘natuurkenner’ (bl. 89, 109 et passim): ‘de vaart met een schuit *in zich;*’ voor ‘waarop, of waarin een schuit,’ of, ‘met een schuit er op’ (bl. 124): ‘Keesje - *slaat* aan 't janken en andere muziek;’ waar het werkwoord *slaan* tegelijk als onzijdig en bedrijvend dient (bl. 163): *lakensche* rokken; voor, ‘lakenen of laken rokken’ (bl. 168). Noch een constructie als deze: (bl. 179).

‘Steel nog eens het hart *mij* binnen.’

voor: ‘Steel *mij* 't hart nog eenmaal binnen.’

Al werd ik met den plak bedreigd, ik kan zulke, onder een zeer vluchtige lezing opgeteekende uitdrukkingen van den Schoolmeester niet goedkeuren; zelfs al werden die in het Woordenboek opgenomen.

Maar eer de tijd gebiedend van mij vordert, dat ik u niet langer vermoeie, stap ik van deze aanhalingen af, om nog een onderwerp aan te roeren dat mij byzonder ter harte gaat, als in verband staande tot de metrische poëzy in onze taal, aan welke poëzy ik mij soms gewaagd heb.

Waar in het Woordenboek, bij de behandeling der A als letterklank, gesproken wordt ‘over de soorten van a's ten opzichte van haren oorsprong,’ wordt, indien ik de plaats wel gevat heb, deze leer ontwikkeld: dat er oorspronkelijk in de taal twee onderscheiden a's geweest zijn; waarvan de een, uit een tweeklank ontstaan, van nature *lang;* en de andere, van haar oorsprong enkelvoudig, of uit eene andere eenvoudige vocaal afgeleid, van nature *kort* was: - dat, ofschoon voor de etymologische wetenschap dit onderscheid blijft bestaan, en in acht dient genomen te worden, de hedendaagsche uitspraak het niet meer doet gevoelen; maar dat voor haar alle a-klanken, - even als die van alle andere vocalen, waarop deze aanmerking toepasselijk verklaard wordt, - even lang zijn: zoodat er van het lang of kort zijn dier klanken, bij de uitspraak, geen rede kan zijn; - en dat wel daarom: omdat, in onze, gelijk in de meeste nieuwere talen, het *stelsel* van *quantiteit* voor dat van den *klemtoon* heeft plaats gemaakt. Heb ik de meening der Redactie goed uitgedrukt, en is deze overeenkomstig met de waarheid, dan volgt hieruit, dat in onze taal, en in alle die hedendaags met haar vergeleken kunnen worden, geene metrische poëzy bestaan kan; dat metrische poëzy, waarvan de grondslag is, dat op het lange of korte der klanken, bij de uitspraak, meer

of minder nauwkeurig gelet wordt, die talen te willen opdringen, een hersenschim is, en dat voor deze talen, buiten de rijmpoëzy met getelde lettergrepen, hoogstens rhythmische poëzy bestaan kan, waarbij men alleen daarop te letten heeft, dat de beklemde lettergrepen onder den maatslag (*arsis*) van het vers komen.

Nu vermeen ik, dat, bij deze wijze van beschouwing, twee eigenschappen der taal als elkander uitsluitend, althands vervangend, worden voorgesteld, die echter steeds beiden in de taal nevens elkander, maar, naar den aard der spraak, met meer of minder wederkeerigen invloed, moeten bestaan; daar de een (de quantiteit) den duur der taalklanken; de ander (de klemtoon) de verheffing dier klanken betreft; zooals in de muziek omtrent de noten wordt waargenomen, èn hoelang zij worden aangehouden, èn met welke kracht men ze aanslaat en zachter of luider doet hooren. Nu kan de verheffing van stem op den duur van den klank dien de stem uitbrengt van meer overwegenden invloed zijn, naar den aard of gesteldheid der spraakdeelen des ligchaams bij de verschillende volken. Onder onze stambroeders, in de groote Indo-Germaansche familie, zijn de volken die zich in het zuiden van Europa, langs het bekken der Middellandsche zee, hebben uitgebreid door de natuur begaafd geweest met een vlugheid en buigzaamheid der spraakdeelen, waardoor zij de lettergrepen die zij beklemmen wilden met een verheffing of versterking van stem konden uitspreken, zonder daardoor den duur des taalklanks te verlengen; zoodat de quantiteit in hunne taal geheel onafhankelijk is gebleven van den klemtoon: een benijdbare eigenschap, die aan de voordracht van hunne metrische poëzy een schoonheid moet gegeven hebben, die wij meer kunnen vermoeden, dan genieten of doen voelen; daar het ons niet mogelijk is, hunne verzen, - die toch nog zoozeer onze ooren streelen dat wij ze trachten na te bootsen, - anders dan naar ons taaleigen uit te spreken. Onze Germaansche stamvaders toch, met hunne verwanten, hierin minder rijk door de natuur bedeeld dan de Pelasgische vol-

ken, hebben een meerdere stroefheid in de spraakdeelen ontvangen en aan hun nageslacht medegedeeld, waardoor zij den klemtoon op den taalklank niet konden laten vallen zonder den duur daarvan eenigzins te verlengen; vandaar dat de beklemde lettergrepen allen lang bij hen geworden zijn; en daar een schoone taaleigenschap overal het zakelijk deel des woords bij hen beklemde, zoo zijn alle deze woorddeelen, zonder onderscheid, wat ook de natuur van dien klank was, lang door hen uitgesproken. [Wij nemen daarbij wel aan, dat in hun spraak het onderscheid der vocaalklanken, dat de etymologische wetenschap ons aanwijst, nevens de beklemming merkbaar was, en zich sterker deed gevoelen dan een meer beschaafde uitspraak het thands toelaat; ofschoon het ook nu zijn sporen in de volkstaal heeft achtergelaten.] Het doet zich echter, bij de opmerking dier beide onderscheiden taaleigens, gevoelen, hoe bij de volken van pelasgischen oorsprong, de etymologische traditie (indien ik het dus noemen mag), omtrent de natuur der klanken, in de uitspraak zuiver bewaard is gebleven; terwijl zij, bij ons Germanen, is verduisterd. Maar, ondanks deze afslijting (als 't ware) in de uitspraak der oorspronkelijk van nature lange vocaalklanken, blijft het evenwel in 't algemeen waar, dat, daar waar bij ons de klemtoon zijn overwegenden invloed op de lengte niet uitoefent, er nog een ander onderscheid van lengte en van kortheid tusschen de taalklanken bestaat; - dat in de meer-dan-eenlettergrepige woorden, bij die lettergrepen waar de klemtoon den evenaar niet beslissend tot lengte doet overslaan, andere elementen in aanmerking komen, die het oor bij de uitspraak waarneemt en vergelijkt, en die het onderscheid dier klanken in de lengte en kortheid van hun duur bepalen; - en dat, in de éénlettergrepige woorden, hetzij het onderscheid dierzelfde elementen, hetzij wederom de aart van het woord, als rededeel beschouwd, of de rhetorische nadruk, die zoodanig woord *in den volzin* den klemtoon oplegt, de duurzaamheid dier klanken onderscheidt. Is dit zoo, dan is er ook quan-

titeit in onze taal aanwezig, al is in de bepaling daarvan de klemtoon in vele lettergrepen en woorden van onbetwisten invloed, en dan heeft het ‘stelsel’, of liever de eigenaardigheid der taal, waarna de klemtoon zich bij ons ontwikkelt, de quantiteit uit onze taal niet weggenomen; al is het dat die quantiteit slechts de hedendaagsche uitspraak volgt, en zich meestal heeft losgemaakt van alle etymologische herinneringen. Ik meen dit met te meer vrijmoedigheid te kunnen stellen, daar het mij is voorgekomen, dat de geëerde Redactie zelve, in de Verhandeling over de Spelling (§ 78 en 79) het denkbeeld van quantiteit, in onze taal, niet heeft laten varen, maar daarvan, als van een verschijnsel nevens dat van den klemtoon daarin voortlevend, melding heeft gemaakt.

Maar ik gevoel, dat ik misbruik zou maken van uwe toegevendheid, indien ik hier langer bleef uitweiden, en mij niet haastte, deze reeds veel te lange voordracht te besluiten. Evenwel leggen de vermelde Verhandeling over de Spelling en het daar zoo even door mij gebezigde woord *uitweiden* als de hand op mij, en houden mij op, om nog van een klein verschil van gevoelen te spreken, dat mij is bijgebleven, na het lezen van het. ‘Voorbericht’ dier Verhandeling (bl. XI), waar het mij voorkwam, dat het woord *uitwijden* (met den ij-klank), als ontstaan uit een bloote slordigheid in 't schrijven, al te zeer werd verongelijkt. Het is mij niet te doen om dit woord *uitwijden* voor 't gebruik te handhaven, hetwelk zich vrij algemeen voor *uitweiden* verklaard heeft, dat juist hetzelfde beteekent; zoodat men het daarnevens behouden van het verouderend *uitwijden* als onnoodig kan beschouwen. Alleen wilde ik dit opmerken, dat dit *uitwijden* (met den ij-klank) evenveel recht van bestaan had als zijn tweelingbroeder, en even regelmatig gevormd is. Ik zal zeggen, hoe ik tot dit besluit ben gekomen. Toen ik had opgemerkt dat BILDERDIJK, - niet in dichtmaat; want

dat hij iets om het rijm gedaan zou hebben tegen taalkundige overtuiging, zoude ik het minst van al voor mogelijk hebben aangenomen, - maar in eene der aanteekeningen op den Fingal (I^{e} Dl. bl. 160) en in de Verhandeling over dit dichtstuk, (IIe Dl., bl. 88) het woord *uitwijden* bezigde, terwijl hij, in het dichtstuk zelf, II^{den} Zang, bl. 55) 'uit te weien' schreef, kon ik mij niet voorstellen, dat de groote dichter en taalkenner uit enkele slordigheid in zijn proza den thands minder gebruikelijken vorm, maar die hem wellicht meer eigen was, gebruikt had, en dat hij niet een gegronde reden zou gehad hebben om dien vorm als etymologisch gewettigd te beschouwen. Ik ging aan 't zoeken, en ontdekte inderdaad, naar ik meen, wat ik vermoedde. In KILIAAN vond ik deze glosse: 'WIJDE, WIJE, (Sax. et Sicambr.' dat is naar de geldersche uitspraak) 'WIEDE: *Salix, slier et vimen*.' - Dit woord was mij niet vreemd: het is in ons Greldersch blijven voortleven: wij zeggen nog: *weejen*, voor teenen, buigzaam hout, als dat der jonge wilgen. Wanneer men nu in aanmerking neemt, dat de wilgeboom in ons vaderland algemeen dient om, in rijen geplant, de erven te bepalen; of dat dit hout, tot omtuiningen gevlochten, den loop van het vee beperkt, dan kan men zich voorstellen, hoe, even als het woord *uitweiden* overdrachtelijk is genomen van hetgeen eigenlijk gezegd werd van het vee dat de *weide uit*loopt, en zich al te ver in de ruimte en op vreemde plaatsen gaat vermeiden; men evenzoo, een gelijke overdrachtelijke spreekwijze gebruikend, van iemand die te vrij buiten de palen treedt waar binnen zijn rede zich moest houden, gezegd heeft, dat hij *uitwijdde*, buiten de *wijden, wijen*, of wilgen trad, die hem eigenlijk tot grens moesten strekken. Hetzelfde dat bij ons de wilgen doen, doen in het zuiden van Europa, in de veldbezittingen, de olijfboomen: zij scheiden de erven van elkander. Men vindt er een voorbeeld van in het proces van Cecina, waar CICERO in zijn pleitrede dit verhaalt [1)]:

1) Cap. VIII: 22.

‘Dit landgoed (namelijk dat waar het proces over liep) wordt aan zijn uitersten grens door een rechte reeks van olijfboomen bepaald. Toen (Cecina) deze was genaderd, kwam (Ebutius, de tegenpartij) met al zijn volk hem te gemoet, riep een zijner slaven genaamd Antiochus tot zich, en beval met luider stemme, dat hij al wie binnen deze reeks van olijfboomen trad, dood zoude slaan.’ Wij zien hier, in dit romeinsche drama, de olijven het tooneel stoffeeren, zooals bij ons de wilgen zouden doen; en vandaar het bekende latijnsche spreekwoord: ‘extra oleas vagari’; dat volmaakt onze overdrachtelijke spreekwijze teruggeeft; hetzij wij haar met *uitweiden* (buiten de weide loopen) of met *uitwijden* (buiten de wilgen treden) verkiezen uit te drukken, [Het is waar, dat de onzijdige werkwoorden, op die wijze uit een, door het voorz. *uit* beheerscht, z. naamw. gevormd, in onze taal zeldzaam zijn: evenwel verzet zich, meen ik, de analogie niet tegen deze onze opvatting van de beteekenis der hier behandelde werkwoorden. Zoo is *uitmunten* niets anders dan buiten den gewonen muntslag of stempel gaan, in hetgeen ons, in eenig opzicht, boven het alledaagsche onderscheidt. Zoo veronderstellen de woorden, *uitlander, uitlandig* het w.w. *uitlanden*, waarvoor, in dien zin, *uitwijken* in gebruik gekomen is, d.i. de stede zijner woning (*wijk*, vicus, *o□κος;* zoo als, wijn, vinum, *o□νος;* en wije, vimen, *o□σύς*) verlaten, om elders te leven.]

Maar het is goed, M.H.! dat hier op het *uitwijden* niet zoo streng gewaakt wordt als door den tegenpartijder van Cecina: ik gevoel dat ik het er slecht af zou brengen, daar ik mij reeds zoo lang op een veld dat mij meer lief dan eigen is beweeg: en ik moet u daarom te meer dank zeggen, dat gij mij op die omzwerving tot zoover hebt willen volgen.

Vader, moeder, broeder, zuster, dochter en *zoon*.

Genoemde woorden komen in de meeste Indo-Germaansche talen voor, en strekken mede ten bewijze van de gemeenschappelijke afstamming. Hunne afleiding, dat wil zeggen, de wijze waarop zij gevormd zijn, de deelen waaruit zij bestaan, en de beteekenis dier deelen zijn met genoegzame zekerheid bekend; alleen *broeder* is aan bedenking onderhevig.

De vijf eerste hebben hetzelfde achtervoegsel gemeen, hetwelk in de verschillende talen naar gelang van ieders idioom verschillende vormen aanneemt en in het algemeen een *werkenden persoon* aanduidt. In de verwantschapsnamen, als de hier bedoelde, heeft het in sommige talen twee vormen, waarvan de eene, de min of meer verminkte, in de zoogenaamde lichte, de andere in de zware naamvallen gebezigd wordt. Dit achtervoegsel luidt: *tr*^{i}*, -tar, -ter, -τερ, -τηρ, -dar, -der, -dor, -dyr, -thar, -ther, -dhir*. De Nederlandsche regelmatige vorm is *-der*, in *va- der, moe- der* en *broe- der;* - in *zus- ter* en *doch- ter* is de *d* door de werking van de voorgaande scherpe medeklinkers *s* en *ch* tot *t* verscherpt, op gelijke wijze als de *d* in *nogtans* uit mnl. *noch dan*, in *mettertijd, metterdaad* voor *met der tijd, met der daad*.

De beteekenis der stammen of wortels, waarvan deze zoo oude woorden gevormd zijn, kan natuurlijk slechts uit de oudere talen, als het Sanskrit en Zend worden opgemaakt. Ook moet men bij de vergelijking de wetten der klankverschuiving in het oog houden, volgens welke

Skr.,	Lat.	Gr.		Ndd.	Hoogd.
p,	p,	*π*	gelijk zijn aan	f, v,	f, v;
bh,	f,	*φ*	gelijk zijn aan	b,	b, p;
dh,		*θ*	gelijk zijn aan	d,	t.

Vader.

Dit woord luidt skr. *pitr^{i}, pitar;* zend *pita, pitar, patar;* lat. *pater;* gr. *πάτερ, πατήρ*; goth. *fadar* (op te maken uit *fadrein*, ouders); ohd. *fatar, fater;* nhd. *vater;* ags. *faeder, faedyr;* eng. *father;* onrd. *fadhir;* deensch en zw. *fader;* ofri. *fader, feder;* onl. *fader*, Ps. 67, 6.

Het woord is door aanhechting van het bovengenoemde achtervoegsel gevormd, van een werkwoord, welks stam in het Sanskrit en Zend *pâ* luidt, en *bewaren, beschermen, onderhouden* beteekent. - *Vader* is dus zooveel als de *beschermer en onderhouder der zijnen*. In het Goth. *fadrein* (ouder) wordt dit begrip ook op de moeder toegepast.

Moeder.

Dit woord luidt skr. *mâtr^{i}, mâtar;* zend *mâta, mâtar;* lat. *mâter;* gr. *μήτερ, μητήρ;* ohd. *muater;* nhd. *mutter;* ags. *modor;* eng. *mother;* onrd. *modhir;* deensch en zw. *moder;* ofri. *moder;* onl. *muodir*, Ps. 68, 9.

Het woord is door aanhechting van het genoemde achtervoegsel gevormd van een werkwoord, welks stam in het Zend *ma* luidt en *meten* en *scheppen* of *voortbrengen* beteekent. - *Moeder* is dus zooveel als de *voortbrengster, de baarster* (*van haar kroost*).

De vereeniging der begrippen *meten* en *scheppen* of *voortbrengen* kan verwondering baren. De bevreemding zal echter ophouden, als men bedenkt, dat *voortbrengen* noodwendig het geven van eene gedaante, en dus het afpassen of afmeten der

deelen onderstelt. *Scheppen* beteekent dan ook letterlijk *vormen, eene gedaante geven*. Het Skr. werkw. *mâ*, dat alleen *meten* schijnt te beteekenen, verkrijgt de beteekenis van *maken, voortbrengen*, wanneer het 't voorvoegsel *nis*- (uit) aanneemt; *nis-mâ*, maken, is dus eigenlijk *uitmeten, afmeten, afpassen*. Deze opvatting wordt volkomen bevestigd door oudsaks, *metod* en ags. *metod, metud, meotod, meotud*, God, de Schepper; b.v. in *Metod alwihta*, de Schepper aller dingen.

Broeder.

Dit woord luidt skr. *bhrâtr^{i}, bhrâtar;* zend *brâta, brâtar;* lat. *frâter;* gr. *φράτερ, φρατήρ, φρατώρ*; goth. *brôthar;* ohd. *bruadar, pruadar;* nhd. *bruder;* ags. *brôdhor;* eng. *brother;* osaks. *brôthar;* ofri. *brôther, brôder;* onrd. *brodhir;* deensch en zw. *broder;* onl. *bruothar* (*bruothron*). Ps. 68, 9.

Ook dit woord is gevormd door de aanhechting van het bewuste achtervoegsel. De stam is aan eenige bedenking onderhevig. De eenige, die zich aanbiedt, is skr. *bhri, bhar*, dragen, ondersteunen, onderhouden, voeden; Zend. *bar;* lat. *fer*(*re*); gr. *φέρ*(*ειν*). *Broeder* schijnt eene omzetting te zijn van *bhartr^{i}*, en zooveel te moeten beteekenen als: *onderhouder, ondersteuner* (*der moeder na 's vaders dood*), eene beteekenis die later gewijzigd is. Deze afleiding krijgt groote waarschijnlijkheid, als men bedenkt, dat skr. *bhartr^{i}* (eigenlijk *onderhouder, voeder*) gebezigd wordt voor *man, echtgenoot*, als de *onderhouder* zijner vrouw, terwijl deze *bhâryâ*, d.i. de *onderhouden wordende*, heet. - Ook het gr. *φρατήρ, φρατώρ* heeft zijne eigenlijke beteekenis afgelegd en wordt gebezigd voor *lid eener broederschap;* en in het Onrd. heeft *nefi*, eigenlijk ons *neef*, de beteekenis van *broeder*.

Zuster.

De vorm en beteekenis van dit woord is reeds boven, blz. 108, verklaard, als zijnde *aanverwante vrouw*, skr. *swasr*^{j}, voor *swa-strî*, d.i. *eigen-vrouw*. Hier blijft dus alleen nog *strî* (vrouw) te verklaren overig, waarbij men in aanmerking moet nemen, dat *strî* bepaaldelijk op de kunne ziet, en *vrouw* als vrouwelijk mensch, niet als echtgenoote beteekent. - POTT en BOPP zijn van gevoelen, dat dit woord eene verkorting is van *su-tr*^{j}, bestaande uit den stam *sû*, voortbrengen, baren, en het bewuste achtervoegsel *-tri*. Volgens deze afleiding zou *zuster* hetzelfde beteekenen als *baarster, vrouw, wijf*, die aan iemand *eigen* (*swa*), d.i. verwant is. Men vergelijke hier ook osaks. *swas man*, eigen man, voor *broeder*, blz. 105, alsmede blz. 108 en 109.

Dochter.

Dochter luidt skr. *duhitr*^{j}*, duhitar;* zend *dughda, dughdhar;* gr. *θυγάτηρ*, goth. *dauhtar;* ohd. *tohtar, thohter;* nhd. *tochter;* ags. *dohtor;* eng. *daughter;* osaks. *dohtar;* onrd. *dôttir;* deensch *datter;* zw. *dotter;* ofri. *dochter;* onl. *dohter*, Ps. 72, 28.

Het woord is gevormd door aanhechting van het bewuste achtervoegsel aan den stam van een werkwoord, dat skr. *duh* en zend *dug* luidt, en dat *melken, uittrekken* beteekent. Eene *dochter* is dus eene *melkster*, wat op tweeërlei wijze kan opgevat worden: als *zuigeling*, en als *dienstmaagd, inzonderheid met het melken belast*. Dat het woord in de eerste opvatting, in die van *zuigeling*, evenzeer op een zoon toepasselijk zou zijn, is geen bezwaar tegen de gegeven verklaring: *zoon*, zoo als wij zien zullen, zou ook evengoed *dochter* hebben kunnen beteekenen; het skr. *sûnu* wordt dan ook inderdaad in beiderlei zin gebezigd. Het gebruik heeft uit twee even gepaste uitdrukkingen voor *kind* in 't algemeen eene keus

gedaan en het eene uitsluitend op zonen, het andere op dochters toegepast. Doch ook de andere opvattting is geenszins zoo onwaarschijnlijk als men wellicht denkt. Men herinnere zich slechts, dat onze voorouders nomaden, herdervolken, geweest zijn, die van hunne kudden leefden, en dat de begrippen *zoon* of *dochter, jongen* of *meisje* en *knecht* of *dienstmaagd* door elkander loopen. Ons *knechtken* werd voorheen ook voor *zoon* en *jongen* gebezigd; en evenzeer vereenigen lat. *puer* en *puella*, gr. *παι*□*ς* en *παιδίσκη* de drie begrippen; ook friesch *feint* en *faem* beteekenen zoowel jongen en meisje als knecht en meid.

Zoon.

Dit woordt luidt skr. *sûnu;* zend, met de zeer gewone verandering van *s* in *h, hunu;* goth. *sunus;* ohd. *sunu;* nhd. *sohn;* ags. en osaks. *sunu;* eng. *son;* onrd. *sonr;* deensch *sön;* zw. *son*. De Oudnederlandsche vorm komt in de Karolingische psalmen niet voor; waarschijnlijk zal hij toen ter tijd *sunu*, of misschien *sune*, geweest zijn.

Zoon is door middel van het achtervoegsel *-nu* gevormd van het skr. werkw. *sû*, zend *hu*, dat *baren, ter wereld brengen* beteekent. *Zoon* is dus *de geborene, de ter wereld gebrachte*. Boven, bij *dochter*, is reeds aangemerkt, dat het Skr. *sûnu* gemeenslachtig was en zoowel *dochter* als *zoon* aanduidde.

L.A.T.W.

Losse aanmerkingen, betrekkelijk woorden, bij Vondel voorkomende.

Woed (woedig). Godvrucht (godvruchtig). lg weggelaten.

In zijne *Amsteldamsche Hecuba*, v. 1030, zegt VONDEL:

> ''T *woed* ongediert, daer oyt af wert gehoort:'

Niet over de beteekenis, die in het oog loopt, maar over den aard en oorsprong van dit bnw. *woed*, zijn wij het oneens met Dr. VAN VLOTEN.

Zoo als reeds vroeger door ons in 'de Taalgids' te kennen gegeven is, houden wij het er voor, dat er hier (even als bij *veil* voor *veilig* en bij eene menigte soortgelijke adjektieven) eene weglating van het achtervoegsel *ig* heeft plaats gehad.

Onze redenen zijn bekend. Bij de oudste Nederduitsche Schrijvers wordt *woed* niet, wel *woedig*, gevonden, welk *woedig* klaarblijkelijk van het znw. *woede* gevormd is, even als *vredig, vreugdig, genadig*, enz. van de substantieven *vrede, vreugde, genade*.

Van de onderdrukking der *g* in onze oude taal en de wegwerping der toonlooze *i* zijn daarenboven talrijke bewijzen geleverd. De gutturale klank der *g* werd dikwijls (en wordt nog in sommige oorden van Duitschland) tot dien van een *j* verzacht. In dezen stand behoefde men geen grooten stap te doen om de *g* geheel te doen wegsmelten. Straks komen wij hierop nog terug: doch ieder zijn beurt! Hooren we nu wat Dr. VAN VLOTEN te zeggen heeft.

Omtrent dit *woed* (men gelieve hier wel op te letten) beweert hij nu niet, gelijk hij zoo onvoorzigtig omtrent *veil* (*veilig*) gedaan had, dat het een oud oorspronkelijk Nederlandsch adjektief zoude zijn, waaraan later de staart *ig* was toegevoegd. De hoogleeraar had een zeker voorgevoel, dat we hem dan weêr met het lastige verzoek aan boord zouden komen, om ons dat oorspronkelijke adjektief eens bij de oudste Schrijvers te toonen; en tweemaal te zeggen, dat hij ‘zijn kostelijken tijd niet verbeuzelen wilde om het daar voor ons op te scharrelen,’ zou al het aardige en bevreemdende der nieuwheid hebben gemist. Wat heeft hij nu gedaan? We weten, dat een verzinseltje aan zijne vindingrijkheid niet veel moeite kost; hij heeft er thans iets anders, iets zeer koddigs ook, op verzonnen, en dit koddige verzinseltje heeft hem zoo behaagd, dat hij, naar het schijnt, geëindigd is met het voor waarheid te houden.

Het is den lezer uit 's hoogleeraars ‘Levensbode,’ II gebleken, dat hij zich een zeker zuiver Hollandsch taalgevoel toekent, hetwelk, onder meer, zelfs zoo ver gaat, dat het hem de spiksplinternieuwe uitdrukking ‘er wordt bestaan’ heeft doen uitvinden. Wel nu iets dergelijks, zoo niet nog verwonderlijkers, schrijft hij aan VONDEL toe.

Voor een eeuw of tien was er (naar GRAFF in zijn *Sprachschatz* opgeeft) een bnw. *wuot* in het Oud-hoogduitsch bekend. Wel is waar, VONDEL (dit stemt de hoogleeraar toe) verstond dat overoude Hoogduitsch niet, en de *Sprachschatz* is pas in 1842 uitgekomen; maar desniettegenstaande (en dit is juist het fraaiste van de zaak) bragt de puikpoëet geheel buiten zijn weten, dit oude *wuot* weêr te voorschijn. Dat *wuot* (ontdaan van de dikke schimmel, die er op zat) is zijn Hollandsch *woed*.

Hoe ging dit toe?

Zeker niet op eene alledaagsche wijze; doch we willen hier Dr. VAN VLOTEN'S eigen woorden geven, zoo als die gedrukt staan in zijn ‘Levensbode,’ II, bl. 53, r. 4 v.o. ‘Natuurlijk (zegt hij daar) behoefde*n* VONDEL *noch* eenig ander schrijver

daarom dien oorspronkelijken vorm *niet* te kennen: zij gingen daarbij geheel *onbewust* [1], maar met het *zuiverste taalgevoel* te werk; een taalgevoel, dat Mr. BOGAERS daarentegen schijnt te derven, of hij hadde zich even gemakkelijk van die afkapping reden kunnen geven.'

Men ziet dus, er is hier iets wonderbaars in 't spel. Dat *zuiverste taalgevoel* heeft uitwerkselen, die niemand nog vermoed had. Het werkt als eene soort van openbaring bij de uitverkorenen, die het bezitten. VONDEL, HOOFT, HUYGENS, SIX VAN CHANDELIER, die alle het adjektief *woed* gebezigd hebben, zijn, zonder dat de vrome zielen het eens wisten of gisten, met zulke openbaringen begunstigd geweest. Dr. VAN VLOTEN ondervindt ze ook, maar op eene andere manier, en geniet het voorregt van te weten, dat hij ze ondervindt. Wij daarentegen ('t is geen schijn, maar wezenlijkheid) wij erkennen het opregt, dat wij ze derven, en wij erkennen tevens, dat wij ontroostbaar zouden zijn over het gemis van dat zonderlinge taalgevoel, indien het niet (zoo als de meeste zaken) ook zijne keerzijde had en, met name, bij prof. VAN VLOTEN in zijne Aanteekeningen op VONDEL zulke resultaten opleverde, als waarvan wij er reeds vele in dit Tijdschrift hebben medegedeeld, en thans weêr een versch half dozijntje leveren.

Doch dit nu daargelaten; zeker is het altoos, dat die bovennatuurlijke werking van dat zuiverste taalgevoel, door den hoogleeraar verkondigd, al moge zij ernstig gemeend zijn, toch geheel onbewezen is. Zijne innige overtuiging betwisten wij hem niet; doch zij is en blijft niets meer dan een individuëel geloof aan een taalmirakel. Voor ongeloovigen, zoo als wij en anderen, heeft ze niets te beduiden, bewijs$_t$ ze niets. Wanneer alzoo het wonder wegvalt, wat blijft er dan over?

1) Als een nieuw staaltje van Dr. V. VLOTEN'S zuiver Hollandsch taalgevoel verdient dit *onbewust*, en niet minder ook de zinsnede. die het voorafgaat, 's Lezers bijzondere opmerkzaamheid.

Het adj. *woed*, dat, gelijk de hoogleeraar toestemt, geen oud oorspronkelijk Neêrlandsch adjektief is.

Van waar dit *woed*, dat dezelfde beteekenis heeft, als het oude *woedig?*

Indien er nu in onze taal geen enkel voorbeeld ware van de weglating der *g*, noch van de onderdrukking der toonlooze *i*, zoo zoude het zeer moeilijk zijn, er een natuurlijk herkomen van aan te wijzen; maar juist het tegendeel is waar.

Een aantal voorbeelden daarvan hebben we uit Dr. BRILL'S *Spraakleer* (bl. 124) in dit Tijdschrift aangehaald. Wij hadden hun getal aanmerkelijk kunnen vermeerderen, maar waren overtuigd, dat deze volstonden. Hoe tracht Dr. VAN VLOTEN zich van dit klemmend bewijs af te maken?

Na op bl. 54 van zijn 'Levensbode,' II, gezegd te hebben, dat Mr. BOGAERS zich geen goede rekenschap der afkapping van *ig* heeft kunnen geven door het derven, zoo het scheen, van dat taalgevoel, hetwelk de hoogleeraar zich zelven toeschrijft, laat hij dadelijk daarop volgen:

'Thans neemt hij, om haar te verklaren, tot een geheel onjuiste vergelijking zijne toevlucht, en wil er eene 'weglating dier zelfde zachte *g*' in zien, die in de woorden *reinen* en *rein* (voor *regenen* en *regen*), *zeil* (voor *zegel*), *dweil* (voor *dwegel*) voeg er nog bij *teil* voor *tegel* en *brein* voor *bregen, tien* voor *tegen!*, plaats grijpt. De verhouding is inderdaad zoo ongelijk mogelijk. Deze zamentrekking van twee lettergrepen tot ééne, waarbij de *g* verloren gaat en de klinker verlengd wordt, is blijkbaar geheel iets anders dan het wegvallen van een aangehechte lettergreep, die op een *g* uitgaat: om er een zweem van gelijkvormigheid in te brengen, moet hij dan ook niet *ig* maar *ige* als gelijksvorm stellen, waarin de *g* ook tusschen twee klinkers in 't midden staat. Intusschen wanneer men, om de welluidendheid of de versmaat, dezen wil verkorten, laat men niet de *g*, maar de toonlooze *i* weg, en zegt bijv. *een'ge, heil'ge, veil'ge*, enz.'

Voor alles moeten we hier aanmerken, dat, minder waarheidslievend, dan slim, de hoogleeraar uit de door ons aangehaalde voorbeelden slechts die uitkipt, welke best in zijne kraam te pas komen. De *g*, weggelaten op het eind van *hoog* in *hoovaardij*, laat hij stil rusten; de onderdrukte *g* in de eerste lettergreep *deeg* van *deesem*, wordt door hem niet aangeroerd. Zoo ook blijven *wijnand* voor *wig-nand, spij-en* voor *spij-gen, gaan* voor *gangen* geheel verzwegen. Doch we halen dit slechts aan om een nieuw proefje van zijne manier van argumenteren te geven; we kunnen, zonder schade voor onze bewering, ons tot *reinen, zeil, dweil, teil, brein* enz. bepalen. In deze woorden, erkent Dr. V. VLOTEN, is de *g* uitgeworpen. Waarom kon dit geschieden? Immers om geen andere denkbare reden, dan dewijl de uitspraak der *g* zoo zacht was, dat het gehoor de weglating duldde. Op het eind eens woords klinkt de *g* zeker scherper, dan tusschen twee vokalen in, en daarom werd ze dáár oudtijds met een *ch* of *gh* verwisseld. Dit mag de oorzaak zijn, dat we veel meer verbogen woorden op *ige* vinden, wier uitgang een zachte *e* geworden is, dan onverbogen woorden op *ig*, die dit *ig* (zoo als *woed*) geheel verloren hebben: maar dit blijft altoos vaststaan, dat de *g* in *reinen, zeil*, enz. uit hoofde van haar zachtheid kon wegblijven.

Geeft nu de hoogleeraar eenige reden, waarom zulks wel kon plaats hebben in *reinen* voor *regenen*, enz., maar niet b.v. in *woede* voor *woedige, godvruchte* voor *godvruchtige* enz.? - Volstrekt niet. - Bewijst hij, dat de *g* harder was in *woedige* of *godvruchtige*, dan in *regenen?* - Verre van daar; hij beweert het zelfs niet, - Wat wil dan al zijn tegenhaspelen beduiden!

Ja maar, thans schrijven we bij verkorting *een'ge, heil'ge, veil'ge?* - Wat doet het er toe? Bewijst het, dat oudtijds in die woorden niet bij wijlen de *g* te loor ging? Wat is *Hei-lo* anders dan *Heilich-lo*, dat men bij MELIS STOKE leest? Schrijft niet J. VAN HEEMSKERK in zijn *Minnekunst* (Amst. 1622), bl. 416, r. 6: '*Een eene Phoenix*' voor 'een een'ge of eenige

Phoenix,' en bl. 419, r. 7, '*de eene Maeght*' voor 'de eenige Maagd?' - en, wat *veile* voor *veil'ge* betreft, zoo zou het immers overbodig zijn, bij de reeds gegeven voor-beelden er nog nieuwe te voegen?

In allen opzigte schiet dus Dr. VAN VLOTEN'S redenering te kort. Voor ieder, die de zaak onbevooroordeeld beschouwt, is het duidelijk, dat in onze oude taal met de *g* op een kleiner schaal heeft plaats gehad, wat met de *d*, ook om haar zachtheid, op een grooter gebeurde en nog heden ten dage gebeurt. Zoo zien wij immers b.v. in *dooden* de tweede *d* soms wegvallen en de zamentrekking tot *doôn* volgen; in *houden* gaat meermalen de *d* te loor en blijft er *houën* overig, terwijl in *hiel* voor *hield*, in *vin* voor *vind*, in *rij* voor *rijd*, in *dee* voor *deed*, enz. de *d* op het einde des woords dikwijls werd en soms nog wordt onderdrukt.

Wij meenen ons betoog hier te mogen sluiten.

Treedt men tot ons gevoelen toe (dit is de slotsom van onze geheele redenering), dan ziet men *woed, veil, godvrucht*, enz. voor *woedig, veilig, godvruchtig*, enz. op eene natuurlijke wijze verklaard. Men heeft een taalverschijnsel voor oogen, dat met de erkende zachtheid der *g* in verband staat en ook bij andersoortige woorden, dan de adjektieven op *ig*, dikwijls waargenomen wordt.

Is men daarentegen met onze natuurlijke uitlegging niet te vrede, dan moet men Dr. V. VLOTEN'S wonderwerkend taalgevoel en bovennatuurlijke woord-openbaringen - al ondervindt men die zelf niet, zoo als hij, - ten opzigte, niet slechts van VONDEL, HOOFT en hun tijdgenooten, maar ook van BILDERDIJK en de zijnen, geloovig aannemen.

Wie nu veel van mirakelen houdt, schare zich aan de zijde des hoogleeraars: ons, die niet zoo bijzonder tot het mystieke overhellen, zij het geoorloofd bij het natuurlijke te blijven.

Te weicke of weeke leggen.

In zijne *Bespiegelingen van Godt en Godtsdienst*, uitg. v. 1662, bl. 96 en 97, stelt VONDEL ons den schilderenden Apelles op deze wijze voor:

> ‘Apelles volght natuur met kunst na in het diepen
> En hoogen op zijn maet, hij starooght en verdrijft
> Zijn verwen liefelijck, wie suft en achterblijft,
> Hij volght zijn leitsvrou kloeck en wenscht haer in te stappen,
> En leght zijn geest *te weicke* op aert en eigenschappen
> Van 't leven, -’

Bij den voorlaatsten regel schenkt Dr. V. VLOTEN zijn inteekenaars weder eene kritische tekstverbetering, die in hare soort niet onderdoet voor zijne vroegere van den *stierenman;* de *Israëlieten, die acht slaan zonder te weten waarop;* de *vrouw, die duurt;* zijn *voeren of vueren*, voor *weren* (in een boek door hem gezien, waarin het niet staat) en dergelijken meer.

Naar zijn oordeel deugt *te weicke* niet. In de plaats daarvan laat hij *te werke* drukken, kortaf daarbij in de noot zeggende (zie zijn VONDEL I, bl. 617, kol. 1, n°. 4): ‘zoo leze men voor *weike*.’

Terwijl wij bij dit nieuwe resultaat van 's hoogleeraars mirakuleus taalgevoel een oogenblik stilstonden, schoot ons zoo het een en ander te binnen, dat daar maar in 't geheel niet mede overeenstemde. Wij keken dat woordenlijstje eens in, hetwelk hij zoo knap geweest is van uit te vinden, dat wij ons vervaardigd hebben, maar hetwelk hij om zekere redenen volstrekt niet lijden mag. Wat we daar opteekenden, deelen we hier den lezer mede:

‘*Te weicke* of *te weeke leggen*, gelijk ook kortaf, *weeken*, komt meermalen in een overdragtelijken zin bij onze oude Schrijvers voor. Wat op of in iets vochtigs weekt of te weeke gelegd wordt, raakt daarvan geheel doortrokken. Daarom ook wie zijn geest op eenige zaak te weeke legt, wordt van die zaak gansch doordrongen, raakt er volkomen bekend

mede. VONDEL heeft in zijne Bespiegel. B. III, v. 402, deze uitdrukking aldus gebezigd.

De ooren te weeke leggen op iets wordt gezeid voor *aandachtig hooren naar iets*. Deze spreekwijze vindt men in ALDEGONDE'S *Bijenkorf*, stuck II, cap. 11 (uitg. v. 1574, fol. 140 verso, r. 4 v.o.): ‘Hier mogen de Ketters (staat daar) hare ooren wel *te weycke legghen*,’ dat is zooveel, als *wel scherp toeluisteren*. Ook bij VONDEL treft men haar aan. Zie *Poëzy*, uitg. v. 1682 D. I, bl. 661. Hij zegt daar van het hoog verblijf der Goden:

> ‘Men *leit* er *'t oor* te *week* op 't goddelijk gezang
> Der heemlen, -’

(Deze plaats heeft Dr. V. VLOTEN niet eens opgemerkt! Zie zijn VONDEL I, p. 331, kol. 2, r. 6 v.o.).

Desgelijks schrijft BROEKHUIZEN in zijn *Gedichten*, bl. 33, v. 10.

> ‘Dit bos heeft ook verstant. Ick zie vast esch en eik
> Hun *ooren leggen* in uw tovertaal te *weik*.’

HOOFT gebruikt eenvoudig *weeken*. Zie zijne *Gedichten*, uitg. v. 1636, in 4to, bl, 345, r. 3 v.o., waar hij van ARBELE'S lied zingt:

> ‘'t Gediert in 't lief geschal zijn' *ooren* zoude *weiken*.’

Tot hier toe het zoogenaamde woordenlijstje. Ieder zal nu ligtelijk begrijpen, waarom wij het er voor houden, dat 's hoogleeraars wonderdoend taalgevoel hem hier, bij zijn alles behalve Vondeliaansch *te werke leggen*, weder onbarmhartig bij de neus gehad heeft.

Waren, bw.

In VONDEL'S *Hippolytus* (v. 1484-1488) komen de navolgende woorden voor, door PHEDRA in hare wanhoop uitgesproken:

> ‘D'onnoosle jongeling, heel kuisch van siel en oogen,
> Door mijn' bloedschennis hier gesmoort legt in sijn bloed,
> Ontfang, ô Hippolyt, het geen u *waeren* doet.
> Mijn' goddelooze borst ontbloot ick voor 't rechtvaerdigh
> Ter wraeck geslepen spits. -’

Den middelsten regel, waarin 't woord *waeren* voorkomt, verklaart Mr. V. LENNEP (VONDEL II, bl. 753) met zijne gewone rondborstigheid, dat hij zeer onduidelijk vindt, zoowel in VONDEL'S Hollandsch, als in SENECA'S Latijn. Hij poogt hem dan ook niet uit te leggen.

Dr. V. VLOTEN heeft zich verbeeld hier beter in te zullen slagen. In zijne aanteekening op deze plaats (zie zijn VONDEL I, bl. 268, kol. 2, n. 10) zegt hij: 'versta: *uw schim nog rondwaren;* in 't Latijn schijnt VONDEL *moras* voor *mores* gelezen te hebben (*recipe jam mores*): de oorspronkelijke zin is: ontvang wat u naar 't gebruik toekomt.'

Dit alles echter, ronduit gezeid, raakt kant noch wal. De hoogleeraar stelt zich ten onregte voor, dat VONDEL met zulk eene overhaasting las, als we niet zelden bij Dr. V. VLOTEN dit onderstellen moeten.

Bij SENECA luidt vs. 1196: '- recipe jam mores *tuos!*' en voor het aannemen van mo*ras* tu*os* zou in 's dichters tijd een pas beginnende schoolknaap een of misschien wel twee plakken gekregen hebben. Het is weêr een roekelooze en ongegronde gissing van den uitlegger, zoo als wij er al meer onder handen hadden.

Zie hier wat er van de zaak is:

VONDEL, die, ofschoon geen groot Latinist, zich echter den tijd gunde om, eer hij schreef, aandachtig te onderzoeken, heeft bij de overbrenging dezer plaats de zeer aannemelijke uitlegging van den ouden commentator FARNABIUS zich toegeëigend, welke den voormelden versregel dus verklaart:

'Recipe, ô Hippolyte, justam castitatis tuae famam [1].'

1) In de voor ons liggende uitgave der Tragediën van SENECA, met de noten van GRONOVIUS, etc. (in 4to A^{o}. 1728 te Delft uitgekomen) is er blijkbaar een fout in de punctuatie van v. 1195 en 1196. Achter de woorden, door PHEDRA tot THESEUS gerigt,

> Mentita finxi. vana puuisti pater;
> Juvenisque castus crimine incestæ jacet,

had o.i. geen comma, maar een punt of uitroepingsteeken moeten staan. Daarentegen in den versregel, die er op volgt, waarin zij HIPPOLYTUS, wiens verscheurd lijk voor haar oogen ligt, aanspreekt, had de punt, die achter *insons*. staat, door een comma aldus dienen vervangen te zijn:

> Pudicus, insons, recipe jam mores tuos.

d.i. kuische, onschuldige, herneem nu (voor aller oog en oor) uw deugdzaam karakter, (dat mijne valsche betigting u ontroofde)!
Dat de beteekenis van *mores* bij de Romeinen, deze opvatting niet weêrspreekt, kan men bij SCHELLER in zijn *Lexicon*, en FABER in diens *Thesaurus*, I. v. MOS gestaafd vinden.

Bij den Hollandschen dichter laat zich dus de geheele zin op de navolgende wijze omschrijven:

Ten gevolge van PHEDRA'S snoode betigting is HIPPOLYTUS deerlijk omgekomen. Zij door te laat berouw, liefde en wanhoop gemarteld, staat gereed zich het leven te benemen; maar, dit doende, wil ze toch tevens, dat haar dood alom de onschuld van haar geliefd slagtoffer doe erkennen. Zich, bij dezes misvormde overblijfselen, den dolk in het hart stootende, roept zij uit: ‘Ontfang, o Hippolyt, het geen ‘u *waeren doet*.’ Dit *waeren doet* beduidt: o.i. niets anders, dan *waart;* en een der beteekenissen van *waren* (in den grond hetzelfde als *weren*) is (gelijk men bij KILIAEN zien kan) *vindicare, defendere, immunem servare:* welken zin het woord meer heeft bij onzen Dichter, als o.a. in zijn *Lucifer* v. 685. Wat wijders *waren doen*, voor *waren*, betreft, zoo is het bekend, dat deze spreekwijze (nog heden ten dage in het Engelsch levende), ook bij onze oude Schrijvers gevonden wordt. Om geen meer voorbeelden bij te brengen, wijzen wij slechts op het versje, dat voorkomt in VONDEL'S *Tooneel des Menschelikken Levens*, (uitg. v. 1661) bl. 71:

> ‘'s Werelts goet
> Dat dikwils *doet*
> Den Mensch *bekoren:*
> Word moeylik vergaart,
> Met zorg bewaart,
> Met rouw verloren.’

Klaarblijkelijk beduidt hier *doet bekoren* niets anders dan het Eng. *does allure*, of ons tegenwoordig *bekoort*.

Deze uitlegging komt ons de aannemelijkste voor: echter,

indien men *waren* in den bovenvermelden zin van *vindicare, defendere* opvat, en in het *praesens* (gelijk meer) een zeer nabijzijnd *futurum* ziet, zou de uitdrukking: ‘Ontfang ô ‘Hippolyt, hetgeen u waeren doet!’ de beteekenis kunnen hebben van: ‘Ontvang ô Hippolyt, (in deze met mijn dood bezegelde bekentenis) datgene, wat (van dit oogenblik af) u of uwe nagedachtenis zal doen verdedigen: met andere woorden: u als onschuldig zal doen erkennen.’

Aan welke dezer twee, elkaâr niet ver ontloopende, opvattingen men den voorkeur geven moge, dit blijft altoos zeker, dat er aan het ‘rondwaren der schim van HIPPOLYTUS’ volstrekt niet te denken valt. De eenige schim, die hier aan 't waren geweest is, was een hersenschim van Dr. V. VLOTEN.

Heersch, bnw.

In VONDEL'S *Sophompaneas* III^{de} Bedrijf, vindt men de beschrijving eens tafereels, voorstellende JOSEPH'S kuische vlugt uit de armen van JEMPSAR. Naar mate JOSEPH'S ingetogenheid meer waarde zoude hebben, naar die mate moest ook de verliefde vrouw verleidelijker geschilderd zijn. Bij de aanwijzing wordt ze dan ook genoemd (zie vers 870):

> ‘Een schoone en *heersche* vrouw, -‘

Wat beduidt dat *heersche?*

Dr. V. VLOTEN in zijn Aant, (I, bl. 316, kol. 2) zegt: *baatachtige;* doch dit was een drukfout, gelijk men zien kan in de drukfouten lijst achter zijn I^{ste} Deel, en moest *baasachtig* wezen. Volgens hem was dus de bekoorlijke JEMPSAR eene schoone en *baasachtige* vrouw. Gelijk, wanneer men zegt: eene engelachtige vrouw, men daardoor meent eene vrouw, die naar een engel lijkent, die iets van een engel heeft; zoo zou eigenlijk een *baasachtige* vrouw beteekenen eene vrouw, die iets had van een *baas*, die het voorkomen van een *baas* had. Dit evenwel kan de bedoeling des uitleg-

gers niet geweest zijn. Het schijnt dus, dat hij er *heerschzuchtig* mede gemeend en slechts het zonderlinge *baasachtige* heeft genomen, omdat bij Mr. V. LENNEP *heerschzuchtig* in de noot stond. Maar dan nog dwaalde Dr. V. VLOTEN bij het blindelings volgen van zijn bekwamen, doch niet onfeilbaren, voorganger. Als eene *heerschzuchtige* vrouw is JEMPSAR, noch door VONDEL, noch door iemand anders, voorgesteld. In 's dichters plan kon het niet liggen haar een karakter toe te kennen, dat haar vooral bij hare huisbedienden, waartoe JOSEPH behoorde, alles behalve bemind zou hebben gemaakt. Dat zij, als eene andere Phedra van liefde razende, gaarne door JOZEPH gekust zou geweest zijn, daarin stak geen heerschzucht, en, trekken van heerschzucht haar te geven, kon dus ook in de bedoeling des schilders niet liggen.

Heersch, hoewel in een overdragtelijken zin dikwijls voor *heerschzuchtig* gebruikt, beteekent oorspronkelijk iets anders. Gelijk het bnw. *boersch*, van *boer* afgeleid, datgene beduidt wat tot den *boer* of *boerenstand* behoort, en zoo ook *slaafsch* op den *toestand van een slaaf* ziet; desgelijks beteekent *heersch* eigenlijk wat tot den *heerenstand* behoort; dus *aanzienlijk, voornaam*. In dien zin is het hier door VONDEL aangewend. Het was geen gemeene vrouw, dien de schilder voorgesteld had, maar een schoone vrouw van hoogen rang, die voor een dienstman te verleidelijker moest wezen, naar mate hij diep beneden haar stond, en zich niet over haar karakter te beklagen had.

Reeds uit den aard der zaak blijkt het dus, dat laatstgenoemde beteekenis hier aan het woord toe te kennen is; doch zulks wordt nog versterkt door eene andere plaats bij VONDEL, waar *heersch* nagenoeg denzelfden zin heeft. Als namelijk (in zijn *Joseph in Egypten*) de voedster van JEMPSAR haar afkeerig zoekt te maken van JOSEPH, door aan te merken, dat hij slechts een slaaf is, antwoordt zij: (v. 356-362).

> ‘Zwijg stil, verkleen hem niet: gij moort mijn ziel door d' ooren:
> Wat zwerft 'er menigh heldt, dien 't aen geluck ontbreeckt,
> Maar niet aen stam noch deught, al *wat in Joseph steeckt*

Gelijkt niet slaefs, maer HEERS: dat zweemsel en die gaven
Getuigen; hoe hij nam zijn oorsprong uit de braven:
Doch 't zij zoo 't wil; ick wensch voor zijn slavin te gaen.
Geluckigh waer de vrouw, die onder hem moght staen.'

Heers ziet men staat hier tegenover *slaefs*. Ten opzigte van de spelling dezer woorden behoeven we niet te herinneren, wat we reeds vroeger in dit Tijdschrift, VII, bl. 220, aantoonden, t. w. dat in deze soort van adjektieven de *sch* dikwijls bij de ouden met de *s* verwisseld wordt. Overigens, indien we het geheele antwoord van JEMPSAR hier hebben overgenomen, het is geweest ter meerdere bevestiging van ons zeggen, dat VONDEL in JEMPSAR'S karakter niets heerschzuchtigs of (zoo als Dr. VAN VLOTEN zich sierlijk uitdrukt) *baasachtigs* gelegd heeft. JOSEPH'S deugd blonk daardoor te uitstekender, dewijl JEMPSAR niet minder beminnelijk, dan schoon en aanzienlijk was.

Onverscheiden, bnw.

In het gedicht van VONDEL op het *Eeuwgetij van Franciscus Xaverius, Apostel van Oost-Indiën* (*Poëzij*, I, bl. 487) komen deze twee regels voor:

'Waar 's Hemels wil hem roepen wil en leiden,
Zijn wil is *onverscheiden*.'

Op dit *onverscheiden* teekent Dr. V. VLOTEN (II, bl. 68, kol. 1, n. 3) aan: *onverschillig*.

Die onverschilligheid klinkt hier vreemd, en haar aan XAVERIUS toe te schrijven kon onmogelijk in de bedoeling van zijn lofdichter liggen. Deze heeft blijkbaar willen zeggen, dat de heilige man *geen anderen* wil had dan den wil van God; dat zijn wil *niet gescheiden* was van dien van God; één was met dien van God.

Inderdaad heeft het w. w. *verscheiden* dan ook (gelijk men bij PLANTIJN en KILIAEN zien kan) de beteekenis van *dividere, separare, disjungere*.

Het bnw. *onverscheiden* komt meer voor bij VONDEL, maar

nooit in den zin van *onverschillig*, altijd in dien, welke daar zoo even opgegeven is.

Als b.v. in de *Herscheppinge van Ovidius*, B. XI, door hem verhaald wordt, hoe Ceïx en Halcyone, in ijsvogels veranderd, elkaâr toch trouw blijven beminnen, gebruikt hij deze uitdrukking:

> ‘- - - vrou en man
> Genieten beide één lot, in 't minnen *onverscheiden*.’

's Hoogleeraars *onverschillig* zou daar een zonderling figuur maken.

Zie ook in het 2de Boek van 's Dichters *Bespiegelingen*, (uitg. v. 1662) bl. 47, r. 2 v.o.:

> ‘Is Godt en stof *hetzelve*, en *één* en *onverscheiden*
> Zoo lijdt de Godtheit…’

en aldaar bl. 82, r. 7:

> ‘Zoo brant de liefde in God met een' volkomen gloet;
> Dewijl de liefde, van Godts wezen *onverscheiden*,
> Niet laten kost zich zelve in 't schepsel uit te breiden…’

Wij meenen met deze bewijzen te kunnen volstaan.

De schim van XAVERIUS heeft regt om tegen Dr. V. VLOTEN'S beleedigend taalgevoel op te komen, en ten opzigte der beschuldiging van onverschilligheid eerherstelling in de Corrigenda te vorderen.

Rechtevoort.

In het *Voorberigt* van VONDELS *Hierusalem verwoest* leest men de navolgende regelen, vertaald uit de *Aeneis* van VIRGILIUS.

> ‘Wilt, Vader, kuysche vingren aen
> d' Huysvaderlijcke Goden slaen.
> 't Waer mij een een schandvleck *rechtevoort*
> Die -
> - -
> 'Te roeren, -’

Dr. VAN VLOTEN, niet vertrouwd met de toch nog al bekende beteekenis van 't woord *rechtevoort*, heeft naar gewoonte

zijn zuiver Hollandsch taalgevoel te baat genomen om die te raden, maar hij is er weêr slecht door gediend geworden. Het heeft hem ingegeven, dat *rechtevoort* (omdat het er zoo'n beetje naar leek) *kortaf, ronduit* moest beduiden; en ziet! het beduidt heel iets anders.

Ofschoon thans verouderd, komt het zeer dikwijls voor bij de vroegere Schrijvers en heeft het daar altoos den zin van *nu* of *thans* en ook wel van *aanstonds*. Dit wordt door PLANTIJN en KILIAEN bevestigd.

De eerste beteekenis bezit het in de hiervoren aangehaalde versregels, waar *kortaf, ronduit* op tastbaren onzin uitloopen.

ENEAS, namelijk, zijn huisgoden uit den brand van Troje wenschende te redden, draagt die vrome taak op aan zijn vader. Hij zelf toch kwam bebloed uit den strijd en mogt die heiligdommen met geen onreine handen aanraken. ‘'t Waer mij een schandvlek (zegt hij) *thans* die te aanroeren.’

Op meer andere plaatsen komt het woord bij VONDEL voor, maar altijd in een der opgegeven beteekenissen: b.v. in de *Elektra*, v. 1318, in den *Sophompaneas*, v. 1258, in den *Hippolytus*, v. 110 en v. 292, in *Koning Edipus*, v. 1674, enz.

De Commentator gaat het daar overal met stilzwijgen voorbij, waarschijnlijk vertrouwende zich met zijn *kortaf, ronduit*, al wel uitgesloofd te hebben; maar dat zijne jeugdige of minkundige lezers verbaasde gezigten trekken zullen, wanneer zij daar met *ronduit* en *kortaf* den zin zullen willen ontcijferen, kan wel aan geen twijfel onderhevig zijn.

Hier eindigen wij ons nieuw zestal proefjes, betrekkelijk woorden uit VONDEL, door Dr. VAN VLOTEN verklaard of, liever, verduisterd. Veroorlooft ons nu, geachte Lezers, eer dat we sluiten, nog deze vraag: Vindt ge niet, dat de hoogleeraar verstandig zou handelen, indien hij zijn best deed om maar, hoe eer, hoe beter, van ZIJN *zuiver Hollandsch taalgevoel* af te komen?

Rotterdam, den 5^{den} Januarij 1866.

Mr. A. BOGAERS.

Proeve eener taalkundige behandeling van het Oost-Geldersch taaleigen.

§ 3.

Klankwijziging.

Men kan de veranderingen, welke in het Graafschapsch taaleigen de klinkers door wederkeerigen invloed of anderszins ondergaan, terugbrengen tot twee rubrieken, tot klankwijziging en tot klinkerverkorting.

Onder klankwijziging verstaan we de verandering, welke een klinker ondergaat door invloed eener *i* of *j*, die in eene volgende lettergreep staat of gestaan heeft. In de meeste gevallen zou men in de Hoogduitsche spraakkunsten den term ‘klankwijziging’ kunnen vertolken met het woord *umlaut*, maar niet altoos. Want klankwijziging omvat al de gevallen, waarin zich een klinker gewijzigd voordoet ten gevolge eener volgende *i* of *j*, en de term *umlaut* heeft alleen betrekking tot den overgang van *a* in *ä*, van *o* in *ö*, van *u* in *ü*, en van *au* in *äu*. Bijvoorbeeld, de Duitscher zegt, dat *gäbe* door ‘umlaut’ ontstaat uit *gab*, maar dat *geben* in den 3^{den} pers. enkelv. van den Tegenw. Tijd, Aantoon. Wijs, *gibt* of *giebt* heet, wordt door hem niet toegeschreven aan *umlaut*. Zelfs is het niet gebruikelijk de *e* in *setzen*, en dergelijke woorden, een ‘*umlaut*’ van *a* te noemen. De reden waarom men in de Hoogduitsche spraakkunsten aan gemelden term zulk eene beperkte beteekenis gehecht heeft en nog hecht, ligt voor de hand. Immers ten tijde dat men het woord ‘umlaut’

uitdacht, bevroedde men nog niet de oorzaak waaraan de *a, o* en *u* (dus ook *au*) hun verandering van klank hadden te danken. Thans echter, nu men de reden wel kent, had men aan het woord ‘umlaut’ een ruimeren zin kunnen en moeten geven, den zin dien wij aan ‘klankwijziging’ hechten. De klankwijziging wordt in het Graafschapsch streng toegepast, veel strenger dan in het gewone Nederlandsch, en even streng als in het Hoogduitsch, de Skandinavische dialecten en het Angelsaksisch. In voorbeelden uitgedrukt, bestaat klankwijziging dáárin, dat *a* overgaat in *e* of *è; å* in *åe; e* of *è* in gesloten *i; ee* in *ei; o* in *ö; oo, ò* en *ô* in *eu; oe* in *uu* (in open lettergrepen *u*).

De voorbeelden, die volgen en natuurlijk met een veel grooter aantal kunnen vermeerderd worden, zullen voldoende zijn om het gezegde op te helderen.

Van *a* is de klankwijziging *e*, behalve voor *f, g, j, v* en *z*, waar het *è* is; als: *hand* heeft in het verkleinwoord *hendeken* (uit *handekin* [1]); evenzoo *man*, verkleinwoord *menneken; mèjen* voor *majen* ‘maaien;’ *zèjen* voor *zajen; wèjen* voor *wajen; zetten* voor *zetjen; zak*, verkl. *zeksken; zage*, verkl. *zègsken*, enz. - Eenigszins afwijkend zijn *steet*, 3de pers. enk. Teg. Tijd, Aant. W. van *ståN; geet* van *gån;* zoo ook de 2de pers. *steest* en *geest*. Deze vormen zijn zóó te verklaren, dat, in een tijd toen de klankwijziging nog niet was doorgedrongen, en tevens de *oorspronkelijk* lange *a* nog niet als *å* werd uitgesproken, de *a* van den stam des werkwoords met de daaropvolgende *i* van den uitgang, dus te zamen *ai* luidende, in *ee* is overgegaan. Dit is geheel regelmatig, want elke *ai*, nog in het Gothisch stand houdende, is in het Graafschapsch, zoowel als in het Nederlandsch, tot *ee* geworden.

De *å* wordt *åe*, als: *måne*, verkl. *måentjen; ståte*, verkl, *ståetjen; måte*, verkl. *måetjen; ås*, verkl. *åesken*.

1) We zullen gemakshalve er niet altijd den ouden vorm met *i* bijvoegen, daar het van zelf spreekt, dat er geen klankwijziging bestaat zonder dat de noodzakelijke voorwaarde daartoe aanwezig is.

De *e* of *è* wordt *i*, als: *gifste* ‘geeft ge,’ voor *givist-du*, van *ik gève; richten*, uit *rechtjen*, van *recht; nimp(t)*, 3de pers. enk. van *ik neme*, voor *nemit*.

De *ee* wordt *ei*, als: van *heel* komt *heil* (voor *heeli*), en *heiland* (voor *heeljand*); van *breed, verbreijen* ‘verbreiden;’ *klein* staat voor *kleeni; rein* voor *reeni; bereid* voor *bereedid;* vergelijk *gereed*.

De *o* wordt *ö*, als: *dop*, verkl. *döpken; kop*, verkl. *köpken; rok*, verkl. *röksken; könink* voor *koning; nöte* voor *noti*, ‘noot, de vrucht;’ *kömp(t)*, 3de pers. enk. van *ik kome*, voor *komit;* enz. - In menig woord komt als klankwijziging van *o* niet *ö*, maar *u* voor; bijv. in *vullen* van *vol;* in *hundeken* van *hond; gulden* van *gold*. In het Hoogduitsch vindt men dezelfde afwisseling tusschen *könig, höflich*, e.a. en *füllen, gülden;* evenwel niet altijd in dezelfde woorden; bijv. het Hoogd. heeft *nüsze, mühle*, waar het Graafs, *nöten, möle* heeft. Zoover we hebben kunnen nagaan, is de *u* gebruikelijk voor eene *l* of *n*, met onmiddellijk volgenden medeklinker. Het woord *mölder*, ‘molenaar,’ zou kunnen schijnen eene uitzondering te maken, maar zulks is in werkelijkheid niet het geval, omdat de *d* hier een later ingelaschte letter is, en de oudere vorm *mölre, mölere* geweest is.

De *ò* wordt *eu*, als: *leugen* voor *lògin; dreuge* voor *dròg*i [1].

De *oo* wordt insgelijks *eu*, als: *heuren* voor *hoorjen; leupsch* voor *loopisch*, van *loopen; deupen, deupsel; streupen; deuri* voor *doori* (in plaats van *dori*); *veur* voor *voori* (in plaats van *vori*); *beumken*, verkl. van *boom; teunen* ‘toonen;’ *Teunis* uit *Antŏnius*.

De *ô* wordt ook *eu*, als: *zeute* voor *zôti; zeuken* voor *zôkjen; bleujen* ‘bloeien’ voor *blôjen; meuite* voor *môite, bemeujen* voor *bemôjen; breurken*, verkl. van *brôr* ‘broeder;’ *veute* is

1) Daar de *eu* in het Graafs. niet alleen de klankwijziging is van *ò*, maar ook van *oo* en *ô*, zou men onbeslist moeten laten of werkelijk de *ò* hier de ongewijzigde klinker is, had men niet de Hollandsche uitspraak tot gids. De spelling *drooge* is in strijd met die uitspraak, en wordt daarom thans te recht verworpen.

meerv. van *vôt; bleumeken*, verk. van *blôme*. De *oe* wordt *u*, als: *moes* ‘muis’ heeft in het meerv. *muze;* van *boer* komt *buurschap; hoes*, verkl. *huusken*.

Als men de werking van den regel der klankwijziging in het Graafschapsch met die in het gewone Nederlandsch vergelijkt, zal men ontwaren, dat het laatste den regel ook kent, doch op lange na niet zoo streng daaraan vasthoudt. Men denke slechts aan *zetten, leggen, steden* van *stad, deur, leugen, keuren, heil, verbreiden, buurt, aanrichten* van *recht, gift* van *geven*, en andere dergelijke, te veel om te noemen. Maar het Nederl. gaat met veel meer willekeur hierin te werk; vooreerst laat het vormen met en zonder klankwijziging toe, bijv. *klein* en *kleen, aanrichten* en *aanrechten, leugen* en *logen, beukeboom* en *boekeboom, heusch* en *hoofsch* [1], *kunst* en *konst, gunst* en *jonst*. Wijders is klankwijziging geheel onbekend bij verkleinwoorden en voor de uitgangen van naam- en werkwoorden. Over het algemeen, schijnt het, is de Nederlandsche schrijftaal afkeeriger van de klankwijziging, dan het eigenlijk gezegde Hollandsch, de spreektaal der provincie Holland; daar zal men evenmin als in Gelderland hooren zeggen *kleen, logen, boekeboom, hoofsch, konst, jonst*. Hieruit kan men zien, hoe menige vorm in onze schrijftaal Vlaamsch is.

Dat wat de klankwijziging heeft veroorzaakt, namelijk de *i* (of *j*) in eene lettergreep, volgende op die waar de klinker gewijzigd wordt, bestaat tegenwoordig niet meer als zoodanig. De *i* (of *j*) is òf tot eene stomme *e* geworden, òf is geheel uitgevallen. Waar de oorzaak ophoudt, houdt ook het gevolg op. Daarom zal men in woorden van nieuwer dagteekening geen klankwijziging meer aantreffen. Buitendien zijn er woorden, die geen klankwijziging vertoonen, zonder dat men bepaaldelijk den grond voor zulk eene uitzondering kan opgeven, bijv. in *golden ‘gouden,’ holten, boerinne*, en enkele

1) Het behoeft wel niet opgemerkt te worden, dat het gebruik tusschen de twee vormen van dit woord een eigenaardig onderscheid maakt; men raag aannemen, dat het gevoel van de eenheid niet meer in het volksbewustzijn voortleeft.

andere. Misschien zijn het juist woorden, die nieuw gevormd, of althans op nieuw gevormd zijn.

§ 4.

Klinkerverkorting.

Met den naam van klinkerverkorting wagen wij het een verschijnsel te bestempelen, dat min of meer zich voordoet in alle Germaansche talen. Men heeft, zoover ons bekend is, daarvoor nooit een algemeenen term bedacht, omdat men niet bespeurd heeft hoe algemeen het verschijnsel is, en omdat men veel minder nog de voorwaarden gevonden heeft, waarvan de klinkerverkorting afhankelijk is. Alvorens te zeggen waarin deze bestaat, zullen wij duidelijkshalve de zaak wat dieper ophalen.

Alwie met de versbouwkunst van het Grieksch, het Latijn en veel andere talen, bekend is, weet dat men ten opzichte van de tijdmaat, d.i. den duur in het uitspreken, de lettergrepen verdeelt in lange en in korte. In eene lange lettergreep is de klinker lang òf uit zijn aard, òf omdat hij, hoewel kort van aard, gevolgd wordt door twee of meer medeklinkers. In eene korte lettergreep staat een uit zijn aard korte klinker, en wel zóó, dat er niet meer dan één medeklinker op volgt. Bijv. in *lachen* [1] is de eerste lettergreep kort, in *laken* is ze lang van aard, en in *lachten* is ze ook lang ten gevolge der twee volgende medeklinkers. Het is onnoodig voorbeelden uit andere talen te kiezen, want tijdmaat bestaat in onze taal even goed als elders. Om de *a*, zooals die gerekt wordt uitgesproken in *laken*, uit te brengen, heeft men meer, tweemaal meer, tijd noodig, dan om de niet-gerekte, d.i. korte *a* in *la-chen* uit te brengen. Doch om de eerste lettergreep in *lach-ten* uit te spreken, heeft men ook tweemaal meer tijd noodig dan om *la* in *la-chen* uit te brengen, dus even veel tijd als om *la* in *laken* te zeggen.

1) De *ch* is als één medeklinker te beschouwen.

Dan, al bestaat er tijdmaat in onze taal, voor ons oor heeft eene geregelde afwisseling tusschen korte en lange lettergrepen niets harmonisch meer, en daarom maken wij er geen gebruik van in onze verskunst. Ons oor schept daarentegen behagen in eene geregelde afwisseling van op hooger of lager toon uitgesproken lettergrepen, d.i. onze verskunst regelt zich naar den klemtoon. En zelfs voor dit laatste heeft het volk geen oor meer; dat heeft alleen gevoel voor rijm. Er moet evenwel een tijd geweest zijn, dat onze taal meer hechtte aan tijdmaat, zooals juist blijken kan uit het verschijnsel, dat wij klinkerverkorting hebben geheeten.

Klinkerverkorting dan bestaat daarin, dat een uit zijn aard lange klinker, indien gevolgd door twee of meer medeklinkers, in klank verkort wordt. De lettergreep, waarin de klinker verkort wordt, blijft niettemin lang, omdat op den verkorten klinker twee of meer medeklinkers volgen. Bijv. van *ik loope* was de 3de pers. enk. eertijds *loopit*, later, met klankwijziging, *leupit*, nog later *leupt*. Om *eupt* uit te spreken, behoeft men een langer tijd dan om *eu* of *oo* alleen uit te brengen. Wilde men nu toch de lettergreep niet langer uitspreken, wilde men de tijdmaat waaraan het oor eenmaalgewend was, niet overschrijden, dan schoot er niets anders over dan de *eu* in den naastverwanten korten klank te doen overgaan, dus in *ö*. Deze korte *ö* toch + *p*, is gelijk in duur aan *eu* zonder *p* [1]. Zoo moest *leupt löp*(*t*) worden, en is het werkelijk geworden. Op dezelfde wijze is de 3de pers. enk. van *ik stoote, stöt* voor *steutt, steutit, stootit;* van *ik lêge* ‘ik lieg,’ *lug* voor *lugt*, en dit voor *luugt* [2]; van *ik rôpe, röp* voor *reupit;* van *ik låte, löt* voor *låetit; koopen* vormt *koch*(*t*) voor *koft*, dit voor *kooft*, en dit weêr voor *koopte*. Er zijn nog een tal van voorbeelden, en ook van de zoodanige,

1) Strikt genomen duurt *ö* + *pt* zelfs iets langer dan *eu* alleen. Geen wonder dus, dat ook de *t* eindelijk wegviel, behalve daar waar de *t* bij de volgende lettergreep kan getrokken worden.
2) Men bedenke, dat de oorspronkelijke klinker in *lêgen* de *iu*, Graafs. *uu* is, dezelfde als in *bugen*, buigen.

welke in het gewone Nederlandsch, evenzeer als in het Graafschapsch, de klinkerverkortiug vertoonen. Zoo is Nederl. en Graafs. *licht* (van den dag) ontstaan uit *liecht*, en dit uit *liechet; gehucht* uit *gehoefte*, met klankwijziging: *gehuuft; gerucht* uit *geruupt*, welke de klankwijziging is van *geroepte;* zoo *genucht* uit *genoegte; zocht* uit *zôkte; likteeken* uit *lijkteeken*, waar de *ij* eertijds, zooals bekend, als lange *i* werd uitgesproken. Hierbij behoort nog het volgende in het oog te worden gehouden. In onzen taalstam staat een lange klinker gelijk met den overeenkomstigen korten, zoo deze laatste vergezeld is van den neusklank. Derhalve is *an* = *aa, in* = *ii* (of naar onze schrijf- en spreekwijze: *ij*), *un* (later in *on* overgegaan) = *uu* (of naar onze spelling en uitspraak: *ui*). Bijv. ons *gans* luidt in het oud-noordsch *gás* (spreek uit: *gaas*); *ling-s* = *lijk-s* in bijwoordelijke uitgangen; *mond* (*mund*) = *muid*, bij ons alleen over in plaatsnamen; Engelsen *mouth*. Nu, gelijk de uit zijn aard lange klinker voor twee of meer medeklinkers verkort wordt, zoo wordt ook zijn aequivalent, zijnde de overeenkomstige korte + neusklank, verkort; d.i. *an, en, in, un* verliezen den neusklank. Bijv. *ik denke*, vormt in den 3^{den} pers. enk. niet *dencht* (voor *denkt*), maar *dech*(*t*); dus komt van *ik brenge* de 3de pers. enk. *breg*(*t*). Ook hierin komt het Nederlandsch in sommige woorden overeen met het Graafschapsch, en, inderdaad, met alle Germaansche talen; bijv. *brengen* maakt *bracht*, niet *brangt; denken* heeft *dacht;* en zoo vinden wij het reeds in het Gothisch.

Men zal wellicht vragen: ‘hoe komt het, dat de 3de pers. enk. Tegenw. Tijd, Aant. Wijs, van *loopen* is *löp*, terwijl de 3de pers. meervoud is *loopt?* En waarom is de 3de pers. enk. van *zeuken* ‘zoeken’ *zeukt*, en niet *zök?*’ Voor beide bestaat er een deugdelijke reden. De vorm *löp*(*t*) staat voor een oud-saksisch *loopid*, maar *loopt* voor een oud-saksisch *loopad*. Daar de *i* een zwakker klank is dan *a*, viel ze reeds weg toen de *a* nog stand hield. De *a* moest, alvorens te verdwijnen, eerst een stomme *e* worden; dat was de *i* ook geworden, maar veel vroeger reeds. Hetzelfde lot wat de *i* ge-

troffen had, moest ook de *a* eenmaal treffen, doch later. Terwijl de *i* verdween in den tijd, toen het fijne gevoel, dat de klinkerverkorting eischte, nog levendig was, verdween de *a*, na eerst eene stomme *e* te zijn geworden, in een later tijdperk, toen hetzelfde gevoel verstompt was. Daarom heeft de lange klinker in *loopt*, hetwelk eerst in betrekkelijk lateren tijd van tweelettergrepig eenlettergrepig is geworden, stand gehouden.

Wat *zeukt* betreft, dit is een werkwoord der 2de of zoogenaamd zwakke vervoeging. *Zeuken*, of laten we duidelijkshalye den Gothischen vorm nemen: *sôkjan*, had in den 3den pers. ook niet *sôkith* (*zeukit*), maar *sôkeith*, welk laatste gelijk staat met een Graafsch. *zeukiit*. Men vergelijke dit slechts met het Gothische *hlaupith* (*leupit*), om terstond in te zien, waarom de uitgang der zwakke werkwoorden, zooals *zeuken*. langer stand hield, dan die der sterke, zooals *loopen*. De lange *i* is eindelijk ook op hare beurt verdwenen, maar niet spoorloos. Want was de lange *i* in *zeukiit* reeds weggevallen in een tijd toen het oor nog klinkerverkorting eischte, *zeukt* zou dan even goed een korten klinker hebben als *löp*. Dat zulks niet het geval is, toont, dat de klinker in den uitgang van *zeukt*, zoowel als die in het meervoud *loopt*, eerst in betrekkelijk later tijd is weggevallen. Men ziet dus: wat men al *a priori* uit de vergelijking van *löp* met *zeukt* en *loopt* zou opmaken, dat er oorspronkelijk verschillende uitgangen in moeten schuilen, wordt ten klaarste *a posteriori* bewezen door de vormen, zooals ze in het Gothisch aanwezig zijn.

Bij wijze van toepassing, wil ik hierbij de verklaring voegen van een paar woorden, waarvan de vorm wel vreemd moet schijnen, indien men op de klinkerverkorting geen acht slaat. Ik bedoel *lillik* (of zooals elders schijnt gezegd te worden: *lellik*) ‘leelijk,’ en *Grolle* ‘Grol.’ De oude vorm van *lillik*, zoowel als van ‘leelijk,’ is *leedelijk, leedlijk*. Dewijl de uit zijn aard lange klinker door twee medeklinkers gevolgd wordt, werd hij verzwakt en ging in den naastverwanten korten over. Zoo moest *lidlik*, en na gelijkmaking

van de *d* aan de *l, lillik* ontstaan. Hetzelfde verschijnsel vindt men in het woord *Grolle*. Zooals men weet, is de andere naam van dit stadje: *Groenlo*, naar de Hollandsche uitspraak, en naar de Geldersche: *Grônlo*. De gerekte klank der *ô* moest hier verkort worden, omdat ze gevolgd wordt door twee medeklinkers, zoodat naar den regel *Gronlo* moest ontstaan. Hieruit kwam, met gelijkmaking van *n* aan *l*, wederom *Grollo, Grolle*, en dit laatste is verhollandscht tot *Grol*. Één ding hierbij is zeer opmerkelijk. Indien *groen* in *Groenlo* werkelijk het bijvoegelijk naamwoord ‘groen’ is (en zulks komt mij zeer aannemelijk voor), dan zou men verwacht hebben *Grölle*, want ‘groen’ luidt in het Graafschapsch: *greun*, voor *grôni*. Waarom is nu een vermoedelijk oud *Grônilooh* niet in *Greunlo*, en dan volgens den regel in *Grölle* overgegaan? Was het volkomen zeker, dat het bijvoegelijk naamwoord ‘groen’ het eerste deel uitmaakt, dan zou de verklaring deze zijn, dat de klinkerverkorting reeds in zwang was vóór de klankwijziging. D. i., in een tijd toen men nog alleen *grôni* kende, en nog geen *greun*, placht men reeds een langen klinker onder de gegeven omstandigheden te verkorten, zoodat *Grónilooh* al *Grônlo, Gronlo, Grolle* geworden was. Onwaarschijnlijk is dit niet, want in het Gothisch waar men nog niets van klankwijziging weet, duikt klinkerverkorting hier en daar op, als in *thahta, brahta* ‘dacht, bracht.’ Ja, het wordt nog waarschijnlijker uit het Graafschapsch zelf. Immers *zeuken* heeft in den Verleden Tijd *zocht*. Had klankwijziging bestaan, toen de lange klinker van *zôkjen* regelmatig verkort werd, dan had de vorm *zöcht* moeten wezen, en niet *zocht. Zocht* en *Grolle* zijn dus volkomen gelijksoortige voorbeelden. Voor we van dit onderwerp afstappen, willen we uit de gevonden resultaten nog een gevolg trekken. De klankwijziging heeft zich in de verschillende Germaansche talen bijkans te gelijker tijd ontwikkeld. Bij de Saksen en Angelen van Engeland was ze volledig ontwikkeld omstreeks 850, op zijn allerlaatst. Nog vroeger was klinkerverkorting doorgedrongen. Bedenken we nu, dat de vorm *Grolle* niet

meer kon opkomen nadat de regel der klankwijziging zich deed gelden, dan komen we tot de slotsom, dat in den mond der heideboeren rondom Groenlo het woord ‘Grolle’ gedurende meer dan duizend jaar zóó, en niet anders geklonken heeft.

Met uitzondering van klankwijziging en klinkerverkorting, valt er omtrent andere veranderingen, waaraan klinkers of medeklinkers onderworpen zijn, weinig te zeggen. Het ligt niet in mijn plan, eene volledige spraakkunst van het Oost-Geldersch te geven, maar om die punten vooral te doen uitkomen, waarin het van het Nederlandsch afwijkt. Hiermeê heeft het zooveel gemeens, dat het noodeloos zou wezen voor Hollandsche lezers er meer bij te voegen. Misschien is het evenwel niet overbodig te doen opmerken, dat even als in onze spreektaal, de *d* tusschen twee klinkers meestal als *j* wordt uitgesproken, en dat eene stomme *e* in den uitgang van naam- en werkwoorden niet wordt afgekapt gelijk in het Hollandsch; bijv. men zegt *hope* ‘hoop,’ *ik hope; een hoope; een mensche; een mutse;* enz.

H. KERN.

(*Vervolg hierna*.)

Rentjes.

Aan de noordzijde van het vroegere Sint-Janskerkhof te Sluis staan een viertal huisjes, die aan de Diaconie der Hervormde gemeente behooren, door behoeftige weduwen of oudjes bewoond worden en sedert eeuwen den naam dragen van de R e n t j e s ; een' naam, die reeds menigeen, welke hem trachtte te verklaren (en daaronder behoorde ook steller

dezes), wat hoofdbrekens gekost heeft. Werden de huisjes bewoond door renteniers, zoo sprak men, dan ware de verklaring spoedig gevonden; maar nu schijnt de naam bijna een spot voor de bewoners, en dat zal wel de bedoeling niet geweest zijn van de barmhartigheid der middeleeuwen. KILIAAN heeft het woord niet. Andere bronnen, dan enkele glossaria, kon ik niet raadplegen, en ook die gaven geen licht. Toch geloof ik, dat de weg tot eene bevredigende verklaring min of meer gevonden is: taalkundigen, meer vertrouwd met het Middelnederlandsch dan ik en voorzien van rijkere bronnen, mogen beslissen of ik mij daarin bedrieg.

In de Rekening van den Heiligen Geest [d.i. 'den Armen'] in Onzer Vrouwen kerke te Sluis, loopende van Mei 1482 tot Mei 1484, vind ik onder de afdeeling: 'Ervelike renten' o.a. het volgende:

DIEDERIC VAN DEN WALLE, van wijlen 20 schell. grooten 's jaars, telken Mei en Martini op een huis en drie c a m e r e n daar bachten aan staande, enz., komende van WOUTER DEN GROOTEN filius GILLIS, *heeft afgewonnen gezijn* en voort verhuurd ADRIAAN HOEZE, den lijndraaier enz.

Deze huishuur wordt verantwoord in het hoofdstuk: 'Ander ontfang van diverschen portien, als van huushueren, van vercoopinghe van huusen ende anders.' Daar luidt het nu:

Eerst van ADRIAAN HOEZE, klokluider, die in hure heeft een huis, toebehoorende den voornoemden Heiligen Geest, enz. wijlen toebehoorende DIEDERIC VAN DEN WALLE, enz.

Van JAN MOSTAERT, die in hure bezeten heeft een van den tweeën bewoonde R e n t k i n s, staande achter in de plaatse van den huize, voren verklaard, enz.

Van LUUC REYGHERS, schipman, die bewoond gehad heeft een van den R e n t k i n s, enz.

Hieruit zien wij, dat *kameren* gelijk gesteld wordt met *rentkens*, en dat het laatste woord in die beteekenis minstens vier eeuwen oud is. Dit bleek ons ten overvloede nog uit andere plaatsen. Ik vind in eene verweezing van het jaar 1490 het volgende: 'Item nog een andre huus met vier

c a m e r e n of r e n t k i n s daar bachten aan staande, komende aan de noordzijde van de Maagdestrate' enz. Een veertig jaar later rekende men de bijvoeging van *kameren* niet meer noodig. In eene verweezing van 1529 luidt het: 'Item nog drie r e n t k e n s , staande aan de noordzijde van den Zuiddijk, het een nevens 't ander' enz. Uit het bovenstaande wordt ons ook duidelijk, dat er onderscheid bestond tusschen een *huis* en eene *kamer* of *rentken*,' bedriegen wij ons niet geheel, dan hadden de *kamers* maar één woonvertrek, dat tevens tot keuken enz. diende: nu nog hebben de *rentjes* maar ééne kamer.

Maar niet alleen het woord *rentjes*, ook *renthuizekens* troffen wij aan. In het Register van passeeringen van schepenen van Sluis over den jare 1572 vinden wij een stuk, waarin zeker persoon gemachtigd wordt om te verschijnen voor schepenen der stad Brugge en aldaar zijne lastgevers te onterven in zeker perceel en 'daarin te erven, *halm* en wettelijke gifte te geven Mr. LIEVEN WESTERLINK, kanunnik in Sint Douaas te Brugge,' en wel in 'een groot eestere, metten huusynghen daarbinnen ende met vijf steenen *renthuusekens*' enz. gelegen binnen de stad Brugge. Hier heeft renthuisjes ongetwijfeld de beteekenis van: huisjes die verhuurd werden en wij vragen onwillekeurig: kan *rentjes* zelf oorspronkelijk die beteekenis gehad hebben, of ligt de oorsprong van dien naam wellicht dieper? - Hoe, vragen wij, kwam de Onze Vrouwekerk, òf de Heilige Geest in O. V.-kerk, of welke corporatie anders ook, in het bezit van die huisjes? - Zoo we 't buitendien niet reeds van elders wisten, onze eerste aanhaling zou 't ons genoegzaam verklaren: ze werden *afgewonnen*. Dit afwinnen geschiedde aldus: de kerken en de H Geest in die kerken, hadden op een groot getal huizen renten, door godvruchtige geloovigen bij hun overlijden ten voordeele van kerk of H.G. daarop bezet. De betaling dezer renten ging geregeld voort, zoolang de stad bloeide en zij dientengevolge wel bevolkt was: doch in tijden van duurte of oorlog geraakten eene menigte, vooral van die kleinere, armoedige kameren

of huisjes onbewoond en bleef de rente natuurlijk achter. Dit duurde soms verscheidene jaren achtereen, tot de rente bijna zooveel bedroeg als het huisje waard was. Dan wendde zich de ontvanger van de kerk of van den H.G. tot de schepenen der stad met het verzoek, dat het vervallen of onbewoonde huis mocht verkocht worden, opdat hij op den verkoopprijs de verachterde renten verhalen konde. Dit geschiedde, en, in den regel, werd wijl niemand meer bood dan de som der verachterde renten bedroeg, de kerk of de H.G. de eigenaar van het verkochte huisje, en men zeide, dat dit afgewonnen was voor de verachterde renten: zulk een afgewonnen huis was het huis van DIEDERIC VAN DEN WALLE. Soms ook werd, wanneer de verachterde rente slechts over een paar jaar liep, het huis niet verkocht, maar bloot wettelijk in handen gesteld van den ontvanger der kerk, die het dan ten voordeele der kerk verhuurde, blijvende het eigendomsrecht van den onbekenden eigenaar daarbij onverlet. Dit noemde men niet eene *afwinning*, maar eene *panding*, en de dag waarop men *panden* zou, werd niet zelden met klokslag te voren bekend gemaakt. Wij laten hier ten overvloede eene acte van panding volgen:

Op den 28sten dag van Lauwe 1572 zoo compareerde voor Mr. CHRISTIAAN LAMOT en JOOS VAN DER STRATE, schepenen der stede van der Sluis, in de kerkstrate dezer stede, JOOS ZOETAERT, als ontvanger van Onzer-Vrouwenkerke, dewelke aldaar wettelijk *pandde*, ten behoeve van de voornoemde kerk, op de weduwe van COZIJN MANGHELARE, of op dengene die 't aan hem trekt, een huis en erve, staande binnen dezer stede enz., om daaraan te verhalen de som van vijf schellingen 's jaars, ten achter van de jaren 1570 en '71, daar de voornoemde ontvanger zijnen eed toe dede, en aldaar zoo was hem 't voorz. huis en erve wettelijk in handen gesteld over [voor] de voorz. verachterde rente, behoudens elk zijn recht. -

Nu is het, na deze uitweiding, ten slotte de vraag: Hebben de huisjes of kameren, welke door afwinning het eigen-

dom werden van de kerk of van den H. Geest (later de Diaconie), hun' naam *rentjes* te danken aan de rente, die er aanvankelijk op gevestigd was en waardoor zij eindelijk het eigendom werden van kerk of den H.G.; of wel: hebben zij dien naam te danken aan den huurprijs (rente?, welke de kerk of de H.G. er van trok, nadat ze hun eigendom geworden waren? - Wij zouden, alles wèl overwogen, niet ongeneigd zijn, om de eerste vraag toestemmend te beantwoorden, en het daarvoor houden, dat het woord *renthuisjes* eerst later de beteekenis van huurhuisjes gekregen heeft. Is dit zoo, dan begroeten wij in de *Rentjes* te Sluis een viertal ‘cameren of rentkins,’ die door afwinning voor verachterde renten het eigendom geworden zijn van den H. Geest, hetzij in de Onze-Vrouwekerk, hetzij in de St. Janskerk.

Hier zouden we kunnen eindigen, zoo we niet nog met een enkel woord wilden spreken van de hierboven voorkomende uitdrukking: h a l m t e g e v e n: eene uitdrukking, die, wij waren herhaalde malen in de gelegenheid dit op te merken, velen vreemd voorkomt. Zij is een overblijfsel uit den tijd, toen men, ten teeken dat men van het eene of andere afstand deed of deze of gene bezitting aan anderen overdroeg, een' stroohalm wegwierp of overgaf. Zoo stond, om het gezegde met een enkel voorbeeld te bevestigen, gravin MARGARETA (7 Dec. 1354), door de overgifte van een' stroohalm aan haar' zoon WILLEM V. Holland en Zeeland hem als erfelijk goed af; en de weduwe van graaf WILLEM IV stiet de erfenis van haar gemaal met den voet (21 Oct. 1345) o.a. door het werpen van een' stroohalm voor de baar, en 59 jaar later handelde MARGARETA VAN KLEEF niet anders, na den dood van haar gemaal ALBRECHT VAN BEIEREN.

Sluis, 16 Dec. 1865.
J.H. VAN DALE.

Brievenbus.

1. Zijpen, sijpelen.

In het *Woordenboek der Ned. taal, door* Dr. M. DE VRIES *en* Dr. L.A. TE WINKEL vind ik bl. 18 en 29 bij *aal* en *aalt* het werkwoord *Sijpelt*. Dit trok terstond mijne aandacht, daar ik vast geloofde, dat dit woord met eene *z* werd gespeld, en daaromtrent geen verschil bestond. Ik sloeg BOMHOFF op en vond daar *zijpelen*. KRAMERS schrijft het evenzoo in zijn *Nieuw Ned.-Kramers Woordenboek*, waar hij zegt: *zijpelen* frequentatief van *zijpen;* en Dr. TE WINKEL heeft in het *Woordenlijstje* achter den 3^{den} druk van *De Ned. Spelling onder beknopte regels gebragt: Zijpen*. Met de *s* vond ik *zijpelen* gespeld bij TOLLENS in zijn *Wapenkreet in Maart* 1815. Hij zingt:

> Nog waren in het nachtelijk uur
> De schimmen om in Woerdens muur,
> En komen weêrwraak smeeken;
> Nog *sijpelt* uit hun open wond
> Het bloed des nachts de wijken rond…
> Bij God! wij moeten 't wreken!

Daaruit moet ik opmaken, dat men hier *zijpelen*, elders weêr *sijpelen* zegt: welke uitspraak heeft men voor de goede te houden?

Zijpen, waarvan *zijpelen* het frequentatief is, wordt hier algemeen gehoord. Wellicht hebben de lezers van den *Taalgids* in het maandschrift *Nederland* van verleden jaar gelezen

de schets uit liet Texelsche volksleven, getiteld: *Maltentige NiesÇe*. Daarin laat de scheepskaptein zijn' scheepsjongen midden op den weg de schoenen uittrekken, vervolgens op zijne kousen in de sloot stappen en daarna de schoenen weêr aantrekken en voortstappen: in zulk een geval nu zou een jongen hier zeggen: *mijne voeten zijpen van de natte*. Zoo zegt men dan ook van iemand die doornat is: *hij zijpt van de natte, hij is zijpnat*, gelijkstaande met: *hij druipt van de natte, hij is druipnat*. Het lijdt geen' twijfel of de uitspraak eischt hier in *zijpen* de *z*.

2. Delen.

Onder die woorden, in wier spelling ten gevolge van het aangenomen beginsel eene verandering moet plaatsgrijpen, behoort *deel*.(plank en dorschvloer), mv. *delen*, onderscheiden van *deel* (gedeelte), mv. *deelen* (Zie de *Grondbeg. der Ned. spelling*, 2e druk, § 80, bl. 47 en 48); waarom, leeren wij in § 96 van *De Ned. spelling onder beknopte regels gebragt door* Dr. L.A. TE WINKEL. Daar luidt het o.a. ‘De opene *e* is zacht in woorden, die in het HD. *ie* hebben: *deel* (plank, dorschvloer), HD. *Diele*, en in het *Woordenlijstje* vindt men: *deel* (plank of dorschvloer) *delen*, ohd. *dil*. Maar nu zegt een andere regel (§ 97): ‘De opene *e* is scherp in woorden, die in sommige provinciën nog met *ei* worden uitgesproken,’ Onder deze nu behoort het woord *delen*. Zij, die hier en in geheel Westelijk Zeeuwsch Vlaanderen in dit woord eene *e* laten hooren, gebruiken bepaald de scherpe *e*, en zij, die haar niet laten hooren (en hun getal is zeer groot) zeggen: *deilen, dorsch-deilen*. Wat meer is, zoo moet de uitspraak reeds voor eeuwen geweest zijn, want overal waar dit woord in de stadsrekeningen van Sluis uit de 15e eeuw voorkomt, vind ik het *deylen* gespeld. Wat mag nu wel de reden zijn, dat men reeds zoo vroeg, en nu nog *deilen, deelen* zegt, en *delen* nogtans de ware spelling schijnt?

3. Teelen, teilen.

De aarden schotels, die men in Holland *teilen*, noemt heeten in Zeeland *teelen*. De uitspraak en de *ei* van *teilen* eischen in dit woord de scherpe *e*. Zou het niet nevens *teilen* een plaatsje verdienen in het *Woordenboek der Nederlandsche taal?* Mag het niet met *kleen* op ééne lijn geplaatst worden? (Zie: *De Ned. spelling onder beknopte regels gebragt*, § 97, de voorbeelden.)

4. Vliem, onvliem.

Met belangstelling heb ik in de eerste aflevering van dezen jaargang gelezen (bl. 29-31), wat door Dr. TE WINKEL geschreven is over het woord *vlijm*. De geleerde schrijver zegt, dat het ten tijde van PLANTIJN en KILIAAN nog den *i*-klank had, enz., en dat zij schreven: *vliem, vlieme*, enz. Zoo wordt het woord in Zeeland nog uitgesproken: niet met den klank der *ij = ii*, maar met dien, die de *ie* heeft in *riem, dienen* en dergelijke. Daarom spijt het ons, dat Dr. TE WINKEL geene vrijheid vindt, om in dit woord de *ie* toe te laten, die door de uitspraak van eenige eeuwen toch wel eenigzins gewettigd schijnt. Maar wat ik eigenlijk zeggen wilde, is dit. In deze streken (ik herinnerde 't mij uit mijne kinderjaren en een ingesteld onderzoek heeft het bevestigd) bestaan de bijv. naamw. *vliem* en *onvliem*, die ik te vergeefs in eenig woordenboek heb gezocht. Ze worden voornamelijk gehoord bij het koekhakken (koekkappen) op de kermis. Wanneer de knaap bij het doorhakken van een' koek, 't zij taailap of zoetekoek, wiens boven- en benedenvlak, gelijk bekend is, den vorm hebben van een' rechthoek (A B C D), uitgaande van A B, bij zijn' laatsten hak in A D of B C te land komt, al ware 't ook slechts een enkele streep beneden de hoekpunten C of D, zoo zegt men: ‘*'t is onvliem*,’ en

hij verliest den koek, in het tegenovergestelde geval: '*'t is vliem*,' en hij wint den koek.

Verder heeft men er mij opmerkzaam op gemaakt, dat men bij 't bloedlaten eener koe, b.v. zegt: '*'t is onvliem*,' wanneer men met den eersten stoot van 't lancet geen bloed krijgt; in het tegenovergestelde geval heet het: '*'t is vliem*.'

Zouden *vliem* en *onvliem* beschouwd kunnen worden als bijv. n.; die alleen predicatief gebruikt worden?

Sluis, 19 Juli 1865.

J.H. VAN DALE.

Deel, delen en deel, deelen.

Deel, plank en dorschvloer, is mede een dier woorden, welke overtuigend bewijzen, dat de dialecten niet toereikend zijn om de vocaalspelling te regelen, en dat men om niet willekeurig te werk te gaan wel genoodzaakt is den ouderen vorm der woorden op te sporen. Uit de mededeeling van den Heer VAN DALE blijkt, dat men in Westelijk-Zeeuwsch-Vlaanderen in dit woord de scherpe *e* hoort; dat velen zelfs *deilen* uitspreken; en dat de stadsrekeningen van Sluis reeds in de 15de eeuw *deylen* te lezen gaven. Die bijzonderheden waren mij onbekend. Wel wist ik, dat men in Gelderland, althans op de Veluwe en ten oosten van den IJsel, in *deel* (dorschvloer) dezelfde *e* laat hooren als in *keel, meel, velen* (dulden), *regen, wegen, zegen* enz., waarin de *e's* uit *i's* ontstaan zijn; terwijl *deel* (gedeelte) daar wordt uitgesproken als *heel, een, been, steen* enz.; en dat ook de Kleefsche kanselier VAN DER SCHUEREN *dele* (planck, boirde, paviment, estrick, fluer) onderscheidde van *deyl* of *deyle* (pars, gedeelte). Ook had ik opgemerkt, dat de uitspraak reeds ten tijde van KILIAAN in de war was. Immers deze geeft in den zin van *plank* niet alleen *deele* en *dele*, maar ook *deyle* op. Ik meende echter, dat de verwarring alleen in Holland schuilde, omdat hij de

uitspraak *delen* (verdeelen) bepaald voor Hollandsch verklaart en niet onduidelijk te verstaan geeft, dat hij zelf de spelling *dele* (plank, vloer) met ééne *e* voor de ware hield. Intusschen is mij nu gebleken, dat er ook verschil bestaat buiten Holland, en wel in dialecten, die in zaken van vocaalspelling stem hebben, zoodat er geen andere uitweg open blijft, dan het raadplegen der verwante talen, ten einde te weten te komen, hoe onze voorouders in lang vervlogen eeuwen dat woord hebben uitgesproken. Gelukkig bestaat er bij onze naburen te dezen aanzien geen verschil. Ons woord luidt in het Onrd. *thil, thili* en *thilja;* in het Zweedsch *tilja;* in het Ags. *thil* en *thill;* in het Ohd. *dil, dilo, dili* en *tille;* in het Nhd. *diele* en *dille;* maar hier en daar ook *dal* en *dul*, doch met gewijzigde beteekenissen. Wij treffen dus overal de *i* aan, waarop de Geldersche uitspraak wijst, maar nergens een zweem van *ai* of *ei*, die voor de uitspraak *deelen* of *deilen* pleiten kon. De grammaticus, die eene keus moet doen, zal zich natuurlijk voor den meer oorspronkelijken en regelmatigen vorm verklaren, en kan in *deelen* en *deilen*, in eene opvatting die bijna alleen bij bepaalde klassen van menschen, bij land- en timmerlieden, bekend is, slechts eene verwarring zien met het algemeen gebruikelijke en dus algemeen bekende *deelen, deilen* (gedeelten en verdeelen).

Dat de beide woorden niet maar twee verschillende vormen van denzelfden stam zijn, gelijk b.v. *bleek* en *blik*, (*be*)*loven* en (*ge*)*looven, reuk* en *rook*, blijkt ook uit de beginletters, die niet minder verschillen dan de klinkers. Vergelijkt men ohd. *dil* en *tail;* nhd. *diele* en *theil;* ags. *thil* en *dael;* onrd. *thili* en *deild;* zw. *tilja* en *dêl*, dan ziet men, dat de woorden van verschillenden oorsprong moeten zijn. De etymologie bevestigt dit vermoeden. De afleiding van *deel* (gedeelte) biedt zich als van zelve aan. Het Skr. *dala*, deel, kan wel niet anders zijn, dan een afleidsel van het werkw. *dal*, splijten, en waarvan ook *dalana*, splijting; een *deel* is dus zooveel als een product van s p l i j t e n . - Daar in skr. *dal* eene korte *a*, maar in goth. *dails*, ohd. *tail* en *teil*, nhd. *theil*, fri. *diel*,

eene korte *i* de grond vocaal is, die door eene voorgevoegde *a* (*e*) is versterkt, zoo moet er in het Germaansch een sterk werkwoord der 5de klasse (d.i. van den vorm goth. *steigan, staig, stigun, stigans;* ohd *stîg, steig, stigun, stigen*) bestaan hebben, dat in het ohd. *tîlan, tail, tilun, tilan* luidde en nnl. *dijlen, deel* (*deil*), *delen, gedelen* luiden zou. Ofschoon zulk een werkw. nog niet ontdekt is, zoo heeft het toch sporen van zijn vroeger bestaan nagelaten, niet slechts in *deel, deil, teil*, maar ook in ohd *tîlan*, verdelgen, d.i. verbreken, met de lange *î* (onze *ij*); in ohd. *fartiligan*, onl. *fardiligon*, Ps. 68, 29, met de korte *i*, waaruit *verdelgen* ontstaan is. Ook *dille*, de naam eener geurige plant met zeer fijn g e s p l e t e n blaadjes (*anethum graveolens*) behoort ongetwijfeld tot de familie van dat verloren werkw. *dijlen*. De drie vocalen van de werkwoorden der 5de kl.: *î* (*ij*), *ei* (*ee*) en *i* (*e*) zijn dus in het Germaansch aanwezig. Is de spelling van *het Huis ten Dijl*, d.i. *aan de greusscheiding* of *-deeling*, en *Dijlerschans*, juist, dan komen ze alle drie ook nog in onze taal voor, in *Dijl, deel* uit *deil, dille* en *delgen*.

Niet zoo onmiddellijk voor de hand ligt de afleiding van het andere *deel*. Dit woord heeft bij ons thans maar twee beteekenissen, waartusschen nauwelijks eenig verband schijnt te bestaan. Wat toch, zal men wellicht vragen, heeft een houten plank gemeen met een leemen dorschvloer? Maar *deel* had bij onze taal verwanten veel meer beteekenissen, die ons in staat stellen om de onderlinge verwantschap te ontdekken. Bij VAN DER SCHUEREN is *dele* niet alleen *planck, boirde* (asser) en *fluer* (area, dorschvloer); maar ook *fluer van steynen geestrickt* (pavimentum), en meer bepaald *fluer van meer dan eynreley varwen*, d.i. die met verschillend gekleurde of met beschilderde tegels belegd is. In Duitschland is *diele* en *dille* vloer in 't algemeen; voorplein of open ruimte bij een woonhuis, uit zand of aarde bestaande; ondergrond, waarop een dijk is opgeworpen; dorschvloer van leem; zolder, zoldering of plafond; bovenkamer; houten wand. In het Ohd. beteekende *dil, thil* dorschvloer, plank, tichelsteen, afdak, schrijf-

bord, tooneel, redenaarstribune en bodem van een schip. In het Onrd. is *thil* eene plank, maar *thilja* een scheepsdek; het laatste heeft fra. *tillac*, spaansch *tilla* en portug. *tilha*, scheeps dek, opgeleverd, en getuigt van de strooptochten der oude Noormannen. Het ags. *thil* is dorschvloer, paal en balk. De meest verspreide, overal bekende beteekenis is die van aarden, leemen, steenen of houten vloer of bodem; en deze opmerking brengt ons tot de ontdekking van het grondwoord. De Hd. *d*, en de Ags. en Onrd. *th* doen in het Skr. eene *t* verwachten. Dit kan dan ook inderdaad een zelfst. nw. *tala* aanwijzen, dat o.a. g r o n d of b o d e m beteekent, en blijkbaar afstamt van het werkwoord *tal*, bouwen, stichten, vestigen. Uit deze beteekenis laten zich alle opvattingen van *deel* natuurlijk afleiden en verklaren. De voorstelling van bouwen toch doet denken 1° aan hetgeen gebouwd wordt, 2° aan de materialiën waarmede, en 3° aan de plaats waar men bouwt; zoodat een ww., dat b o u w e n beteekent, ook benamingen voor gebouwen, bouwstoffen en bouw- of standplaatsen kan opleveren. Passen we dit toe op *tal*, volgens de Ind. Gramm. *bouwen*, dan vinden wij *deel, diel, dille* enz. in den zin van t o o n e e l , s p r e e k g e s t o e l t e , s c h e e p s d e k , z o l d e r , z o l d e r i n g , b o v e n k a m e r , w a n d als benamingen der producten van *dal*, bouwen; *deel* enz. in de opvattingen s t e e n , p l a n k , b a l k en p a a l als benaming van bouwmaterialiën; terwijl skr. *tala* in den zin van g r o n d , en *dille* in dien van o n d e r g r o n d als benamingen van bouw- of standplaatsen moeten aangemerkt worden. Van het Skr. woord is zulks zeker, daar *tala* ook v o e t z o o l beteekent, d.i. het lichaamsdeel, waarop de mensch staat en rust. *Deel* in de beteekenis van houten, leemen of steenen vloer echter zou ik meenen tot de producten van bouwen of maken te moeten brengen.

Het werkw. *tal* heeft in het Germaansch, niet gelijk *dal*, een sterk werkw. der 5de kl., maar der 1ste kl.: *dillen, dal, dullen* (*dollen*) opgeleverd, dat ook wel niet meer is aan te wijzen, maar dat toch in de Hoogduitsche vormen *dal, dale* en *dul* of *tul* de sporen der klankwisseling heeft nagelaten.

Hiertoe meen ik ook ons woord *dol*, ags. *thol*, eng. *thole* te mogen rekenen, dat nu wel is waar bepaaldelijk voor r o e i p e n in gebruik is, maar dat met geene enkele uitdrukking voor r o e i e n in verband staat, en dus wel p e n in 't algemeen moet beteekend hebben, pen waarmede balken, palen en planken, aan elkander gevoegd worden, vooral in gebruik, toen het ijzer nog onbekend en alle bouwen eigenlijk timmeren was.

Hier zou ik mijn opstelletje gevoeglijk kunnen eindigen, kende ik het zwak van enkelen mijner waarde landgenooten niet, die, aan het oude gehecht, een gevoelen, dat zij eenmaal omhelsd hebben, niet gemakkelijk voor een ander laten varen, al is het eerste ook nog zoo ongerijmd en het nieuwe nog zoo waarschijnlijk. Wie met iets nieuws voor den dag komt, moet uitdrukkelijk vermelden dat hij het oudere kent, en met den vinger aanwijzen waarom hij er iets anders voor in de plaats geeft. In dit geval is zulks des te noodzakelijker, omdat de voorgedragen afleiding in strijd is met die van een man van groot gezag, van GRIMM, die eene andere verklaring geeft, welke volstrekt niet ongerijmd kan genoemd worden, maar die onaannemelijk is, omdat zij op verre na niet alle beteekenissen verklaart. Ik reken mij dus verplicht GRIMMS verklaring op te geven met vermelding van de redenen, waarom ik vermeen van hem te moeten verschillen.

In het 2de D. van zijn *Wörterbuch*, kol. 1102, kent hij aan het Duitsche stamwoord *dillen, dal, dullen* de beteekenis toe van ‘befestigen, durch grundlage sichern.’ Hij beroept zich daarbij op de beteekenis van *dille* als vastgestampte dorschvloer en ondergrond onder een dijk; en op den mythologischen *dillestein*, een steen onder de aarde, waarop deze rusten zou. Slechts de *dille* als ondergrond kan m.i. hier iets te beteekenen hebben; maar een dorschvloer dient niet om er iets op te vestigen, en wanneer men de plaatsen in de *Deutsche Mythologie* (blz. 766) vergelijkt, waarheen men verwezen wordt, dan ziet men dat de *dillestein* niet voorkomt als de grondlaag of het fundament der aarde, maar als het deksel van den afgrond, dat in den jongsten dag, als de dooden op-

staan, verbroken zal worden. Ook is de beschouwing van den *dillestein* als stut of steun der aarde, kennelijk in strijd met de leer aangaande den esscheboom *Yggdrasil*, die in den afgrond geworteld is, door de aarde heen gaat en tot in den hemel reikt, en die dus veeleer als de drager van hemel en aarde is te beschouwen. De beperkte opvatting van *dillen* als bevestigen, op vaste grondslagen stichten, heeft derhalve weinig grond. Ofschoon bouwen ongetwijfeld bevestigen onderstelt, - men bouwt immers geen tilbare dingen, geene tafels noch stoelen - zoo is die beperkte opvatting toch blijkbaar niet toereikende om er al de beteekenissen van *deel* uit te verklaren, hetgeen, gelijk wij hier gezien hebben, zeer goed geschieden kan, als men *dillen, dal* enz. ruimer opvat, namelijk als bouwen of maken in 't algemeen.

L.A. TE WINKEL.

Sijpelen.

Wat dit woord betreft, het is zeker, dat er tweeërlei uitspraak: *sijpelen* en *zijpelen*, in zwang is, en dat het taalkundig bezwaarlijk is uit te maken, welke voor de ware moet gehouden worden. Daaruit volgt dan echter ook, dat de spelling, met *s* of *z*, vrij onverschillig is, en dat men, welke letter men ook kiest, in geen geval eene taalfout begaat. Wil men eenig onderscheid maken, dan zou men kunnen stellen, dat aan *sijpen* en *sijpelen* met *s* eene onaangenamer voorstelling verbonden is dan aan *zijpen* en *zijpelen* met *z;* immers men zegt: *zijp, zijpe* in de beteekenis van bron, daarentegen spreekt men, naar ik meen, uitsluitend van *sijp-* of liever van *siepoogen*. Andere woorden, met *s* beginnende, die niet uit den vreemde ontleend zijn, hebben eene ongunstige beteekenis, als *sammelen, sollen, sukkel, sukkelen, sul, sullig* enz.

L.A.T.W.

Zaakregister.

A uit *ai* ontstaan 25.
Achtervoegsels
-*aard* en -*erd* 1 vlgg. 7.
-*aar* en -*er* 7, 10.
-fr. *ard*, ital. -*ardo* 3.
-*der, -ter* 274.
-*ig* 121, 202, 279.
-*rik* 6, 107.
Afleiding van de
achtervoegs. -*aard* en -*erd* 1 vlgg.
-*aar* en -*er* 10.
woorden *begijn* 55.
broeder 276.
deel (gedeelte) 312.
deel (plank) 313.
Dinsdag 23.
dochter 277.
geer 28.
gerfkamer 28.
God 12.
moeder 275.
oblie 137.
ouwel 137.
fr. *tillac* 314.
vader 275.
veil, veilig 33, 121, 200, 220.
vlam (pluim) 30.
vlijm 28.
zoon 278.
zuster 108, 277.
zwager 109.
zwezerik 103.
woorden, waarin *ch* voorkomt, als *lachen, kachel* enz.
Aanteekeningen van verschillenden aard op de woorden en uitdrukkingen
aan (*kennis*) 258.
aanbestellen 259.
aanbieden 259.
aanbrallen 253.
aangedaan 264.
aangespoord 253.
aanklauteren 267.
aanmerken 260.
aanslag 254.
aanschennen 254.
aanschieten 263.

aanschreeuwen 261.
deel (plank) 309.
de vier eerste enz. 67.
teelen, teilen 310.
uitweiden 271.
weeke (*te - leggen*) 285.
woedig 279.
zijpen, sijpelen 302, 316.

Beteekenis van
abt 141.
achtslaan 222.
aflaat 132.
afwinnen 305.
bastaard 4.
deel (plank) 313
dillestein 315.
doodzonde 198.
geloof 212.
grijsaard 4.
heersch 289.
malder 216.
molter 215.
multere 214.
onverbeterlijk 203.
onverscheiden 291.
pronken 151.
rechtevoort 292.
rentje 303.
rooken 145.
smeeken 144.
stok 147.
vergissen 153.
vermaal 148.
verzetten 141.

vliem, onvliem 310.
voorwerpen, 203.
weren 155, 224.
zingen 148, 218.
zoeken 146.
zwerven, zwerveling, zweven, zweveling 157.

Boekaankondiging
van BRANDT's *Leven van de Ruiter*. Eene bloemlezing. Een leesboek bij het onderwijs in de Nederl. taal enz. Door Dr. J. TEN BRINK 57.
W.F. CARLEBUR, Practisch-Theoretische handleiding ter vervaardiging van opstellen in de moedertaal enz. 62.
Dr. E. VERWIJS, Nederlandsche Klassieken. Episodes uit HOOFTS Nederlandsche Historiën 64
J.H. VAN DALE, Beknopte Nederlandsche Spraakkunst, en
J.H. VAN DALE, Beknopt leerboekje der Nederlandsche Spraakkunst 161.
Brievenbus.
Brief van den Heer V.D. aan den Heer J.A. VAN DIJK, over uitdrukkingen als *de vier eerste* enz. 67.

Ch, hare oorspronkelijke uitspraak in het Latijn 183;
waarom niet verdubbeld 183;
uit welke woorden uitgestooten 188.

Definitiën
van het zelfst. naamw. 162.
lidwoord 165.
bijvoegl. naamw. 165.
persoonl. voornw. 166.
werkwoord 167.
voorzetsel 168.
den 3^{den} naamval 163.
een samengesteld letterteeken 192.

E, zacht in *deel* (plank en dorschvloer) 311.
zwezerik 103 vlgg;
scherp in *geer, geeren, aalgeer* 24.
wees 31;
de scherpe *e* (*ee*) stemt soms overeen met eene lange *â*, uit *ai* ontstaan 24.

Fransch (invloed van het -) op onze taal 112.

G, wel zachter, maar niet welluidender dan de *ch* 188;
uit welke woorden uitgestooten 189;
niet geschikt ter verdubbeling der *ch* 185.

J, overtollig achter de verlengde tweeklanken *aai, ei, ooi, ui* en *oei* 85; in Friesche werkwoorden 89.

Klemtoon
op het zakelijke deel van een woord 44;
verandert de beteekenis van een woord 45.

Latijn (invloed van het) op onze taal 111, 182.
Levensbericht van Dr. MAX MULLER 169.

Ng, (verkeerde uitspraak van) 117.

Ph, haar oorspronkelijke uitspraak in het Latijn 183.

Rijkdom der Nederlandsche taal 37
in woorden 38;
in figuurlijke uitdrukkingen 41.

Sch, eene opeenvolging van twee letters, geen samengesteld letterteeken 192.
Samenstellingen met het bijvoegl. naamw. *hard* 2.
Samengestelde letters, wat 192.
Spelling
van *kindsheid, kindschheid* 241.
vlijm 28.
wees 31.
zwezerik 103.
Spraakkunstige ontleding 46.
Spreekwoorden.
aan de klok hangen 205.
aanzien doet gedenken 208.
al is een ouder nog zoo arm enz. 208.
alle baantjes zijn smerig 209.
alle baat helpt 209.
alle baksels en brouwsels enz. 209.
alle kijkers zijn geen koopers 209.
als men van den duivel spreekt enz. 210.
als de hemel valt enz. 210.
als Paschen en Pinksteren op éénen dag komen 210.
arme lui's pannekoek enz. 210.
bekend als de bonte hond 211.
dat is koorn op zijn molen 211.
de druiven zijn zuur 213.
een goed geloof en een kurken ziel 211.
er kunnen veel makke schapen in één hok 213.
Keulen en Aken zijn niet op éénen dag gebouwd 209.

Taal en spraak, wat 170.
groei der taal 177.
tijdvakken in de geschiedenis der taal 171.

Taaleigen (Oost-Geldersch) 231.
letterteekens 233.
vergelijking met de Nederlandsche klanken 237.
klankwijzigingen 294.
klankverkorting 298.
Taalkunde, eene geschiedkundige en natuurkundige wetenschap 175.
Taalzuivering.
abt 141.
alsegers 49.
mis bedienen 135.
houden 136.
vieren 136.
er wordt bestaan 220.
Th, hare oorspronkelijke uitspraak in het Latijn 183.
Tongvallen, wat 179.

Uitspraak
bij het zingen 115.
van den naam *Woedan* (*Wodan*) 16, noot.

Verdubbeling
der *ch* 181 vlgg.
van *sch* 192.
Verlenging der tweeklanken *aai, ei, ooi*, enz. 81.

W, geene ingevoegde letler in *nauwe, sneeuwen, eeuwen*, enz. 99.

Zinsontleding 46.

Woordregister.

aan 251.
aalgeer 24.
aalmoes 262.
aanbestellen 259.
aanbidden 259.
aanbieden 259.
aanblik 79.
aanbrallen 253.
aandossen 260.
aangapen 260.
aangedaan 264.
aangorden 260.
aangrenzen 253.
aanklauteren 267.
aankrijgen 267.
aanmerken 260.
aanschennen 254.
aanschieten 260, 263.
aanschoeien 264.
aanschreeuwen 260.
aanslag 253.
aanstonds 293.
aanrichten 297.
aanzien 208.
-aar 1, 10.
-aard 1 v.
aarde 17.
abt 132 v.
acht 222.
adelaert 3.
afgetrokken 39.
afkomeling 158
aflaat 132 v.
afschudden 264.
ai 84.
al 167.
Aldert 3.
Allart 3.
allodial 16.
amper 114.
Anselmus 3.
Anshelmus 3.
-are 10.
-ari 10.
Athalhardus 3.

avegaar 26.

baai 113.
baaien 89.
baarster 277.
baat 208.
backere 10.
bakkeleien 114.
baldadigheid 76.
band 66.
bankaert 4.
banken 113.
banket 113.
barmhartig 112.
bastaardij 11.
bastardo 3, 4.
bâtard 3, 4.
bedrongen 78.
beduidende 79.
bedwelmen 77.
begeeren 11.
begijn 55.
behaghelaert 4.
beien 89.
bekwaamheid 260.
bel 206.
beloven 312.
bemoeiing 86.
benutten 79.
bereid 296.
bereiden 24.
Bernaert 3.
Bernard 3.
Bernhard 2.
Bernhardus 3.
beschermen 155, 275.
beschuit 113.
beschutten 155.
bestaan 39, 227.
beukeboom, 297.
beveinsdheid 66.
bevelen 189.
bewaren 155, 275.
bidden 89, 144.
bijter 11.
bijterd 6.
blaam 113.
blaffer 11.
blauw 99.

bleek 312.
blik 312.
bloeddorst 181.
bloeien 88.
bloemist 114.
blokkerd 6.
bloodaard 5.
blufferd 6.
bochel 184.
boersch 290.
bolderik 108.
bollaert 4.
bosschage 114.
botterik 7, 108.
braverd 6.
breed 296.
breedere 214.
breien 88.
brein 124, 189, 282.
brengen 300.
broeder 105, 274, 276.
broek 15.
bruien 89.
budget 114.
buiig 86.
Burchaert 3.
Burchard 2.
Burghardus 3.

caluw 100.
cch 189.
ch 181.
clappaert 4.
club 114.
cocard 4.
cocardo 3, 4.
coerene 214.
couard 3, 4.

-d 11.
dauw 99.
deel 309, 311.
deelachtig 3.
deelhaftig 3.
deesem 124.
deil 309.
deken 112.
dekkleed 181.
delgen 313.
denkbeeld 39.
denken 300.
dienaar 10.
dienen 99.
dienre 10.
dienstmaagd 278.
Dijl 313.
dijlen 313.
Dijlerschans 313.
dikkerd 6.
dille 313.
dillen 314.
dillestein 316.
Dinsdag 23.
Dirk 107.
dissel 189,
dochter 277.
-doem 107.
doen 288.
dol 315.
dolen 108.
-dom 6.
dommerd 6.
dommerik 7, 108.
doodzonde 198.
dooien 82.
dooier 85.
door 85.
doorn 86.
dooverik 7, 108.
dorperheid 242.
dorschen 189.
draaien 82.
draverik 108.
dreigement 114.
drenken 89.
drieman 165.

droeg 15.
droelen 124.
drogerd 6.
drom 264.
dronkaard 1.
droog 296.
druilen 151.
du 114.
dubbelvoudig 79.
dullaert 4.
duvekater 113.
duyverik 108.
dwaal 124.
dweil 124, 189, 282.

Ecgehardus 3.
echel 184.
echo 184.
echtgenoot 276.
Eeldert 3.
-eer 10.
eerste 68, 77.
eeuw 98, 100.
Egchard 2.
Eggaert 3.
Eggert 3.
eieren 88.
eigen 106, 267.
eischen 189.
eivol 79.
ellende 45.
emolument 215.
-en 87.
endtrick 108.
-er 1 v.
-erd 1 v.
-ere 10.
ernstig 153.
erwt 99.
Everaert 3.
Everard 3.
Everhard 2.
Everhardus 3.
Evert 3.

fatsoen 113.
faulhart 3.
feil 189.
feit 113.

fier 113.
figuur 77.
fladderen 113.
flauw 99, 113.
flets 113.
fluchart 3.
fluks 113.
fniezen 113.
Folchard 2.
Folchardus 3.
fout 113.
fraaie 89.
Frederijk 107.
Frederik 10.
fruit 113.

Gaaien 89.
gaan 17, 124, 283.
gaar 28.
gaepaerd 4.
gaillard 3.
galghaert 4.
gagliardo 3.
gans 300.
ganserick 108.
garnizoen 113.
gars 52.
gareel 28.
gasmeter 40.
geborene 278.
Geel 99.
geen 49.
geer 24.
geeren 24.
geeuwerik 7, 108.
geheim 107.
gehucht 300.
gelooven 312.
geluw 99.
genadig 279.
geploen 184.
Geraert 3.
gereed 24.
gerfkamer 28.
Gêrhard 2.
Gêrhardus 3.
gers 52.
gevat 78.
gevoel 78.

gevoelen 78.
gevoelig 78.
gezicht 79.
gheleect 159.
ghi 114.
gierigaard 5.
gluiperd 6.
God 12 v.
godvruchtig 283.
goed 13.
gokelaar 10.
golf 113.
goochelen 184.
Gotram 14.
gouw 98.
gras 52.
grenenhout 114.
griet 52.
grijnzerd 6.
grijsaard 1, 7, 8.
Grimmerd 6.
grisard 4.
groef 15.
grognard 4.
groeien 88.
grootscherd 6.
groep 113.
Grolle 301.
grommerd 6.
grondwet 113.
grot 113.
gruit 53.
gulden 296.
gulzigaard 5.
gunst 297.
guolihheide 181.

-h 181.
haam 31.
-haftig 3.
halm 305, 307.
halveeren 114.
hand 66.
-hande 3.
hangebast 4.
harp 113.
hard 2.
hart 2.
hederik 108.
heel 296.
heenzenden 78.
heeren 11.
heerlijk 66.
heersch 289.
heerschen 18.
heeten 77.
heffen 89.
heil 296.
heiland 296.
Heilo 283.
Heimrijk 107.
helm 3.
hen 31.
Hendrik 108.
heusch 297.
hijschen 189.
hilde 3.
hoef 264.
hooien 86.
hol 78.
hoofsch 297.
hoovaardig 124.
hoovaardij 283.
houw 101.
houweel 114.
hundeken 296.
huldigen 77.

-ig 87.
in 267.
-ing 87.
inwerken 78.

j 81.

jongen 278.
jongwijf 201.
jonkheer 201.
jonst 297.
jou 100.
juist 113.

kaaien 89.
kaal 100.
kaap 113.
kaart 112.
kachel 181.
kameren 304.
kans 132.
kantoor 113.
kapot 114.
kaproen 114.
kastijden 112.
kei 189.
keien 88.
keil 189.
kennis 258.
kêr 25.
kind 277.
kindschheid 242.
kindsheid 242.
klank 66,
klappei 124.
klein 296.
kleinood 16.
kleur 113.
klinket 114.
kloekaard 5.
knauwen 124.
knecht 278.
knechtken 278.
knoeien 258.
knoet 214.
koe 17, 85.
koeien 89.
koets 5, 114.
koetsier 114.
komen (op aan) 262.
kooien 89.
koorn 86.
korsel 204.
kortaf 293.
kortegaard 113.
kouw 99.

kraai 88.
kraaien 88, 202.
krant 113.
krap 114.
kras 114.
kuchen 181.
kunst 297.
kwalijk 30, 84.
kwispedoor 114.

laatste 69.
lachen 11, 181, 298.
ladder 24.
lafaard 5.
lafferd 6.
lakensch 267.
lammerd 6.
lancet 30.
laten 17.
lauw 99.
ledekant 113.
leeder 24.
leegaert 4.
leelijk 24, 30, 301.
leelijkerd 6.
leer 84.
leeraar 10.
leerre 10.
leeuw 100.
leeuwen 97.
-lei 6, 189.
leide 124, 189.
leien 86.
leijonker 96.
lenigen 144.
leperd 6
lessen 189.
leugen 296.
leven 139.
lichaam 11, 184.
licht 77, 300.
liegen 299.
lieverd 6.
lijf 147.
-lijk 10, 107.
Liuthard 2.
loeg 15.
loghenare 10.
loochenen 184.

looien 88.
loopen 299.
loosaerd 7.
looserick 7, 108.
loyaert 5.
luchtweger 40.
lügehart 0.
luyerdij 5.

maaien 82.
Machteld 3.
Machthilde 3.
mael 216.
mal 216.
malder 216.
malen 216.
malie 113.
man 276.
meerdere 79.
meesteres 114.
meestersche 114.
meestgestelde 79.
Megenhard 2.
Meginhardus 3.
meid 124, 189.
Meinaert 3.
Meindert 3.
meisje 189, 278.
melen 216.
melken 277.
menigherande 3.
menschen 189.
menschheid 242.
mest 189.
met 158.

meten 275.
Michiel 195.
mijn 106.
mijter 28.
mis (bedienen) 132 v.
mis 135.
moeder 275.
moedwillig 75.
moeien 88.
molen 216.
molenaar 296.
moller 214.
molster 215
mond 300.
monnik 112.
mossel 189.
moyaert 5.
mud 216.
muelene 214.
muid 300.
muizen 113.
muizenissen 113.
multere 208.
murik 108.
musschen 189.
muzelman 165.

naaien 88.
nachtelijk 267.
naghart 3.
natuur 1.
nauw 98.
navegaar 24.
neef 276.
neg 49.
nijdhart 3.
nemhart 3.
nergens 49.
nevel 151.
neven 78.
niet 49.
nieuw 99.
nijdigaard 5.
nooit 49.
nu 293.

obel 139.

Odin 16.
omgaan 79.
omgeschapen 79.
omstandigheid 112.
onaardige 66.
onbeperkt 77.
onderhouden 275.
ouderhouder 276.
onderneming 112.
ondersteuner 276.
ongelijk 77.
onmiddellijk 77.
ongestuimig 158.
ons 106.
ontfaen 214.
ontvlammen 78.
ontwikkelen 77.
onverbeterlijk 203.
onverscheiden 291.
onvliem 310.
onwil 77.
-ood 16.
oolijk 85.
ooievaar 84, 89.
oorlam 114.
oorlog 66.
openhangen 267.
opgeklaard 78.
opsnoeven 259.
opspelen 260.
optreden 77.
opvallen 77.
os 189.
overmoed 76.
oublië 139.
oud 147.
ouder 20.
ouwel 132 v.

p 85.
paaien 89.
paard 29.
paarden 66.
panden 306.
panding 306.
papegaaien 89.
papelard 4.
Parijsche 72.
pauw 99, 112.

peil 124, 189.
pendart 4.
perssemeer 10.
pezerik 108.
platterd 6.
pletten 98.
plomperd 5.
pogen 146.
poort 112.
pph 183.
prachen 267.
pralen 153.
prauw 114.
preeken 112.
prijken 151.
privaat 107.
prank 151.
pronken 151.
pronkerd 6.
proper 106.
pruilen 151.
punch 114.

Rachel 195.
rails 114.
-re 10.
rechtevoort 292.
rede 78.
reeuw 98.
rei 88.
reien 88.
rein 78, 282, 296.
Reinaert 3.
Reindert 3.
reinen 282.
Reginhard 2.
Reginhardus 3.
rentjes 303.
reuk 312.
richard 4.
richel 181.
rigghe 130.
righel 184.
rijt 6, 107.
rijkaard, 7.
rik 6, 107.
rits 5.
ritsaert 4.
ritsig

rivier
rochel 184.
roe 85.
roeien 85.
roer 85.
romp 147.
ronduit 293.
rooien 84, 89.
rook 312.
rooken 145.
rots 5.
rotting 114.
rrh 183.
rund 17.

saai 89.
samenvallen 78.
sante 216.
schaar 264.
-schap 6.
scheppen 89, 17, 275.
schoonzoon 113.
schriftuur 114.
seger 51.
segerse 51.
selphart 3.
sieraad 28.
sigaar 114.
Sigihard 2.
sijpelen 309, 316.
sijpoogen 316.
slaafsch 290.
slaan 124, 189, 267.
slaepaerd 5.
slete (ten) 214.

slimmerd 6.
sloeg 15.
sneeuw 98.
snelhard 2.
snoeperd 6.
snoer 15.
snoodaard 5.
soft 50.
soort 113.
Spanjaard 11.
speer 25.
spies 104.
spiet 104.
spijen 124, 283.
splijten 312.
spoorloos 75.
sporkle 214.
spouwen 100.
stakkerd 6.
stal 66.
stam 147.
stek 147.
stelen 216
stellage 114.
stellen 66.
stemmig 153.
stierick 103.
stijl 124.
stinkerd 5.
stoffelijk 39.
stok 147.
stokman 147.
stokoud 147.
stommerik 107.
stool 21.
stoomboot 39.
stoomwagen 39.
stooten 299.
stouterd 6.
stram 147.
streelen 144.
strijken 144.
strooien 88.
stumperd 6.
sunder 10.
swas 105.
swasenede 105.

swaselinck 105.
sweer 109.

taai 88.
taart 113.
tal 314.
tapijt 29.
teel 310.
teer 84.
teil 124, 282, 310.
telkens 75.
teruggaan 76.
teruggang 76.
terugwijzen 78.
thans 192, 293.
Thiudhart 2.
tichel 184.
tien 282.
toets 5.
toppunt 77.
tooien 88.
toonbeeld 39.
toonen 124.
torschen 189.
tot toe 78.
trappen 206.
trügenhart 3.
tth 183.
tusschen 108, 189.
twintig 177.
u 100.
ui 83.
uier 108.
uitbellen 206.
uitgewerktheid 79.
uitlanden 273.
uitlander 273.
uitoefenen 78.
uitmunten 273.
uitreiken 78.
uitspreken (zich) 78.
uittrekken 277.
uitvlucht 66.
uitweiden 272.
uitwijden 271.
uitwijken 237.
Ulrik 108.
uw 100.

vaal 99.
vaan 31, 124.
vaar 49.
vader 275.
vair 117.
valschaard 5.
valuw 99.
van (af) 78.
veil 167.
veen 31.
veil 32, 121, 200, 220.
veilig 32, 121, 201, 220
veiling 124.
veinsaard 5.
vel 98, 222
vellen 89, 98.
venijn 29.
verachteloozen 154.
verbeeldingskracht 79.
verbreiden 296.
verdedigen 155.
vergen 146.
vergieten 154.
vergissen 153.
vergoelijken 84.
verheerd 256.
verkapt 78.
verkijken 154.
verkwisten 153.
vermaal 148,
vermalen 150.
verraden 78.
verrassen 189.
vervallen 147.
vervorderen (zich) 214
verwaarloozen 154.
verwatenheid 76.
verwerkelijken 78.
verwezenlijken 78.
verzetten 141.
verzuimen 154,
vieren 112.
viezerik 7, 108.
vlam 30.
vlas 189.
vleien 145.
vlieden 189.
vliem 29, 310.
vlijm 29.

vloo 85.
voeder 276.
voeders 131.
voer 15.
voet 158.
voghelaer 10.
Volckaert 3.
Volkert 3.
voller 10.
volstaan 79.
voogdes 114.
voor 77.
voordrecht 77.
voornemen 75.
voorraad 24.
voorradig 78.
voortbrengen 275.
voorwerpen 203.
vork 112.
vormen 276.
vos 189.
vouwen 100.
vredig 279.
vreugdig 279.
vrîhart 3.
vrijwording 79.
vroedvrouw 113.
vroolijk 85.
vrouw 97, 100, 277.
vueren 202.
vullen 296.
vurenhout 114.
vuurwagen 40.

waaien 88.

waarsegerse 51.
waardig 114.
wacht 165.
wapenen 77.
wapens 77.
waren 155, 286.
warmtemeter 40.
was 189.
wasschen 188.
weederik 188.
weduwe 99.
weeën 272.
weeke 285.
weeken 285.
weer 156.
weergeld 156.
weerwolf 7.
wees 81.
weicke 285.
weide 272.
welslandigheid 79.
wenkbrauw 99.
wenschen 78, 189.
were 156.
weren 155, 202, 224.
weten 78.
wever 10.
wichard 2.
wiek 124.
wierooken 145.
wijf 277.
wijn 112.
Wijnand 124, 283.
wijsbegeerte 39.
wijste 72.
willig 272.
Wilhelm 3.
Willem 3.
wissel 189.
wijziging 39.
Wodan 16.
woed 279.
woede 20.
woedig 279.
Woensdag 16.
Wolfhard 2.
woestaard 5.

wolk 151.
wortel 66.
wrang 66.
wreedaard 5.
wrevel 204.

yserant 131.

zaaien 88.
-zaam 6.
zeeuw 98, 100.
zeide 124, 189.
zeil 124, 282.
zeisen 124.
zelden 77.
zeldzaam 77.
zelfstandigheid 39.
zes 189.
zich 276.
zien 124, 189.
zijp 316.
zijpe 316.
zijpelen 309, 316.
zijpen 308.
zin 80.
zingen 144, 202, 288,
zitten 89.
zoeken 145, 300.
zoet 19, 108.
zondaar 10.
zoo 10, 85.
zoogen 89, 98.
zoon 278.
zon 167.
zwager 102, 109.
zwaluw 99.
zwees 104.
zweeten 19.
zwenken 18.
zwerven 157.
zwerveling 157.
zweveling 157.
zweven 157.
zwezerik 19, 102.
zwoerd 15.
zuigeling 158.
zullen 77, 189.
zuster 18, 108, 118, 277.